

5336

$$\begin{array}{r} 45 \\ \hline 170 \end{array}$$

1603

TRACTATUS NOVVS,
utilis & iucundus,

DE VOLVPTA-
TE ET DOLORE, DE
RISV ET FLETV,
SOMNO ET VIGILIA,
deque fame & uti,

NICANDRI IOSSII
VENAFRANI.

Cui accesserunt ANTONII LAV-
RENTII Politiani,

DE RISV, EIVSQUE CAVSIS ET
effectis, dilucide ac philosophice tractatis,
LIBRI DVO.

*Antea nunquam editi, nunc vero in gratiam studio-
rum in lucem emissi.*

FRANCOFVRTI,

Typis Wolffgangi Richteri, sumptibus
Ioannis Theobaldi Schönwetteri.

M. DCII.

I M F Manuel Angles

NOBILISSIMO, CONSVLTISSIMO, PRV-

DENTIA ET OMNI SCIENTIARVM
genere præstantissimo viro, Domino Ioanni
Adolpho Kelnero, inclytæ Reip. Francofurt.
ad Mœnum consuli amplissimo, Dn.

& Meccœnati suo omni obser-
uantia colendo.

S. P.

HABET laudandarum ar-
tium procreatrix philosophia,
amplissime & prudentissime
consul, ut cum ipsa per se res
obscuras, & à communi hominum intelligen-
tia remotas explicet, & in lucem proferat,
tum prosit studiosis, tum incredibili etiam eo-
rum animos, qui res à natura occultatas saga-
citer venantur, ubi ad alicuius implicitæ que-
stionis enodationem venerunt, voluptate per-
fundat. Ita cum duabus potissimum rationi-
bus mens, quæ nunquam expleri potest, in hoc
statu ad unum aliquid cupide persequendum

A a rapia

rapiatur, siue cū utilitatis, siue cum voluptatis
lux aliqua ostenditur (utilitatē namq; cum ho-
nestate cōiungo) mirū dictū est, quantopere in
earū rerū, de quibus doctrina est quaedā subti-
lior pulchritudine, ac fructu cōquiescat. Hinc
ab ipso ferme constituto orbe, excellentissimi
viri, omnibusque omnino bonis instructissimi
fuerunt, qui illud ingenii acumen, quo assequi
quiduis facile potuissent, in hoc unum opus, à
quo cetera splendore & gloria vincerentur,
contulerunt, nimirum ab hoc fonte derivari
credebant (neque eos fallebat opinio) omnia,
quæ tum ad rerum perreconditarum, causa-
rumque, quibus ea continentur, naturalem
cognitionem, tum etiam ad prudentem nego-
riorum susceptionem, accuratam administra-
tionem, celeremque confectiōem pertine-
rent, ut vix satis laudari possit ea vox plena
gravitatis, qua vir ille unus Græciæ sapientis-
simus, longeq; doctissimus Plato rerum pu-
blicarum felicitatem in philosophorum ho-
minum virtute collocavit. Qua etiam causa
adductos non paucos existimem, ut quan-
quam magnorum gerendarum onere pre-
merentur, quicquid tamen otij superesset, id
totum in eorū, qui de philosophia aliquid scri-
pserunt

perferunt, lectione consumerent, non solum ut
in ea animus, deposita prope curarum mole,
interquiesceret, ac propemodum interspiraret,
sed etiam ut ad alia, qua instarent, negotia pa-
rator ac doctior fieret. Quippe saepe etiam
naturam magistram, qua duce errari haud
potest, secuti, quantum hominibus datum est,
ita effecerunt, ut eius solertiam non admirati
minus, quam imitati fuisse videantur. Ad
quam summam summorum virorum laudem
tu generis claritate, studio & ingenij splendo-
re quam proxime accedis, virtutem scilicet &
sapientiam cum stirp. ita coniugens, ut inter
viros consulares omnes utraq; ratione splen-
deres, & antiquam illam maiorum tuorum
dignitatem conseruares. Hinc ego & illo et-
iam, quo teneor tibi aliqua in re inseruiendi
desiderio, re non indignam facturus existima-
ui, si tractatus huius Nicandri Iosii de risu &
fletu, somno & vigilia, deque fame & siti
ceu opuscula, ad philosophiam omnino perti-
nentia, à me nunc reuisa, & summa qua
fieri potuit diligentia emaculata, tibi uni,
cui nihil à natura denegatum, neque à fortuna
non delatum est, offerrem, ratus fore ut in
ista tua fructuosa hominum vita, tuisque occu-

6 EPISTOLA DEDICATORIA.

pationibus, cum relaxare animum voles, recreare illum ac reficere paululum possis, si ad harum disputationum quasi suburbanos quosdam diuerteris, non magnificos quidem illos atque vberes, sed salubres, ut puto, & amœnos, ac forsitan eo iucundiores, quod eius opera ad viuum reuocati sunt, cui nihil optatius est, quam ut possit, nihil antiquius, quam ut cupiat prestare aliquid, quo eius insignem erga amplitudinem tuam obseruatiam omnes non modo qui nunc sunt, sed qui futuri sunt etiam homines etatesque cognoscant. Quod tu, si munusculum tua illa, qua rebus etiam minimis magnum pondus affers, humanitate, ut spero, complecteris, non vereor, ne quemadmodum tu animum, sic ceteri omnes munus eiusque offerendi causam vehementer non probent. Vale. Actum Franckfort Calendis Octobr. 1602.

A. T.

submisse colens

Iohan. Theobaldus
Schônvvetter.

DE VOLVPTA-

TE ET DOLORE

OPVSCVLVM

primum.

C A P I.

*Explicatur quæ sit differentia inter dolorem,
displicentiam, tristitiam, siue mæsti-
tiam, atq; etiam inter volupta-
tem, & letitiam.*

QVONIAM vitæ nostræ pluri-
mam fere partem circa dolo-
rem & voluptates absumi-
mus, atque videntur primæ
affectiones sensuum & intel-
lectus, vt censet Arist. in lib. Ethicorum, pro-
pterea non erat consentaneum, vt earum
nullam habentes sollicitudinem, tractatio-
nem hanc animastico necessariam perperam
dimitteremus, à nostro illo iam pridem susce-
pto munere deflectentes. Cum vero affectus
animæ, aut animati corporis viderentur, ne-
mini obscurum esse arbitror, quod vegetati-
uæ parti nō conueniant, nisi fortassis placeat
per quandam translationem sumere volu-

ptatem pro consueta & familiari operatione rerum naturaliter operantium, à qua scilicet perficiantur, quemadmodum videtur latior calidorum corporum, frigidorum autē quies, vnde consueuerunt dicere naturam ignis, & cognata illius gaudere motu, terram autem quiete, siue immobilitate in centro vniuersi, atque ita videntur gaudere, quoniam sic bene ipsorum naturæ sese habeant & conseruentur; ex oppositis autem tristari nempe ignem quiete, terram vero motu secus locum, quoniam contrario modo, ac naturæ illorum postulant, afficiuntur. Itaque vt gaudet ignis motu secundum illam analogiam, ita propter quietem tristatur & emarcescit, sed vere neque voluptas est, neque etiam dolor. De illo igitur dolore atque voluptate habendus est sermo, qui sentienti, aut omnino intelligenti animæ parti, vel ipsi cognoscēti adscribatur corpori, ac primum volumus explicare quandam differentiam nominum, ne illis fortasse neglectis cuncta reddantur obscura; deinde per quam potissimum animæ partem obtingant, quæ sit eorum natura, quæ deinceps necessaria esse videantur ad voluptatis & doloris generationem, & quibus modis cōtingere possit aliquem gaudere vel tristari, quid tum fiat in ipsa anima; ex quibus postremo explicabitur finis & obiectum vtriusque. Primum itaque sciendum est placuisse Arist. decimo lib. Ethicorum

corum, omnes tristitias appellare dolores, & gaudia voluptates, tametsi perauicta & multiplicata sint nomina, hoc enim factum est ab aliis cuiusdam distinctionis gratia, itaque vsitato more loquendi consueuerunt omnes illum duntaxat appellare dolorē, qui fit in sensu tactus, per tristem videlicet ipsius sensationem corruptiuam organi, siue qualitatū eius conuenientium, quæ sunt vitæ propriæq; salutis necessariæ, alios vero nequaquam illi appellant dolores, sed tristitias quasdam, & eorum opposita voluptates & gaudia, quasdam insuper tristes & iniucundas cognitiones, admotionesque aliorum sensuum, nempe visus & auditus, gustus & olfactus, appellant displicentias, & iniucundas cognitiones, utpote si visiva facultate quædam turpia & foeda suspiciamus, si forsitan asperas quasdam voces, illasque in musicis dissonantes, seu prauos odores, saporesque ingratos quomodolibet sentiamus, siue inepte aliquem dicentem auscultemus, ac certe videntur dolores non esse neque mœstitiæ, quoniā eo tempore possemus esse in lætitia constituti, absurdum autem est, minimeque possibile ut idem tempore eodem possit esse lætus & mœstus. Lætitia vero videtur esse effectus voluptatis mentis, aut potentiæ cuiuspiam interioris tanquam effectus ab ipsa cognitione, doloreue proficiscens, seu tanquam finis, non

secus atque mœstitia cuiusdam doloris soboles & finis: sunt enim è regione oppositæ. Itaque videtur lætitia non esse mentis gaudium, sed animi tranquillitas aut alacritas, & vacuitas curarum cum exultatione, aut saltē præsuppositione status optimi, quasi videatur huic homini se esse cunctis solutum curis, & nullius mali opinio, memoriaue suppetat, aut tanquam euicta extinctaq; despiciatur, ita ut expeditum ipsum faciat ad omnes voluptates facillime suscipiendas, ac ferme gestiat, atque hinc sequitur curarum solutos vt plurimū esse lætos, atque illos etiam, qui ad pauca respiciūt, & propter desipientiæ notam nulla premuntur sollicitudine, atque illos qui propter celerem sensus motum, & caloris vbertatem spiritus habent alacriores; & principium minus cōpressum, vnde etiam vinum lætos efficit potatores, quoniam calefacit, motū auget, & confidētiam parit, spiritus facit alacriores, soluit cōpressiones & suspensiones dolorum, & vim addit principio. Quapropter frequētes huiusmodi lætitiæ, potissimū sine causa obortæ, desipientiam referūt, & animum auertentem seria & honestiores curas, atq; cogitationes & studia melioris vitæ. At contraria mœstitia, quā alii etiam tristitiā appellant, videtur esse remissio quædā, & tristis animi suspensio, referens dolorē & angores, tanquam effectus doloris proprius, qui partem internā animæ

occu-

occupauit, aut intrinsecus ipsum principium: sic n. spontanei quidam mœrores efficiuntur, & quandoq; tū propter principii occupationē & molestias, tum ēt cōfusas quasdam alio- qui tristes existimationes exoriuntur, potissimū natura & temperamento melancholicis. Sed mihi videretur, eam ad voluptatē aptissime referri: hanc autem ad ipsum dolorē, dico aut intrinsecum, quem aliis visum est appellare tristitiā propter distinctionem: per se enim lætitia est sicut habitus quidā voluptatis, perseverans propter existimationem aut præsuppositionem optimi status, vacuitatis inquam curarū & malorum omniū; vnde simul fit animi tranquillitas & alacritas quædam, ac nos subinde id solum solemus appellare lætitiam, quod est diminutum: mœstitia vero est sicut habitus quidam doloris perseverans propter existimationē saltem confusam, aut præsuppositionem mali status, à causa nimirū extrinseca, vel intrinsecus officiente, vt onus quoddam nimis molestum videatur animo impendere propter illam existimationem, quod sit in misera fortuna, & statu admodum remisso, idq; perseverat quousq; non solvatur, sedeturq; existimatio, aut alia quæpiam recens inducta opinio priorē eiiciat & obruat, vel bonū aliquid siue oblectamentum animū auertat ab illa existimatione, & soluat compressionem, suspensionemq; illam dolorificam.

*In qua parte anima proxime, & immediate
fit voluptas, & dolor.*

Magna difficultas videtur esse quibusdam philosophis, in qua scilicet parte animæ sit proxime reposita voluptas & dolor, ac quidam inepte arbitrarentur, vtramque affectionem esse propriam facultatis appetitiuæ, ac nullam præterea gaudere tristariue, nisi ut est appetens siue amans amore concupiscentiæ & fruitionis, aut contra persequens odio, nam voluptas & dolor odio & amori familiarissime sunt coniuncti, quasi vero hoc ita fiat, ut quando facultas aliqua cognoscens quidpiam perceperit, quod plane bonum, siue apparens, vel alterutro modo iucundum videatur, mox ab illa cognitione nuda subeat opus appetitus, & oblectamento perfundatur, itaque si sit eadem facultas quæ appetit, & cognoscit, ratione tamen diuersa, vel omnino alia, illa profecto ut appetens bonis hisce subiectis & iucundis delectetur, quod multis rationibus probant. Quoniam ubi est amor & odium, ibidem sane voluptas & dolor esse deberet, sed amor & odium consistit in appetitu, igitur in eodem fit dolor & voluptas. Secundo hoc confirmatur ab obiectis, prout sunt causæ istorum, porro bonum & iucundum sunt obiecta appetitus rationalis &

lis & sensitiui: sed voluptas à bono siue iucundo proficiscitur; dolor autem ab oppositis, igitur in alterutro appetitui consistunt. Preterea ex ipso actu, nam dolor & voluptas sunt affectus quidam: neuter enim cognitio est, sed affectus à quibusdam exorientes cognitionibus, ergo in affectiua ipsa parte animæ consistunt: hæc autem est appetitiua, in qua ceteri affectus similes efficiuntur, scilicet odium, amor, ira, & illorum cognata. Id denique confirmatur, nisi enim per appetitum fierent, felicitas profecto, quæ, ut videtur omnibus, est præstantissima, voluptas non consisteret in actu volūtatis, quod est absurdum, namque amor ipse fruitionis, qui videtur esse tota substantia illius felicitatis, manet in appetitu: attamen si voluptates, quæcunque excipi possunt ab obiectis ipsis, essent in potentiis cognitiuis, felicitas consisteret in actu intellectus, cognoscens autem ita videtur facere quemadmodum si ostendat, atque indicet bonum, quod deinde ut bonum est, aut delectabile delectat appetitum, unde ex illius oblectamento exoritur amor; hic autem non fit nisi ea parte quæ voluptate afficiatur, sicut odium à dolore & tristitia proficiscitur. Hæc autem opinio sine vlla difficultate repugnat Aristoteli, rationi & sensato experimento, quapropter ab ipsa potissimum veritate coactus fateor, voluptatem & dolorem fieri in omni

mnisensu, imaginatione & memoria, quin etiam in intellectu, ac demum in ipso appetitu tam sensitiuo, quam rationali; cuncta enim manifesta sunt sigillatim per singula discurrenti. Siquidem dicebat Aristoteles decimo Ethicorū c. 4. ex professo, quod dolor & voluptas in omni efficiatur sensu & intellectu; sic n. ait ad verbum. In omni namq; sensu voluptas est, & in mente simili modo contēplationeue, quod etiā alias tum illo, tum sequēti capite cōfirmavit. Sed ratione hoc ipsum patet, & est ratio ipsius Arist. qui arguebat hoc modo. Nā perceptio iucundi & molesti per se dolorē & voluptatem efficit: sed omnes sensus interni aut externi, intellectus & vterque appetitus, in proprio genere subiectorū singuli habent nonnulla, quæ sunt per se iucunda & conuenientia, alia contra iniucunda: igitur in cunctis efficitur dolor & voluptas. Et certe hoc altera ratione videbatur necessarium, nimirum ab ipso fine propriaque functione, quoniam debebat natura aptare dolorem & voluptatem illis potentiis, quæ ad vitæ tutelam erant substitutæ, vt custodiam hanc sibi creditam dolore pariter instante ac voluptate quamoptime tuerentur. Porro nisi gustus proprias haberet voluptates, propriosq; dolores, non eligeret magis vnum quam alterum, sed omnia viderentur pariter cōuenientia, siue inconuenientia citra delectū, q̃ et aliis

liis eueniret potētis. Sed quid oportet plures
 afferre rationes? valde n. futile est, tantā ha-
 bere curam rerū manifestissimarū; quis n. non
 experitur in se ipso in cūctis sensibus, cæteris-
 que potentiis cognoscentib. dolorē æque &
 voluptatē fieri sub ea, qua cognoscūt ratione?
 Cū propterea reuocatū esset in dubium apud
 veteres, si dolor & voluptas esset ipsa formaliter
 tristis, blandaque cognitio, vel aliud quid-
 piā ab ipsa cognitione inseparabile, de quo iā-
 iam sumus tractaturi, an nō fortasse cēles do-
 lorē qui ex soluta efficitur vnitatem, cōcurren-
 te duntaxat appetitu, fieri? quasi vero vel spō-
 tanea res sit ille dolor, & non fiat antequā ap-
 petitus se cōuertat, odio id q̄ soluit, p̄sequens,
 nōne vides q̄ dolor præcedit odium, & volu-
 ptas præcedit amorē, & appetitū? effectus autē
 nullus est anteq̄ sit cā in actu. Sed pro maiori
 dilucidatione sciendū est, oēs voluptates & do-
 lores esse pprias affectiones facultatū cognos-
 centiū, nā appetitus vel est alicuius earū ope-
 ratio, vel saltē illamet facultas rōe tantum di-
 stincta: quamobrē & hic est ordo in operādo,
 cū sensus aut intellectus bonū aliquid siue iu-
 cundū cognouerit, continuo si bonū est illud
 auct atq; amat, vel amore cōcupiscentiæ, vel
 amore amicitiae & fruitionis, cū autē amat, si-
 ue desiderat, fortasse magis gaudet: hinc n. a-
 ctiones spontaneæ, ioci, relaxationes, somni-
 quætes, studiū, & cognata istorū delectāt, ea nā-
 que

que si sponte & cum desiderio facimus, sunt magis iucunda, attamen proprie sub ea ratione qua cognoscunt, oblectantur, aut dolent, & quemadmodum amor est effectus cognitionis iucundæ siue alicuius boni veri vel apparētis, eodem etiam modo appetitus, dolor & gaudium, & si cum illo amore fit voluptas, hoc etiam fit propter cognitionem: quod enim amat, hoc etiam amando cognoscit: visus enim cum viderit aliquod pulchrum, videndo afficitur voluptate, inde procedit amor, & desiderium fruendi: illa tamen fructio nequam & lasciua pariter blanda, & suauissima est cognitio, & consueuerunt appellare fruitionem iucundas quasdam & claras cognitiones non dimittentes, cum commoditate & possessione quadam; amorem vero fruitionis illum appellant qui ab ea proficiscatur cognitione, ipsique existat coniunctissimus, minimeque separabilis. Patet igitur quānam potentia gaudeant, & doloribus afficiantur, ac quomodo per appetitum & voluptatem obtingere possint, quippe qui voluntatem & dolorem augere valeat in ea, quæ cognitionis est compos, facultate, vel contra obtundere vires, & existentiam pro apparente mutare, ac certe non est modica vis, & propterea dicebat Arist. secundo Ethicorum c. tertio, virtutes omnes & vitia ex dolore & voluptate proficisci, & hæc illas vicissim comitari.

mitari. Nunc vero superest vt dissoluantur illorum rationes. Ad primam autem respondeo concedens assumptum, illud videlicet quod in eo fit dolor & voluptas, in quo amor & odium generatur: etenim hæc in ipsa quæ cognoscit facultate fiunt. Cum enim iucundum & conueniens aliquid nouerit à quo delectari senserit, statim amore illius accenditur, aut contra in odium & inimicitias se conuertit, si tristem fecerit sensationem: at tamen voluptas amorem præcedit, quamuis fieri potest vt intendatur illius vires subrescente pariter amore, nequaquam vero vt amat vel odio habet, præcise gaudet vel dolet, sed potius quia dolet vel gaudet insuper appetit & amat, aut auersatur & odit. Secunda deinceps ratio, quæ ab obiectis desumitur, multo facilius diluitur: supponunt enim facultates per obiecta differre, vt censet Aristot. secundo de anima: itaque vt differt bonum & verum, bonum iucundum & sensibile, tantum etiam differt intellectus & voluntas, sensus & appetitus sensitivus. Sed, aiunt, dolor & voluptas appetituum sectantur obiecta: igitur in appetitu dūtaxat fiunt. Minor videtur esse manifesta, quoniam à singulis procedunt obiectis, vt sunt iucunda, ac modo aliquo bona. Respondeo quod intellectus est per se veri & boni, voluntas autem est boni tantum cogniti, ac similiter in sensu: is enim vbi conue-

niens aliquid cognouerit, ab illo tanquam iucundo & bono afficitur voluptate, & iucundum hoc cēset bonū ac cupit. Quis enim neget ne fiat dolor, velit aut nolit quispiam soluta vnitate, aut ne fiat voluptas tactui cum multa frigiditate doleret, ab ipso calore? omnis plane virtus si appetere & amare aliquid debeat, ea duntaxat ratione amat & cupit; quia bonum & conueniens sit, vel tale saltem videatur, & contra nihil auerfetur, ac odio prosequatur, nisi illud perspexerit esse malum, minimeque iucundum. Itaque ad hęc pertingit ipsa cognitio, ac talia cognoscenti cum esset in actu, fiebat dolor & voluptas. Ad tertiam quia nondum manifestum est quid sit vtraque affectio, si concedam affectus pro maiori parte fieri per appetitum, haud tamen necessarium omnes, nam quidam manifeste ab aliis procedunt facultatibus, ipsa namque verecundia est quidam affectus, sed minime ab appetitu proficiscens, at potius ex sensu & opinione. Sed de hac re paulo post dicemus vberius. Postrema etiā difficultas nullius est momenti: nam etsi concedam foelicitatem optimam consistere in actu voluntatis, nequaquam sequeretur ob id omnes dolores voluptatesque per hanc fieri potestatem animæ, sed aliquas tantum & fortasse omnium præstantiores. At neque illud verum est, quoniam Aristoteles, cum antea diuississet foeli-

felicitatem in actiuam & contemplatiuam, hanc postremam & optimam decimo Ethicorum cap. 7. reddebat intellectui, & in contemplatione putabat consistere, quæ est vt clara visio, quod in sequenti capite multo explicatius confirmauit, sumpto argumento à primo intellectu, primaque rerum causa, quæ est Deus optimus maximus: siquidem ipse totus est felicitissimus, ipsique tota æque vita beata per æuum: attamen non quia formidolosas res sustinet, neque cætera secundum virtutes morum efficiendo sustinendoque, qualis profecto est actiua felicitas, sed intelligendo tantum, quippe qui sola felicitate potiatur cõtemplatiua per se ipsum, à se ipso, in se ipso, & ad se ipsum sine vlla dependentia, pariter inquit & homo illa sua prope diuina parte animæ sibi credita, operatione potissimum illa efficitur felix, quæ huic maxime est cognata & proxima, nimirum ipsa intelligentia, contemplationeue rerum præsertim optimarum in latitudine totius entis, at qui subcreseit gaudium si clare videat & cognoscat, nullaue formido suppetat amissionis.

Quid sit obiectum voluptatis & doloris effectuum, in singulari ratione quadam, & figura communi hac faciant, ac quomodo & cuius finis gratia existant?

QVoniam constitutum est in præcedenti capite, dolorem ac voluptatem fieri apud omnem cognoscentem facultatem, non immerito aliquis existimaret nullum esse determinatum genus, quod in se ipso contineat omnia, quæ effectus illos cient: nullum enim commune est genus sensibilem & intellectibilem rerum, ab his autem nullo discrimine fiunt: attamen si rei naturam diligenter animaduertamus, nulla præterea relinquatur difficultas. Nam vna est communis figura, & quasi formula, cuius ratione gaudium cietur & voluptas, altera deinceps qua dolor & tristitia generatur, ob id dicebat Aristoteles decimo Ethicorum cap. 4. esse quædam pulchra in omni genere rerum sensibilia, & earum quæ per intellectum cognoscuntur, proportionem scilicet respondentia pulchro secundum aspectum, nonnulla etiam deformitate tristitia, & quemadmodum ab illis gaudium, ita ab his dolor generatur, siue displicentia. Sed quoniam pulchrum & turpe se-

cun-

cundum quandam analogiam dicuntur, pro-
pterea excogitandum est, quale nomen pos-
simus accommodare proprium alterutro re-
rum, & obiectorum generi, sed neque hoc ta-
cuit Aristoteles: dicebat enim conueniens &
inconueniens esse per se causam doloris &
voluptatis, quod enim aliquo modo conue-
niens est sibi & accommodatum, id volupta-
tem affert, contrarium autem dolorem, hoc
etiam erit si dicamus bonum & malum: & cer-
te hoc potest illa ratione demonstrari, quo-
niam per se dolor parit odium, & voluptas
parit amorem: eadem igitur sunt causæ dolo-
ris & voluptatis, per quæ generatur amor &
odium; sed horum subiecta sunt bonum &
malum, ut visum est omnibus: ergo bonum
& malum sunt per se causæ doloris & volu-
ptatis. Bonum autem, siue malum, non acci-
pimus hoc loco secundum formam: sic enim
fortasse vel neutrum mouerent effectum, vel
saltem ad hoc bonum non attingeret facul-
tas sentiens. Accipimus igitur vtraque con-
crete: bonum enim & malum sunt in rebus.
Sed hoc est duplex, alterum ratione percepti-
bile, quod nomine hoc nudo bonum appel-
latur, alterum autem bonum & malum ad
sensum, & hoc bonum & malum iucundum
& iniucundum secundum sensum nuncupa-
tur: voluptas autem fit ab his conuenientibus
& bonis, quoniam iucunde & blande mouet,

at contra efficitur dolor cum mouent iniucunde & importune vt læsionem & incommodum, siue inconueniens aliquid referant. Solent autem iniucunde mouere, sensum quidem si sensituum corpus, illiusq; temperiem, & propriam naturam corrumpant, aut saltem læsionem aliquam afferant: si vero sint cognata & familiaria, vel modo aliquo conuenientia delectant, nempe si cōgruant salutis, temperaturæ, totique substantiæ, & in omni sensu sunt quædam voluptates propriæ, propriique dolores, quædam vero communes, propterea quod ipsis conueniant vt coniunguntur phantasiæ & opinioni. Proprios dolores & voluptates illos appello, qui fiunt à propriis subiectis sensibilibus, prout sunt talia, voluptas nimirum, quæ à colore & luce, aliisque visibilibus sit, propria censetur visus, vtpote si viridem colorem aspiciat, quia moderate ipsum congregat, si congruentes inter se colores, & analogiam habentes optimam, tum in mouendo, tum in repræsentando vicissim, intueatur, moderata quoque lux in opaco, quia potentiam vegetat, mouet, ac modo quodam perficit, aut post tenebras non admodum intensa, cum videre per illam incipiat: actus enim est perfectio potentiæ, si vero repente lux nimia in visum irruat, virtutem illam in diafano pupillæ mouet, & disgregat: itaque dolorcm parit, quia sensorium lædit,
& vi-

& visum hebetat, atque hinc nimia albedo dolorem facit visui, quoniam est color illum disgregans, hinc etiam & intensa nigredo, quippe quæ nimium congregat, sed minus displicet, nam congregatio minus, quam disgregatio nocet: interdum autem sensus videntur affici dolore ac voluptate, si coniungantur phantasie aut opinioni. Cum enim visu cernimus aquam tempore sitis, vel esculentam tempore famis, vel pulchram mulierem, optimas quasdam picturas, porticus & ædificia immensa, quasdam etiam facies ridiculas, voluptate afficimur, & visus oblectamento videtur recreari in illa suspitione; attamen phantasie & opinioni cōiunctus delectatur, quoniam imaginamur aquam & esculentam tristem illam posse appetentiam sedare, ac propenaturæ vacuitatem replere. Itaque sub imaginatione quod possint proficere, grādemque illam appetentiam & tristem sensationem explere, cum spe insuper fruendi voluptas aduenit, excidit autem & pro voluptate fit dolor, si formido, vel diffidentia nō habendi, fruendiq; contingat, quemadmodum Poetæ fingunt Tantalum pœna talionis propter concupiscentiam vexari, cum siti prematur intensa, & aquas vsque ad mentum habeat pertingentes, quas tamen potare nec magnos possit adhibendo conatus, ac dolor perpetuo vires acquirit & euadit intensior, nec

secus plane fit in cæteris; cum enim viderit aliquis pulchram mulierem, sensus hic mouet sensum concupiscentiæ, & imaginatio refo- uet actum. Itaque mouetur ad concupiscen- dum, nisi ratio, quæ secundum naturam de- bet esse domina, appetitum illum moderetur, & refrangat, ita quoque delectant picturæ, vel iudicio rationis adhibito, quod artis peritiam, & ingenium referant, vel si spectaculum aliquid, nempe animalium fugam, nemora & confessus virorum, vel ridicula quædam non inepte præferant. In ipso etiam hoc modo fiunt dolores & tristitiæ, nempe si videat ouis ad se proficiscentem lupum, vel fortasse etiam depictum, vt illum perperam delusa co- gnoscat, partim timet, partim etiam dolet, & cunctis hoc accidit hominibus cum vident aliquem inimicum, nisi fortasse gaudeant vl- turi, gaudet enim qui vlciscitur. Eandem do- lorum & voluptatum differentiam facit audi- tus; in hoc enim soni inter graues & acutos medii voluptatem efficiunt, quoniam mouet suauiter, & sensorium non lædunt, nam val- de acutum videtur vt acus pungere; grauis autem vt pistillus impellere, commensura- tum igitur mouet blande, & quoniam homo sensus habet, vt ita dicam, rationales propter rationis antiquam societatem ob id quodam altiori præditus intuitu, & facultate gaudet quadam vocum & sonorum pulchritudine, nimi-

nimirum voce clara nequaquam aspera inter
acutum & grauem media non obtusa, neque
intercisa, quamobrem etiam gaudet illa pro-
portione, & numero, quem rithmum appel-
lant, tam in singulari voce, quam in compo-
sitis. Cum enim talis optima vox aures demul-
cet, sensus se ipsum admonet & applicat obie-
cto sentiendo, ut neque diuelli, neque turba-
ri cupiat, sed si vox numerum amittat, vide-
tur intercisa, & non amplius vna: sensus au-
tem & iucunda applicatio vult vnitatem sine
interceptione, gaudet etiam suo altiori iudi-
cio, quia comprehendit artificium non vul-
gare, eamque ob rationem multæ simul vo-
ces in musicis delectant si sint consonæ, &
claræ admodum, quoniam multa propter nu-
mericam proportionem in vnū coeunt haud
modica peritia, quamobrem auditus facile
cum voluptate sustinet illam applicationem,
at si inter eas corrumpatur proportio, labo-
rem pariunt & displicentiam, nam vnitatem
corrupta videntur multæ voces seorsum: at
sensui præsertim auditivo molestum est plu-
ribus simul incumbere, quoniam applicatio
præsertim facilis & iucunda vult vnum non
multa. Hoc etiam facilimum est obseruare in
sensu gustus, tactus & olfactus penes propria
subiecta, atque hinc patet illius difficultatis
solutio, quamobrem commensurata cunctis
sensibus sunt iucunda, excessus autem omnes

molesti, etenim commensurata blande mouent, & cum salute, idcirco sunt iucunda, alia vero vehementius mouent, & forsitan corrumpunt, aut saltem lædunt. An forsitan sensus in mediocritate consistit? sed hoc, vt mihi videtur, non fieret in omnibus, sed in ipso solum tactu, si nempe concedatur esse quandam formam siue potētiam ex optima, purissimaque *συνέτεια* primarū qualitatum profecta, nequaquam vero ex *συνέτεια* constat saporum, odorum aut sonorum. Caterum gaudet intellectus tum cognoscendo multa, hæc enim est sua perfectio, tum meliora, præsertim difficilia valde, ac nimis optata, ac si ratione cognoscat se habiturū aliquid, vel homo per ipsum, quod summo sit illi honori, summamque afferat vtilitatem, vel spe quomodolibet futuri boni corripiatur, vel existimatione præsentis, vel saltem honesti: cū enim vir studiosus habitum exercet virtutis alicuius, mens ipsa & practicus gaudet intellectus, nam iucundum est esse bonū, aut existimari, facere quæstum, veris abundare diuitiis, atq; aliis ad facilem commutationem vtilibus, iucunda res est honor, digniorem esse ac cæteris præstare: itaq; non immerito gaudebit intellectus aut homo, cum se non esse illorum expertem opinatur, sed vbi cōtrariam habeat opinionem & scientiam oritur dolor & tristitia. Sequuntur etiam vt plurimum voluptates & dolores quas-

quasdam corporum naturas, temperamenta & mores, siue consuetudines, & existimationes proprias longe in hominibus diuersas: itaque pigris quibusdam hominibus veluti desidia, & otium placet, ita displicent omnia, in quibus opus est labore, & valida corporis exercitatione: quapropter ex ipsis rari admodum sunt venatores, aut milites, nisi vel necessitate quadam coacti, aut spe faciendi lucrum, vel opinione maioris boni, & honestæ gloriæ consequendæ cum aliqua vtilitate alliciantur. His vero ludi vt plurimum placent, nisi contraria quædam obstet opinio, aut mores & exercitium, atq; illis potissimum qui ad pauca respiciunt, & minori curarum studio tenentur, aut quos minima etiam cura fatigat, & rem istam vel saltem consuetudine magno prosequuntur amore, atque illis primum indulgent ludis & oblectamentis, qui nullo prope egent labore mentis aut corporis, & in quo opinentur se maius lucrum efficere posse, & in quo fortassis sibi videatur esse magis fortunatos, magisque peritos, tametsi non existant, atque aliis alii ludi placent, prout eis vel magis victoria vel magis vtilitas arridet, & ludendi quædam forma honestior, vel ista simul coniuncta: itaque alios alii ludi delectât, prout vel magis idonei ad eos sunt, quam cæteros, vel magis in eis victoriam affectant. Ob id enim solent plurimam iucunditatem afferre, &

re, & voluptate perfundere, vt ait Philosophus, secūdo Rethoricorum: alii vero cæteris magis arrident propter consuetudinem, alii propter alias quasdam opiniones, illasque varias, vtpote quibus magis prosperitas fortunę placet, iis ludi magis arrident, in quibus minus requiritur ingenii; plurimum autem fortunæ. Aliis contra arrident alii, in quibus ostenditur maius acumen, namq; in his maior & præclarior victoria est, quippe quæ per virtutem propriam obtingat, ibique magis in quo splendor quidam & ingenii præstantia demonstratur, & victoria quædam præclarior in vsu rationis, quæ est homini, vt homo est, propria: in hac enim est longe præstantior, quā in cæteris, vbi parta victoria videtur esse aut propter fortunā aut optimā corporis habitudinē, & robur naturæ: hoc n. neq; adeo præstat, neque hominibus est proprium, omnino tamen videntur omnes ludi, qui potius lucro, quam victoria desiderantur, esse familiares avaro hominum generi, quemadmodum inquit Arist. quarto Ethicorum cap. i. de liberalitate & auaritia, tamen si nimis auari propter formidinem faciendi iacturam vel omnino abstinēt, vel ludunt res minimas, arbitrati hoc modo se parum posse è re propria absumere, multum autem, si fortuna volet, lucrari, aut relaxationis tantum gratia, etenim ludi relaxationes quædam sunt, & oblecta-

lectamenta vitæ, & alii si debite suscipiantur ad robur corporis plurimum valent, tuendamque valetudinem, alii etiam animo conferunt: sic enim prope deposita curarum mole videtur interspirare, & subinde ad reliqua, quæ impendent negotia, & graues cogitationes reddi paratior, longeque magis idoneus, tametsi excipere oporteat quosdam honestos ludos, & quantum ac quomodo oporteat. Aliis contra qui calidiores sunt, magisque robusto corpore & longe mobiliore, venatio placet, præsertim si in ea fuerint assueti, & victoria illa, atque certamen placet; hinc videretur militibus arridere, quamuis non omnes æque existimant bonum hoc modo vincere, & feris insidias parare fallacibus, aut celeres immanesque vincere, nec magnum aliquid esse aut honestum solatium, idq; si compensetur labore, videtur quibusdam non esse rem admodum iucundam nec prosequendam, & nonnullis, qui valde misericordes sunt, displicet videre hæc animalia indigne pati, ac minime videbis omnes venatores esse milites, quamuis venatio sit militiæ species, vt censet Aristoteles primo Politicorum: nonnullis enim placet hoc militiæ securissimum genus, aliud autem displicet, vtpote non satis tutum, nec fortasse admodum vtile, quamuis honestum & magno dignum honore: viris autem ingenuis, & acumen maius obtinentibus, ar-
rident

rient in primis studia, & animi diuitiæ, atque in his voluptatem sentiunt, præsertim si opinentur se in ea re videri omnibus præclarissimos, efferrique ad summos honores, ac demum immortalitatis nomen adipisci. Omni-
no autem opinionum existimationumq; varietas in hominibus facit alia aliis apparere iucunda & molesta, quod magis ipsis videmus accidere, quam cæteris animalibus, cum obtinuissent facultatem illam minus pendentem à corpore, & plura cogitantem, opinantemq; varie. Quamobrem patet quæ sint obiecta doloris & voluptatis, & quomodo sigillatim in omnibus potentiis tales producantur effectus, nunc superest vt ipsorû vsum, propriosque fines explicemus, ad quos potissimum illis vtatur natura. Hoc vero palam explicauit Aristoteles i. Politicorum cap. i. partim etiam in fine tertii de Anima. Cum enim fecisset animal, ipsique sensum, aliis etiam intellectum tradidisset, vt futuri essent custodes vitæ, & curam haberent totius animalis, operæ pretium erat vt dolore ac voluptate afficerentur, quoniam sic oneri imposito satisfaciant, cum ad hæc duo se flectant, & accommodent secundum illam necessitatem, ad prosequendum scilicet, & fugiendum. Deinceps autem in humano genere illis abutitur ad alium finem, scilicet ad virtutes; quamuis hinc etiam orta sint vitia, quemadmodum

modum declarauit Aristot. 2. Ethicorum cap. 3. tria etenim sunt, quæ in electionem, ac totidem in repudiationem cadunt, honestum, vtile & iucundum, & tria contraria, turpe, inutile & molestum, & circa hæc probus vir bene agit, malus autem perperam. Fortassis etiam dolor & voluptas in communi non modicum momentum habent ad scientiam, itaque tum hoc, tum illo etiam modo videbatur necessaria perceptio doloris & voluptatis, siue cum dolore & voluptate: dolor enim non est obiectum, quemadmodum nos loquimur de illo.

CAP. IV.

Quid sit dolor & voluptas.

Nunc altera emergit quæstio, ad naturam illorum pertinens, de voluptate & dolore quid sint? Primum autem per prædicata negatiua, quemadmodum fecit Arist. quid non sint explicabo, vt subinde quid vterq; sit proprius longeque expeditius appareat: etenim nonnulli opinabantur voluptatem esse quādam speciem generationis, dolorem contra corruptionem: Alii putabant dolorem esse indigentiam eius, quod est secundum naturam, voluptatem autem repletionem illius: Alii dolorem & voluptatem censebant esse motum: Alii eandem animæ primam operationem, nempe visionem iucundi esse volupta-

luptatem, dolorem contra iniucundi molestique aspectum, quarum opinionum ille duæ primæ si secundum verborum faciem accipiantur, nimium videntur futes. Idcirco in earum oppugnatione non faciam temporis iacturam, conuertam nihilominus eas paulo post in sensum meliorem, quemadmodum fortasse ab illis accipiebantur, & cum illas recenseret Arist. per initia decimi libri Ethicorum, tertiam plurimis oppugnavit rationib. Enimvero motus omnis efficitur cum tempore, cum ex sua definitione successione contineat, vel saltem vt proprium quoddam ad naturam eius quam proxime accedens; voluptas autem & dolor in instanti, & quemadmodum aiunt, subito nobis obtingere solēt, ergo non sunt motus. Hoc deinceps confirmatur, nam omnis motus est gratia alicuius, cum ad aliquem proprium terminum sit processio & via: necesse est enim vt intra duos terminos collocetur, videlicet terminum à quo, & terminum postremum, in quem pro sua natura deficiat: dolor autem nullus, & voluptas termini alicuius gratia vidētur esse: ergo voluptas & dolor non sunt motus. Præterea ex motuum qualitate, nam singuli velocitate tarditateue donantur, quemadmodum idem explicauit Aristoteles tertio & quarto Physicorum: voluptas autem & dolor omnino velocitatis ac tarditatis sunt expertes; ergo

go non sunt motus. Minor propositio non eget vlla probatione, quoniam manifestum est dolorem dolori comparatum, aut voluptatem voluptati, neque huic illum, esse alterum altero velociorem vel segniorē. Et quamuis dicere consueuerunt nonnullos cito à dolore in lætitiā conuerti, aut contra, aliosque cito dolere, aut latari, vel plane signius, hoc nullam affert difficultatem: illud enim breue tempus esse significat, quod inter dolorem & voluptatem intercipitur, alterum vero facilitatem quandam, & maiorem promptitudinem arguit, secundum quam bene, maleue dispositi facillime dolent, & leuissima occasione latantur, illæ tamen affectiones semper eodem modo in instanti fiunt, siquidem dolor & voluptas, aut ipsa cognitio est, vel ab illa nequaquam separabilis. Cum igitur cognitio fiat sine tempore, rationabile quoque est, illos esse in instanti, sed quandoque cum perseveret applicatio facultatis circa obiectum conueniens & bonum, tum permanet voluptas, tum etiam solet intendi, vt quandoque pro moderato gaudio fiat immensa lætitiā, quemadmodum si pauca lux modicum efficiat lumen, ac deinceps addatur aliud, tum illud suberefeit, tum etiam luminari non dimittente perseverat. Postremo motus est determinati cuiusdam generis, aut enim est in quātitate, aut in qualitate, aut in vbi, sed volu-

ptas & dolor nullius sunt determinati generis, ergo motus non est genus illorum. Sed altera opinio maiorem habet difficultatem, existimabant, vt dixi, dolorem & voluptatem esse quasdam cognitiones, in quorum numerum videtur deinceps aptatus esse Galenus, cum diceret, dolorem esse tristis sensationem vtpote quod dolor in communi sit cognitio tristis, & voluptas cognitio blanda siue hilaris, & videtur eorum sententia valde probabilis, quoniam si refrigerato corpori, atque ob id dolenti calor blandus applicetur, sentiet voluptatem, at ea voluptas nihil est, nisi cognitio illa caloris, per quem in naturam reducitur, suamque propriam temperiem vnde deflexerat, in gustu pariter voluptas est illa sensatio saporis conuenientis, dolor autem inconuenientis & ingrati preeptio, & in re ipsa venerea tactus illa cognitio valde suavis videtur esse substantia voluptatis, sensus nimium spumescantis humoris agitatione vegetis caloris, motuq; suauiter prurientis spiritus, ac demum blanda seminis tentigine, & reliqua frictione manifesta. Ac certe si quælibet potentia cognoscens inter obiecta, quæ cognoscit, nonnulla habet pulchra, nonnulla itidem deformia, quædam haud dubio cognitiones erunt species dolorum, quædam autem voluptatis. Aristoteles autem eorum sententiam confutauit 10. Ethicorum cap. 5. & causam

sam quamobrem in eum errorem laberentur, attulit; siquidem ita ad verbum ait: Magis autem propriae sunt operationibus voluptates, quæ sunt in ipsis, quam ipsæ cupiditates, nam hæc quidem seiunctæ sunt temporibus, & natura, illæ vero propinquæ sunt, atque adeo indistinctæ, ut contentio sit, si idem sit operatio, & voluptas, non tamen ipsa voluptas mentis esse videtur operatio, neque sensus, est enim absurdum, sed quia non separatur, idem quibusdam videtur. Hinc equidem multa colligo, primum autem quod sensus, mentisque operationibus longe proximior & cognatior est dolor & voluptas, quam cupiditates, quippe quæ etiam ab his proficiuntur, ut enim superius dicebam, cum fiat in aliqua cognitione dolor, & voluptas ab his procedit amor & cupiditas, siue odium & cupiditas absentia. Alterum vero est, quod voluptas & cognitio sunt natura distinctæ, quamvis perperam antiqui deciperentur, existimantes esse idem propter vicinitatem, arguit eos philosophus illa ratione. Nam voluptas operationem ipsam cognoscentis, ut cognoscens est, perficit, vigorat & confirmat, ac dolor è contra deiecit & submittit; nullum autem seipsum confirmat, aut intercipit, igitur voluptas & dolor ab operatione differunt. Amplius omne prius differt à posteriore, atque cognitio est prior dolore & voluptate.

te, cum non conuertantur, igitur voluptas seu dolor & operatio cognoscentis res est omnino diuersa. Insuper res vna eademq; modo voluptatem affert, quæ tamen antea tristis erat cognitio, tamen eadem est secundum naturam, quamuis numero differens. Præterea quodcunq; ab aliquo procedit non est ipsum: sed voluptas & dolor à cognitione procedūt: igitur neutra est cognitio. Amplius definitione conuenirent: sed definitione, sine ac natura differunt, ergo non sunt idem, imo præterita nonnunquam facultatis cognitione, applicationeque circa bonum aliquid, voluptas nihilominus permanet, illa inquam vacatio cure, & animi tranquillitas: quid igitur erit voluptas & dolor? Respondet Aristoteles citato loco iis verbis, perficit autem operationem voluptas non vt habitus, sed vt pullulans quidam finis, itaque censebat dolorem & voluptatē esse quēdam finem necessario pullulantem à quibusdam cognitionibus, & sequenti capite appellabat proprietatē operationum; ab illa enim perfectissima cognitione rei cōuenientis pullulat voluptas necessitate sequelæ, ab opposita vero pullulat dolor, est autem perfectissima ipsius bene dispositi operatio ad illud quod est pulcherrimum eorum, quæ sibi subiiciuntur, ac propterea consueuimus appellare hilares, & voluptuosas cognitiones illas, vnde velut finis necessario pullulat gau-

gaudium, alias contra tristes & iniucundas. At si finis pullulans est, qualem induit naturam? Arbitror non esse affectum, sed, affectionem & alteritatem ipsius potentiae cognoscentis, ac propterea non esse actionem, sed passionem, vel potius neutrum, sed quemadmodum antea dicebam, affectionem proficiscentem à prima cognoscentis alteratione. Itaque Aristotel. 3. Rhetoricorum ad Theodect. cap. 10. definiebat voluptatem & dolorem, inquit: Voluptas est animæ affectio tota simul sensibiliter in naturam proficiscens, dolor autem in contrarium naturæ statum. Quod etiam sensisse mihi videntur illi seniores philosophi, qui putabant, voluptatem esse quandam generationis speciem, dolorem vero corruptionis, siquidem ut vera generatio radicitus ad naturam perducit, nimirum ad speciem, corruptio vero ad naturam huius non esse, ita etiam voluptas, cum ad illud quod est secundum naturam sit profectio, non immerito quædam appellatur generatio, atque pariter obscuris nominibus hoc ipsum sentiebant, dicendo voluptatem esse repletionem, dolorem vero indigentiam eius, quod est secundum naturam. Qui denique motum illos esse asseriebant, profecto illas cognitiones quasdam esse arbitrabantur: sunt enim alterationes quædam, aut si alteritates quædam sint ab ipsa cognitione proficiscentes, eodem

modo motus totus simul & necessario pullulās viderentur. Aristoteles autē oppugnabat eos, qui in reprobū sensum abutebantur illis opinionibus. Mihi videtur optima hęc esse definitio voluptatis & doloris. Voluptas est iucunda cognitio; dolor autē cognitio tristis, & sunt de genere illarū definitionū, quas Aristoteles propter quid reddentes appellat 2. libr. de Anima, vel aliorū more causales, quoniam, vt dicimus, quadratum esse mediæ inuentionem, & Lunæ defectum esse terræ oppositionē inter solem & Lunam per eandem diametrum alterutrū astrum contingentem, ita voluptas dicitur blanda cognitio, vel rei conuenientis, vtpote quod ab ipsa tanquā finis pullulans necessario proficiscatur, & dolor contra cognitio rei tristis, quod inde procedat, sed proprie affectio est formaliter, ac propterea definitione magis exacta: oportet dicere hoc modo. Voluptas est cognoscentis affectio, vel delectatio propter cognitionem boni & conuenientis, dicitur autē in naturam proficiscens, illud n. quod ab excessu aliquo ad naturalē statum perducit, aut omnino naturæ conueniens est & familiare, per se ipsum delectat, & voluptate afficit, contraria vero efficiunt dolorem, ac propterea definitio illius erit per opposita prædicata quantum ad differentias pertinet, proximo namque genere citra difficultatem conueniunt.

De tactus dolore sitne ille duntaxat vere dolor, & quapropter hic sensus maiores experitur dolores & voluptates.

OB plurimas difficultates & controuersias, quæ circa sensus huius dolorem obtigerunt, ego proprium caput propriamque de illo tractationem institui, quoniã, vt paulo antea dicebam, extiterunt plurimi, qui censebant dolorem esse proprium tactui, nullamq; facultatem, hac vna duntaxat excepta, doloris esse participem, tametsi aliæ pro doloribus quasdam displicentias, tristitiasque sentiant obee, quæ in subiecto genere videntur turpia, minimeque conuenientia, ac propterea citra vllam distinctionem doloris, cœperunt dubitare, vtrum dolor à solutione vnitatis, vel ab intemperie fiat? quasi vero nullus dolor sit præter eum, qui sit in tactu. Sed quoniam satis in superioribus demonstraui hoc esse absurdum, propterea hic nolo sine vtilitate fimbrias dilatare, potissimum quia diffuse admodum hoc explicauit Aristot. i. Rhetoricorũ ad Theod. 4. & 5. c. nonnulla tamẽ breuiter attingã. Cũ enim dolor & voluptas sint affectiones contrariæ, quomodo fieri potest, ne in subiecto eodẽ fiãt, vt inquit Arist. 10. Metaph. c. de oppositis, attamẽ voluptas sit in omni

sensu, in mente & opinione; igitur in eis quoque efficitur dolor. Id etiam confirmatur definitione iucundi & molesti; ait enim Aristotel. 1. Rhetoricorum ad Alexandr. Iucunda sunt ea, quæ voluptate afficiunt, iniucunda vero quæ dolorem afferunt sed in omni sensu ac mente sunt propria quædam iucunda & molesta: igitur voluptas & dolor per omnes reperitur sensus, omnemque potentiam cognoscentem istorum corporum. Verumtamen consuevimus propter acerbitem & naturam excellentem dolores potissimum appellare, quos tactu patimur insolentiores, atque adeo nomen commune translatum est ad vnam speciem. Sed quare non sit alius dolor animali, neque voluptas, qualis dolor est, & voluptas tactus, eget explicatione, huius autem scire oportet, non vnâ modo, sed multiplicem esse causam. Primâ autem esse illam, quia, vt antea demonstrauimus, dolor & voluptas sequuntur cognitionem, quapropter vt certior est cognitio, ita intensior fit dolor & voluptas: sed tactus est sensuum omnium certissimus: igitur consentaneum erat, vt dolor eius atque voluptas præstaret cæteris, ratio est ab operatione desumpta. Secunda deinceps ex modo ipsius operationis desumitur: tactus enim proxime afficitur à suis sensibilibus obiectis, vtpote cum contactu vel corporis, vel virtutis agentis; igitur consentaneum erat

erat clarius tum gaudere propter iucunda, tum acrius propter molesta dolere. Tertia sumitur ab obiecto, hoc enim agit realiter & materialiter in sensorium tactuum, maioremque adhibet agendi potentiam, cum vel toto corpore agat citra medium, vel agentibus omnino qualitatibus; alii vero sensus vel remotius patiuntur, vel nequaquam à toto corpore, aut à qualitate non actiua, ac propterea dolor, qui fit in tactu, efficitur cum quadam corruptione organi, seu qualitatum ipsius, vel saltem cum graui passione reali, qualis fit ex solutione continui, aut ab inæquali intemperie confertim facta, vel ob insignem aliquam passionem comprimendo, cōuellendo, asperique fortiori attactu. Præterea id ratione potentia potest euenire, quoniam hic sensus est vitæ essentialior, quandoquidem consistit in *συνέτε*, a primarum qualitatuum elementorum, quæ corpus viuientis animalis constituunt, quapropter ea, quæ tactui sunt molesta, minimeque conueniunt, illa quoque vitalem substantiam realiter afficiunt, & vitæ sedem perturbant, ac maiores à natura faciunt recessus, iucunda vero & conuenientia tum conseruant, tum proxime ad naturam accedunt: censebat etiam Arist. hoc esse propter sensorium. Quod enim assignatur tactui, est finitimum cordi, quod alioqui, vt ipse existimat, est prima sedes doloris & voluptatis. Ac-

cedit præterea quod maiore concretionē ad subiectum patitur hic sensus, sunt etenim vere passionēs ipsius materiæ, itaque caro, aut aliud sensorium tactuum vehementius dolet. Præterea videbatur hoc opus esse ratione finis, quoniam hic sensus tactus dicitur sensus vitæ, cum propterea nullum animal hoc vno possit carere: quapropter hic primum est lucis huius & vitæ custos, ac non immerito opus erat eum habere ante alios acutissimū actum sentiendi doloris & voluptatis, vt vitæ illam custodiam sibi in primis creditam longe melius, ob animalis salutem tueretur. Cum vero sensus hic, suumq; sensorium sit fuscum per omnia, tunc magnæ in illis fiunt passionēs, atque dolores, cum sensus hic tactus illos excipit, nempe si magna lux pupillam lædat, si saporosum aliquid linguæ videatur molestum, quod sicut acus pungat, conuellat, aut asperitate quadam dolorifica detergat: vehemens autem compressio detentioque caloris in dolore mentis & imaginationis profundo, facit vno etiam die canitiem, quia siccat & digerit humorem proprium.

CAP. VI.

Quæ sit causa doloris secundum tactum.

Magna est etiam controuersia de propria causa generationis dolorum, nam medici inter medicos, philosophi inter philosophos,

phos, omnesque demum inter se dissentiunt, cum alii censeant dolorem ab intemperie sola generari, alii contra à solutione continui, ut perinde res ista per se sensatissima visa sit ardua, & perrecondita. Illi vero qui existimant dolorem proficisci ab inæquali intemperie, primum arguunt experimēto sensuum, quoniam in horroribus hybernis circa solstitium hyemale ob magnam frigiditatem dolores fiunt, illam enim inæqualem intemperiem partes omnes egreferunt magno admodum à natura facto recessu sensibiliter, ac præsertim illud experimur circa radices vnguiū, ubi intemperies frigida vehemētius agit propter eius partis sensus alacritatem, & caloris inopiam, ac prædenso vngue nimium refrigerato, qui sua natura est frigidiusculus & pene osseus, & pars est illa satis neruea, ut prope detectum neruum, aut illi simillimā possimus existimare, frigidum autem mordax, & inimicum est nervis, idem etiam acerrimus calor efficit in contrariā qualitatem. Nec recipienda, ut aiunt, sunt aduersantium verba, qui fatentur calore & frigiditate interdum fieri dolores, & illos quidem insignes, eos tamen non esse acceptos referendos intemperiei, quoniam neque frigiditas, neque etiam calor dolorem efficiunt, nisi dissoluāt continuum; calor enim dilatando, & frigiditas contrahendo nimium cōuellendoque dissolvit. Et quā-

uis

uis non efficiant solutionem ad sensum maiorem & manifestam, satis tamen est vt fiat quædam immanifesta secundum minutissimas fibras: eos nimirum arguunt, quod videantur futilia dicere, nã partes ipsę in ingenti frigore vnitatem seruant incorruptam, nulloque immutatam modo, neq; fit illa minuta solutio latens sensum, quoniam processu temporis, intemperie nimirum diutius perseverante, partes illæ omnino lacerarentur, & nulla fibra maneret incolumis, & mirum est de ipso calore, nam si per illum tãta fieret extensio partium, dubio procul in omnem dimensionem vehementer augerentur. Præterea moderate calidum, vt calidum est, facit voluptatem & iucunditatem sensui, ergo immoderatus calor parit dolorem: illud enim in cunctis fieri solet, vt, cum mediocre & *ἀμύμετος* est causa voluptatis, excessus causet dolorem. Præterea dolorum hoc genus est cum aliqua reali passione: igitur ab ipsis primis qualitatibus fieri potest, efficique debet, probatur consequentia, nam passionēs propriæ & alioqui vehementiores ab alterantibus & actiuis qualitatibus efficiuntur: actiue autem propriæ ac per se sensibiles sunt calor & frigus, per quos intemperies inæquales fiunt. Præterea dolor huiusmodi est cum passione, & corruptione saltem dispositiue partis sentientis, nam propterea dolet, quia ad corruptelam

ptelam afficitur, sed calor & frigiditas per vi-
am alterationis sunt causæ per se cuiuscunq;
naturalis generationis & corruptionis, vt ait
Philosophus 4. Meteor. in principio: i-
gitur ob inæquales ab his factas intemperies
efficitur dolor. Præterea hic alicuius obiecti
sensibilis perceptionem sequitur, conuenien-
tius est autem ab iis fieri quæ sunt sensibilia &
objecta tactus per se, quam ab illis, quæ sunt
per accidens, aut saltem communia: sed dictæ
qualitates sunt tactui per se, ac primo sensibi-
les, vnitas vero vel solutio est sensibile com-
mune: igitur ab earum inæquali intemperie
per se cietur omnis dolor. Cum autem vide-
rent quandoque animalia dolere propter so-
lutionem continui, compressionem, erosio-
nem, conuulsionem, & eorum similia, dice-
bant ea non per se immediatam esse causam
doloris, cum illum potissimum efficiant qua-
tenus illis coniungitur intemperies, nam so-
lutio & contusio cum motus sint confestim
facti calorem mouent vrētem, qui propriam
naturam partis dissoluit, itaque res potest esse
valde molesta & iniucūda. Alii contra posue-
runt causam doloris immediatam esse solu-
tionem continui in ipsis sentientibus partib.
intemperiem autem esse causam mediatam,
quoniam non omnis intemperies dolorem
parit, quemadmodum omnis solutio, quam-
uis læuissima & minima, ab acus nimirū pun-
ctura,

ctura aut alio quocunq; leniter solvente corpore. Quàmobrem illa sola intemperies erit causa doloris, quæ ad vnitatis solutionē perducit, quod visus est dixisse Galenus in libro de inæquali intemperie. Ego tamen satis mirari in hac re non possum, quomodo tanta opinionum varietas sit exorta in eo quod est valde sensatum? certum enim uero est, dolorem non modo sub sensum esse, sed illum etiam importune extimulare, & nihilominus aut cupiditate contradicendi, aut propria mentis acie confisi plerunque dimittunt sensum, & mentis quærunt rationem, quod est infirmitas intellectus, ut ait Aristoteles 8. Physicorum contra Zenonem. Itaque nec prima classis opinantium, neque, ut arbitror, secunda propriam doloris causam est assecuta, nam etsi recte hucusque dicant, quod inæqualis intemperies est causa doloris, aut illum esse sobolem solute continuitatis, cum vero hanc, aut illam esse causam adæquatam proferunt, apertissime decipiuntur: idcirco ad mentem Aristotelis 7. Ethicorum & 1. Rhetoricorum ad Theodecten pono illam conclusionem, causam doloris esse illud, quod tactiuo sensorio grauem aliquam potest afferre læsionem, unde emergunt multe particulares conclusiones; prima nimirum est, quod inæqualis intemperies potest esse doloris causa: altera deinde quod potest fieri ab vnitate soluta:

tertia

tertia quod ab alia quadam causa, quæ neque continuum soluit, neque intemperiem facit, nonnunquam obtingat. Quæ quidem, ut magis manifesta fiant, & res tota, quod nostrum institutum est, dilucidetur: sciendum est in primis quod sicut dolor, & voluptas in communi ad inuicem sunt opposita, eodem modo voluptas & dolor tactus: itaque propter istud principium non est ambigua prima conclusio, nam quemadmodum voluptas ab his qualitatibus generatur, quare non etiam dolor effici potest? ac mihi, ut ingenue fatear, videtur superfluum amplius insudare, si dolor ab intemperie & unitatis solutione fiat, nam erubesco demonstrare illud quod est sensui manifestum. Verumtamen ambigere hic solent viri perspicaces, cum plerumque videamus fieri quosdam abscessus & tumores, humida nimirum, frigidaq; effluente materia, quos medici ædemata vocant, in quibus tametsi pars ipsa affecta humidam patiatur intemperiem nequaquam dolet, vel forte fit quidā dolor stupidus vix sensu perceptibilis, nonnulli etiam fiunt, quos scirrhus appellant ab humore dicto melancholico, humore inquam crasso & glutinoso in carneam prope ipsam naturam cohærente, qui etiam indolētes sunt, & tamen ex intemperie fiunt. Secundo videmus quotidie febres accedi in hisce corporib. præsertim hecticas nūcupatas & habitua-

bituales, in quibus fit calida & sicca intemperies citra dolorem: plurimæ sunt etiam particulares quarundam partium intemperies calidæ non intensæ admodum, quæ vacant dolore. Tertio si dolor ab intemperie natus est fieri propterea quod à naturali statu facit recessum, quamobrem refrigerata manu maior suppetit dolor, potissimum circa radices vnguium, vbi calor confertim accedat, quippe qui facit repletionem, & restituit in naturalem statum. Ob primam difficultatem dixerunt plurimi, & potissimum Galenus, octo esse simplices intemperies, quatuor nimirum sine materia, ac totidem materiales: propterea dicunt earum intemperiarum, quæ sunt absque materia, calidam & frigidam vehementes ciere dolores, siccam mouere quidem illos, sed exiguos: humidam autem esse omnino sine dolore, alias vero omnes illum efficere si fuerint cum materia, nam intemperies humida materialis eo saltem perducit, vt distendendo partium soluat vnitatem, illos autem esse dolores exiguos, quoniam humiditatis affusio sensum ipsum obtundit, & illius proprium vigorem refringit. Sed illorum pace mihi videretur absurdum esse, vt detur humida intemperies sine materia: quomodo enim fieri potest, vt illa fiat nisi humor aliquis recens accedat, partemque ipsam repleat? Ob id dicebat Arist. 2. de Anima tex. 113. si quippiam

piam tangat alterum in aqua, suasq; habeant superficies humectas, fieri non posse vt se ipsa tangant immediate, quoniam humiditas non est sine corpore, itaque non est humiditas aquea sine aqua, & propterea nullum humidum posse alteri proprium communicare madorem nisi corpus etiam vna commisceat. Hoc etiam cōfirmavit 25. problematum quæstione 3. & quæstione 20. Illud præterea quod intemperies sicca possit esse causa doloris, arbitror esse pariter absurdum, nam siccitas est proprie huiusce fluoris quædam priuatio, & cum sit qualitas sicut humidum passiuæ, non potest per se ipsam causare dolorem, & ita neque humidum, vt humidum, est doloris effectiuum: quam enim efficiunt sensationem? melius itaque fuerit existimare humorem ratione substantiæ partem intendentis, & siccitatem conuellendo, rodendoque ob qualitates corporis, aut simpliciter sicut in neruo, ex accidenti ciere dolorem, siccitas enim cōtrahit, quemadmodum fidibus accidit igne siccatis & neruis eadem ratione, & quoniam humida substantia pene calorem obruit & sensitiuum spiritum, propterea sensum obtundit, & in eodemate dicto tumore modicum parit dolorem, in aliis vero duris tumorib. scirrhosis fortasse fiunt remissiores, quoniam lentus ille humor & tenax carni adhæret, & videtur adnasci. Ad secundam præterea difficultatem

tem respondeo, quod multæ conditiones requiruntur, vt ipsa intemperies sit causa doloris. Prima vt confestim fiat: sunt etenim celeres istæ mutationes naturæ admodum obnoxie & permolestæ. Secunda vt non sit habitualis, ex quibus sequitur vt dolor potius oriatur, cum sit. Tertia deinceps vt sensorium sit bene affectum, & sensus non sit alio fortassis auersus, quemadmodum ipsi contingit frenetico. Nunc facile patet solutio ad argumen. nã febris hectica est habitualis, & intemperies omnino facta, & sensim genita, vt propterea febrientes illi existiment se febrem non habere. In cæteris etiã partibus, si sensim intemperies fiat, vix dolor sentitur, & quandoque doloris sensus non adest, quoniam facta iam fuit, & non habet amplius refouentem causam, quemadmodum nonnullæ habent inflammationes, in quibus est mordax calor, qui dolorem non desinit mouere, quousque in naturam partis non cesserit, & quemadmodum mordax calor, & insolens frigiditas semper sentitur, ita semper faciunt dolorem. Ad tertiam respondeo, quod ibi dolor fit, quoniam confestim fit transitus, & celeriter multumque simul calefaciendo facit quandam antiparastasin, illaque frigiditas propter occlusionem & penetrationem fit intensior. Quid tum de continuatis solutione, potest ne aliquis dubitare ne ab illa etiam fiant insignes dolores? cum illud

illud pateat experimento, videmus enim siue per incisionem, aut puncturam, erosionem vel contusionem, alioque quouis modo fiat haud mediocres, sed pene intolerabiles fieri dolores, quorum nemo est, vt arbitror, qui in se ipso periculum non fecerit, ratio vero illa, quoniam soluens continuum realem passionem inurit sensitiuo corpori, grauemque lationem corrumpentem partis naturam, quippe quæ sua natura est vna. Quamuis multi dubitant, nam dolor aut cognitio est tactus, aut eius sequens cognitionem, quodcunque autem sit, fieri non potest, vt aliquid sit causa doloris, quod per se ipsum non sentiatur, sed vnitatis solutio non est res cognoscibilis tactu per se, quia non videtur esse proprium sensibile, vt cunctis patet, nisi fortasse sit commune, & nisi sensus hic cognoscit suam vnitatem, quomodo potest cognoscere solutionem? relinquitur vt per se ipsam vnitatis solutio dolorem efficere non possit. Secundo quamobrem sit, vt facta solutione continui, non amplius permaneat dolor, sed erat tantum cum fieret, aut paulo post, in ipsa vero intemperie dolor sit semper à principio ad finem. At vero si vnitatis solutio est per se causa doloris, nequaquam fieri posse videretur, vt sensu bene disposito, & causa existente in actu, effectus qui natus est ab illis prouenire nullo modo fiat.

Tertio videmus in ipso certamine nonnullos excipere magnos ictus, magnasque pati solutiones continui, eos tamen nequaquam dolere, cum alioqui solueretur vnū: consequens igitur est solutionem continui per se ipsam non esse causam doloris. Quarto ex antiquorum monumentis habemus exemplum Mutii, is enim cum dextera cremaretur ignibus, videbatur non dolere, nec signum aliquod quod etiam minimum sit doloris referebat, quod mihi confirmarunt recentiores historiarum: cum enim Hispano cuidam nobili & fortissimo ad viuum secaretur brachium, nullum doloris sensum habere demonstrabat, cum tamen pars ipsa esset sentiens. His omnibus difficultatibus si modica adhibeatur diligentia, non erit arduum respondere. A prima vero, quemadmodum decet, exordientes interponemus quorundam solutionem, qui quidem asserunt vnitatis solutionem esse reducibilem ad numerum, qui ponitur inter sensibilia communia: sensus enim apprehendit vnum negatione diuisionis, & numerum solutione continui (sic enim habet generationem) aut negatione continuitatis, unde partis exitus in hanc diuisionem per dualitatem fit sensibilis in modum numeri, quamuis non vt numerus intentionaliter perceptus in rebus extrinsecis, quoniam ille ab omni sensu percipitur, sed tanquam numerus substantiarum

mem-

membri corruptius, qui ex ipso tantum tactu percipi potest. Hanc vero solutionem ne ipsi quidem fortassis intelligunt, nam numerus, neque ante solutionem, neque cum fieret, erat, sed omnino post factam, dolor autem erat, cum fieret: ergo præcedit numerum. Quomodo autem hoc fieri posset ut effectus propriam præcederet causam? Præterea hoc videtur valde irrationale, ut propterea qui incidit, dolorem faciat, quia multiplicet numerum, faciens nimirum ex vno multiplex, siue ex vnitatem binarium. Nam etsi numerum non animaduertat, aut omnino non cognoscat, vel ab eo præscindat, nihilominus ob eam solutionem doleret, atque punctura non facit ex vno binarium, præsertim si leuiter pungas, & pars ipsa sit valde sentiens, quemadmodum est oculus, & recens caro vulnere, quæ sensum habet insolentiorum. Præterea numerus abstractus non cognoscitur à sensu: concretus autem est sensibile commune, & ab omni sensu percipitur in ratione numeri. Quarto non vnitatis adhuc labiis vulnere assidue dolor eam partem vexaret: neque enim abesset numerus, qui dolorem per se ipsum potest generare, ut ipsi existimant. Propterea dicerem continui solutionem causare dolorem ob realem passionem corruptiuam, siue afflictiuam, & acriter lædentem sensuum ipsum instrumentum: id enim quod reales i-

stas passiones afferre potest, natum est etiam generare dolorem, id quidem magis, alterum autem minus, prout maiores vel minores inferunt passiones cunctis partibus. Et quid peius contingere potest sentienti parti, quam eius laceratio, vel magnæ intentiones? imo hoc aliud dico, quod si fuerit aliqua res incisiua, siue contundens ex cœlesti materia confecta, aut alia fortassis nobiliore, nihilominus efficeretur dolor, si talem tantamque haberet resistentiâ, agendiq; potestatem, ut partem illo modo laceraret, & naturâ eius corrûperet vnam. Dices omnis dolor sequitur cognitionem, cognitio autem obiectum, attamen hic nullum obiectum tangibile potest assignari, nam cœlum caret omni tangibili qualitate? Respondetur sensibilem esse illum renixum corporis, & ob id illam actionem, cōpressio-nemq; magnam afferentem lēSIONEM afflicti-uam organi, per quam hoc patitur, & dolet à quocunq; id fiat corpore, atq; hoc est de sensibilibus priorum numero, sicut graue & leue, asperum & lene, quod enim est siue ob-sistens, siue cedēs, hoc tactus confestim animaduertit, ac si ob-sistendo, comprimendoque organum, aliquo modo conuellit, dolorē parit. Cum vero diceret, Cœlum carere qualita-tibus tangibilibus, dico ipsum carere alteran-tibus & motiuis, nimirum grauitate & leuita-te. Hinc est quod si quispiam infra Lunā po-nere-

neretur, si manum attollat, cognosceret renixum, si fortasse obniteretur, & non cederet, aut si fortasse cederet renitendi priuationem cognosceret, nos etiam si veritatem dicere non grauamur, plerunque cognoscimus aliquorum resistantiam nulla in eis cognita caliditate, frigiditateue, aut alia eiusdem generis qualitate, cognoscimus saepe in aere cedendi facilitatem sine aliarum qualitatum adiumento, saepe etiam manuum altera tangit alteram, & mutuum cognoscunt renixum, cum alioqui calor & cetera sint similia, saepe etiam calceatis pedibus nonnulla renitentia cognoscimus, quando iam nullus calor, nullaq; frigiditas in tactuum illud peruenerit corpus. Ad secundam difficultatem principalem respondeo, solutionem unitatis non posse causare dolorem, nisi cum fit, cum enim facta est, non amplius mouet, nam ipsum dissoluens erat quod mouebat dolorem, hoc autem continuo abest; in ipsa vero inflammatione causa quæ facit dolorem, perpetuo manet, calor inquam mordax & molestus sensui, fieri tamen potest, ut cum recens est vulnus, aut contusio, dolor adhuc maneat, nam partes adhuc recens vexat solutio & laceratio, præsertim si calor in ipsa solutione concipiatur. Ad tertiam dico quod vulnus celeriter inflitum doloris sensum non facit, quoniam propter celeritatem sensum latet, tum etiam illo

quia sensus eorum, mentisque acies tota est alio conuersa, & valde, vt aiunt, extraneata, itaque non possunt aliis rebus animum appellere, vnde neque ipsi frenetici dolorem sentiunt, de quibus ait Hippo. dolere quidem illos, dolorem autem minime sentire, ad hoc enim requiritur applicatio conuersioque facultatis cognoscentis. Ex his pariter diluitur quarta difficultas, multi namque viri fortissimi honori, qui propter fortitudinem debetur, tantopere student, vt sensum mentemq; alta cogitatione retrahant à rebus illis, dolorem inurentibus: quapropter videntur non dolere, vel censendum est illos sentire quidem, sed magna fortitudine vigoratos vim doloris sustinendo, continendoque superare. Cæterum quod aliæ quædam causæ neque per intemperiem, neque ob solutam vnitatem dolorem pariant, manifestum est, quoniam vidimus detectum neruum, qui ab omni læuissimo, minimoque contactu corporum dolorem sentiebat, eoque magis erat intensus, quo magis comprimeretur: attamen neque intemperiem, neque continui solutionem efficiebat, nam quomodolibet illa calida sint vel frigida, nihilominus dolorem cient. Hoc idem vidimus in recenti vulneris carne, quæ tum illo quod recens est & tenella sensum habens insolentiolem, tum etiam altero quod modica quædam inflammatio ibi adest sensum

sum acuens, vt propterea si vel solo capillo eam leuiter tangas, doleret acriter: sed absurdum est credere quod eiusmodi contactus intemperiem, aut solutionem faciat: neque enim intemperies fit subito, neque continuum capillus soluit. Id etiam videmus si solo gossipio, quod est mollissimum, tangatur pupilla: illa enim propter partis tenuitatem, & sensus excellentem virtutem nullius fert contactum extranei citra dolorem, dummodo resistantiam quandam referat. Videmus etiam venena cire dolorem, nequaquam vero intemperiem faciunt, neque solutionem, neque enim omnia calore agunt, & frigiditate. Tactus etiam piperis dolorem parit in lingua, continuum autem soluere non potest, quemadmodum neque vnguis vbi cum illo comprimatur caro. Quapropter rationi consentaneum est vt credamus, eas non esse causas adæquatas dolorum, sed potius id omne, quod ipsi sensitiuo corpori potest aliquam realem passionem asferre corruptiuam, vel saltem grauiter lædentem.

DE RISV OPVS ALTERVM.

C A P I.

Præm.

VLLA propemodum affectio
 videtur adeo familiaris huma-
 no generi, quemadmodum est
 risus & fletus. Nam omnes ho-
 mines qualescunque sint, ad
 ridendum & plorandum sine vlla disciplina
 sese flectere possunt, vt propterea maiores
 nostri, cum rerum naturas explorarent, pro-
 prietatem hominis præcipuam ex ipso risu
 depromendam esse censerent; nihilominus
 præclaram huiusce rei tractationem cunctis
 alioqui peroptatâ, fere omnes vti neglectam,
 aut rem prorsus inutilem dimiserunt, vnus
 tamē ille admirabilis homo Aristoteles com-
 munis magister, cui nihil videtur occultatum
 esse à natura, semina quædam sparsim proie-
 cit, tradiditque concise. At mihi de anima
 pertractanti subiit in mentem, vt de affectio-
 ne hac præcipua pertractarem, quam non im-
 merito visum est aptare ad præcedentem tra-
 ctationem, magna enim est familiaritas risus
 & fletus cum voluptate atque dolore, quo-
 niam

niam alteruter effectus, motioue ab illis proficiscitur causis. Et quamuis videretur negotium nimis arduum, illud tamen non recusavi, ne nostrum opus de anima mutilatum efficeretur, ac nisi fortassis ipsum ad exactum perduxero, satis erit ut præbeam cæteris occasionem, ut diligentius longeque accuratius perficiant. Perscrutabor itaque cuius affectio sit, animæ vel corporis, & si fortasse ad animam, vel per eam ad corpus referatur, quam partem sectetur illius, an soli conveniat homini, vel risum communem is habeat cum cæteris animabus, quid sit obiectum risibile, propriæque risus materia, quo instrumento corporeo fiat, ac quomodo perficiatur, quid sit, & gratia cuius. Nam si hæc omnia declarentur, videbor fortassis suscepto muneri satisfacisse.

CAP. II.

*Cuius affectio sit risus, corporis aut animæ,
vel coniuncti?*

AGgrediamur iam ad primum propositum, nimirum si sit affectio corporis tantum, aut animæ: initio tamen illud videri potest omnibus manifestum, quod risus non est corporis operatio tantum. Nam si conveniret corpori, quia corpus est, dubio procul omni corpori esset communis: dicebat enim Aristoteles 1. Post idem esse de omni, per se & secun-

secundum ipsum: id vero mihi videtur adeo manifestum, vt probationis omnino non egeat. Quis enim ignorat risum hunc necessario præcedere cognitionem, ac lætitiæ sobolem esse? quæ vel ipsa est cognitio, vel parum ab illa dehiscens propter vicinitatem, itaque videtur operatio procedens ab anima: sed affectionum, ac passionum omnium, quæ pertinent animali nonnullæ ascribuntur corpori, vtpote quæ ipso non nihil patiente fiant, quemadmodum inquit Aristotel. 10. Ethicorum cap. 3. dolorem tactus esse affectionem corporis, quoniam realiter illo patiente fiat. Nonnullæ insuper operationes ab eodem appellantur corporeæ, siquidem corporis commendatione fiant, quemadmodum ait de somno & vigilia, ipsaque etiã verecundia, nulla tamen earum vere cõuenit corpori, vt corpus est, eadẽ igitur ratione nec ipse risus corporis est operatio tantum. Neque vero est res animæ duntaxat propria, eam enim nullam propriam habere operationem dicebat Aristoteles 1. de anima tex. 12. excepta duntaxat intellectuione, quæ ab ipso corpore dependet solum obiectiue, aut mediate, cum intellectus vtatur phantasia vtente organo vt sotia ad operandum, quemadmodum ibidem declarauit Philosophus. ac 3. de anima tex. 32. Quamobrem censere oportet, risum esse operationem totius coniuncti, ac proprie corporis huius

huius animati: idem namque Aristot. I. de anima text. 14. ait, videri animæ passiones esse una cum corpore, ut ira, mansuetudo, timor, gaudium, amor & eorum cognata. Ac præterea in tex. 64. dicebat, si quispiam asseueraret animam gaudere, tristari, amare & irasci, idem profecto esset, ac si diceret illam texere & ædificare; melius enim fortassis est, non dicere animam, sed hominem, aut animal, cum autem manifestum sit, risum esse operationem affectionemue corporis cuiusdam animati, quoad animam, quippe qui corpori per hoc principium communicetur animale, seu rationis particeps, difficultas est, quoniam proxime citato loco I. de anima inquit Philosophus: animalis operum alia initium habere ab ipso corpore & ad animam terminari quæadmodum est ira, cognitio & earum affines, alia contra ad corpus terminari cum cœpissent ab anima, sicut est motus & erubescētia. Quam ergo naturam risus induit? fateor esse opus quod initium habet ab anima, & terminatur ad corpus: nam cognitione quadam & perturbatione facta, videlicet voluptate aut dolore in humano sensu, animaue ipsa rationali, mox risus procedit, aut fletus pertingente motu ad corpus & corporea instrumenta, præsertim illa, quæ ad perennem motum spirationis substituuntur, & quoniam conuenit homini ut est cognoscens & gaudens, manifestum

festum est, eum non dependere ab anima ut est natura, sed potius ut est animale principium, aut particeps rationis.

C A P. III.

*Ad quam partem animæ referendus sit risus,
ubi afferuntur & confutantur aliorum
opinionēs.*

QUoniam vero ab anima pendet, maior difficultas est, per quam partem animæ fiat, an per eam, qua homo intelligit & sapit, vel per aliam ab illa distinctam? aliis namque videretur conuenire homini per sensum proprium, aliis per intellectum, aliis per virtutem mouentem, aliis per quandam aliam huic muneri potissimum conscriptam. Ac videretur manifeste ab ipso sensu dependere, quoniam Aristoteles 3. de partibus animalium cap. 10. inquit, risum esse quandam sensus dilatationem, & agitationem hilarem, quæ celeriter fit propter voluptatem, quod etiam confirmauit 35. sectione problematum quæstione 6. Hoc etiam experimur quotidie, nam sola præcedente sensus cognitione & voluptate adducimur ad ridendum: ergo ipsius sensus est functio. Confirmatur, nam reddendus est illi potentiæ cognoscenti, gaudentique cui non repugnet dilatari, & modo quodam dimoueri: sed hoc non potest conuenire intellectui: igitur est proprium sensus,

sus, is enim est longe materialior & corpulentior. Præterea confirmatur ab obiectis ridiculis, quoniam sensibilia sunt, sicut igitur obiecta, per quæ cietur risus, sunt sensibilia, ita sensus est illius principium, ita tamen, ut accipiatur sensus, ut comprehendit omnem sentiendi facultatem: inter quas est sensus communis, imaginatio, & memoria. Porro cuique manifestum est, nos sentiendo, imaginatione, ac memoria alicuius præteriti quod ridiculum esset, ridere. Præterea si quipiam sub alas & plantas pedum titilletur, confestim risus allicitur, ergo sensus est operatio, & illius duntaxat virtute proficiscitur. Videmus insuper hunc sequi corporis temperaturam, nam qui sensum habent alacriorem seu magis mobilem, & temperamento corporis sunt tepidiore, nimirum ex sanguine, cuius calor est blandus & non mordax, illi cæteris paribus sunt ad ridendum magis proclives, alii contra qui sua sensoria potissimum prima habent retorrida & sensus, ut ita dicam, veluti corneolos & duros, hi neque ridere admodum conspiciuntur, nec fortasse pati, ut alii rideant. Mihi tamen videtur istorum opinio inutilis esse, nam si sensus esset virtus adæquate risiva, cuncta profecto animalia riderent, vel saltem illa, quæ respirationis motum propter caloris salutem obtinuerunt: sensum etenim habent, & instrumenta necessaria.

An

An fortasse dicēt risum esse actum proprium sensus humani, & illius secundam quandam operationem, seu procedentem ab illius affectu, quippe qui valde diuersus est à sensibus aliorum animalium, quod sicut totum ad totum, ita pars ad partem habeat, vt ait Aristoteles 1. Meteo. cap. 3. itaque cum tota anima hominis differēs sit à tota brutorum, eodem modo partes erunt diuersæ, ac si sensus vnus bruti ab alterius sensu differt, quanto magis ab eis humanus sensus erit diuersus? ob id enim Aristoteles 2. libro Ethicorum sensum humanum tanquam rationalem existimabat, quippe qui rationi soleat obtemperare, eiusq; nutum sentiat, quod huic proprium est, & nulli aliorum commune. Ac 3. de anima text. 48. & text. 56. & 57. sensum hunc siue phantasiā (nam de humana loquitur) censebat intellectum appellari sub quadam analogia: vel quoniam fortassis homo carnem habet viuaciorem, primumque sensitium & sanguinem magis syncerum, vt ait Philosophus 2. de partibus animalium, magisque illum vberem spiritu, & calore, ac sensum ipsum alacriorem, longeque vegetiorem habeat, vt perinde celeres has motiunculas exercere, seu pati libere possit. Ea tamen solutio nullius est momenti, quantumuis enim sensus sensui præstet substantia & opere, nunquam profecto ad illud perueniret vt ridicula sub specie pro-

propria cognosceret, quoniam turpitudine, vel
facetudo, aut si quidpiam aliud est, sensum la-
tet. Accedit etiam, quod sepe ex voluptatibus
mentis & virtutis dianoiticae risus alliciun-
tur, & in colloquiis elegans quaedam ratio-
cinatio, & discursus facetus mouet risum tum
dicenti, tum etiam audienti, discursus autem
neque per sensum fit, neque à sensu eodem
percipitur, ergo qui dicit, neque qui audit
per sensum primo ridet. Amplius ex parte fi-
nis, utpote quod nostra civilis vita, & ratio-
nalis societas non est propter sensum, qualis-
cunque existat, igitur neque per eum tantum
nobis obtigit risus. Quid præterea posset effi-
cere illa viuacitas carnis, multitudo spiritus,
puritas sanguinis, & sensus alacritas, ut per-
inde risus in homine tantum fiat? profecto
hæc non perducerent nisi ad facilem sensum
gaudii & voluptatis, sed lætities & gaudia non
exiguas videmus quotidie in aliis fieri, ut te-
neriora præsertim gestiant, & ioco sese recre-
ent, cur itaque non rident, si talem habent
temperaturam carnis, & instrumentorum
concinnitatem, ut sæpe gaudere & iocari va-
leant? causa vero illa est, quia non cogno-
scunt ridicula, illamque formam concrete,
per quam talia fiunt. Aliis autem videbatur,
risum esse operationem facultatis motiue,
neque enim est intellectio, neque sensatio,
neque voluptas sensus aut mentis, sed motus

quidam, qui voluptates sectatur eorum, nam manifeste videmus esse motum thoracis, in quo septum mouetur & pulmo vsque ad musculos, qui buccas mouent, & quemadmodum varii efficiuntur motus illarum partium, ita multiplices dicuntur esse differentiaris: id etiam fortasse volebat Aristoteles, cum diceret esse motum sensus, hic enim vt sensus est non mouetur, neque dilatatur vlllo modo, quamuis moueantur primæ sensuum sedes, & illo modo Philosophus sumebat sensum. Videmus insuper respirationem, quæ est motus spiritalium partium, esse quasi materiam risus, ex qua scilicet generatur, vnde fit illa succussatio pulmonis, & agitatio septi: cum itaque risus motus sit, nulli dubium videri deberet, ne ad virtutem mouentem sit referendus. Attamen isti se ipsos latent, nulla enim controuersia est, an sit quidam motus, sed à quo principio hic motus dependeat, siquidem inopinato efficitur, & præter voluntatem, vt ait Philosophus: motus autem qui ab appetitu dependet, est spontaneus, illaque facultas nequaquam homini propria. Ac propterea visum est aliis, primum principium esse intellectum, quoniam vt risus est operatio affectiove homini propria, ita potentia risiua debet esse quædam pars animæ, propter quam homo ab aliis segregetur animalibus, huiusmodi vero est intellectus in primis,

vt ait Aristoteles decimo Ethicorum capite septimo, ergo per ipsum datum est nobis esse idoneos ad ridendum. Præterea hoc patet ex obiecto risibili, quoniam sensus turpitudinem & facetudinem non cognoscit, ergo intellectus est prima & propria causa ridendi, illæque potissimum facetiæ, quæ in primis alliciunt risum, non sensum, sed intellectum mouent, illuc enim vis sensus non attingit, sed potentia superior & melioris conditionis, quemadmodum est intellectus, hoc etiam congruit fini, sicut pateret intuenti. Sed quoniam intellectus valde simplex est ac separatus à materia, nulloque modo sequens corporis temperaturam per se, ob id videtur illorum sententia valde diminuta, tum vel magis, quia videmus recens natos subridere, quibus intellectus velut iners delitescit: ac titillatos sub alas, & amicos quosdam suspicientes confestim ridere citra discursum intellectus, igitur non videtur solus esse facultas risiua. Aliorum postremo, qui multiplicantiæ sine necessitate, nulla videbatur esse habenda sollicitudo, satis enim manifestus est error illorum.

C A P. IV.

Ponitur vera conclusio, & dilucidatur proposita difficultas, ac solvuntur implicite rationes eorum.

CVmitaque (vt arbitror) satis fit demonstratum, neque virtutem motiuam tantum, neque seorsum sensum aut intellectum esse causam, & principium animæ ad ridendum sufficiens, neque vllam potentiam ab his distinctam, consentaneum est modo, vt ipsum principium primum, & adæquatum, qualenam sit, explicemus, id vero per obscurum videretur, nisi præcedat vnus explicatio, atque illud est, quid intelligamus per risum: hoc enim ita peracto, per se ipsum patebit principium: iam enim manifestum est, ridentes affici quadam motione pulmonis, septi, & musculorum mouentium buccas, itaque arbitramur hominem ridere, cum ex arbitratu, vel quomodolibet alias ad eiusmodi motiones earum partium sese accommodat, nonnunquam etiam fit quidam remissior risus, ex solo illorum lacertorum motu, & modica septi retractione citra manifestum motum gurgulationis, vt credere ob id debeamus, aut risum per se esse talem motum, vel saltem pro maiori parte hanc esse illius naturam, at vero cum hæc omnia possint simulari, & erit potius risus imago, præcedat igitur oportet aliquid in anima, primoque sensitiuo, vt verus numerisque absolutus risus efficiatur, cum enim talis & minime simulatus erit, præter voluntatem oritur, & sæpe ob vehementem occasionem, tametsi homines con-

nen-

mentur, ipsum non possunt cohibere neque compescere, nisi vel ratione laboris, vel sedato impetu conquiescat, ob id ergo ille motus manifestus supponit quendam affectum primi sensitivi & rationalis animæ partis, nempe voluptatem ex ridiculo susceptam, & quandam insuper hilarem perturbationem sensus. Et quemadmodum verecundia non solum est ille rubor in vultu, nec sola perturbatio, alteratioque facta in principio sensuum aut vitæ: ita nec risus si perfectus est, motus ille duntaxat erit manifestus, neque inchoatus motus in primo, ut aiunt, sensitivo, & spiritibus eius, nam sæpe hoc fit, & tamen risus supprimitur, ut verè videatur esse dimidiatus in medio scilicet interceptus, utrunque igitur habet verus risus, & illud erit principium eius quod tum subit dilatationem, tum voluptate afficitur, at illud hoc habet, quod ridicula cognoscit, & quoniam perturbatio fit in principe illa parte, quam visum est Aristoteli appellare primum sensitivum, ac principium totius motus, hic nullo pacto referendus est illi, quatenus est principium motus, sed sensus, animæve cognoscentis prima sedes. Et quoniam in superioribus demonstratum est, non fieri per sensum solum, neque per intellectum nudum, & secretum ab omni alio, hoc est, neque convenire sensui seorsum ab intellectu, neque intellectui seorsum

sum à sensu, propterea dico illum convenire intellectui, prout coniungitur cum sensu, vel sensui, ut est coniunctus cum intellectu, ob hanc sane antiquam familiaritatem multorum compos efficitur alteruter & homo: aut potius si illo modo lubeat, quod risus est operatio affectioque propria rationalis animæ, quæ sensu potitur, & intellectu, non secus atque verecundia, ea enim nec solo sensu, nec solo efficitur intellectu, sed vtraque subseruiente potestate, hinc minime videmus illum fieri ratione contemplabilium, sed ob ea, quibus sensus etiam adhibetur, hinc patet, eos quodam modo recte dicere, quod risus sit operatio procedens ab affectu virtutis intellectiux, quippe quæ primo loco sit causa illius, & prima radix: nam vel ipso inchoante, suscipiente tamen sensu, vel saltem huius motu & operatione ad eum procedente, allicitur: recte etiam sentirent illi, qui reddebant risum sensui, si dixissent, illum oriri ab hac facultate, ut est coniuncta cum intellectu, ea nimirum ratione, qua fouetur & illustratur ab illo, ut supra vires proprias, eo coadiuvante, valeat. Itaque in toto risu intellectus erit ut radix prima, sensus perturbationem & dilatationem quodammodo sustinens, vis autem motiua id cuius commendatione postremo perficitur. Itaque in discursu rerum & facetorum usu non fieret risus, nisi voluptas etiam

etiam sensui esset communis, ac proinde primum sensitivum ut sentiens moueatur, illamque turbationem secundum sensum excipiat & patiatur. Et sic arbitror dissolutas esse omnes rationes aduersantium. Hinc etiam patet, quod risus est actio quædam, si videlicet pro risu accipiamus illum, quem diximus, motum, quodam autem modo est passio, si sumatur principium eius, nempe affectus animæ, & perturbatio præcedens in sensu. Nonnullæ tamen huc spectant difficultates, prima quidem est: nam satis videretur esse alterutra potentia, sensus, inquam, aut intellectus, quoniam vel sensus natus est cognoscere ridicula, ipsumque primum sensitivum aut vitale principium tales affectus, motionesque hilares subire, aut non, siquidem satis est. Frustra igitur desideratur societas intellectus, si vero non, quomodo potest trahi in consensum? Non enim per sensum fieret, nisi voluptate afficeretur etiam ipse, at non afficeretur voluptate nisi cognosceret. Voluptas enim videtur ipsamet cognitio iucundi, ob id quod minime separantur, ut declarauimus in præcedenti questione. Patet igitur, nullo modo sensum esse facultatem risuam. Secundo videretur esse operatio solius sensus: nam pueri nuper nati cum paululum adoleuerint, rident, in eis tamen vis intelligens videtur sopita, ac pene humorum affusione obruta,

quod etiam ob titillationem confirmatur, quæ solum ad tactum pertinet, nequaquam vero ad intellectum, & nihilominus risum allicit, non secus atque mutuus amici congressus, qui risum mouet præter voluntatem absque operatione intellectus. Præterea vna & eadem operatio ab vno duntaxat principio per se actiuo debet proficisci, vt inquit Aristoteles octauo Physicorum, & colligitur ab eodem duodecimo Metaph. vbi ex numero operationum venatur numerum intelligentiarum operantium. Cum itaq; risus sit operatio quædam vna ab vno duntaxat principio deberet oriri, cur ergo multiplicantur principia in eadem coordinatione? Amplius ea potentia, quæ neque est actus corporis, nec sequitur illius temperaturam, non potest esse causa suarum motionum, & corporalium affectuum: sed intellectus, vt censet Aristoteles, est huiusmodi, ergo non potest esse prima causa ridendi. Præterea risus est rerum singularium, vt sunt singularia, intellectus autem est rerum vniuersalium, vt ait Philosophus primo Physicorum, ex. quadragesimonono: igitur non potest esse opus intellectus. Præterea non videtur satis esse intellectus & sensus, nam sæpe sola memoria eorum, quæ vidimus, audiuius, aut fecimus, hic risus allicitur, attamen memoria & imaginatio plurimum differt à sensu, vt ait Aristoteles secundo de

do de Anima in fine, & in libro de Memoria & Reminiscentia. Diluitur prima difficultas, ac primum illò modo, quod ridicula cum sint sensata quodam modo, & si diminute cognoscuntur à sensu, exacte tamen, & perspicue ab intellectu, idemque sensus talem, tantamque familiaritatem habet cum intellectu in operando, vt propterea, quod omnia prope referat, & indicet, fieri non possit, ne consentiat: sunt enim & hæc ipsi iucunda, imo sunt quædam ridicula, quæ modico lumine intellectus siue rationis sensum ipsum afficere videntur, sicut intuenti patebit, tametsi quædam alia inueniantur, in quæ sensus ipse minus momentum habet, itaque tanta est præstantia sensus humani, vt rationis nutum sentiat, eundemque affectum excipiat, vt propterea rationalis quodam modo videretur etiam Aristoteli: Vel altero etiam modo dicamus, quod vna existente rationali anima, quæ sensum continet & intellectum, ipsa est causa risus, vtraq; subseruiente potentia, nulla enim satis est sola. Ad secundam dico pueris illis satis esse, vt habeant sensum, & cum eo comitem intellectum, ita vt sensum foueat, & illustret præsentia mentis, vel animam rationalem vtraque præditam potentia. Ob tertiam autem difficultatem dico, omnem operationem vnâ pendere ab vna prima causa in eadem cognatione, aut à multis subordinatis,

aut partialibus, sicut eadem tractio navis, quę per multos simul trahentes efficitur, subordinatos tamen, & habentes se singuli tanquam agentia diminuta, ex quibus vnitis fit vnum agens totale per se sufficiens, eodem modo efficitur risus, vel ab vna anima rationali duabus his prædita facultatibus, vel ab eis tanquam agentibus seorsum diminutis & imperfectis. Ad quartam dico magis affici corpus per intellectum, quam contra; semper enim principium & agens dominatur materiæ, at vero cum simplicem naturam habeat, satis esse videtur, eum esse coniunctum & concretum cum sensu, ob eam namque societatem hæc & maiora posset efficere. Ad quintam vero respondeo, quod intellectus cognoscit singularia, vt singularia sunt, prout coniungitur sensui, non solum, vt aiunt, reflexe, verum etiam directe, quod apertissime declarauit Aristoteles tertio de Anima, tex. decimo, concedendum est tamen, intellectum differre à sensu, quoniam hic solum singularia cognoscat, ille vero etiam vniuersalia, imo per intellectum cognosci singularia magis in profundo, quoniam sensus de his cognoscit vt corticem de arbore, intellectus vero sicut medullam, quippe qui ad quidditates eorum & immanifestas quasdam proprietates se ipsum insinuat: cum vero tradidisset natura hanc partem homini vtentem, ratione con-

ne consentanee fecit, vt subinde propriis afficeretur voluptatibus, & sese ioco recrearet, vt deposita prope curarum mole, tum ad cætera, quæ instarent, negotia, tum ad disciplinas ipsas paratior esset, nihil enim à natura fit temere, nec frustra aliquid molitur.

CAP. V.

De proprio subiecto, propriaque materia risus secundum aliorum sententiam, perperam sentientium.

CUM accessissem ad examen illius questionis pertinentis ad propriam materiam risus, è vestigio mihi occurrit eorum sententia, qui suspicantur, illam esse obiectum lætificum & iucundum, propterea quod risus operatio quædam est à voluptate proficiscens sensus & intellectus: cum enim voluptas esset causa illius, videbatur eis voluptuosum, & lætificum obiectum esse materiam conuenientem ad ridendi actionem; tum etiam illo quod risus & fletus sunt contrarii, quamobrem subiecta quoque illorum debent esse contrariis modis affecta. Sed flendi materia est dolor siue dolorificum obiectum. Ridendi igitur propria & familiaris debet esse lætificum, & voluptate afficiens, quod insuper eo confirmatur, quia si velint homines sponte ridere sine ulla disciplina voluptatem

tem affectant, & simulant, singuli nanque illo modo erumpunt in risum, vt videantur læti, & pro re quapiam concepisse voluptatem, quemadmodum assentatorum turba secundum plurimum facit, itaque si risus per se est index lætitiæ, videretur manifeste à lætifico obiecto proficisci, talemque illius esse propriam & conuenientem materiam, voluptatem vero potius causam, per quam pullulat. Ipsi tamen mihi videntur nequaquam esse affectui materiam proximam risus, sed illam remotissime ac satis diminute summo, vt aiunt, digito, indicasse. Quamuis enim iucunda esse debeant ridicula necessario: illa tamen non sunt ridicula propter voluptatem, quam præ se ferunt, multa nimirum sunt iucunda, quæ risum non mouent: iucundum enim etiam est, vt inquit Aristoteles in Rhetoricis, parentibus, cum ante oculos habent defunctum filium, fratrem aut affines, & illorum narrare aut audire egregia facta, vitam ingenuam, & virtutum præconia, nihilominus risum non alliceret, sed potius fletum augeret, multa quoque sunt aliorum, quæ voluptatem non exiguam afferunt sensui, vel intellectui, aut ambobus, per quæ tamen risus non efficitur, quorum historiam non est opus afferre, nam singulis inducentibus per se ipsa patent. Et hoc modo ruunt rationes illorum, nam per eas cogimur tantum credere quod necessarium

farium sit, si verus risus sit futurus, vt à ridiculo proficiscatur lætitiæ non experte. Ob id visum est aliis propriam & proximam materiam risus esse lætificum nouum, exiguam quandam afferens admirationem, quæ enim iucunda sunt noua, & non vulgaria salis non-nihil habentia, & quorum miramur leuiter, illa singulis risum mouent, nisi aliena perturbatione, aut quomodolibet occasione alia impediamur, oportet tamen leuem illam esse admirationem, quæ satis sit facere suspensionem animi, non grauem, neque de re graui: nam maior admiratio est effectus ignorationis perfectæ, quæ potius retrahit animum ab huiuscemodi actu ridendi, siquidem animi affixionem quandam supra suspensionem, & incumbentem attentionem postulat, quapropter videretur eis dictum quodlibet aut factum, & res alias ob id risum allicere, quoniam sint iucunda, eademque non vulgaria, sed noua, leuemque admirationem afferentia, atque per hunc modum facetias ciere risum, & delectare, & reliqua similiter eiusdem cognitionis, vt per singula inducenti fieret manifestum, quasi vero his positis aut remotis viderentur eis constitui, adimique ridicula, quod etiam confirmant, nam pueri, siue adolefcentes minus alioqui exercitati, atque prudentes, plus cæteris rident, & omnino qui de singulis magis mirantur, quod etiam par;
ratio

ratione desipientibus ac delirantibus obtinere solet, sed è contrario minus rident seniores, aut magis sapientes prudentesque, quia minus his afficiuntur nouis & leuiter mirandis. Melancholici quoque aliena perturbatione animi præoccupati, & pene lacesciti non rident, aut multo quidem segnius, & è rebus nisi vehementer ridiculis. At neque istorum sententiam possum recipere, quoniam non inuenerunt hæcenus adæquatam materiam risus, nec illam proxime, vt debuissent, attigerunt: multa namque risum alliciunt, quæ non sunt noua, quemadmodum audire easdem facetias fortasse sæpius consueuimus, & nihilominus semper risum mouent, si elegantia quædam adhibeatur narrando dicendoq; aut si quispiam iocando repræsentet, & ante oculos ponat alterius incessum grauem non sine gratia, aut inconcinnam ambulationem, flexiones crurum, garrulam, loquelam, aut tale aliud risum pene incompossibilem mouere poterunt: illa vero quæ imitantur & pulchre simulant, non sunt noua, nec fortasse tunc primum eisdem simulata, & visa, non est itidem noua res titillatio sub alas, nec nouum videre aliquem cadentem, imo si eundem ter aut quater cadentem spectemus, maior erit risus post primos casus: amplius illa admiratio, quæ videbatur eis necessaria propter suspensionem animi, vt faci-

facilius subinde laberetur, & motiuncula illa fieret, mihi videtur temere posita & adiecta, primum quia putant esse duntaxat leuē, sæpe enim cum risu coniungitur ingens admiratio, tametsi reor non esse necessariam, utpote si in Comædiis audiamus aliquem histriōem, qui perelegantissime cuncta simulet, & repræsentet, adeo ut illius omnes actiones, omnia verba, gestaque & motiones omnes sint facetissimæ supra aliorum methodos, ob id sane non leuiter, sed maxime admiraremur illius gratiam, & artificium supra humanum ingenium, attamen cietur risus, & ille quidem non exiguus. Multa insuper sunt, quæ risum proritant, & neutrum illorum habent, cum manifestum sit, pleraque risum ciere, quæ aliquis cogitabat se esse facturum aut dicturum, si memoret quoque præterita, illa non sunt noua, neque admirationem afferunt, cum essent cognita & perspecta: multa etiam vtrumque obtinent, & nequeunt esse causa ridendi, videlicet si in tripudiis videamus saltus quosdam difficiles, & corporis quandam agilitatem pene incredibilem, vel tale aliud, tametsi nunquam antea visum & auditum, risum ciere non potest, sales vero si adiungantur, perperam fiet, quoniam non sunt in omnibus, sed in facetiis tantum, ut suo videbimus loco. Hinc aliquis perperam existimaret asserendo propriam

priam materiam risus esse iucundum ludicrum, quod nouum sit, & leuem quandam præ se ferat admirationem & gratiam, dicente nimirum Aristo. oportuisse hominem quosdam motus habere lætitiæ, vt ioco sese recreet, per iocum autem intelligit ludicrum, quod aliis appellaretur inane lætificum, quandam duntaxat referens gratiam, dicente Arist. subesse quandam gratiam in ridiculis, propter quam ridicula sunt: risus enim ab inani voluptate procedit, ac tale lætificum mentem & sensum celeriter mouet, alia vero quæ voluptatem afferunt, & sunt bona, vtilia, seria, graua quietant animum, & requirunt immanentem, stabilemque applicationem, animique intentionem efficiunt, in cæteris cum inania quædam sint & ludicra, nequaquam seria sensus quasi per inane suspenditur, talique genere puerilis lætitiæ dimouetur, quia non habet obiectum terminans: Nihilominus si inductione vtamur per ea quæ sunt ridicula, dubio procul erit manifestum, eorum opinionem esse pariter inanem, id enim si verum esset, sequeretur, risum ab iis tantummodo quæ ioco fiunt proritari, sed hoc est absonum, quoniam citra iocum fit congressus amicorum, & risum nihilominus mouet: eodem modo si turpiter incedentem aliquem videamus, si ridemus ex alterius ploratu, ex casu, indignatione, loquendi in-

con-

concinnitate, aut motuum in compositione, ex casu aliquo, & inopinato euentu non vulgari, aliisque plurimis, in quibus non est iocus, nec ludicri figura, quæ ne nimis in longum mea producat oratio, libenter sileo, accedens iam ad aliam opinionem, quæ me vellicat: Nonnulli siquidem perspecta tanta rerum varietate, tantoque discrimine illorum, quæ risum alliciunt, censerent vanum esse eorum laborem, qui conantur assignare aliquod entium commune genus tanquam materiam adæquatam & propriam risus, non secus atque si quispiam omnium rerum quæreret vnum genus, quod alioqui esse non potest, cum prædicetur æquivoce, atque de suis propriis differentiis, ita dicunt, impossibile esse ridiculorum quærere vnum genus commune velut vniuocum & proximum, cum obiecta ipsa & causæ multiplici ratione separantur, quod alioqui persuadetur quibusdam rationibus apparentibus: iam enim in rebus tantummodo tangibilibus impossibile est assignare vnum genus eorum, cum genera tactilium multa existant, nisi fortasse communissimum nomen sibi ab actu vendicent, adeo vt dicamus, ipsum esse tangibile. Similiter ipsius sensus communis non potest assignari vnum genus proprium, quod quidem velut vnum genus rerum dicatur proprium subiectum huius sensus, sicut color dicitur obie-

Etum visus, tametsi communissimo nomine consueuimus dicere, illud esse sensibile pariter ab actu: ea enim omnia, quæ sunt sensibilia, vno genere complecti non possumus: at multo minus poterit esse aliquod genus sensibile & intellectibile; plus enim differt sensibile ab intelligibili, quam sensibile à sensibili, in quantum talia: sed risus pariter videtur fieri circa sensibilia & intellectibilia; ergo materia ridendi non potest complecti vno genere. Amplius coniunctorum & simplicium non potest esse aliquid commune vniuocum, aut analogum, sed risus ex simplicibus & coniunctis prouenit; ergo non potest habere designatam materiam, illamque definire & circumscribere determinatis conditionibus ac differentiis, est impossibile: verum sicut in sensu dicebatur obiectum sensibile communi nomine, eodem modo dicemus materiam communem, per quam fit risus esse ridiculum: quod etiam confirmatur ex parte potentiarum, quibus hic actus ridendi accommodatur: nam supra dicebamus, illum referri ad sensum & intellectum. Cum igitur intellectus & sensus nequeant habere commune subiectum, minus etiam possibile est hoc assignare risui. Amplius hoc inductione confirmant, afferentes nonnulla ridicula, quæ talem ac tantam præ se ferunt diuersitatem, ut non solum videatur impossibile, quod pos-

possint sub vno genere ac nomine comprehendendi, verum etiam vt illa proportionem aliquam possint conuenire, etenim ab ipsis tactilibus generatur, vtpote facta titillatione sub alas aut plantas pedum iis hominibus, qui titillantur. Videmus insuper aliquem ridentem, & nos cum illo ridemus, ignorantes forsitan causam ridendi, vt videatur interdum citra causam & obiectum proficisci, ridet quis ob fletum alterius, vel si cadentem videat aliquem turpiter, potissimum ex asino, atque ita propter mala & infortunatos casus aliorum. Similiter videndo aliquem delitescentem in luto, aut sponte solis ardoribus, atque imbribus expositum temere; similiter propter ignauiam & stoliditatem aliorum, propter inconcinne facta, si sint citra dolorem, ac deniq; propter opposita istorum. Ridemus insuper, si turpe aliquid aut pulchrū, quod est illi contrarium, videamus, & mirum mehercle videtur, quomodo cōtrariis ex rebus risus allici possit, ac propterea longe mirabilius videri possit ingenium illorum, qui frustra ac temere niteretur inuenire propriū subiectum risus, eaque accommodare determinato generi, quæ sua natura sunt indeterminata, & generum diuersorum. Solent præterea homines ridere, cū viderint alios furore percitos atq; indignatos, & quo magis eis subcrefcit furor & indignatio, sic illis risus magis

gis intenditur, fit etiam pro rebus æque animatis atque inanimatis, quamvis risibilia videantur esse faceta, quæ audiuntur & aspi- ciuntur in mutuo congressu atque usu verborum & rerum, quorum numerus est pene infinitus. Cum itaque sint toto cælo distin- cta, quæ non possunt in vnum genus coire, fat erit, si dixerimus, subiectum risus esse ridi- culum, quæresne autem, quid est hoc, frustra quærere: id etiam confirmatur altero experi- mento sensuum. Etenim nonnulla alicui mouent risum: cæteris autem non mouent, quod videtur esse manifestum argumentum, quod risus non habeat aliquam certam & de- terminatam materiam, atque hoc volebat di- cere Aristoteles quarto Ethicorum cap. octa- uo sequentibus verbis: (Isne igitur dicendus est recte facetiis uti, qui dicit ea, quæ liberum hominem decent, an is, qui cum, qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat? an & hoc indefinitum esse constat? est enim aliud alii odio & incundum) Si vero quæras, quid o- pus est obiecto, ut euadat ridiculum: respon- dent ex mente Aristotelis, ut talem afferat in- anem lætitiā, qua sensu in mentemque dila- tet, ac celeriter moueat. Itaque titillatio non immerito facit risum, & naturam induit ridi- culi, nisi quia illud ipsum facit, tametsi sua na- tura sit molesta, sensusque illam ægre ferat, argumento siquidem est proiectio corporis,
imo

imo affert Aristoteles tertio de partibus Animalium cap. decimo, historiam militis, qui suscepto vulnere in sede prae cordiorum perpetuo ridebat, & eandem attulit rationem eiuscemodi risus, utpote quod calor affatim accensus erat in illa parte propter naturam vulneris: calor enim mentem aperiebat, ac ciebat motum sensus; quamobrem hoc etiam cum aliis poneretur inter ridicula. Mihi tamen videtur illorum opinio esse fuga propositae difficultatis: ea enim negatione responsionis utitur ad respondendum; quapropter dimittit intellectum in maiori perplexitate, & magis inquietum, ac satis absurdum videtur, ut omnes aliae determinatae actiones, seu passionis, & affectus determinatum genus habeant, certamque materiam: risus vero illam non habeat. Accedit praeterea, quod si risus esset generis indeterminati, sequeretur hominem aequae de singulis ridere, quod est absurdum, imo etiam manifeste videmus, ea, quae risum mouent, habere quosdam gradus remissionis & intensiois, ut risibilia nonnulla conspiciantur, quae ad naturam quandam proximius accedunt. Igitur forma quaedam est, ac veluti figura, qua cum obiecta fuerint insignita, ridicula fiunt, & risum subinde mouent, nisi aliunde cohibeatur, talisque est illa forma atque figura, ut cum adsit, haec omnia fiant, cum adimitur, non fiant, & quo

clarius ipsa participatur atq; elegantius, eo etiam clarius efficitur risus. Et quoniam omnis figura, omnis actus, omnisque differentia superaddita constituit aliquam speciem, seu genus entium: Propterea cēsemus fieri aliquod genus vnum & determinatum ex omnibus obiectis configuratis huiusmodi sigillo & caractere. Cum vero strenue arguerent, respondendum est rationibus illorum: non enim absurdum est, aliqua sub vna ratione esse generis indeterminati, aut carentis nomine: sub altera vero determinationem subeant. Non est itaque mirum, si sensibilia & intellectibilia simul vt sunt subiecta cognoscentium facultatum, non sunt eiusdem generis, quæ tamen in vnā naturam & formam coeant, vt risum alliciunt: oportet enim, vt omnia suscipiant illam formam, per quam euadunt ridicula: illud autem, quod non omnes de eisdem rident, declarabimus postea, sed titillatio aut per accidens risum mouet, aut certe naturam induit ridiculorum, quæ est sibi communis & aliis, ac de militis historia censerem, illud factum esse propter delirium ex inflammatione illius partis: nam *φρενας* antiquis ea pars dicebatur, & illius inflammationes phrenitidas pariunt, nonnullæ autem desipientiæ, vtpote quæ ex sanguine, qui est blandus humor, cum risu fiunt; quamobrem dicebat Hippocrates, desipientiæ,

tiæ, quæ sunt cum risu minus periculosa, quippe quæ melioris longeque benignioris humoris inflammationem referunt. Ob id postremo visum est quandoque etiam mihi formam illam atque figuram, quam induere oportebat cuncta ridicula, esse quandam facetudinem, ipsaque ob id ridicula nuncupari faceta cognomento formæ, ita tamen ut non ignoretur, quod facetum reperitur in duplici differentia: alterum quidem magis proprie longeque contractius sumptum, quomodo intelligitur esse dictum vel factum hilare urbanum citra scurrilitatem: sic enim ad verbum de facetis inquit Aristoteles quarto Ethicorum capite octauo, quemadmodum ipsum descripsimus: altero modo sumitur magis communiter, magisque profuse, & hoc pacto dicemus, facetum esse illud, quod sane ubi dictum vel factum sit, aut quomolibet aliter quandam præ se ferat leporem, quandam gratiam & alacritatem: idem vero sit non serium, neque graue, nec admodum vsitatum, aut vulgare, & sic accipiendo facetum pro eo, quod harum conditionum est particeps, id proprie fuerit vera materia, propriumque subiectum risus, quod illa ratione confirmatur: ea enim, quæ nos apposite facetias appellamus, maxime omnium ratione facetudinis risum mouent. Illud itaque ridiculorum est verum genus propriaque forma,

ma, cuius plane species una est primum ridiculum, sed facetiæ sunt in primo gradu ridiculorum, ac ratione facetudinis risum alliciunt; ergo facetum in communi est commune genus istorum subiectorum. Et quoniam illæ nuncupatæ facetiæ sunt in illo eminentiori gradu: propterea visum est antiquis accommodare nomen totius generis vni duntaxat speciei propter excellentiam: quod etiam altero medio confirmatur: cum enim circa ridiculorum vsum fiat virtus quædam & vitium, vtendo videlicet ipsis, aut quemadmodum oportet ex debito sine, aut sicut non conuenit, sine dubio illa erit materia risus, circa quod dicta virtus vitiumque consideratur, sed ex vfu facetorum oritur, cum prout conuenit, aut contrarie fit vsum eorum, & risu ipso moderate aut sine moderatione vtuntur; ergo facetum est subiectum commune risus & proxima eiusdem materia, accipiendo tamen facetum, vt diximus, communiter, quo quidem modo æque ad animata atque inanimata refertur; nam si pressius acciperetur, vere facetus diceretur ille, qui talem habitum esset assecutus, vt ad recte iocandum sese flectere posset, non actiue tantum, verum etiam passiuè, quemadmodum contradiceretur scurra, qui sine moderatione iocatur, vtiturque actiue vel passiuè ridiculis profuse & indecore, ac rusticus demum, qui neque

que ridiculis gaudet, nec alios vti gaudere ve
pateretur. Itaque facetae actiones, & verba,
res quoque aliae animatae, aut animae exper-
tes, in quibus talia considerantur, nata sunt
risum ciere, hoc plane modo faceta facies vi-
sa duntaxat est causa risus, facetae actiones
quomodolibet consulto aut inopinato fiant,
obtusus & congressus faceti amici: neque e-
nim de quolibet ridemus, sed si alacrem &
gratiosam faciem praeseferat. Et quamvis
nonnulla saepe contingunt, quae cum risum
moueant, non videntur posse nuncupari fa-
ceta, hoc accidit secundum praesentem opi-
nionem ob usum communem nuncupandi
tantum faceta illa, quae in primis sunt talia at-
que omnium maxime, quemadmodum sunt
dictae facetae: & quoniam inter eas conditio-
nes, quae faceto conueniunt, duae potissimum
erant negatiuae, altera quidem ut res illae non
sint seriae nec graues, altera ut non sint admo-
dum vsitatae atque vulgares, prima earum vi-
detur valde necessaria: nam res seria & grauis
addit animae grauitatem, & mentem non mo-
uet, sed potius sistit, redditque illam incum-
bentem sibi, ut antea dicebam: altera quoque
non modicum ad hoc ipsum habet momen-
tum, siquidem praecognitum & minus vsita-
tum, tametsi natura sua esset ridiculum, men-
tem non admodum moueret, nisi fortasse al-
iquid facetum sit, quod tanta polleat gratia,

tantumque salis habeat & leporis, vt ferme
semper valeat animum commouere, & dila-
tare sensum, oportet etiam esse de genere il-
lorum, quæ non semper nec frequentius ac-
cidant, an vero id sit, quia præcognitio &
consuetudo illam modicam admirationem
auferat, quæ videtur per se ridiculis esse con-
iuncta? an risus vt fraudatio quædam est, &
celeriter facta motio, quæ à non præuiso &
consueto fieri deberet? an consuetæ & præui-
sæ vt vulgaria fiunt, ac tanquam res domesti-
cæ & ordinariæ, vt propterea mentem mo-
uere non possint, quasi facetudinem illam re-
frangant, & vires illius obtundant? an quia
risus celer motio est, quæ à celeri, & cum sit,
procedit impressione, non autem cum facta
esset, aut sensum inducta. Quamuis ista opi-
nio probabilis videtur, non secus atque illa,
per quam ponitur, ridicula in genere esse lu-
dicra, quæ gratiam aliquam referant, vel ea,
quæ sub ludicri figura mouent, ac volupta-
tem illam inanem afferentia, nequaquam ta-
men vera est, primum quia facetum proprie
est illud, quod ab Aristot. describitur quarto
Ethicorum cap. octauo, & per quamdam
translationem postea refertur ad nonnulla al-
iorum: censebat namque Philosophus, face-
tudinem esse quendam medium habitum in-
ter rusticitatem & scurrilitatem congruen-
tem viro urbano, quippe qui cum quadam
mode-

moderatione iocatur, & sicut conuenit, utitur ridiculis citra excessum & defectum, hinc postea factum est, ut illorum hominum actiones dicerentur facetæ, verba quoque & gesta. Sed quoniam facetus tanquam cauillator est, videnturque etiam scurræ elegantes facti, illoque modo nuncupari solent: propterea inquit Aristoteles, illi medio habitui accomodatam esse urbanitatem, quasi vero facetus urbanus dicendus sit ille, qui medium est habitum assecutus ad recte iocandum, utendumque ridiculis sicut conuenit, & scurra dicendus sit facetus tantum: is enim risum modo facere studet. Itaque facetus in communi est quidam cauillator, sed hic quidem modeste, & cum quadam moderatione, ille vero profusius, hinc faceta facies solet illa nuncupari, quæ illius est hominis, qui gratiam quandam refert in iocando, hinc etiam per quandam translationem solemus dicere faceta quædam entia, quæ videntur aut ioco facta, aut simulatione cuiusdam rei satis concinne & eleganter. Si præterea consideremus singula eorum, quæ risum alliciunt, inducendo, quam facile patebit, nequaquam esse faceta omnia, quæ illum mouent: pleraque enim serio fiunt, ut casus quidam infortunati, & multa eiusdem cognationis, quæ risum afferunt; itaque nec bene congruunt illæ conditiones cunctis ridiculis, nec ita sunt faceta.

*Ponitur vera materia risus ex mente
Aristotelis.*

HACTENVS reiectæ sunt omnes opinio-
nes perperam sentientium de materia
risus; propterea videbatur modo acceptabile
tempus, vt qualis ea esset, explicaremus: quod
quidem nullo, vt ita dicam, suscepto labore
consequemur, si Aristotelem consulamus: is
enim circa initia operis de arte Poetica dice-
bat hoc modo: Comœdia autem est, vt dixi-
mus, peiorum quidem imitatio, non tamen
secundum omne vitii genus, quanquam ridi-
culum à turpi proficiscitur: ridiculum enim
aliquo modo peccatum est, & turpitudine sine
dolore, minimeque noxia, perinde ac ridicu-
la statim appareat deformis facies distorta si-
ne dolore: Quibus verbis, vt vides, manifeste
& expresse admodum constituebat, materi-
am risus esse turpitudinem citra dolorem, vel
illa dicas obiecta, quæ illius turpitudinis non
sunt expertia, ad quam plane spectant ludi-
era, ioci faceta & errores: eam vero doloris
expertem esse debere: nam si pro tristi acci-
piatur, doloremque afferat, profecto non ri-
sum, sed potius commiserationem, aut for-
tasse etiam fletum proritaret, ac necesse est a-
nimum posse gaudere, & ab inanibus hisce
oblectamentis affici: secus enim minime ri-
deret,

deret, & stulti nisi eos aut humoris prauitas, vel caligo, & inepta frigiditas cum siccitate, vel ipsa retorrída offendat sola, plurimum rident: nam singula prope censent errores & turpitudines sine dolore, aut iocos, falsa nimirum imaginatione delusi, atque hoc turpitudinis genus haud necessario secundum naturam esse oportet, sed quocunque modo ipsum consideretur ac fiat, aut secundum naturam, aut ipsa duntaxat simulatione, consulto, vel præter opinionem, in rebus quoque tum rationalibus, tum rationis expertibus, atque omnino inanimatis: sæpe enim brutorum nouæ formæ & actiones non vulgares cient risum, elegans quoque motus & forma, aliaque id genus, nempe si caprarum more exilia quædam arundinum frustra non inepte fabricata, formamque animalis referentia profligare videamus, ob id sane risum plerumque vidimus factum insignem, atque per illius cognata, cum alioqui esset actio corporis inanimati. Quispiam tamen hic dubitaret: sunt enim nonnullæ turpitudines & errores, siue peccata, quæ ex sui natura dolorem non afferunt, risum tamen ob id non mouent, propter quæ solemus dicere, nos neque gaudere, nulloque affici dolore. Quamobrem mallent ponendam esse turpitudinem potius afferentem lætitiā, quam citra dolorem, præsertim quod ab hilari procedit affectu ac
volu-

voluptate ludicra & inani: Ego tamen dico ex mente Aristotelis, eiusmodi turpitudines aut saltem obscurum afferre dolorem, ac displicentiam, aut nullam referre gratiam, aut esse admodum vulgares, & tanquam res, vt ita dicam, ordinarias: oportet enim, si futuræ sint ridiculæ, vt talem induant naturam, hinc neque opus est vnā facere contrarietatem, veluti sufficientem ad explicandam vniuersā materiam risus, quemadmodum fortasse aliquis existimaret, vt non sola satis sit turpitudine, sed pulchritudo etiam adiungatur, illa quidem sine dolore, hæc autem hilaris & faceta, tanquam proportionē respondeat hæc vna contrarietas, quæ est circa materiam risus iis contrarietatibus, quæ in omni sensu, atque omni fortassis potentia reperitur: nam si pulchre & argute aliquis respondeat, per se ipsum dicat & loquatur, canat, aut tripudiet, illa quidem risum mouent, propterea quod sunt pulchra in suo genere: hoc, inquam, non est opus, quoniam eiusmodi pulchra, quæ risum per eos alliciunt, quandam alacrem turpitudinem referunt, & inconuenientias quasdam non vulgares sine dolore, quas non immerito liceret appellare pulchras turpitudines, vtpote quæ non vulgares sint, nec admodum consuetæ, & ingenium præ se ferant, seu gratiam quandam, vtpote si responsum sit, & modo aliquo mordeat

deat cum lepore, & obtundat alterius dictum respondendo, ut aiunt, per consonantias, valde ridiculum erit: semper enim alicubi debet fundari considerarique talis turpitudine & indecentia citra dolorem, eodemque modo cantus cum mutationes quasdam interponit, & vocis mutationes, gurgulationesque varias ciet risum, tum quia suspendit animum, quem mouere facilius est, ut ait Aristoteles vigesima nona Problematum quaestione octaua, tum quia ut res ludicra & puerilis iocus consideratur, habens illam pulchram turpitudinem; itaque mentem celeriter mouet, & hoc modo mouent cetera, quæ cum hoc habent affinitatem. Quod autem singula, per quæ risus allicitur, possimus referre in eam turpitudinem elegantem, non est immanifestum, sed numerum sigillatim eorum, ut res ipsa postularet, recensere est nimis arduum, & nostra isthæc nimis produceretur oratio, & forsitan non esset vtile, nostræque tractationi conueniens, sed Rhetori magis accommodatum, aut Poetæ, qui de Comædia est tractaturus, ea tamen leuiter, & quasi in superficie, prout mea interesse videtur, attingam. Fit ergo in rebus inanimatis cum quadam animi reflexione siue collatione, cum elegans quæpiam actio ab illis procedit, quæ animato conueniret corpori: illud enim indecens est sibi, ac propterea turpitudinem referens

rens sine dolore, eoque gratior est turpitudine, quo ab inanimato, cum animantis esset, optime simulatur, ita etiam si inanimatorum figura æmuletur, ac referat figuram aliquam animalis inconcinnam, ob id sane fieret ridicula, & in illa imitatione indecenti vtriusque respectu consisteret turpitudine, vnde deinceps efficeretur risus, eodem modo sicut in rebus inanimatis, se haberet in plantis, aut in brutis, vt intuenti patet: In communi vero usu verborum & rerum, siue actionum homines mutuo sibi risum alliciunt ob illam turpitudinem, quæ in sermone, in actione, in extrinsecis, & omnino iis, quæ accidere solent in moribus & figura: In actionibus quidem si indecentiam referant eo respectu, qui est ad agentem, ad locum, ad tempus, ad modum, aut occasionem. Porro videretur ridiculum, quantum ad primum pertinet, si mulier induat habitum virilem, aut accincta ense proficiscatur ad forum, si ludat, tripudiet, aut alia eiusdem cognationis faciat: pariter si vir senex erubescat, & vestiatur vt iuuenis, ac miles gloriosus pileum scilicet plumatum gestas, si ludat troco vt puer, si canat, aut sedeat cum pueris in schola discens Græmaticam, si Princeps vt rustica gens vestiatur, aut exercitiis se immisceat rudioribus. si seruis seruiatur gnaviter, aut agrestes homines de rebus ad Philosophiam pertinentibus inter se differant. Sic
sane

faneratione loci multa fiunt ridicula concepta ob illud turpitudine, quæ alio in loco naturam hanc exuerent, quemadmodum si quis in mensa nobilium loquatur de vomitu, ac de rebus prauis odoris: iis enim, quibus videretur hoc indecens & turpe, sine dolore fieret risus. Eodem pacto si in loco, vbi adsunt honestæ mulieres, quis inhoneste de rebus venereis temere incipiat loqui; si in aliena domo quis ea faciat, quæ vix faceret in domo propria: deinde respectu temporis multæ obtingunt ridiculæ turpitudines, nempe si, quæ ad ver aut hyemem pertinent, quis faciat in æstate, quæ ad noctem, in meridie, aut e contra, nempe si ad solstitium æstiuum, vel canis exortum, quis induat pelliceam vestem: in modo autem consideratur turpitudinis, si quispiam inepte aliquid faciat, ac præter communem usum, & consuetudinem aliorum, utpote si cum ridet, videatur plorare, & turpem oris figuram assumat; si cum loquitur, videatur sibilare; si dum sibilat, videtur canere; si dum orat, videtur latrare; si dum vult suadere, reprehendit, & accusat; si dum vult accusare, demulget; si semper hiat, ut prope luxentur mandibulæ; si inconcinno vtatur incessu quomodolibet factio, dummodo non afferat dolorem & displicentiam; si balbutiat, & verba nimium confundat, & permutare videatur; aut prope lacerata proferat, nec solum

vbi ex proposito hæc fiunt, & secundum naturam, verum etiam, ac forsitan magis, si ex accidenti aliquo fiant, & errore, nempe si per lapsum linguæ transponat verba, & significatum orationis turpiter peruertatur, vel in alium errorem incidat non loquendo solum, sed in cæteris etiam actionibus, in quibus exempla afferre non est opus, ne longius nostra protrahatur oratio: In occasione vero sumuntur ridicula in non debite vtendo, quemadmodum si peracto iam prælio atque certamine miles aliquis gloriosus occurrat, quasi magna facturus, aut si præterita quis illaque manifesta omnibus, nempe præteritos ventos aut pluuias vaticinetur, quemadmodum fecit ille, qui multo post Cometis exortum vaticinatus est præteritos ventos. Huc vsque igitur patuit, quomodo ex ipso sermone fiant ridicula propter errores tum naturales, tum etiam ignoratione, aut ex accidenti & lapsu quodam commissos, in eo tamen præclarissima ridicula fiunt ad quempiam alium simulando, vel citra vllam simulationem, ioco aut serio dicendo, & illorum vel facetudo est in rebus, aut ipsis verbis, hinc narrando tantum ludicra seu fabulas, & dicendo alacriter fit risus, præsertim ob ea, quæ celerem cognitionem pariunt, non difficilem, neque vulgarem, quin etiam ob id quod dicunt minime expectatum, cum mor-

dicus

dicus pungunt verba cum multo lepore & dexteritate, ac non inepte, præsertim vero si præter id quod ingenium referunt, & insignem alacritatem plures offendunt simul, & peccatum aliquod occultum opportune & eleganter aperiant quadam dexteritate verborum, vel propter repugnantiam si blandiendo accusent, aut maledicendo videantur misereri, & laudare, si præcedens alterius dictum celer & ingeniosa obtundat responsio, quin etiam ob prauam interpretationem, secundum allegorias, proueria & metaphoras, aut *ἐν ἑλίῳ, ὑπερβολὴν καὶ ὑπερβολὴν*, atque omnino propter concinnam applicationem ludicram, præsertim si motuum conformitate innitatur, ob fraudem & deceptionem, aut etiam ob quendam modum insinuationis. Hinc itaque processit vsus facietiarum utilis quidem in hac laborum & misera vita, & quoniam singulæ continent aliquam turpitudinem ob errorem & defectum; propterea videretur facetia esse turpitudinis alicuius simulatio fando aut agendo: hinc enim translatum est nomen, Aristoteles vero 4. Ethicorum cap. 8. inquit, facetias esse conuitia quædam, aut canillos, id quod etiam videbatur innuere in libro artis poeticæ, cum diceret, non omnes facetias excipiendas esse in Comædiis: sunt enim conuitia quædam; quapropter videntur semper aliquem

afficere, ac propterea inquit, legumlatores nonnulla conuiitia atque facetias dicere ventant, ne seditiones fiant in ciuitate, hinc scurras & importunos illos reprehendit affectantes omnino ridiculum, & magis coniectantes facere risum, quam honeste loqui, & non afficere eum dolore, in quem facete dicunt: sunt etenim quidam, qui adeo à ridiculis vincuntur, vt cum sibi videatur posse moueri risum, amicos parum existimant, & eorum quoque facere iacturam, honestatis denique & modestiæ frangunt iura, eoque deueniunt insolentiæ, vt ne dum aliis, verum etiam nec sibi ipsis parcere velint, quo faciant risum, eos vero qui sibi ipsis lex sunt in ioco laudat plurimum, quemadmodum sane est vir comis & urbanus, ac dexter, quippe qui recte facetiis vtitur, cum dicat ea, quæ liberum hominem decent, atque eum qui audit, dolore non afficit, vel etiam delectat; itaque differt facetus simpliciter, & facetus urbanus & comis: nam simpliciter facetus est, qui fando potissimum agendoque vti loqueretur, & omnino iocando mouet risum: illi vero vt coniungatur urbanitas, talem oportet habitum adeptum esse, vt ad recte iocandum sese flectere possit, illeque hunc medium affectus habitum, ea, quæ solum fert audiendo videbitur facere, eiusmodi nonnunquam facetias Aristoteles sales appellabat nomine
potius

potius formæ, & proprii characteris: sal enim est concinnitas & gratia in simulanda aut narranda turpitudine, & omnino in usu factorum, & in iocando gratia & ingenium: etenim oportet neque facetias, neque facetum hominem esse insipidum, sed huiusmodi sales habere per quandam translationem dictos, quasi vero sint eorum condimenta aliqui necessaria, ut facetiæ huiusmodi ridiculæ videantur: neque vero latet, in quo sales isti consistant, si paulo diligentius ea, quæ superius dicebamus, animaduertantur. Quibus autem uti deceat facetiis, & qualibus, ac quibus non conueniat uti, non est meum determinare, sed Rhetoris aut Ethici hoc indiget elocutione. Nunc itaque ad reliquos modos accedamus, è quibus ridicula proficiuntur. Ab extrinsecis porro fiunt risus & ridicula, si turpitudinem aliquam & inconuenientiam alacrem referant, id est, sine dolore, & non vulgarem, aut è toto genere eorum quæ accidunt, vel ratione alicuius particularis conditionis, quorum exempla patent. In moribus quoque corporis atque animi latent ridicula, in quem modum referuntur quædam inconuenientiæ morum, quemadmodum turpis quoddam avaritiæ genus & actiones, timor cuiusque rei, aut istorum cognata, quorum prope infinitus est numerus. Ac in ipsis figuris, si turpitudinem quandam sine dolore

præ se ferant, hinc nouæ quædam formæ inconcinnae, & pene ludibrio factę delectant, & videntur ridiculae, pariter etiam faceta facies, & vultus hilaris, aut conceptione ludicri, & memoria, aut per consensum & sympathiam, cum ridere alterum videamus. Hinc ergo fieri videtur, vt animalia tantum rationem habentia rideant, quoniam turpitudinem istam ipsa sola cognoscunt, sub hac deinde figura titillatio risum mouet, & tanta est eius potentia ad hanc actionem, vt subintellecta sola & proxime imaginata sensum moueat, & mentem aperiat præter voluntatem, sic etiam ludicra & ioci omnes, & inanes huiusmodi voluptates affectum hunc prouocant, & quo maior est turpitudine expers doloris, & maiorem gratiam refert, eo intensiorem excitat risum. Oportet autem diligenter animaduertere, ne dictæ turpitudines sint admodum vulgares & consuetæ: nam fortassis videri possent mediæ naturæ, quin etiam nosse debemus, quod obiectum mouens risum debet esse, aut ex se ipso tale, aut saltem tale videri, imo in hoc magis potest existimatio, quam propria illius natura: nam si per se ipsum esset facetum, ac turpitudinem illam præ se ferens, tale autem non videretur ei qui audit aut videt, idem plane esset, ac si nullo modo esset ridiculum; itaque nihil refert, si consulto sit factum aliquid aut dictum, aut
non

non ut tale videatur, etenim cadente aliquo, vel fugiente, aut acclamante turpiter ridemus, quoniam singula eorum apparent nobis sub specie turpis citra dolorem. Amplius oportet ab anima cuncta secerni, quæ obicem ponunt, & quæcunque nata sunt risum cohibere: secus enim nullo modo succederet, ipsum enim intus existens prohibet extraneum, & obstruit, quemadmodum sunt nonnullæ peregrinæ perturbationes animi, ut ira, mœstitia, & similia. Quomodo enim fieri potest, ut iratus aut mœstus rideat, nisi fortasse ingens fuerit ridiculorum vis, ac perturbationes illæ essent paulo remissiores? quomodo itidem cogitabundus, & aliis sollicitudinibus occupatus? Solent etiam homines instante quodam habitu gravis prudentiæ & maiestatis ab hisce ridiculis, utpote inanibus, abstinere. Sed dices, quare illos non mouent ridicula? nam fortasse hæc ipsa tanquam faceta cognoscunt & ludicra, illamque in rebus ipsis turpitudinem non ignorant, sensumque præterea & animum obtinent expeditum? Respondeo, quod risus non solum præsupponit materiam conuenientem, verum etiam animæ debitam præparationem, & concinnitatem; itaque si impræparatus est animus, non rident: actus enim fit in patiente disposito, diximus autem, risum esse motionem, quæ necessario præsupponit mo-

tum & dilatationem sensus, quæ quidem fieri non possunt, quando ab aliis affectionibus præoccupatus est animus, atqui grauitatis & magnanimitatis habitus merito obsistit, & obicem ponit, quoniam velut onus animo instare videtur, quod retrahit illum ab omni re non graui & inani, tanquam puerili, neque satis est vt cognoscant concipiantque illas turpitudines modo contemplabili, sed concrete vt res indecentes & dignas aliqua irrisione. Oportet etiam eosdem non esse quopiam humore lacescitos, qui molestiam afferat, quoniam his ridicula displicent, mæstiti-eique accessionem faciunt: cum enim bilis primum sensitiuum occupat, ille efficitur anxius, molestia circumplectitur, & audire non sustinet: nam manifestum est, non posse simul in eodem esse voluptatem & dolorem. Sed tamen huc spectant multæ difficultates; prima quidem est: nam multi desipientes de singulis pene rident: vel errores sint, aut nullam referentia turpitudinem, ac nonnulli de iis, quæ vere sunt ridicula, non rident, imo videmus, sæpe eundem pro eodem aliquo rerum genere interdum ridere, alias vero minime, quasi vero eadem res modo sit ridicula, & postea naturam illam exuat. Præterea videre amicum non est res turpis, attamen sæpissime ob id risus allicitur. Præterea nonnulli rident, cum viderint alios ridere, & nulla iis suppetit

mate-

materia ridendi, quoniam fortassis ignorant, qua ratione riderent. Amplius solemus audire nonnullos serio ratiocinantes ac differentes, & cum latemur etiam ridemus, atque etiam propter alia, quæ sunt seria, & nullo pacto turpia, iucunda tamen & dilecta, utpote si bonum aliquod novum afferatur, res scilicet domesticas esse recuperatas, litis euentum fuisse cum victoria, & nimia utilitate hostes esse refractos, vel Turcas fuisse debellatos in certamine nauali, seu parentes, filios, fratres & affines fuisse euectos ad maximos honores & virtutum præconia, eosque etiam esse in optima omnium existimatione, ob illa, inquam, ridemus, & non sunt turpia, neque errores. Præterea ridemus propter titillationem, ipsa tamen non videtur esse res turpis, imo est expers voluptatis, cum illam substitutes agere ferant. Respondeo primæ difficultati, quod illis desipientibus singula videntur turpia ludicra, & res quodammodo pueriles, & propterea fere de singulis rident falsa imaginatione delusi, & quoniam existimatio opinioque in his tantum momentum habet, propterea satis est, ut talia videantur, quo risus procedat, hinc fit, ut eadem res alicui videatur ridicula, aliis vero non item, idemque mutata opinione pro eodem genere rerum non semper rideat. Sed dices, illud, quod est per se tale, est semper illo modo; si

fuerit igitur aliquid per se ipsum ridiculum, erit profecto id semper eiusdem immutatae naturae, semperque mouebit risum, quoniam praesente obiecto, & potentia non impedita, necessario procedit operatio, quae ab illa facultate nata est fieri. Respondeo, quod ridiculum quemadmodum omne obiectum bifariam consideratur, vno modo in actu, alio modo in potentia, hinc fateor, quod est per se ridiculum, semper esse tale saltem potestate, non procedit tamen operatio, nisi praesens sit obiectum in actu: simul enim est sensibile in actu & sensu, vt inquit Aristoteles secundo libro de Anima, potissimum autem, quia ridiculum magis est in apparendo, quam secundum naturam. Ad secundam dico, ex amicorum conuentu fieri potius rictum quendam, quam risum verum, nisi fortassis praesupponatur ridiculum, is autem rictus, qui ex modica oritur sensus dilatatione, potest fieri sine turpitudine, sed à latitia confestim obtingente, plerumque etiam ob facilem quandam consuetudinem ostentandi latitiam homines ridentis modo intendunt faciem, rictuque ora diducunt. Tertiae difficultati satisfecit Aristoteles quarto Ethicorum, cum diceret illo modo, quibusdam verborum obscenitas, quibusdam potius subintellectio ridiculum erat, vnde colligimus manifeste, ad risus generationem satis esse subintellecte-

tellectionem ridiculi, quod quidem vel præsupponere oporteat definite, aut saltem indefinite. Et ideo cum videmus alium ridentem, si præsertim illum amamus, nos imitatione quadam facili illecti, & præsuppositione ridiculi indefinite, sensuumque sympathia confestim ridemus, eodem modo tanta gestuatio cum concinnitate & dexteritate quadam, & verborum mutatio non inepta & vulgaris cum præsupposito obsceno, quod est turpe absque dolore facit risum; nisi velimus etiam dicere, quod elegans ridendi forma quendam leporem & alacritatem præ se ferat, quamobrem sub ratione faceti & ridiculi moueat, risumque alliciat. Ad quintam dico, propter eas res serias posse fieri quosdam rictus, ac modicam sensus dilatationem, quæ potius est risus effigies, & inchoatio illius; videtur enim esse quædam intentio sensus, quasi vigore assumpto, & alacritate moueatur ad faciem, uti foras erumperet. Postrema insuper nullius est momenti, quoniam titillatio sub figura ioci & turpitudinis mouet: nam manifeste cognouimus, quod ipsa per se, ut titillatio est, tantum non facit risum; quoniam nonnulla animalia titillationem sentiunt, attamen non rident, quoniam sub figura ioci & ludicri illam non concipiunt.

De primo corporali principio, & instrumento materiali, quo risus efficitur.

QUONIAM inuentum est (vt arbitror)
verum subiectum, & conueniens materia risus, iam proxime accedendum erat ad explicandum modum, quo talis operatio affectioque humana efficeretur; quapropter initio hoc opus esse duxi, vt vestigetur, quænam pars corporis sit primum principium eius, seu primum instrumentum materiale. Democritus existimabat, primam illam partem primumque principium esse lienem, reliquas autem partes esse instrumenta deinceps subseruientia ad perfectam operis abolutionem: eo nimirum argumento desumpto, quoniam videbat, lienosos homines & melancholia hypochondriaca laborâtes fieri ad ridendum ineptos, vtpote quod primum instrumentum, primumque ridendi principium non esset expeditum, sed male affectum, eos autem, quibus illius visceris natura nullo modo esset grauata, promptiores esse magisque idoneos ad eandem affectionem. Cum itaque potentia & impotentia per hanc partem fiant, consentaneum esse videtur, vt lien existimetur primum principium ridendi. Attamen ipsius opinio mihi videtur absurda: nam risus quodam motu inseruiente perficitur,

tur, lien autem neque moueri conspicitur, nec motus alicuius est principium, videmus tamen, moueri partes illas, quę sunt in thorace & medio ventre. Nullius præterea facultatis animę prima sedes ponitur, ac potissimum cognoscentis & animalis; igitur non potest esse primum principium risus: hic enim ab alacri quadam lætitia proficiscitur: ac deinceps respiratione perficitur, ad quam profecto lien nullum momentum habet. Amplius censebat Hippocrates, ex bile & quodam phrenitidis genere fieri impotentias ridendi, ex morbis etiam ventriculi, hepatis, atque aliorum viscerum; liceret igitur affirmare, hæc omnia esse principium ridendi, nec minus fortasse potuisset dicere, illam partem principem esse femur, aut calcaneum, utpote quod iis laceffit ac præ dolore grauatis risus intercipiatur: inculpatis autem prompte & expedite fiat, quod etiam (ni fallor) ad pecunias referre multo libentius poterat: cum enim illis egeo, nullis possum affici ridiculis; dum autem affluunt, omnes in me partes rident & gestiunt. Ob id Alexander Aphrodisæus primo suorum Problematum quæstione centesima trigesima sexta, meminit huius opinionis, & causam erroris attulit, dicebatque hoc modo: Lien non proprie ac per se, sed ex accidenti risus causa censendus est: quando enim est sanus omnino, fœculentum

& melancholicum succum ex iecinore trahit, atque ita dum sanguis purus & defaecatus totum corpus cerebrumque peruadit, naturam simul & animam non aliter quam vinum oblectat, atque ita patet solutio ad rationem illam, qua utebatur Democritus. Alii crediderunt primam partem, per quam risus generatur, esse diaphragma: ipsum enim musculus quidam est latus admodum prope mentem positus, sensus pollens alacritate, ad motiones agilis, respirationi per se primo subordinatus, tale ac tantum habens momentum ad animæ functiones, ut eam ipsam partem veteres de communi consensu *cetera* appellarent, quasi mentem vel mentis sedem, ibique crediderunt phrenitides fieri atque deliria. Itaque mirum non est, si etiam risus ab hac etiam parte primum efficiatur: nam ad celeres motiones celer est & expedita, cum sit musculus latus, sensuque affatim abundans, & spiritu, qui per illam æquabiliter est dilatatus: risus enim ut dilatatio quædam esse censetur, quin etiam spirationis primum est instrumentum, quæ ut substantia prope apparet risus. Hoc etiam videbatur affirmare Aristoteles tertio de Partibus Animalium capite decimo, & ob eam causam titillationem alarum mouere illam affectionem, quoniam septum in ea parte alligatur, ex quo facile huius musculi sensum aperit & mouet præter
volun-

voluntatem, quod insuper experimento militis, vt alias diximus, confirmauit, id quod demum patet ad sensum: nam pro minimo quolibet risu septum manifeste dimouetur & retrahitur, ibique facto principio motus, cæteræ subinde partes, vt pulmo & faciei musculi, dimouentur. Quoniam vero septum transuersum non est aliquo modo pars corporis princeps, nec animæ prima sedes, aut alicuius facultatis, ideo neque videtur consentaneum, eandem partem censere primum principium ridendi, potissimum quia risus lætitiæ soboles est, & conueniebat, vt in ea ipsa parte, in qua vigerent lætitiæ & alacritates, ibidem quoque fierent exordia risus, talem vero partem nemo statueret esse diaphragma, sed corpus ipsius cordis, quemadmodum visum est Aristoteli, & omnibus fere naturalibus Philosophis. Videbatur etiam consentaneum, vt ibi à prima, vt dicunt, origine fieret risus, per quam etiam partem alii affectus operationesque ab affectibus produentes generantur, huiusmodi tamen non est septum, sed cor, in quo lætitiæ, alacritates, dolores, mœstitiæ, timores, iræ, & illorum cognata fiunt; igitur corpus cordis est primum instrumentum corporeum, seu prima pars, vnde risus efficitur, vtpote quod ipsum est primum sensitiuum, vt censet Aristoteles, omnesq; Peripatetici, & inter Medicos Erasistratus.

sistratus, & forsitan Hippocrates Cous, si ipsius est ille liber de virginum morbis, vel saltem primo sensitivo consentientissimum, ut censebat Galenus. Ponendum est itaque, cor esse primam partem, primumque principium ridendi proximum, quod quidem omnes ab ipsa veritate coacti fatentur inopinate: cum enim profusius rident, latantur & gestunt, aiunt, se ex corde ridere, latari & gestire, aut in eo ridere tantum, si risus in apertum non exeat, sed per vim comprimatur. Hinc animi defectus & syncopes fiunt iis, qui plus æquo rident, euacuato scilicet nimium ex corde spiritu, vel ipsum trahendi facta quadam impotentia: Sed necessarium est hoc loco uti distinctione, quoniam aliud est esse primum principium proximum, aliud autem est esse primum instrumentum manifestatiuum, & perfectiuum formæ. Fateor equidem, cor esse primum principium proximum, quod sensus ibi incipiat gestire, & labatur, septum autem esse primum instrumentum manifestatiuum, ac formæ perfectiuum; quapropter Aristoteles ipsum risum quandoque ascriptit diaphragmati, à quo incipit propriam effigiem sumere, & sic soluerentur omnes rationes superius adductæ. Medici tamen, qui existimant, cerebrum esse primum sensitivum bipartito dividerentur: nam alii censerent, primum principium ridendi esse cerebrum, in quo

quo cum affideant principes animi facultates, fiunt cognitiones & voluptates ab illis inseparabiles : hunc autem affectum fieri communem per consensum diaphragmati, ipsumque ob id esse primum instrumentum, quod per hanc partem formari & apparere incipiat, ac cæteris deinceps partibus ad operationem hanc subseruientibus, quemadmodum sternutatio, quæ tametsi à capite procedat; hisce nihilominus partibus sit communis, atque per eas manifestatur, quoniam respiratio cerebri (si alia est) coniunctissima videtur cum respiratione istarum partium. Alii censerent quidem; cerebrum esse primam radicem & principium remotum, tum huius, tum aliorum affectuum & operationum, quæ ab illis proueniunt, illos tamen in corde potissimum vigere, quod sensus eius partis vegetior est & coniunctus parti animosæ, ac vitali, cum multo calore & spiritu, quorum sententia mihi magis videtur consentanea vero, etsi melius succederet, si, quemadmodum censet Aristoteles & Hippocrates, faciant cor esse totius animæ principium, operumque ab illis prodeuntium, quemadmodum verecundia videtur ab ipso manifeste dependere.

C A P. VIII.

Quomodo generetur risus.

H

ARI-

ARISTOTELES aggressus est huius quæstionis explicationem trigesima quinta sectione Problematum quæstione octaua, & plane inquit, risum esse quandam celerem emissionem spiritus similem sternutationi, cum propter lætitiā redundaret, corde nimium, ac præcordiis vna gessientibus: ait enim, lætitiā gessiens concalefactio quædam est, spiritum autem cum redundarit, foras emittimus vniuersum, & sternutamenti ratio eadem est, supponit ibi Philosophus ridentem lætitiā gessere: ex hoc autem deinceps fieri in illis partibus internis calorem; nam lætitiā gessiens concalefactio quædam est, idque vel minuta agitatione spiritus in se ipso facta, vel totius primi sensitiui vna cum spiritu, & calore proprio, suspensa præsertim spiratione, vt subinde vtraque ratione accessio fiat ad calorem, conclusio spiritus, & propensio ad motum, ex eo deinceps calore soluitur humor in vaporem, & spiritus, cum redundarit tum hoc, tum illo etiam, quod spiratio est intercepta, foras illum emittimus vniuersum, quemadmodum etiam fit sternutatio: calefacto enim cerebro, ac venulis ipsius, soluitur humor in vaporem, qui cum redundet, excernitur affatim; itaque videtur existimare, hanc spiritus vbertatem fieri propter vim caloris ob intrinsecam voluptatem, hilaremque affectum concepti: cum vero spiritum hunc

hunc contentur emittere, non esse aliam viam præter motum spirationis; quamobrem statim septum contrahitur, & pulmones succussantur suscipientes eandem motionis speciem à diaphragmate. Hinc præterea fit retractio musculorum, qui mouent buccas, quippe qui & ratione officii, & consortii nervorum, qui à sexto pari descendunt, magnam cum hisce thoracis partibus habent affinitatem, & videntur simul tum conari, tum parere viam, vel quia, ne spiritus ferme totus eructet, laryngis muscoli vehementer nituntur contractione, qui quidem si contrahantur, necesse est etiam contrahi buccarum musculos, quemadmodum experimento patet, ac dicebamus illis fieri, qui Sardorum rhanunculo vescuntur: est enim rhanunculi quoddam genus apud Sardos copiosissimum secus aquas exorians, nimium mordax, quæ si comedatur, vescantibus nervos contrahit, rictuque ora diducit, quoniam laryngis musculos sua mordacitate statim conuellit, & per consensum retrahuntur etiam muscoli pertinentes ad buccas, ut qui mortem oppetunt, veluti ridantium facie intereant, propter quam profecto analogiam risus omnes eiusmodi figuræ Sardonicæ appellantur. Ego tamen arbitror, ibi locutum esse Aristotelem ex mente aliorum, aut illud Problema fuisse ab aliis additum: nam reliqua tamen si

possent probari, illud tamen absurdum videtur, ut virtute caloris solvatur humor in vaporem, & cum redundaret foras excerneretur, siquidem calefactio est alteratio quædam, & non potest subito fieri: risus autem ut plurimum confestim efficitur, ac forsitan opus esset septo, aut corde inflammationem patiente insigniores effici risus. Neque etiam videri potest, ut risus sit communis quædam retractio partium versus principium animæ, in quo lætitia ipsa viget: volunt enim contrahi & coadunari in locum illum; quapropter faciei retrahuntur muscoli gutturis & septum ad cor. Hoc enim absurdum est, quoniam eadem fere species motus efficitur in fletu, quod quidem fieri non deberet: nam dolor potius repellit; quin etiam videmus potius impetum fieri ab intrinseco foras: nam sæpe inchoato risu in partibus illis penitioribus cohibetur quasi truncatus in medio, nec explicatur in facie. Ob id Aristoteles trigesima quinta sectione Problematum questionem sextam dicebat, risum esse lapsum quendam & fraudationem, eo quod spiritus ex ipso corde labatur, & erumpat alacriter gressiens lætitia ob inane ridiculum per ipsa præcordia: sic enim, illo allabente, atque impetum faciente, necessario septum impellitur ad motum: nam etiam illius spiritus una dimouetur, facitque impetum, ut tandem pars illa

illa moueatur, & vibrantis modo succussetur, aut saltem intendatur. Itaque facto illo apparatu, ac turgentia illius partis ad motum fit aeris, quem dicunt spiritum, celer excretio, & quo maior est lapsus, eo etiam insignior risus, hinc fit, vt qui partes has alacriores habent, sensuque præditas insolentiore, illumque magis mobilem & seriis minus affixum, minorique grauitate donatum, longe magis sint, cæteris paribus, ad ridendum procliuēs, atque adeo non immerito cessit illud prouerbum, quod nimius risus est argumentum desipientiæ: prudentes autem & viri grauiorē ob rationes contrarias minus rident, quia seriis plus student, & ipsum animum, atque cor habent magis affixum, immorūque habent illum, humoreque molesto laceffitum, tum sensoria prima, partesque omnes quasi inflexibiles & ad omnes celeres motiones ineptas, sed pigerrimas quidem illas, & veluti oncre pressas: at prudentiorem animum & negotio contemplatiuo, rebusque seriis solitum incumbere, & in istis habituatum difficilius est ridiculis dimouere, & exturbare turpiter ridendo: nam ridicula inania sunt & puerilia quædam. Sed quare labatur spiritus, vel partes ipsæ spiritales conceptione ridiculi, nequaquam declarauit Aristoteles, possumus tamen huic satisfacere, quod spiritus aut partes spiritales conceptione ridiculi non possunt

sunt se continere nigestiant, & modo quodam turgeant ; itaque tum labendo intenduntur, & secedunt, tum spiritus illa ratione foras confertim excernitur. Huc possumus referre, quod ipsius ridiculi conceptione fit quædam alacris & conclusa agitatio spiritus, vt perinde partes illæ spiritales talem motum suscipiant, & motu quodam vellicate contrahantur, aut vibrentur, dum causa magis imprimit, cum autem pruriantur, & hilari quodam modo titillationi non absimili moueantur, necessarium est, vt partes aliæ consensum illis habentes conuellantur, vnde videmus, fieri illam contractionem in musculis totius pectoris, ilium gutturis, & faciei : succedit autem quandoque motus & gurgulatio tum aggregatione spiritus, tum soluto partium motu propter impotentiam substinendi pruriginem & turgentiam, à ridiculo concitata, quemadmodum videmus fieri titillationem sub alas, & motum huic similem. At vero in tertio de Partibus Animalium capite decimo dicebat, risum esse sensus dilatationem : nostis enim, quod intima pars animæ nostræ intus assistens cognitioni in ipso primo sensitivo, quod est cor, vt censet Aristoteles, lætitiis & dolores primo suscipit, & ab illis afficitur ac mouetur. Sed qualis sit, & quomodo fiat hæc dilatatio sensus, non satis est manifestum : sensus enim non est corpus, cum

eum alioqui dilatatio sit proprietas eius, fortassis decet existimare, illum ratione corporis dilatari, utpote spiritus in quo est, & cordis in quo primo viget, ita ut cor dilatetur, ac spiritus emittantur per præcordia: septum vero ob id contrahitur, tum quia ad cordis dilationes hunc motum suscipit, tum ut contrahatur in hunc sensus & spiritus motum, ne cum magno vitæ discrimine vacuetur & evanescat, aut quia sic niti oportet has partes ob robur faciendæ motionis, quæ instat. Hinc etiam connituntur muscoli totius gutturis, & faciei, quippe qui laryngis musculis adeo consentiunt, ut nisi simul isti contrahantur, illi nequaquam contrahi possint: gurgulatio autem fit aucta necessitate, & motu illarum partium, quoniam hunc eundem motum suscipit pulmo, & succussatur: cum etenim septum contractionem substinere conetur, & motus irruat, efficitur motus minutus velut in medio fractus, unde procedit gurgulatio, quemadmodum si fistulam aeris plenam manu contrectes, fit inde sonitus gurgulanti & cachinno similis: cachinnus enim est risus cum gurgulatione: sed quoniam non est valde manifestum, si cor in hoc affectu dilatatur, ob id potius dicerem, risum esse dilationem, hoc est, impetum quandam celebrem emissionemque sensus & spiritus æqualiter usque ad faciem, ad quam partem sensus

sus aspirat, & animus: ita namque videtur se ipsum declarasse Aristoteles trigesima quinta sectione Problematum quaestione decima quinta, dum causam vestigaret; quamobrem ridentes flentibus ipsis vocem edant grauiorem. Ait enim hoc modo: an qui flent, intendendo contrahendoque os vociferantur, unde propere aer interior corpore ipso intento mouetur, cumque per os angustum transeat, ferri velocius potest, qui vero rident è contrario emissio corpore, hiantequae ore rident. Cum igitur ob eam rem late tardeque profundant aerem, merito vocem edunt grauiorem, quibus apertissime significauit, ridenti fieri quandam emissionem corporis seu spiritus, inchoatam scilicet ab interna parte ventris medii, vbi sedet animosa facultas: desinentem vero vsque ad extremum faciei, quoniam pars illa est sensus emunctoria, per quam animus noster recipit redditque affectus, cum per eam partem sentiat, sibi que credita sint sensoria; quapropter ad eam totus sensus totusque insuper animus conspirat; hinc ergo procedit æquabilis emissio intentioque sensus in facie, velut foras promi-nens, hinc aer confestim excernitur, hinc septum contrahitur, & musculi faciei, quoniam æquabilis emissio cum sensus alacritate pertingens ad sensum faciei non potest fieri citra retractionem illorum lacertorum, & si remiss-

remissior est actio, fit sola retractio illarum partium, sed ubi ridiculum vehementius imprimit, hic motus repetit, & sensus magis soluitur; itaque interponitur gurgulatio cum succussatione pulmonis & septi. Ceterum cur illa efficiatur emissio conceptione ridiculi, causa est multiplex: etenim voluptas per se ipsam nata est facere dilatationem, cumque etiam lætitia gessiat, motum sustinere non potest; itaque solvatur motus earum partium necesse est, quasi prurigine sint vellicatæ, & fit aeris emissio celer: tum etiam quia ridicula inania quædam sunt, unde nec animum quietant, nec firmam requirunt applicationem; quo fit, ut foras secedat: at seriæ voluptates non generant risum; nam talia bona & iucunda nolunt motum, sed fixationem, & permanentem animi applicationem, accedit etiam spiritus gessitio, & partium illarum principum, atque aeris respirati agitatio contentioque: sic enim excernitur confestim; quapropter non erit aliud, præterquam impetus quidam celer, emissioque aeris & spiritalium, ut sentientium partium ad exteriora propter inanem voluptatem ridiculi, ac potissimum ad faciem, ad quam fit aspiratio sensus & animosæ partis, & gessiant adeo una cum sensu, ut prope ad exteriora procumbant, neque tamen isti modi inter se pugnant: nam si vario modo accipiat risus & affectus, motio nes-

que singuli inter se congruunt, vt diligentius intuenti fiet manifestum. At neque superuacuum erit, si dixerimus, quod risus est lapsus sensus, emissioque ob voluptatem, hilaremque irrisionem turpitudinis: satis enim est conspicuum, quod vtrumque illorum fiat in risu, voluptas scilicet & irrissio: nam propterea mouemur quasi irridendo alacriter turpitudinem, quippe quæ posita est esse materia risus, & quoniam illa non potest fieri citra conatum, & fit æquabiliter respondens vsque ad faciem, in qua sensus propter sensoria plurimum viget; propterea fit illa retractio, & si ridiculum vehementius mouet, fit etiam gurgulatio tremulusque cachinnus: interdum vero fiunt quædam leues solutiones; & lapsus sensus ob serias voluptates, præsertim celeres, & lepore quodam obtingentes: sunt enim oblectamenta quædam, in quibus animus quodam pacto recreatur, sed exigui tantummodo ac perobscuri rictus erunt quasi risus imago, quales etiam ex sola consuetudine, dum gaudemus, efficiuntur, & nunquam clari ac numeris absoluti.

DE FLETU O-

PVS TERTIVM.

C A P V T I.

*An plorare sit proprium hominis, & per
quam animæ partem efficiatur &
obtingat.*

V M haftenus de risu, qui à voluptate proficiscitur, tractatum esset, videbatur iam consentaneum, & nostro muneri necessarium, ut de fletu, qui dolorum est soboles, theoriam faceremus: nam diminute admodum scire ac docere videntur illi, qui suscepta ridendi materia alteram huic familiarissime coniunctam, quæ de fletu est, temere dimittunt, vel illa saltem ratione, quod ab omnibus desideratur, ipsumque opus (ni fallor) est naturæ nostræ familiarissimum: fletus enim tanta familiaritate humano generi est coniunctus, ut ortus nostri primitias in cunctis excipiat: multa tamen hic satius est prætermittere tãquam vberime declarata & exposita in præcedenti tractatione: quædam autem necessariū est in examen ponere, & quoad fieri poterit declarare, illudque in primis, si fletus est proprius homini, & in quam partem animæ sit referendus. Quibusdam enim vide-

videtur ploratum esse secundam operationem perfecti sensus procedentem ab illius dolore, ipsum tamen esse proprium homini, quoniam sensus humanus concretus, implicitusque suis instrumentis ac partibus, praesertim primis quadam propria substantia praeditis, propriaque figura, & coalterna analogia nonnullas habeat promptitudines, & naturales potentias sibi soli accommodatas, operationesque itidem multas, prope dixerim secundas, utpote à cognitionibus & affectibus ipsis tanquam primis prodeuntes, qualis mehercule est fletus, de quo est nostra haec institutio, ut exinde possint homines virtute proprii sensus, & propriarum partium concinnitate ad plorandum se ipsos accommodare sine vlla disciplina, cum naturale opus sit, eiusque habitus secundum naturam connascatur: quod enim referatur ad sensum, illiusque proprie sit operatio secunda, manifestum est, quoniam videmus, pueros cum primum in lucem hanc prodierint flere, quoniam emersi ex loco tepidiore contrariam ambientis qualitatem agre ferunt, & dolore afficiuntur, illo tamen tempore ipsorum intellectus pene obrutus iacet iners & stupidus, ut neque rationes adhibeat, nec vlllo pacto intelligat; quamobrem fatentur Peripatetici, pueris nequaquam adesse intellectum quantum ad operationem: sic enim posterius
aduc-

aduenit, ac per id tempus brutalem vitam ducunt, quippe qui solo vtantur sensu, & secundum illum viuant, quemadmodum brutæ animantes. Ob hæc igitur videtur fletus esse opus duntaxat sensus, nullo etiam ad ipsum præbente vsu intellectu: Id etiam confirmatur, quoniam per se pendere videtur ab illis acerbissimis doloribus tactus, & natura huius finis gratia visa est illum gratis dedisse; cum igitur è sensuum dolore exoriat, manifestum est, reddendum esse sibi, nec oportet assumptum probare: nam singulis patet, non esse exiguos illos fletus, quos hominibus affert tristis sensatio tactus. Aliis autem visum est, ploratum esse communem homini & multis aliis animalibus perfectis, quæ respirationem obtinuerunt ad tutelam caloris: nam motu hoc perfici, & instrumentis ad eum inferuentibus videtur absolui, exceptis etiam nonnullis eorum, quæ propter naturæ imperfectionem, & instrumentorum ineptitudinem, aut metum, vel alium quempiam affectum vehementem plorare non possunt: ipsosque homines nunquam flere virtute intellectus ob ea, quæ ad illum pertinent, nisi affectus communicetur sensui, qui natus est intime corpus, & corporea instrumenta mouere, ac tales suscipere affectiones, quæ à natura intellectus videntur extraneæ, cum sit prope diuina pars ipsius animæ: illum vero
non

non esse traditum omnibus, quibus conuenit in eadem ratione, eodemq; modo, quantum ad operis actum propter diuersitatem corporis & instrumentorum quoad figuram, compositionem, naturam & mutuam analogiam; quamobrem neque etiam voces inter se conueniunt, vt propterea sicut metrum & mensura constituitur fletus humanus, quippe qui magis est exactus, numerisque omnibus per se ipsum absolutus, aliorum vero magis obscurus, minusque perfectus esse videtur, ac propterea dicunt, alios existimasse, ploratum duntaxat esse illum, qui familiaris est homini. Ac certe si ploratus non est aliud præterquam à dolore facta perturbatio in anima, aut lapsus sensus ab eodem propter impotentiam substinendi, dubio procul videretur cunctis perfectis animalibus conuenire, postquam singula istorum in illis præ doloribus fiunt, & motionibus potissimum sensus primarii afficiuntur. Nonne in illis apparent quotidie motus & affectus huiusmodi cum vociferatione clangosa non dimittente? Ac si natura ob vitæ necessitatem repensum hoc flendi dedit, videbatur necessarium cunctis animalibus perfectioribus, quorum habenda erat maior sollicitudo, ipsumque sensui credendum erat, cui magis immediate ac proxime tradita erat custodia vitæ, illique inter sensus potissimum, qui qui-

quidem est vitæ magis affinis, quemadmodum est tactus, ob id vitæ sensus nuncupatus ab Aristotele. Ac si cætera intueamur animalia, nonnulla sane conspiciemus habere ploratum humano simillimum, ut pudeat negare illum esse fletum: cum enim cadantur, aut aliter doleant, egeantque, in luctum & voces erumpunt valde querulas, quemadmodum psittaci, turtures, columbæ & aues quædã nocturnæ, & quidam insuper canes, ut quandoque illas gurgulationes non dimittant, & clamorosas voces repetentes, & quandoque aiunt, complura illorum in lachrymas prorupisse, ut propterea vere ac numeris absolutissimi ploratus viderentur. Ego tamen arbitror, utrumque absurdum esse, illud quidem in primis, quod fletus sit opus & passio communis homini, ac multis alijs animalibus, ac deinde alterum, quod fletus sit affectio solius sensus per eius duntaxat virtutem obtinens. Quod enim ad primum attinet, manifestum est, quoniam risus & fletus aut ratione contrarietatis, aut ratione cuiusdam familiaritatis in modo motus, & lapsu partium ex necessitate debent esse in eodem: dicebat enim Aristoteles in libro de Somno, in eodem esse somnum & vigiliam cum sint oppositi: sed risus (ut antea demonstraui) est proprius homini; ergo fletus non egreditur humanam speciem. Præterea, proprietas ploratus est

est lachrymarum effusio, sed nullum aliorum profundit lachrymas; nullum igitur plorat, neque ipsos decet respondere, quod homo lachrymas solum profundat, quia cerebrum habeat ratione totius corporis maximum, illudque laxum & valde humidum, ut stillare facilius, & humorem hunc possit oculo subministrare: hoc enim absurdum est, nam vidi ex oculo equino quoddam acri consperso pulvere tam insigne factum esse lachrymarum profluvium, ut prope fons scaturientis aquæ videretur. Quamobrem si lachrymarum materia ipsis non deest, mirum profecto esset, si plorarent, cur lachrymas etiam gemendo non effunderent, id vero non fit, quoniam vacant illa intrinseca passione usque ad animum pertingente; itaque non efficitur illius suspensio nullus, & molesta contentio cum spiritus attritione, neque retracta emissio sensus dolorosa. Præterea qui flendi facultatem habet, potissimum plorat ob illa, quæ sunt in primo gradu rerum flebilium, sed animalia bruta ob illa nequaquam plorant, nempe si videant parentes, filios aut cognatos defunctos, vel etiam si præceps eat Vniuersum, nullo, inquam, modo ab istis dimouentur, nec vlla ipsis efficitur commiseratio, nisi fortasse naturalis existat, velut habitus conatus: neque illud refert, quod pueri, tametsi plorant, illorum non concipiant com-

commiserationem, nec etiam lugeant, sed è rebus tantum dolorem afferentibus sensui secundum singulas ipsius facultates: nam paulo post vbi adoleuerint, incipiunt miseri-ri, & illorum causa magis plorare: cætera vero quamuis senescant, nunquam pro rebus istis miserrimis plorant; igitur fletus est functio, operatioque hominum propria. Hinc ego etiam arbitror, nequaquam ascribendum esse soli sensui, vt sensus est: quemadmodum enim risus non est functio illius duntaxat facultatis per se, sed eius prout coniungitur intellectui, & intellectus prout coniungitur sensui, aut animæ rationalis prout vtramque obtinet facultatem: nam neque intellectus solus, neque sensus ab illo segregatus idoneus esset huic muneri. Eodem modo ploratus ab vtraque procedit facultate, & est vnus cum altera: nam nulli dubium est, quandoque initium sumere ab intellectu, interdum autem ab ipso sensu, cum è rebus sensibilibus atque intellectis, & vtriusque dolore profici-secatur pariter. Atqui videbatur necessarium hoc: nam quemadmodum à natura traditum erat homini quoddam principium proprium ad ostendendas proprias quasdam voluptates; illud, inquam, propter quod ridemus, eadem ratione ad indicandos proprios dolores videbatur esse necessarium, & certe si pro eodem, quemadmodum censet Aristoteles se-

cundo Ethicorum, potest sensus & intellectus dolere, sicut etiam affici voluptate, consentaneum erat, esse quandam propriam functionem, seu motum & perturbationem ab illo proficiscentem, atque hæc meo iudicio est fletus, idemq; sequetur, si cum eadem sit anima dolens, aut gaudens rationis particeps, sensu simul & intellectu prædita: patitur enim quasdam intrinsecas dolorum reuocationes, præsertim ad caput; quapropter fit magis retractus lapsus & emissio sensus velut impedita. Nam sicut hic animus est melioris conditionis & cognitionis profundioris particeps, ita in hisce doloribus spiritus magis mouetur ad partem anteriorem capitis, quæ vergit ad faciem, vnde procedit fletus propter laborem, quem substinet idem animus ob vim doloris. Arbitror tamen, potissimam erroris causam fuisse terminorum ignoracionem: ab his enim quasi modicus in principiis error factus est, deinde summus in fine; nam si scirent, quid sit proprie fletus, & qualem habeat generationem, certe ab hac puerili desisterent opinione: alia namque res est fletus ab ipso gemitu, aut clamosa voce: fletus enim remissio quædam est cum profluuium lachrymarum, at gemitus est acclamatio querula lamentatioque ob sensum doloris citra effusionem lachrymarum, huiusmodi sunt illæ ægrotantium voces clamosæ earum quæ
sunt

sunt in anima passionum notæ, talis etiam est tristes acclamatio dolorum, index aliorum animantium, non autem fletus, ut illi perperam existimabant, nihilominus verum est, quod ipsorum gemitus analogiam quandam habet cum vero humano fletu, siquidem vterque tum à dolore exoritur, tum etiam ad auertenda vitæ incommoda substituitur. Differunt autem illo potissimum, quod gemitus ad indicandos primum dolores sensuum est institutus, quemadmodum etiam simplices illæ voces, quæ emittuntur ob doloris acerbitem: fletus vero ad animi potius dolores est ordinatus, & quemadmodum antea dicebam, fletus requirit illam profundam reuocationem animi in se ipsum, & quoniam cogitatio retrahit ac detinet; propterea fit motus retractior, & ad cerebrum aspiratio maior, atque homini fit quædam remissio proiecctioque totius animi, quæ quidem aliis animalibus non efficitur, ut intuenti patebit, si diligenter ista consideret. Cum autem arguerent, quod pueri vacant intellectu quantum ad operationem illius, & nihilominus plorant, respondeo, quod pueri nuper nati haud verum obtinent fletum, sed vagor aut vagitus appellatur; propterea quod vel lachrymarum est expers, aut illas vagitus habet exiguas, arbitror equidem propter imperfectionem totius corporis tãquam inepti

instrumenti ad perfectas actiones præstantissimæ formæ, qualis est anima humana ferme diuina parte insignita. Et quamuis neque obscuras eorum mens haberet actiones sub id tempus, satis tamen esset, vt eius præsentia foueret & illustraret potentiam sensus: is enim illo modo vigoratus idoneus efficitur ad istas motiones, & tristes affectus: satis etiam videri posset, si rationali per se animæ ascribatur, non modo sensum, verum etiam intellectum obtinenti. Nam etsi sensuum dolores moueant, ipsa tamen suscipit affectum hunc, quia simul habet intellectum, & longe propter illum perfectior est omni anima cæterorum animalium; itaque ploratus per eam fit, qui per vim aliarum fieri non potest. Hinc etiam diluitur secunda dubitatio, quoniam fatemur; obtingere fletum propter dolores sensuum, eos tamen non esse per se ipsos satis ad hanc actionem, nisi vel cooperante intellectu, vel ipso sensui præbente lumen, & vigorem melioris generis ministrante, vel prout est pars animæ rationalis obtinentis etiam intellectum, cuius est denique affectum hunc suscipere, & motibus his affici primum. Quidam vero ausi sunt dicere, sensum humanum esse deinceps etiam intelligentem, & per se solum auctorem immediatum cunctorum affectuum & humanarum actionum, sed hoc falsum est, quemadmodum alias declarauimus.

Alio-

Aliorum denique difficultates longe facilius dissoluuntur: nam ille, quem putant esse ploratum, non est profecto, sed gemitus tantum, quamuis fieri potest, ut similitudine quadam vocis videatur fletus, imo sunt quædam aues nocturnæ, quarum voces quotidianæ, illisque familiares ploratum & suspiriosum fletum referunt, ut propterea eos, qui audiunt, mœrore afficiant sub tristis alicuius imagine. Illud etiam absurdum est, & antiqua fabula, quod lachrymas gemendo profuderint, aut si ita est, fluor erat potius redundantis pituitæ sanieique, vel alio quopiam affectu coniuncto, irritatæ scilicet ex ira, vel indignatione furenti: sæpe etiam psittaci, propterea quod habent linguam paulo crassiorē & latam, ac guttur etiam & palatum debito modo concavum, ceteraque instrumenta vocis recte accommodata, suntque ad disciplinam magis idonei, tum partium illo apparatu, tum proprii sensus perfectione, ob id, inquam, sæpe videntur humanum fletum simulare, & forsitan maiora facere, sed vere simulatio tantum est: neque enim conueniens præcedit affectus præparatioque, nec lachrymas simulando gemendoque dolentes effundunt.

C A P V T II.

De subiecto & materia fletus.

CVm animaduverterem, pueros, quorum animus est magis expertus aliorum affectuum moris, minus ob gravitatem aut prudentiam retrahi, & ob singulos dolores flere, suspicabar omnibus videri, quod dolor seu dolorificum esset subiectum, & materia fletus, quomodolibet vel sensu hominis rationali (vt ita dicam) aut intellectu percipiatur, dummodo non sit dolor admodum levis, ac pene insensibilis: oportet enim ipsum esse aut sua natura grauiorem, aut saltem illo modo existimari, quales profecto nonnulli, tametsi leuiiores sint, eis apparent, vtpote minus perfectis, aut propter immaturitatem & consuetudinem è tota specie minus confidentibus, & viuendi per se ipsos omnino ignaris, quasi vero post firmiore facta ipsorum natura, tum etiam illo, quod viuendi consuetudine & experimento multarum rerum magis confidunt, ac tandem prudentiores euadunt, timorem illum puerilem exuunt, ac meliorem induunt conditionem viuendi; quamobrem post illas priores ætates non omnis dolor excitat fletum, sed grauissimi quidam sensus aut mentis, ac potissimum illæ calamitates, & miserrimi casus, cum aut ex eisdem quædam ante oculos ponunt, aut vita ipsis videtur coniungi cum extrema miseria; ac propterea foetus humanos statim exortos plorare, ridere autem postea, quoniam sub-

subiectum fletus est dolor, qui per sensum tantummodo fieri potest; risus autem fit ex illa turpitudine, quæ non tam cito cognoscitur ab intellectu, ac multo post illos erubescere, quoniam difficilius est posse animaduertere causam verecundiæ. At vero cum fletus non ascribatur sensui, ut sensus est, sed potius ut est talis, nempe ut sensus hominis, qui est rationis particeps, siue ut coniunctus est familiariter cum intellectu, cuius splendor substantiæ ipsum fouet & vigorat, vel ut est pars rationalis animæ non ipsum modo, sed intellectum quoque habentis, cuius primum sunt omnes humanæ actiones, per sensum scilicet aut intellectum suscipiendo agendoque; propterea sequitur, ut sensuum isti dolores homini duntaxat fletum alliciant, non itidem aliis animantibus rationis expertibus. Videtur profecto hæc prima sententia nimis vera, & sensatæ rationi consentanea, imo videbatur illo modo à natura faciendum esse ob finis necessitatem, quoniam seruare cupiens animal, debebat potissimum illi præbere facultatem cognoscendi quamprimum obnoxios dolores, potius quam ridicula, & proprium subinde modum acclamandi, dum illos cognosceret, qualis ab omnibus censetur fletus. Nihilominus videretur, non esse desumendâ materiâ fletus, nisi ab illis, qui recte se habeant, & sicut oportet,

existant dispositi: nam dulce quale sit aut amarum, non est cognoscendum iudicio fabricitantis ex bile: nam huic singula, quamuis dulcissima, viderentur amara. Similiter desipienti singula videri solent ridicula, quamuis tristitia sint ex sua natura, & dolorem alioqui possint afferre. Non igitur erat accipienda conueniens materia fletus, & proxima ab ipso puero, qui est imperfectus; non ab inualido, sicut est scemina; non ex oblato, ut desipiens & melancholicus; sed à perfecto viro, quamuis scemina, puer & desipiens, singuli sub specie proprii & conuenientis subiecti plorant, quemadmodum etiam stulti rident presupposito semper ridiculo, ut dicebam superius. Cum itaque vel modica facta temporum successione, & permutata ætate alii dolores fletum moueant, alii vero non; propterea querenda est illa forma, propter quam singula fletum alliciāt. Propterea visum est aliis, dolorifica obiecta, ut dolorifica sunt, ciere tantum gemitus & simplices quasdam acclamationes: eadem vero sub specie alicuius miserie concepta ciere fletum, non theorice quidem illam concipiendo, aut in abstracto, sed practice, ut ita dicam, & concrete, vel saltem obscure: indicio etenim est, quod sæpe sedatis doloribus tactus aduenit fletus, eaque leuissimis quibusdam dolorificis coniuncta, vel sola reflexione intellectus per consensum aliorum

rum

rum insignes excitat fletus, ac si fuerit quispiam aut vere miser effectus, vel falsa quadam imaginatione deceptus, vt accidit melancholicis, cum proiectum remissumque habeant animum pro exiguo dolore, & rebus quam minimum tristibus plorant, quoniam assidue refouetur refricaturque per illas existimatio miseræ, & modica additione facta semper videtur eis fieri miserabiliores, ac pueros ob id ipsum frequentius flere, quoniam confuse se existimant esse miserrimos, vtpote nimium passibiles, & propter inertiam diffidentes per se ipsos viuere, eoque magis, quo animum habent & naturam præstantiorem: corpus autem satis infirmum, immaturum & inuolidum, tanquam instrumentum ineptum ad actiones illius meliores. Quapropter magis timent dolentque, & quemadmodum nimis egent, fletum oportebat illos habere familiarissimum, vt vicem loquelæ subiret: sic enim plorando gemendoque, sicut loquerentur, proprios dolores & cupiditates indicant, parentes sollicitant, quibus impendet cura suæ vitæ, & flendo petere videntur, vt subinde, quæ nimis cupiunt, assequantur; & quemadmodum sæpe hæc accidunt, ita illis sæpe efficitur fletus: nam indiga per se vita in immaturo corpore, quod etsi habeat animam præstantissimam: iners tamen est, sibi que ipsi nullo modo sufficiens; miserrima hæc esse vide-

tur, & modica huic facta doloris additione, quasi refricata miseria, fletus exoritur. Sed ista (vt arbitror) sententia est magis absurda, quoniam conceptus miseriæ nullo modo fit pueris nuper natis, vel etiam paulo prouectioribus, quoniam ratione quadam indiget illius cognitio, & reflexione intellectus per quandam collationem, indicio huius est, quoniam nullo modo misereantur, quod aliqui ex necessitate fieret: nam si cognoscerent ob aliquod malum se esse miserabiles, illud etiam si viderent alios pati, per consensum fierent misericordes. Videmus etiam assidue homines flere, qui tamen se miseros esse haud existimant; non est igitur dolor aut malum cum miseria coniunctum subiectum proprium fletus. Ob id ergo visum est mihi, quod illud est ingens dolor vel malum, quod aut corruptiuum videatur, seu valde molestum vel effectiuum miseriæ, prout laborem intrinsecus parit in animo, & remissionem etiam illius non sensus modo: hoc autem manifestum est tum ratione tum sensu inducendo per singula; neque tamen immerito dicebam ingens dolor aut malum, quoniam leuiora quædam despiciuntur, & nullo pacto mouent: alia vero tunc fletum pariunt, dum aut existimat animus, aut sensus imaginatur ab intellectu vigoratus tanquam corruptiuum & vitæ obnoxia, vel si malum ingens fuerit.

vtpo-

utpote magnum afferens damnum, & miseriam quandam, hinc facile recens nati homines plorant, quoniam ob illam inertiam & naturæ perfectionem in immaturo admodum & passibili, inualidoq; corpore animus titubat, utpote quod corpus non est tam cito conueniens respectu formæ illius præstantissimæ: nam aliorum animæ, tanquam minus perfectæ, minus etiam perfecto egent corpore, quibus etiam natura propter necessitatem repensum dedit, & magis confidunt, at fœtus humani prope singula timent, & quamuis leuissima sint, existimant corruptiua, & vitæ obnoxia, vnde statim fit ille labor internus animi & impotentia substinendi cum animi remissione: sunt enim ex se ipsis valde remissi & diffidentes; hinc etiam illi melancholici & afflicta corpora facillime plorant, quoniam habent principium oblæsum; hinc mulieres quoniam illud habent inualidum, sed viri alioqui fortiores, & grauiori quadam prudentia freti, non omnia existimant corruptiua, quoniam etiam magis confidunt, & secundum plurimum abstinent ab ipso fletu, quoniam ratio moderatur affectum sensus: cum enim ploratus remissum ostendat animum, ratio illos retrahit, quoniã nemo vult apparere demissus, sed quemadmodû ab intellectu procedit, ut pro dolorib. quibusdam sensuû, aut aliis etiam abstineât, prout rationem

nem adhibent in oppositum, ita cum ille affentitur, vti laborem ipse quoque sentiat molestum, & remissio quædam illius fiat cum impotentia sustinendi, tunc repente soluitur animus, & fletus obtingit; quapropter illis fletum alliciunt, aut dolores acerbissimi cum sustineri non possunt, aut miseriæ quædam & commiserationes, quoniam illæ statim animum remittunt, & ad sensum desinunt; propterea dicebat Aristoteles sexto Ethicorum, & secundo eiusdem operis, cap. tertio, fortes viros in magnis periculis & doloribus, quos patitur sensus propter honestam mortem, animo aut gaudere, aut saltem dolore non affici; itaque plorare nunquam conspiciuntur, qui si dolerent animo, & laborem illa pars sustineret, etiam ipsi plorarent; non plorant autem, quoniam intellectus & ratio, delectatioque virtutis & actionis honestæ quodam pacto dolorem adimit, & sensuum moderatur affectus. Non est igitur mirum, si retrahente intellectu & ratione quamplurimum cohibeatur fletus, quamvis præsto sit vera illius materia: nam videmus hoc idem fieri in aliis affectibus, siquidem verecundia sæpius fieret, nisi ratio affectum illum compesceret, sæpius etiam fieret furor & ira, cum sese offerret occasio, nisi superior illa facultas dominaretur sensui, & furores illius repelleret. Hinc plane sit omnis virtus & vitium penes i-

plos affectus, vel saltem fiunt laude aut opprobrio digni, si ratio aut perperam, aut quemadmodum decet, adhibeatur. Et quoniam tristitia, quæ dolorem inferunt, & sunt corruptiua, & quæcunque possunt interimere, & mala, quorum fortuna est causa, si magnitudinem habeant, fletum excitant, ipso aut consentiente intellectu in eodem, vel saltem non retrahente: hinc fit, ut ab illis propter commiserationem maximi fletus exoriantur, quoniam statim remittunt animum: commiseratio namque tristis est consensus & sympathia propter dolores & alienas calamitates, seu dolor quidam ex apparente malo corruptiuo, ac dolorem inferente in non dignum pati, quod ipse putabit, se etiam pati posse, vel suorum aliquem; idque sic ut propinquum videatur. Quoniam vero afflictiones tunc miserabiles sunt, dum oculis cernuntur, aut sunt prope, idcirco quæ mille annis antea fuerunt, aut multo post futura sunt, forsitan nullam mouent miserationem, vel non similiter: signa tamen & facta, ut vestes eorum, qui passi sunt, cæteraque huiusmodi, & verba cum morerentur, ac maxime si magno in his temporibus animo fuerunt: nam hæc omnia, quoniam propinquiora videntur, & ante oculos calamitates ponunt, simulque indignos fuisse ostendunt, miserationem mouent, & quoniam reflexio quædam

dam fit in illo actu, & collatio cum opinionione; propterea non est mirum, si potissimum homini conueniat, quasi vero aliis aut non fiat, aut non consimili modo, utpote quæ ab innato secundum naturam habitu proficiscatur, & à congenita sensus qualitate; hinc vero inter similes efficitur valde secundum speciem, ætates, mores, habitus, dignitatem & genus: in omnibus enim his sibi quoque damnum dari posse maxime videtur, ac prout naturæ & qualitates sunt magis affines, ita magis illi reciproce consentiunt, & quo magis in non dignum collata est passio, si forma sit præstanti, animoque ingenuo, & illustri genere natus, eo magis commiserationem mouet, aliosque trahit in consensum doloris; quædam autem maiora videntur, cum modis quibusdam & funesto apparatu videntur tum magis extolli, tum magis exposita miseria & lamentabile malum; nonnulla etiam cum ante oculos ponunt maiora excidia & imaginem postremæ calamitatis: quandoque tamen, quæ maiora fortassis viderentur, miserationem non mouent, quemadmodum aiunt, Amasim, cum ad necem filius duceretur, lachrymas non effudisse, quas tamen large profudit, cum videret amicum mendicare: sed nullam hoc affert dubitationem; hoc enim miserabile est, illud vero terribile, cuius ratione fletus non efficitur, sed ingens metus

& ter-

& terror, atque adeo res eadem numero respectu diuersorum est miserabilis atque terribilis: siquidem patri terribilis erat ille interitus filii, amico tamen res miserabilis: nam erga propinquos ita se habet, vt in seipsum interdum etiam affectus affectum cohibet, & moderatur, vtpote iratus furensque non plorabit, neque potentia fretus, aut medelam meditans, vel fortasse si dolorum ipse sibi causa fuisset. Huc autem spectant nonnullæ dubitationes, quarum ea prima est, quod affectus permixti non cohibent fletum, sed potius illum mouent, aut accessionem faciunt: nam foetus humani illicque potissimum prouectiores pro doloribus plorant, nempe si dolori metus coniungatur, plorant etiam si deforme aliquid ac terribile suspiciant, si quispiam fortasse illis acrius minetur, aut omnino vereantur, ne malum aliquid imminens ipsis contingat. Quamobrem manifeste patet, minime ex doloribus tantum allici fletum: quin etiam illi indignati atque ira perciti plorant, aut si culpentur temere, irrideantur, vel acriter obiurgiis afficiantur & contumeliis. Insuper solitudines, tenebræ, spectacula quædam, & cantus funerales fletum adducunt: hæc autem cum dolorificis nihil habent commune; sequitur ergo, non solum id, quod dolor affert, esse causam ploratus. Facillime tamē soluuntur omnes. Quod enim de timo-

timore obuiam attulerunt nihil est, quoniam
metus potest esse causa ploratus tanquam
coniunctus cum opinione rei tristici, utpote si
interitus timor adsit vel magnæ pœnæ, & a-
liorum malorum: cum autem timor valde ve-
hemens est, talem ac tantam spirituum reuo-
cationem efficit ad principium vitæ, atque il-
los ita comprimit, ut quemuis alium interci-
piat affectum: quapropter in nimio timore
oculi caligine quadam suffunduntur, & cor-
dis procedit tremor, seu palpitatio aut pro-
pter refrigerationem: timor enim refrigera-
tio quædam est, vel propter timoris impetum,
qui celeriter fit hianse cordis corpore, siue il-
lius præoccupato calore ob celerem retra-
ctionem. Ad sequentem dico, quod illæ indi-
gnationes sunt remissæ admodum & molles,
utpote mollioris atque remissioris animi, &
qualescunque fuerint: nulla tamen freta po-
tentia sunt potius apparatus & dispositiones
quædam ad fletus generationem præsuppo-
sito dolore, & obiecto aliquo tristifico. Solet
etiam amor, quamuis alius existat affectus,
ciere fletum; quapropter fit, ut matris animus
dolorosa perturbatione moueatur, & ferre
non possit, quamuis minimam affectionem
dulcissimæ prolis suæ: siquidem facit amor
apparere grauiora, quæ sua natura sunt leuif-
sima. Ad postremam dico, quod propter illos
apparatus seu voces, & signa in mentem sub-
eunt

eunt tristitia, & per ea fit quædam animi proie-
ctio remissioque cum profundo dolore & la-
bore: solitudines namque & tenebræ mo-
mentum ad hoc habent, vel quia timorem &
mœstitiā afferunt: quibus præsuppositis
tristitia suppetunt, atque eodem modo tri-
stium quarundam rerum spectacula fletum
allicere consueverunt sub eadem specie, cæ-
tera quoque sicut signa.

C A P V T III.

*De corporeo instrumento, quo fletus perfici-
tur, & quale est illud primum princi-
pium corporeum, unde
procedit.*

HACTENUS ea, quæ ad materiam fletus
pertinebant, diffuse pertractauimus,
modo consentaneum est, ut proxime acceda-
mus ad explicandum, quemadmodum fiat,
quod sane fieri non posset, nisi prius declare-
tur, qua parte, seu quibus partibus corporis
subseruientibus ministretur, quod per eam,
quæ ab initio suscepta est, methodum facili-
me consequemur, quandoquidem risus &
fletus sunt motiones contrariæ, & quodam
alio modo affines, non secus atque contrariæ
affectiones sunt timor & audacia; quibus igi-
tur partibus risus exercetur, eisdem quoque
fletus efficitur. Quapropter ex mente Aristo-

telis oportet existimare, partes illius primas esse coratque præcordia: nam videmus, singulos affectus referri in hoc præstantissimum principium, quemadmodum est ira, timor, audacia, confidentia, fortitudo, verecundia, odium, amor, & similia istorum; igitur eadem pars vna cum præcordiis est principium flendi. Accedit insuper, quod ea ipsa parte dolores vigent tristitiæque; quapropter motiones dolorum, qualis est fletus, per eandem partem obtingunt, id quod etiam per sensum possumus animadvertere: nam sine vlla controuersia motus manifeste sentitur in pectore, incipiens primum à corde & diaphragmate, qui subinde communicatur pulmone, & consentaneè hoc dicendum erat Aristoteli, cum posuisset, corpus cordis esse principem partem tanquam animæ regiam, in quam deinceps referebat omnes affectus, omnesque operationes primas atque secundas ab affectibus ipsis prodeuntes. Sed quoniam Plato & Medici, præsertim vero Galenus, & qui cum sectantur, existimarunt, principium animæ quantum ad facultates animales esse cerebrum, mirum ni dicerent, hanc ipsam partem esse primum principium primamque radicem illarum operationum & affectuum, qui ad animale facultatem pertinent, & certe videretur res ita se habere, quoniam cogitationes, imaginationesque & memoriæ
ibi-

ibidem fiunt, & dolores etiam accenduntur, à quibus exoritur fletus; quod etiam videtur illo argumento confirmari: nam lachrymæ, quæ sunt veluti character ipsius fletus, à cerebro procedunt, & quandoque videmus fieri conclusos fletus, dum lachrymantur citra eiulatum; ita vt nullus thoracis motus appareat, sed lachrymæ tantum foras secedant ex capite. Plato autem illo non obstante asseuerabat, cor esse sedem facultatis animosæ. Nam etsi cerebrum sit principium sensus, & quodam modo etiam intelligentiæ, nihilominus sensus atque animus illius vitalis principii, in quo calor & spiritus affatim abundant, pars quasi alia animosa efficitur, eoque modo nuncupatur; quapropter potest suscipere singulos affectus: per eam namque partem animal & homo ipse confidens est, atque intrepidus, fortis & audax, timidus & remissus, verecundus & impudens, ibidem dolorum & lætitiæ impetus exacerbantur; itaque motus ab his procedentes hinc etiam exprimi est necessarium; ac propterea videtur Plato fere medium tenuisse. Nam etsi principatum illarum partium animæ in cerebrum coniecisset, ipsos tamen affectus & actiones ab his producunt cordi reddebat, in quo viget pars animosa, cuius opinio ita mihi videtur vera, vt erubescerem ipsi contradicere: putandum est enim, initia singulorum affectuum primasq;

radices ex ipso cerebro proficisci, quamuis exprimuntur tum ipsi tum actiones eorum in corde, vbi pars illa assistit animosa; & propterea efficitur, vt fletus tum motum illum habeat ex pectore proficiscentem, tum lachrymas emissas à cerebro, in quo profundus quidam dolor fouet altissimam illam imaginationem aut opinionem rei tristici.

C A P V T I V.

Quomodo generetur fletus.

CVM itaque ad explicandum modum generationis peruenerim, mea nunc erunt partes, vt causæ afferantur singularum motionum & accidentium circa fletum, quæ sensibus aut sensatæ rationi consentiant: iam enim manifestum est, quod dolor à realiqua tristi & dolorifica conceptus est prima ipsius origo; ideo eum animi intentio & robur quoddam obsistat fletui, consentaneum est, vt ad ipsum efficiendum animus succumbat, & remittatur; hinc fit, vt magni dolores earum præsertim rerum, quæ miseriam præ se ferunt; & remedii spes vlla non suppetit, omnium maxime fletum alliciant: nam simul afficiunt sensum & intellectum, ac vtrumque remittunt, quemadmodum & illa sunt, per quæ vehemens timor ossa inuadit, scilicet infamiae, miseriae, paupertatis extremæ, morbi atrocissimi, solitudinis, ac denique mortis,

cum

cum prope videatur adesse : ob hæc, inquam, animi efficitur remissio prostratioque, atque adeo pusilli facile plorant, & mulieres, quoniam remissos animos deicere, & conturbare doloribus facillimum est. Propterea debemus supponere, quod ad efficiendum ploratum operæ pretium est, ut ipsum dolorificum, quemadmodum fieri potest, existimationem attingat, aut imaginationem, atque in ea existimatione perceptioneve doloris sit quædam sensus, animique seu partium primo sentientium compressio. Nam dolor, ut omnibus patet, compressionem & angustationem parit, & cum dolor fiat, iniucunda pariter atque molesta efficitur applicatio & suspensio quædam cum ingenti tristitia ; itaque dolor tum repellit, tum etiam contrahit, & cum animus talem tantamque molestiam ferre & sustinere non possit, fit quidam labor & impotentia sustinendi, ac proinde animus quasi victus manus dat, & remissus procedit : facit enim illa solutio ipsi dolenti quandam voluptatem ; videtur enim dolor illo modo vaporare, & illius nonnihil sedari molestiam, ut inquit præclare Aristoteles primo Rhetoricorum cap. de iucundis & voluptatem afferentibus : rem namque prorsus admirabilem narrat, utpote quod flere parentes aut amicos res est iucunda, ea tamen ratione confirmata videtur clarissima, quoniam,

niam, inquit, videtur illis ante oculos habere quem plorant, & iucundum est recensere illius egregias actiones & præclaros mores: ait enim hoc pacto, & in luctu & fletu est quædam voluptas; mœror enim in eo est, quod non adest, voluptas autem quod recordentur, ac illum quodam modo videant, & quæ agebat, & qualis erat, & recenset illud Poetæ carmen: *Sic fatus flendi cunctis immisit amorem.* Sed neque hoc solo, verum etiam illo, quia solui compressum, & molestia coangustatum afflictumque iucundum est: sic enim videtur doloris incendium sedari euaporando, & intrinsecum laborem extinguere, cum etenim isti labores in corde fiant, quemadmodum est manifestum, aut voluptate aut impotentia substinendi, necessitateque oportet solui, secus enim stupidum videretur cor ac totum animal, vel parum ab eo differret, si videlicet tales dolorum affectus pateretur, & modum lamentandi ac remissionis non haberet: cum autem motus incipiat à corde & septo, necessarium est suscipi ab ipso pulmone; quamobrem vox illa procedit index doloris & intrinsecæ passionis animi laborem facientis, & impotentiam substinendi, quamvis fieri potest, ut ab eis, qui sunt fortiores atque prudentiores, hic motus contineatur, sed in ea retractione & compressione maiori, ac suspensione animi profunda impetus sursum

sum repit ad oculos, & lachrymæ prodeunt
citra eiulatum, quod, aiunt, nequaquam in-
decens esse forti viro: nam satis illi est, vt pue-
rilem hunc motum & solutam omnino re-
missionem, quæ imbecillitatis & deiectionis
est signum, cohibeat: dolorem vero è magnis
rebus cohibere non potest, & fortasse etiam
non decet; ac propterea eximius Poeta Vir-
gilius cum *Æneæ* fortitudinem laudaret, fa-
tebatur, cum quandoq; in lachrymas proru-
pisse, quasi vero solutior motus, qualis est ei-
latus, tales viros non deceat vt lachrymæ:
cum autem necessitate quadam hic motus
proficiscatur, illis præsertim, qui melliore
sunt animo, vtpote minus forti magis flexi-
bili atque remisso, quoniam eorum animus
remisse applicat se illis doloribus, & laborem
quendam patitur intrinsecum: ideo acceden-
te cum labore spiritus attritione nimium ca-
lesfacto principio, vel ob id facta impotentia
substinendi, relaxari celeriter oportet: quod
enim dolor spiritus compressionem & labo-
rem faciat, tum patet sensui, dum quisq; plo-
rat, tum etiam illud dixit Aristoteles septimo
Politicorum cap. decimo septimo; cohibito-
res, inquit, puerorum, & interruptiones plo-
ratus, qui legibus prohibet, nō recte faciunt:
sunt enim vtilis ad augmentum, cū sint quo-
dā modo exercitationes corporis; spiritus .n.
compressio facit robur laborantibus, clare his

verbis illud demonstrat, quippe qui dicit, non esse omnino interdicendum ploratum pueris, quoniam ad augmentum prodesse valeat, cum in eo fiat spiritus compressio: hæc autem robur laborantibus efficiat; ac deinde, quod corporis intentio compressioque fiat, propalauit vñdecima sectione Problematum quæstione decimaquinta, dum quæreret, quapropter vox ridentium est grauior eulantium voce; respondet, an qui flent, intendendo contrahendoque os vociferantur, vñde propere aer interior corpore ipso intento mouetur, cumque per os angustum transeat, ferri velocius potest; hinc etiam patet, quapropter flentes spiritum emittant frigidior, siquidem facta maiori retractione & corporis intentione aer non affatim interior, qui calidus est, sed plurimum eius, qui in extremo arteriæ manet, excernitur, vñde frigidiusculus apparet, quam in risu, in quo per emissum ac magis solutum corpus, hiscentemque arteriam interior aer ad excretionem properat, quamuis Aristoteles eadem sectione Problematum quæstione decimatercia illud ascribat dolori: dolor enim refrigeratio pectoris est; quantum vero ad motionis illius figuram pertinet, non est immorandum, quoniam fit equabilis solutio sensus & partium illarum sentientium vsque ad faciem, ad quam sensus totusque animus con-
spi-

si irat propter sensoria, quæ sunt reposita in illa parte; hinc oportebat æquabilem fieri renixum & intentionem illarum partium propter robur: præsertim autem in fletu, in quo magis cogitatio ipsa retrahit, & horror quidam efficitur ob illam tristitiam perceptam; quapropter facies magis rigit & deformior apparet: etenim fit contractio similis horro-ri, qualis fit, vbi sapor acerbus fuerit degusta-tus. Sed quispiam fortassis quæreret, quam-obrem fletus diutius permanet quam risus; hic etenim motus cito soluitur, ille vero cum semel cœpisset, nescit quasi dimittere, tametsi ad mouendum voluptas & dolor vim non absimilem habeant. Secundo, cur plorare turpius est, quam ridere, si lætari & dolere eo-dem modo conueniat. Terrio, an propter fletum interitus possit accidere, sicut accidit ri-dendo, & quo pacto illud fieret. Quarto, quo pacto fiat fletus, ob insignem lætitiā, cum alioqui positum esset superius, illum esse effe-ctum doloris, & qualis illa lætitia sit futura, per quam fletus generatur. Quinto, qui ma-gis aut minus ad plorandum sint idonei, & quomodo fiant illi spontanei fletus melan-cholicorum & desipientium hominum. Sex-to, cur homines alioqui tristes & dolentes sæ-pe cum tacerent non plorabant, cum autem doloris causam velint dicere & narrare, con-festim plorant? Respondeo primæ difficul-

tati: querebatur enim, cur fieret, ut fletus diutius perseveret, quam risus? fateor equidem, illud euenire ex natura ipsius obiecti, vel causæ mouentis, quoniam risus ab inani lætitia, quæ veluti per transitum afficit, generatur; fletus autem à re graui & dolorifica serio, quæ diutius mouere potest: instat enim alta quadam cogitatio, & quo magis appellit animum, eo magis displicere consuevit. Ad secundam dico, fletum esse magis turpem, quam risus, ac minus etiam decentem, quoniam risus non est immediate contra aliquam virtutem morum: fletus autem videtur è medio tollere magnificam illam fortitudinem, quam omnes affectare solent, & contra virilem illum vigorem, quem omnes habere existimant, siquidem arguit animi remissionem; ac propterea, qui mores instituunt, adiunt, fletum esse rem puerilem, indignam viro, & muliebre, animi videlicet mollioris, & paulo remissioris; & quemadmodum obiecta risus, & inanes lætitiæ frequentius accidunt; propterea magis familiaris est illa operatio affectioque; cum itaque nemo velit apparere demissus, propterea nimis abstinent, & censent, rem esse indignam. Ad tertiam dico, fletibus posse hominem mori, cum modum superant, intemperate scilicet laxatis habenis, & soluto motu, quoniam profusus soluto diaphragmatis motu potest accidere difficul-

tas attrahendi spiritum multo præsertim euacuato; quapropter calor ipsius cordis suffocatur, nonnunquam apparatus aliqui & medii quidam affectus generantur, scilicet lypothimia & syncope, si paulo remissius illud fiat: cum autem in risu solutior fiat motus, utpote celerius ac vehementius vellicante ridiculo quasi prurigine, nullaque retrahente cogitatione; propterea mors multo facilius ridendo, quàm flendo potest accidere: nam ploratus causa minus insolenter mouet, & alta cogitatio animum retrahit, partesque ipsas mobiles. Quartæ petitioni conati sunt quidam satisfacere, ac dixerunt, ex ingenti latitia fieri ploratū propter teneritatē, neque plura his dicūt, neque explicant, quid per eam teneritatem intelligant, existimo tamen esse quandam molliem animi, seu potius fluxiliore & molliore naturam primo sentientium partium, utpote magis flexilium, & magis imbecillium; quapropter leues motiunculas & passionēs ferre & substinere nō possint: qui, ut mihi videtur, satis diminute respondēt. Quoniā etsi animo sint molliore per quandam translationem; propterea tamen non sequitur, ut nulla materia fletus præsupposita plorare debeant, & multo quidem minus si pro abundanti gaudio & voluptate tristitia nō efficitur, à quā fletus debet oriri, sæpe etiā non mulieres tantū, sed viri, qui alias flere nisi ægre conspiciebantur,

tur, ob tales lætities soluuntur in lachrymas, & ploratus insignes. Alii conati sunt etiam illam dissolvere, dicentes, fletum in lætitia oriri ex abundantia cordis, qui tamen per se non natus est fieri nisi è rebus dolorificis: hæc autem abundantia cordis est quidam affectus ex abundantia spiritus & sensus in ea parte. Hoc autem non soluit, vt diligentius intuenti patet. Ob id existimo, quod vehementer ac totum simul imprimens gaudium cum amore coniunctum mox spiritum corripit, ipsamque spirationem & partes illas animosas, quæ affatim spiritibus vigent, comprimit, ac modo quodam suspendit cum quadam turgentia ad motum. Itaque cum sensus & spiritus velit ob grandem lætitiā dilatari, tum hoc, tum illo etiam, quod propter magnitudinem & correptionem cohibetur, fit quædam plenitudo spiritus, turbata tamen cum passione quadam conclusa, & sentientium ipsarum partium minutissima prope vibratio, & turgens motus cum labore, & impeditus motus cum attritione, propter contrarios conatus; quamobrem motus conuertitur sursum, & partes ob impotentiam sustinendi soluuntur, ac propter conuersionem & retractionem dictam fletus efficitur; risus enim vult motum magis expeditum & solutum: retractionis autem motus facit fletum quomodolibet impellente gaudio aut dolore citra illam
retra-

retractionem, quæ aut correptione aut alta efficitur cogitatione: quandoque vero remissior fletus efficitur, aut lachrymæ tantum, prout causa est remissior, aut animus longe fortior, partesque ipsæ solidiores, quæ flecti nec solui valeant, nisi maxima causa; interdum etiam istis similia quædam fiunt, si misceantur affectus, nempe si gaudium vel plenitudo spiritus cum admiratione, quoniam contrarie mouent, ac proinde partes illæ spiritales patiuntur. An fortasse tibi videtur, cum fiat hic fletus, vt supponatur saltem confusa commiseratio & passio blanda: interea namque cum propter amoris excessum miscetur commiseratio mollis & blanda perturbatio, tum hoc, tum etiam gaudii magnitudo, & spiritus abundantia superant animum; itaque illum blande remittunt, & soluto motu cum retractione & passione huiusmodi necessario fit fletus. Et quemadmodum mixta solet esse affectio ex molli commiseratione & lætitia, aut solutione, & retractione motus, ita quoque mixta solet apparere affectio: nam quidam plorare simul & ridere conspiciuntur, interdum hæc vicissim per intervalla fiunt, prout causæ obtinent atque mouent. Cæterum qui magis aut minus sint ad plorandum idonei, facile est intelligere ex iis, quæ paulo superius fuerunt pertractata: cum enim efficiatur animi remissio, sequitur,

cos,

eos, qui remissiore siue molliore sunt animo, utpote habentes sensoria prima fluxa, & minus robusta, esse ad plorandum ceteris paribus magis idoneos. Et quoniam calor necessarius est, nam dolor incendium parit, & caloris tentiginem molestant, ideo fit, ut frigide admodum naturæ plorare non possint, tametsi remissiones quædam illis fiant & fletus effigies, utpote inchoati tantum, aut dimidiati fletus, quales perterritis contingere solent propter contrarium conatum: pueri vero minores natu videntur plorare frequentius: nam (ut antea dixi) utuntur fletu tanquam loquela, ubi tamen paruuli sunt, & recens nati, quoniam non habent corporis firmitudinem, sed naturam valde imbecillem, nequeunt expedite plorare, etenim fit cum labore & magna corporis contentione; quapropter illos conatus sustinere non possunt hinc etiam lachrymæ ab illis non profluunt aut raræ admodum, quia spiritus contentionem sustinere non possunt: foetus enim humanus est valde immaturus & lusus, ob eandem quoque rationem valde ægrota corpora, & imbecilliora reddita aut non plorant, aut obscure: nam propter corporis imbecillitatem spiritus illas compressiones, & corporeos illos conatus sustinere non possunt, senes etiam tum vel ista ratione, tum quia frigidiores sunt, ac duriora, & veluti corneola habent

beant sensoria, partesque ipsas inflexibiles, utpote siccitate retorridas, parum plorant, minus quoque ad plorandum proclives sunt viri fortes, quibus aut alta mentis existimatio & affectus vehemens actionis honestæ comprimit affectus sensuum, aut quia sunt magis confidentes, partesque ipsas habent solidiores, & maiori virtute præditas. Quidam autem melancholici facillime plorant, & fiunt mœstii, non, ut aiunt, vaporum caligine: namque intra corpus nulla sit aspectio, nec cognoscitur caligo, neque lux & perspicuitas, sed potius humoris frigiditate aliena lædente principium: cum enim sit affectum, & frigiditas calorem illius obtundat, timor excitatur: nam calor audaciam facit, & confidentiam: frigiditas autem in mœstitiam adducit & timorem, diffidentiam, ac denique in desperationem, ut quidam sibi ipsis mortem oppetant, existimantes, se esse miserrimos, ac melius illis fore si non sint, quam esse in extrema miseria, vel forsitan ille humor seu dæsus & fœculentus vapor facit quādam molestiam primo sensitivo, & ineptitudinem cum pigritia ac prope onere, ut perinde videatur sensui esse oppressum, aggrauatum, ineptum, & minime expeditum cum molestia, atq; illis esse viros nequam, & ad nihilum aptos: hinc procedunt deinde mœstitiæ ipso nimirū animo cōpresso, & ad actiones minus expedito,

nec adiuuante calore; quapropter illis calefactio iuuat. Postremæ difficultati respondeo, quod soluto in dicendo spiritu, ac partibus illis, quæ alioqui continebantur, factoque dolore magis in actu cum explicetur, & forsitan aucto cum dicendo innotescat & explicetur miseria, coram aliis dicunt, etiam puerum, si velit accusare illum, qui in se violentas & lasciuas manus iniecerit, non posse compescere fletum: cum enim propriam infamiam explicet, & infamem se esse aliis declaret, flere consentaneum est, qui quidem non fleret temere accusando: nam fictio esset citra dolorem, & potius cum voluptate & alieno affectu.

C A P V T V.

De exortu lachrymarum, unde, quomodo, & à quo profluant.

CUM susceptum esset onus agendi de lachrymis, quæ sunt ut accidens familiarissimum fletus, necessarium videbatur, ut quæreretur ipsarum qua coalescunt materia, quantum videlicet satis esset ad hanc tractationem, & quamobrem falsæ sint & calidæ: quædam autem dulces & frigidæ. Præterea qua ratione mouerentur in fletu, unde & quomodo profluant; & quapropter alii aliis magis abundant. Multæ igitur conspiciuntur humiditates in nostro corpore similis omnino con-

no conditionis & naturæ, quemadmodum est sudor, vrina & lachrymæ: sunt etenim aquosum pariter corpus, & salis nonnihil habent; quapropter debemus animaduvertere, quandam partem mixtam esse cum sanguine magis dilutam, quæ omnino à calore euinci non potuit, eaque ex petulentis esculentisque generatur, utpote illorum parte magis aquea; illius autem floris & excrementi, partem quandam magis fœculentam affatim genitam in hepatis coctione, animalis natura per renes expurgat, ne sanguis adeo impurus ad cor perueniret, quod est pars præcipua, primaque sedes vitæ, neve sanguis fortasse prauus & morbosus efficeretur, vel ineptus optimæ nutritioni: relinquitur tamen nonnihil, ac pars longe tenuior, & magis syncera propter sanguinis penetrationem ad partes angustissimas, tum etiam ne sanguis ipse forsitan concreceret; siquidem hoc serum tale quoque officium præstantissimum habet, ut mixtum sanguini vna cum calore naturali prohibeat, quin minus densetur & concreseat, eadem substantia serosa tandem inepta nutritioni ob suam tenuitatem, modumque omnem substantiæ deponitur in singulas partes nostri corporis, & facit quandam irrigationem in eis, ne siccitate nimium ariscant, & tabidæ fiant: iis enim opus erat nutrimento & irrigante quopiam humore. Hoc

humidum plane corpus est illud, quod missò sanguine segregatur à parte magis fibrosa & terrena, quod vbi separatum fuerit, & extinctus proprius calor, statim concrefcit sanguis, hoc est etiam illud, cuius vitium non raro accendit febres, & sapor proprius ipsum degustanti ostendit humorum malitiam & prauitatem, si nimirum qualis est sanguis dulcius, aut ratione putredinis & extranei caloris falsius appareat, quemadmodum optime illud docebat Aristoteles in libris de Partibus animalium, hoc etiam sero natura vtitur potissimum ad vtilitatem partium, quæ iugi aguntur motu, & in ipsis pro maiori parte deponitur; quapropter videmus illo plurimum abundare corpus cordis: nam valido & perenni cietur motu; huiusmodi enim est aqua, quæ in pericardio continetur, & efficitur illa segregatio respondens separationi, quæ fit in hepate ad ipsos renes, quoniam cor suscipit sanguinem ab hepate non satis elaboratum, & propterea in illa actione, quæ est postrema concoctio perfectioque sanguinis, calor cordis segregat heterogenea, & plurimum serosa partis in inuolucrum eius deponit, quod pericardion appellarunt, quam perperam nonnulli existimarunt fieri vt pluuia, ex vapore sanguinis, non secus etiam humiditas eadem etsi non sola reperitur in thorace, & pulmone, pariter etiam in cerebro, & in ipsis

ocu-

oculis: sunt enim in continuo motu, & humectationis perpetuo indigebant, & quemadmodum oculi ac cerebrum natura erant corpora humidissima; propterea debebant humorem plurimum habere, & oculi præsertim, utpote qui ratione temperaturæ motus & propriæ functionis humidiores esse debebant. Cum itaque pars ista serosa sit materia lachrymarum, rationi consentaneum erat, ut essent salæ: videmus enim, quod pariter sudor, vrina & aqua in pericardio falsedinem referunt; hoc etenim corpus indigestum est, atqui indigestum omne excrementum à calore diutius passum, & à dulci potissimum corpore separatum, falsum efficitur: oportet autem hoc à dulci corpore separari, & illo modo pati ab actione caloris, & siccitatem concipere: nam serositas recens misso sanguine subdulcis apparet, & pene insipida si corpus optime se habeat, aut sanguis non sit morbosus: ea vero pars, quæ in pericardio continetur, cum separata sit, non omnino est expers falsedinis. Sed quoniâ à calore valido non nihil digeritur, & superatur excrementi natura; propterea minus salis habet, aut forsitan etiam mixta cum potulenta materia, quæ per arteriam descendit: eam enim ebibit cor, potum nimirum è pulmone sugens, ut ait Hippocrates in libro de Corde. Sunt autem ex genere lachrymarum nonnullæ dulces aut insipidæ, &

frigidiores ad sensum, quales profecto sunt illæ, quæ in morbis profluunt ex redundante pituita, quod senibus potissimum accidit, qui pituitoso excremento ratione frigiditatis abundant: ipsa namque pituita dulcis est, & frigida, & quandoque magis acutæ & falsiores apparent, aut salæ & serosæ humiditatis admixtione, aut putredine, ex quibus sequitur, temperaturas humidiores magis paratas, atque vberes habere lachrymas; itaque mulieres oculos duntaxat exterendo lachrymulas profundunt, expressa nimirum per eas caruncula illa, quæ sub angulo latet maiori perpetuo humoris plena: ea enim viam obstruit, & sua laxitate descendentem stillantemque humorem concipit. Qua vero ex parte plorantium lachrymæ prodeant, siue ipsarum materia, quomodo etiam profluere possint, non admodum facile patet, nec tamen oportet frustra laborem adhibere, si fluant prodeantque ex ipso corde, unde principium fletus existit, quoniam nullæ apparent viæ, nisi fingere illas velis, nec modus ullus suppetit. Porro neque per venas aut arterias secedunt in eum locum, siquidem essent cum sanguine mixtæ, & rubricæ intinctæ colore, ac fluere non possent, nisi venis ipsis per *arab. quoniam* laxatis, & osculis earum solutis. Itaque non esset amplius in nostra potestate illas suppressere: multi existimarunt, eas à prima origine de

de cerebro ipso stillare, vtpote quod ab illa etiam parte morbosæ lachrymæ secedant, & ratio eadem sit illarum: hoc autem opinantur fieri ex vehementi compressione cuiuscemodi partis alioqui humidissimæ, ita vt eius humor exprimatur, quoniam dolor compressionem validam & angustationem parit: videtur enim plorantibus fieri propter intentionem atque compressionem in ipso cerebro quidam dolor & labor submolestus; cum igitur ille humor ad oculos exprimatur, apparent lachrymæ, quæ nihil præterea sunt, quam fluor ex cerebro per oculos secedens. Hoc autem mihi videtur absurdum atque impossibile: nam si totum cerebrum manibus comprimatur, quemadmodum in dissectione vidimus, ne tantillum quidem humoris hoc pacto exprimeretur, ac deinceps quomodo fieri posset tanta constrictio, quæ si fortassis efficeretur, sensuum interciperetur officia, & facultatis motiua: atque in magnis conuulsionibus potius fierent, cum cerebrum nititur excutere illud, quod est molestum: neque per oculos necessario prodirent, si cerebri vis illas exprimeret: raro enim hæc pars, vbi se quoque onere leuat, ad oculos dimittit, sed potius ad palatum per infundibulum, aut nares, per aures, aut spinam, vt docet Hippocrates in libro de Glandulis. Propterea existimo, quod prima lachrymarum origo procedit ab

humore proprio ipsius oculi: non modicus enim manet in illis latibulis, quamuis postea reuellatur alius humor ex cerebro per quandam continuationem, siquidem, vt manifeste apparet, simulata lachrymæ ab oculis tantum proueniunt: non est igitur opus, vt aliunde queramus lachrymarum primum apparatus & principium in fletu. Sed postea (vti dicebam) ab humiditatibus cerebri noua supeditatur materia, ne fluxus ille deficiat, dum impetus & vis doloris mouet, quemadmodum ex procidente papyro oleum stillatim attrahitur, & effunditur, vel oculi velut accensa flammula propter illum dolorem & laborem à remotis partibus reuellunt humores, donec sedetur impetus causæ, aut dolor remittatur, vel lassitudo cohibeat: septum enim laborat & pulmo tum propter motum, tum propter conatum intentionis, ac ipsum lachrymale humidum fuerit consumptum, quidam enim illo modo sunt repurgati ab excremento, vel caloris remittatur incendi-um; difficilis tamen est modus, quomodo prodire valeant, sed illum assequemur recolentes, quod, vbi fletus instat, fit quædam contractio intentioque propter dolorem, & spiritus ac caloris motus repit sursum incumbente quadam tristis imaginatione opinione; aspirat autem ad partem anteriorem, quoniam ibi videtur omnis vigere imagina-
tio

tio cogitatioque; propterea quod sensoria in parte capitis anteriore manent; quamobrem in eam totus conspirat sensus atq; animus, ac potissimum ad oculos, tum quia proximiores sunt parti priori ipsius cerebri: videntur enim ferme duo processus cerebrales: quapropter nonnulli antiquorum decipiebantur, opinantes, sedem animæ esse in superciliis, tum etiam quia sunt valde spirituosus, & quasi specula ipsius animæ. Cum igitur in eam partem sensus conspiret instante fletu, in ea labor fit, & contrarius quidam conatus attritioque propter emissionem & retractionem, unde procedit lassitudo molesta, & turgentia quædam ad motum; itaque agitur humor & impellitur procedente impetu & conatu emissionis, vel etiam illo, quod in eo laboris & doloris motu attritioneque fit prurientis spiritus motus, atque calor, per quem omnes ibi magis turgent humores, quemadmodum fit secessio lentoris genitalis ob eiusdem spiritus pruriginem, & calor agitationem in vasis seminariis, siue in conceptaculis huic excremento dicatis: fit enim ob id turgentia, & semen foras procedit, ibi vero turget cū labore & dolore. Consentaneum igitur est, ut foras impellatur humor, & lachrymæ ob illud fiat, atque ubi propter dolorem & laborem, motumq; similem horrore partes amplius sustinere non possunt, simul cum earum solutione

ob impotentiam subſtinendi, & ſpiritus e-
miſſionem ſoluitur humor: aut quoniam in
illo dolore laboreque earum partium, & ani-
mi remiſſione fit earum calefactoria laſſitu-
do; itaque humor ille concaleſcit, & cum ſua
natura falſus eſſet, falſior fit & acutior, & agi-
tatus pruritus facit, atque ad excretionem
vellicat, ac propter eandem calefactionem,
laſſitudinem & laborem ſubſtinendi vis ipſa
contentiua vnita ſenſui conſeſſim ſoluitur &
laxat habenas; itaque profundit humorem,
nonnihil etiam cooperante propter dolo-
rem coarctatione, & motu horrore ſimili: hic
enim humorem exprimit, & ad motum facit
paratiorem; quamobrem videntur lachrymæ
omnino proficiſci ex ſpiritus calorisque mo-
tu, & prurigne cum attritione quadam effi-
ciente turgentiam illarum partium & humo-
rum, qui in eis continentur ex labore & laſſi-
tudine, illa, inquam, calefactoria & impoten-
tia earundem partium ad ſubſtinendum, ex
emiſſione cum retractione & moleſtia, ex a-
gitatione humoris propter calorem & mo-
tum ſpiritus, aut ſenſu humoris agitati cali-
dioris effecti, ac paulo acutioris. Quod ete-
nim motus ſolus humoris & ſpiritus id poſſit
efficere, indicio eſt, quoniam ingens lux &
calor lachrymas mouet quotidie, ac ſpiritus
etiam contentio: nam qui ploratum cohibe-
re nituntur, cum viſ doloris ſenſum vicerit,
lachry-

lachrymas vberius effundunt, sæpe etiam tristis sensatio earum partium & membrarum oculi lachrymas frequentes allicit; itaque frigus illas mouet, non, vt aiunt quidam, constringendo exprimendoque, sed quoniam frigidum mordax est præsertim nervosis partibus, illisque obnoxium, & maxime talis est Septentrio: frigidissimus enim est tenuis valde, & cito feriens quasi acuta cuspide: Ac forsitan mordax & accensus calor, qui fit in dolore propter attritionem in eis partibus mordicando mouendoque, facit, vt humorem profundant, & lachryma in fletibus procedant.

L 3

DE

DE SOMNO ET
VIGILIA OPVS
QVARTVM.

CAPVT I.

*Quibus proprium sit dormire, & in quo
somnus ipse consistat.*

VONIAM fletus somnos al-
liciunt, videbatur iam ad rem
nostram pertinere, vt illius
peracta tractatione, theori-
am hanc illi coherentem a-
lacriter susceperemus. Cū autem somnus vi-
gilie quādam orbitas sit, vt censet Aristote-
les; propterea necessarium est, eum, qui de so-
mno est tractaturus, initio præcognoscere,
ac perspectam illam habere: consueuimus e-
nim ferme in omnibus prius cognoscere ha-
bitum, deinde priuationem. Nam vt rectum
est iudex sui & obliqui, eodem modo habitus
est sui, atque priuationis index: ex hoc itaque
procedit, vt ea omnia, quæ vigilare conspici-
untur, ipsa quoq; dormiant, & per quam par-
tem vigilant, per eam quoque somnus obtin-
gat. Hinc perperam videtur lapsus esse De-
mocritus, cum censeret, plantas quandoque
dormire, si, siquidem nullo modo vigilant,
mini-

minime fieri potest, vt dormiant: illud enim manifestum est, cum sensum nullum habeant, nec motionis principium obscurum vel manifestum. Cum itaq; vigilare sit proprium animalium, vtpote quæ a natura sensum & motionis principium obtinuerunt, per quos vigilia procedit, eorum quoq; proprium somnus esse debebat, & quemadmodum nullum est animal, cui vigilare non competat: animal enim per sensum est; propterea nec vllum esse potuit, quod somni particeps non esset. Ac certe si singula cōsideremus animalia, affectionem hanc plane omnibus fieri comperiemus, his quidē clarius, his vero obscurius, & aliis breuiorem, aliis cōtra diuturniorem, quemadmodum naturæ ipsorū sunt diuersæ, & aliæ aliis ad somni dispositionem magis procliuēs, illa quoq; animalia, de quibus est maior dubitatio propter ineptitudinē & imperfectionem naturæ, quæ fere ancipitem conditionem sunt fortita, tametsi secundum sensum non satis cōstet, rationabile tamen est, vt somno quandoq; sese recreent: vires enim submittāt oportet ex diuturno peruiiglio, & quemadmodum neque sensum vllum habent, nisi tactum & gustum, cum illo cōfusus, ac principiū sentiēdi minus distinctū, ita neq; diuturnis, neq; nimis altis soporibus corripūtur, sed fortasse frequentioribus & minutis: nam vt virtus sentiēs est imbecillis

& se

& segnis, quin etiam obscuri motus, corpusque ipsum laxum, & infirmum, ita sæpe quietem ex somno ad vigiliam aptare debebant, sed quia principium non est bene distinctum, breues & confusi (vt ita dicam) somni ipsorum fiunt; ac propterea somnolenta tota, ac tota quoque vigil ipsorum vita esse censetur. Vt autem singula dilucidentur, quoad fieri potest optime, necessarium est, vt explicetur primum, penes quid somnus attendatur, & omnino in quo consistat eius natura, quod, si memores erimus eorum, quæ dicebamus in principio, facillime diluctur, si videlicet cognouerimus, in quo eidem opposita vigilia consistat: hæc autem, vt omnibus patet, est quædam solutio, & expedita promptitudo animalium facultatum, ac potissimum sensus, earumque expedita agitatio secundum actum; igitur somnus in quiete illarum operationum, & potentiarum ligamento, ac quasi vinculo consistit, vt perinde fateri liceat, somnum non esse operationem aut actionem aliquam, sed quietem actionum & operationum quarundam ipsius animæ: est enim vt quies sensuæ ac motiuæ facultatis; dicitur autem animalis affectio, vt proprium vel passio. Sed an non in sola quiete consistit? Hoc etenim repugnat Aristoteli in suo libro de Somno, cum diceret, non in otiosos esse sensus somnus consistit; deinde repugnat sensui, quo-

quoniam sæpe fit, vt sensuum omnium functiones, & facultatis motiue intercipientur: somnus tamen non est, quemadmodum efficitur in defectionibus animæ, in apoplexia & similibus affectibus: potest etiam accidere, vt omnes sensus vere quiescant cum motiuo principio; animal autem non dormiat, vtpote si visus non videat, auditus ob somni priuationem non audiat, tactus non sentiat, ac cæteri eodem pacto quiescant ab actionibus propriis. Respondeo, quod vti vigilia non consistit in actuali sensuum operatione, & principii motiui, sed quadam expeditione libera & actuali promptitudine solutioneque, qui eo modo se habeat, vt si offerantur obiecta, & amoueantur impedimenta, quamprimum sentiat: ille enim tametsi non sentiret, erat tamen promptus & expeditus ad sentiendum, si singulorum affuissent obiecta, eodem modo non in sola vacatione illius operis consistit somnus, sed in compressione & ligamento ipsius sensus & motiui principii, & in non habendo illam promptitudinem actualem expeditam ad actionem aut passionem perfectiuam; vtpote non existente libero sensus ipsius principio: at neque, si ita est, in omni sensus compressione vacationeque consistit, sed in ea potissimum, quæ voluti quies est, & solui potest cum sit experigibilis, non autem vt vigilandi impotentia

ob

ob aliquem morbum effecta, per quam sensus & motus omnino supprimatur, quemadmodum fit in apoplexia & animi deliquio: illa enim affectio somnus est, alia vero impotentia vigilandi & morbi quidam, in quibus sensus non potest solui & expergisci.

C A P V T II.

*Quæ actiones per se intercipientur
in somno.*

NVNC vero sequitur, ut explicentur tres præcipuæ difficultates. Prima earum est, quales operationes in somno intercipientur, ut sicut diximus expeditæ non possint apparere, si vero non omnes intercipientur, quamobrem id fiat. Altera est, cuius potentia sit affectio. Tertia, cuius gratia sit homini, ac cæteris animalibus constitutus; sunt etenim animalium actiones operationesque variae, nimirum opera vegetalis animæ, principii sensitivi, secus locum motivi, & intellectus, quas Medici trifariam diuidunt in actiones naturales, vitales & animales. Nemo (ut arbitror) ignorat hæsitatque in ipsa somni compressione liberas esse, & omnino solutas naturales facultates, quantum ad actiones illarum pertinet, cum quibus coniungenda est facultas ipsa vitalis, quippe quæ, ut placet Aristoteli, non est distincta nisi ratione à virtute nutritrice, illarumque operationes non minus
inter

inter dormiendum, quam in vigilia expeditæ
 apparent: nam quælibet concoctio alteratio-
 que nutrimenti fortasse melius in somno
 perficitur, & naturales quoque omnes excre-
 tiones familiares, exceptis iis, quæ sponte a-
 guntur præcedente aliquo appetitu animali,
 illæ namque in vigilia fiunt; quapropter dice-
 re solebat Galenus, somni concoquunt, &
 vigiliæ digerunt; ideoque somno iam incum-
 bente vis nutritiua & augens agunt, munus-
 que exercent suum; generatiua vero suo et-
 iam agit modo, non prout agit in alio, sed
 quatenus præparat semen, quod est ferme
 principium generationis in iis, quæ ex semi-
 ne fiunt, ac denique omnes illæ facultates a-
 gunt in somno, quæ naturaliter operantur, &
 actiones habent non spontaneas. Ac necessa-
 rium erat, ut illæ potentiæ naturales nunquā
 essent otiosæ, siue quietem aliquam interpo-
 nerent labori: primum ex necessitate opera-
 tionis, quoniam vis nutritrix & vitalis, ut censet
 Aristoteles, sunt idem subiecto: nam dicitur
 nutritrix, prout formam mediante nutrimento
 cōseruat in materia: vitalis autem, prout sin-
 gulas partes fouet mediāte calore impertiens
 illis esse & permanentiā, cuius virtutis inter-
 ceptio interitus est; igitur quiescere non po-
 test ista facultas, si viuere debet animal: quin
 etiā per opus illius vita quotidie lacescita refi-
 citur, ut perinde diceret Aristoteles, nos tādū
 viu-

viuere, quamdiu nutrimur; quapropter opus erat, hanc ipsam virtutem assidue vigilem esse, hoc est, actu agentem sine intermissione ob vitæ incolumitatem: amplius operatio ipsius sibi vigorem addit, quies saltem imbecillitatem parit; quamobrem magis agendo, quam quiescendo reficitur, veluti ignis, qui si quiescat, langueret & flaccesceret: si vero vel moueatur, vel etiam agat incombustibile, semper vires acquirit agendo. Eodem itaque modo & animal totum, & singulæ ipsius partes, & virtus, siue instrumentum illius magis vigent, & robur maius acquirunt, si circa alimentum agant assidue, utpote quod ab illo reficiuntur, & vigorem assument, ac omnino anima, quæ forma est, seruatur in materia, vel etiam si supra hoc aliquid reponatur, sit accessio ad magnitudinem. Præterea cum necessaria esset hæc operatio, ipsa per se necessitas procurat assiduitatem operis & actionem sine intermissione. Deinde confirmatur ex parte potentia, siquidem facultates naturales sunt magis affixæ in membris, atque ad agendum non requirunt consensum & cognitionem aliquam, non mouentur ab extrinseco, sed mouent, & agunt naturaliter, suumque subiectum & passiuum coniunctum est: & si consideremus instrumentum, videlicet calorem natium & influentem, hic operi semper incumbit, & quia naturaliter agit, semper est
ad

ad agendum expeditus, imo ad actionem fortasse promptior est in somno, cum calor ad infernas profluat sedes, ac viscera illa fiant ob id longe calidiora, tametsi minor appetentia sub id tempus exoriat, quoniam corpus minus dissolvitur & dissipatur propter quietem & spiritus contentionem. Deinde ex parte obiecti, siquidem alimentum, quod est obiectum virtutis nutrientis, æque præsens est, & æque ad patiendum idoneum, quin etiam ex actionum ipsarum natura; illa etenim opera paucioribus indigent: at sensus & motus vnius præsertim partis expeditionem, & quemadmodum imbecilliora sunt instrumenta sensuum & actiones spontaneæ, ob id facile poterat illis accommodari nonnulla quies: itaque hoc etiam opus erat ratione finis, quemadmodum superius dicebam; quapropter ex omni capite necessarium erat, ut facultas quælibet naturalis agensque secundum necessitatem suas assidue exerceret functiones, nec minus in somno, quam in vigilia. Sed quoniam, ubi somnus obrepit, videmus ex tempore sensus omnes intercipi, ac pariter motum, adeo ut singula sensoria connueant, aut torpida fiant, vis corporis rectiva succumbat, & corpus ipsum animalis procidat, actæquam immobile stupidumque requiescat sub quadam mortis imagine: idcirco sequitur, somnum consistere in quadam va-

catione & quiete sensus & motus primo, sed quoniam motuum, qui fiunt in corpore animalis, alii sunt naturales, quemadmodum est motus arteriarum, alii sunt animales & spontanei, quorum alii sunt necessarii ad vitæ incolumitatem, alii nequaquam necessarii: hinc fit, vt motus naturales, quorum principium non est in nobis, id est, qui non efficiuntur sponte, & electione aliqua, non supprimantur in somno, quemadmodum dicebam esse motum arteriarum cordis & cerebri, qui exurgente subsidenteque spiritu aut calore generatur. Cum etenim causa istius motus sit necessario agens, nulla vis somni potest illum cohibere: aliorum vero, qui ad vitæ conseruationem sunt necessarii, neque etiam supprimuntur, quemadmodum est motus diaphragmatis, pulmonis & muscutorum totius thoracis, qui quidem motus tametsi spontanei sint, cogente tamen summa necessitate semper efficiuntur, nisi aliquid violenter obstat: mouet enim agitque ita necessitas, vt ille motus, ad quem momentum habet appetitus, videatur necessarius & naturalis: nobis etenim non eligentibus semper efficitur, inuitis autem non efficeretur, quod satis est ad naturam motus animalis & spontanei; alii vero motus, qui talem ac tantam necessitatem non habent, in ipso somno comprimuntur, compresso nimirum (vt dixi) sensu & princi-

pio

pio illius. An vero pueri dormiant in vtero, vt
 pulli in ouo, cum neq; moueantur, neq; sen-
 suum vlla motione agantur, difficile videtur
 esse, & non inutile ad hanc rem illius explica-
 tio? Arbitror equidē, illos neq; dormire, ne-
 que proprie vigilare: somnus enim atq; per-
 fecta vigilia sunt affectiones animalis perfe-
 cti, & secundum naturam absolutioris, illi ve-
 ro imperfecti sunt, & nequaquam, vt decet,
 absoluti: neq; enim vigilia illis conueniret eo
 tempore; tunc enim non nati sunt vti officio
 sensuum, vt manifeste patet: nam proficere
 nihil possent, & fortassis non haberent con-
 uenientem dispositionem instrumentorum;
 cum igitur vigilia nondum fieret, ex necessi-
 tate debent esse expertia somni: nunquam e-
 nim priuatio est ante habitum, quod insuper
 confirmatur testimonio Aristotelis in libro
 Prædicamentorum, capite de Oppositis: dice-
 bat namq;, priuationem esse negationem in
 subiecto apto nato; ac propterea catulum an-
 te nonum diem non esse priuatum visu, quo-
 niam eo tempore non natus est videre. Cum
 itaq; animal in vtero non sit aptum vigilare,
 nequaquam dormit; patet autem, illud non
 vti sensu secundum actum, vel si sentiat dole-
 atque, non animaduertere, se sentire atq; do-
 lere, nullo etiam cietur motu, nisi forsitan
 obscuro, qualis accidere solet stupidis, imo
 etiam neque respirationem habet, qui mo-

tus alioqui est, tantopere necessarius ob salutem caloris, atq; illa profecto ratione quando aut in utero sit, aut in ovo, imperfectum quoddam est, & tanquam ciuitas nondum optime formata, ac legibus instituta, primæ illius partes sunt admodum immaturæ & imperfectæ, calor proprius valde profusus, ac longe hebetior, & ab initio assuetus carere illo motu, gaudens tamen quadam transpiratione: cum autem incipit adolescere & maturius esse, partesque fieri perfectiores, & calor longe validior, & magis collectus in suo principio, tunc respiratione incipit egere, & quo foras secedat, vel rumpit putamina, aut ipsas ambientes membranas dirumpit & lacerat, nunc autem ad illud reuertamur: cum enim tale animal imperfectum existens nullo utatur sensu, nec etiam motu respirationis, opinor eius vitam esse similem vitæ plantarum, & propter sensuum interceptionem posse appellari stupidam vigiliam, & affectionem quandam esse similem somno, utpote vigilandi quandam impotentiam, cum vigilare tunc temporis sit ineptum, atque habere quosdam gradus, utpote quod nonnunquam propter aspirationem corpulentam ad caput habeat principium magis aggrauatum minusque ob id expeditum, alias autem longe magis solutum.

*Cuius animæ facultatis sit affectio per
se primo.*

CVIVS autem potentia affectio sit, modo
est explicandum: iam enim in superiori-
bus demonstraui, operationes nutricis po-
tentia in quolibet sapore solutas esse & expe-
ditas. Hinc ergo manifestum est, somnum
non esse affectionem illius facultatis: nam
plantæ etiam obdormirent, & fœtus in utero,
atq; adeo vera esset opinio Democriti, quam
paulo superius confutaui. Neque etiam est af-
fectio intellectus, quoniam si modo aliquo
comprimi posset, non esset utique necessari-
um, ex eius compressione ligari sensum &
motum: sequeretur etiam, non fieri ob ali-
quam organia affectionem; ipse enim est inor-
ganicus & immaterialis omnino, & quoniam
impassibilis est, & per se ipsum non defatiga-
tur, sed intelligendo perficitur ac illustratur,
& à perfectissimis rebus longe magis vigora-
tur, ut inquit Aristoteles tertio de Anima tex.
septimo, ac denique somnus esset affectio
hominibus duntaxat propria: nam cætera ex-
pertia sunt intellectus & rationis. Conse-
quens est igitur, ut somnus atque vigilia sint
affectiones ipsius sensus & principii motui,
cuius conclusionis non oportet aliunde que-
rere rationes, cum sit exposita sensui; vide-

mus enim, omnes vigilantes sensuum motione agitari, & ad motum esse proclives, motū, inq̃, vel perfectū progressionis, vel imperfectum & obscurum, qualis est motus dilationis & constrictionis, qui tum ratione sensus, tum ratione alimenti, ut extenderentur, ad illius susceptionem videtur esse necessarius. Ex somno præterea illos prostratos iacere, ac decumbere interceptis sensuum muneribus, & motu nullo, qui voluntarius sit & spontaneus, atque omnino necessarius, cieri, ut nemini propterea dubium videri possit, quin somnus sensuam præcipue partem animæ ac motuam occupet, sensum autem primo. Et propterea Aristoteles primo libro de Plantis nō procul ab ipso principio, cum demonstraret, plantas esse expertes somni, dicebat, somnum esse imbecillitatem quandam & quietem sensus, & quemadmodum vigilia est motionis agitatio, ita somnum esse illius motionis quietem. Cum vero spontaneus motus per appetitum fiat, hic autem subiecto & natura idem sit cum ipso sensu, (loquor enim de appetitu sensitivo) consentaneum perinde est, ut somnus non modo officium sensus, verum etiam motionis hoc genus intercipiat. Et quoniam intellectus coniunctus est cum sensu, & requirit phantasiam tanquam sociam in operando, ipsaq; intellectio à phantasmatibus dependet; propterea effici-

tur,

tur, vt compresso primo sensitiuo dormientes abstineant ab opere ipsius intelligentiæ: atqui necessarium erat, somnum esse vinculum & quietem tam sensus quam motus, tum ratione communis laboris, vt censebat Aristoteles citato loco, tum ratione principii communis, quod affici videtur in eo, tum ratione instrumenti ac spiritus, qui communiter sentiendi mouendique facultatem cunctis partibus adducit & abducit, tum etiam ratione subordinate analogiæ, ac denique ratione finis, vt paulo inferius explicabo. Sed cuius sensus, aut quorum sensuum procuratione (si modo plures habeantur) fiat, hoc certe maiorem habet dubitationem. Porro (vt antea ex opinione Aristotelis declaravi) reperitur in animali quidam sensus primarius, quem ab ipsa functione aut propria natura communem appellauit, & quinque deinceps alii assidentes famulantesque, qui veluti foris assistant ad custodiã vitæ, tanquam emissarii & internuncii, quippe qui extrinseca intus referant; propterea emergit dubitatio, si somnus est quidam passio affectioque ipsius sensus, an sit sensus principis, vel potius alicuius particularis, aut particularium omnium? Respondeo ex mente Aristotelis in suo libro de Somno, cum per se primo esse passionem primi sensus, aut dicas primi sensitui: nihil enim refert, si quidem impossibile sit comprimi sensum cõmu-

nem citra compressionem aliorum. Ait namque Aristoteles hoc modo, eiusmodi somnus comitatur sensum, qui in prima sentiendi facultate oritur, atque ibidem aliis verbis sic: itaque constat, huiusce sensorii tum somnum, tum vigiliam esse affectiones, easque ob id ipsum omnibus tribui animalibus, quod insuper confirmavit ratione validissima. Illius sane, inquit, affectio est somnus, qui cuncta fouet sensoria: sensus princeps est huiusmodi; ergo somnus est primum ipsius affectio. Maior est satis manifesta, cum pateat, in somno totum totaliter sensum esse interceptum; minor vero probatur, quia sensus ab una prima parte, in qua est sensus communis, per cæteras ministratur, aut cum unus sit, sicut tota natura animalis est una, ab una tamen primaria parte dependet totus, qua quidem parte aut non influente in alias nullum sensorium externum idoneum est sensationi & motui, velut lumen, quod à solari corpore communicatur huic hemispherio ab uno compressio extinguitur totum, aut ipsa tanquam principio sentiendi compressa confestim intercipiuntur alii. Cum itaque hic sensus in alios influat, siue in alia sensoria, aut principantis coniuncti analogiam habeat ad illa, & non e contra necessarium erat, ut somnus ipsum primo sequeretur; quapropter ex vacatione aliorum sensuum non efficitur somnus: ex
quie-

quiete vero & vacatione istius ceteri silent,
 & statim somnus obrepit, vniuerso simul
 compresso sensu interceptoque. Id etiam
 confirmatur: nam somnus facit compressio-
 nem totius sensus, & vacationem quandam,
 totus autem non ligatur & opprimitur, nisi
 principio ipso compresso: consequens igitur
 est, vt somnus sit affectio, passioque primo
 conueniens primario sensitiuo; tale enim
 sensorium, si forte sentire non poterit, cetera
 quoque nullo afficientur sensu. Præterea e-
 iusdem facultatis est somnus atque vigilia,
 cum sint oppositi, ac proprie non sit aliud,
 quam orbitas vigiliæ; ea vero est passio pri-
 mum huiusce principii, tanquam illius solu-
 tio, & expedita promptitudo; ergo somnus e-
 iusdem sensus est affectio. Quod autem eadem
 parte tam somnus quam vigilia fiat, non mo-
 do ratione oppositionis est manifestum, ve-
 rum etiam aliter, vt probauit Aristoteles:
 nam si per vnā partem natura dedisset i-
 psum sentire, quod est in vigilia, aut ipsamet
 vigilia, per aliam vero non sentire, quod est
 in somno, profecto accideret animal simul
 sentire, & non sentire: cum enim distinctæ es-
 sent potentiæ, & modo quodam contrariæ,
 nulla ratione subordinatæ ad actionem, ne-
 que coniunctæ, possibile esset, vt per vnā
 sentiret, per alteram autem non sentiret. Præ-
 terea (vt ad rem nostram reuertamur) pro-

batur experimento sensato: sunt etenim plurimi, quos inter dormiendum visa frequentant atque perturbant, ita ut vigilantium opera videantur exercere; vident namque & forsitan audiunt, dormiunt tamen, sed illud prorsus mirabile est, quod videntes se videre non animaduertunt, nec aliud quicquid faciant, est ipsis exploratum, ut potius agi, quam agere videantur. Alia igitur facultas est, quæ soporibus afficitur primo, atque hæc est illa facultas, quæ meritissimo nomine potest appellari facultas animaduersiva, illa, inquam, quæ est sensus communis, quoniam veluti pro tribunali astando in sede illa regia singulis sensoriis prospicit, & eorum alterationes motionesque discernit & lustrat, quasi vero stupida sint cætera sensoria, nisi vel illa sit expedita, eiusque vis non foueat illa, & quasi spiritali (ut dicam) luce perlustret. Postremo in somno supprimitur sensus & motus tanquam actiones quodam pacto spontaneæ, quarum principium non est necessarium semper agere; igitur est passio sensus communis: is enim ad motum etiam momentum habet per appetitum, qui fit in eo, sed quamvis illius dicatur primum adæquate, tamen est totius sensus, sed per illam partem principem.

*Cuius finis gratia factus est somnus
animali.*

SED cuius finis gratia somnus habeatur, & quales per ipsum vtilitates animalibus fiant, considerationem habet conuenientem. Primum vero oportet scire, quod somnus non est finis animalis, neque potentia alicuius, siquidem natura cuncta molitur alicuius gratia, somnus autem quam vigilia deterior est: nam melius est sentire & agere, quam nullo modo sensibus uti & esse otiosum, & omnino praestantius est esse actu, quam potentia; igitur vigilia potius est animalium finis & facultatum eorum. Præterea sensus & motiua potentia ad vitæ custodiam ordinantur primum, sed illam alacriter custodiam tuentur in vigilia, quando ad agendum sunt expediti: vigilia igitur est finis animalis, quin etiam propriae operationes functionesque potentiarum sunt earum fines, vnde dicebat Aristoteles, animam esse primum principium quo viuimus, sentimus, mouemur, & intelligimus. r tus, istas operationes esse fines ipsius animæ, & potentiarum eius, ac plane absurdum videretur, vt sensus minime ad sentiendum, sed ad quietem illius operis esset præordinatus; potius itaque rationem finis obtinet vigilia, quam somnus. Sed quoniam animal

ex nimio peruigilio vires submittit, & vigor illius quodam pacto decumbit; idcirco talem quietis translationem ad ipsam vigiliam aptare oportebat: enimvero si propriam naturam animal seruare voluerit, quædam habere oportet, sine quibus res perperam eueniret. Quis enim satis esset diutius vitam ducere sine quietis interpositione? Somnus igitur velut quies necessarius erat: omnia namque sensuum instrumenta & motionis laxantur, spiritus post diurnam actionem celeresque motiones dissipantur & flaccescunt; itaque propter eorum imbecillitatem & dissipationem necessaria erat aliqua translatio quietis, ut partim vires resumerent, partim etiam reficerentur: labor autem corpori potius quam potentia referatur; siquidem labores, impotentia, debilitates & ineptitudines ascribuntur animæ & potentiis eius propter instrumenta corporea, quibus familiariter sunt concreta. Quapropter dicebat Philosophus primo de Anima, si senex acciperet oculum iuuenis, videret ut iuuenis, accipiendo tamen cum oculo singula instrumenta, ad hanc actionem necessaria. Intellectus autem neque propter se, neque ratione instrumenti corporei fatigatur aut debilitatur; nihil enim commune habet ipsius actio cum instrumento materiali. Ex his ergo manifestum est, cuius gratia somnus contingat animali, & quæ

quæ sint eius utilitates : prima quidem est , vt per huiusmodi quietem singula sensoria & instrumenta sensuum atque motionis post assiduos labores vigiliæ recreentur , ac subinde magis alacriter & expeditius possint reuerti ad proprias functiones , ac potissimum ratione primi principii , quod cæteris dominatur , & influit , tum ratione spirituum animalium , qui per somnum recreati , ac denuo ad ipsos facta accessione euadunt ad omnem actionem magis idonei , quemadmodum experimur dum expergiscimur , ac propterea matutinæ actiones , ac præsertim cogitationes & studia solent esse præstantiores . Præter has dictas utilitates ferme omnes addunt aliam , existimantes somnos ad coctionem conferre , vt pote quod retracto sub id tempus calore , ad viscera & sedes infernas concoctio melius procedat , tam ea , quæ fit in ventriculo , quam illa , quæ fit in hepate , in venis & corde . Addunt etiam omnes cruditates in vigilia derelictas , si somnus eas excipiat , concoqui , atque id non modicam afferre utilitatem ad animalis salutem ; id quoque videtur assenerare Aristoteles in libro de Somno , cum diceret , soporibus oppresso animali solutam esse facultatem alteratricem , ac signum esse , quod nutritiua particula opus suum facit in dormiendo magis , quam vigilando : tunc enim nutritur & augetur magis , vt
pote

pote quod sensus, qui in hoc somno supprimitur, ad eiusmodi functiones proficere nihil valeat. Ego tamen arbitror, somnum esse utilem coctionibus, sed illa potissimum ratione, quod per ipsum caloris substantia instauratur, quæ alioqui in ipsa dissoluitur vigilia, quæ si diutius citra ullam soporis quietem perseveraret, nulla concoctio bene succederet, quemadmodum experimento videmus assidue, si videlicet aliquis diuturna torqueatur vigilia, fit languidus, nauseabundus, & expers appetentiæ, ac si quantumvis comedat, non satis concoquit, nec etiam recte nutritur: si vero vigilia fuerit moderata, & debitis compensata quietibus, per ipsum somnum redditur aptior ad coctionem, ac si vigilia labor addatur, atque exercitatio corporis longe magis, quam somnus, cōcoquit. Sed quoniam in somno efficitur concoctio & nutritio citra magnam dissolutionem; propterea videmus, animalia in eo melius nutriri, ac refici, hæc omnia patent: experimento siquidem videmus, illo tempore minorem appetentiam fieri; fames enim citius ac vehementius inuadit, vellicatque vigiles, quam somnolentos, & nuper à somno excitatos, tametsi noctem duodecim horarum obdormitassent; videmus agrestes homines, & operarios omnes minus abundare cruditatibus, profusius uti cibo & potu, & cibis vesci solidio-

dioribus, quoniam exercitatio & labor siue conatus calorem intendit; itaq; substantiam tum dissipat, tum coctiones accelerat: at quæ admodum exercitatio si quietibus compensetur, facit robur, ita umbratilis & somnolenta vita facit desidiam, & membrorum effeminationem; & ideo segnius agit calor animalis in hisce quietibus, quàm in vigilia, præsertim operosa, & quadantenus iuncta labori.

CAPUT V.

Quenam pars corporis sit sedes soporis.

MODO consequens est, vt quæramus, qua parte corporis somnus fiat. Nonnullis fortasse videretur esse affectionem totius, & nullam sibi partem corporis determinatam præscribere ac definire: nam quies est & copula totius sensus & motus: vtraq; vero potentia est fusa per totum; igitur somnus est affectio passioque totius, in quantum totum, & non per aliquam partem, denominat quoque totum animal, totum quiescit, non vna pars determinata; igitur totius est passio: quin etiam totius videtur esse vigilia: nam singulis partibus vigilare, id est, sentire & agere aliquid, competit; ergo totius etiam est somnus. Sunt denique nonnulla animalia, quæ carena cerebro, corde, & hisce primis partibus, illa tamen dormiunt. Aristoteles autè & Galenus deueniunt in aliâ opinionem, siquidem ab ipsa

ipsa rei natura conuicti opinabantur, somnum esse affectionem totius quidem, sed per vnam duntaxat principem partem, à qua sensus pariter atque motus cæteris partibus impertiretur, aut quæ faceret illis consensum aliquo pacto, ita vt per essentiam illi primo conueniat, cæteris autem per consensum, quemadmodum si lux huius hemispherii pendet ab vno principio, nimirum ex Sole, si principium istud obscurum fiat, totus aer tenebris obducetur, ista tamen obscuratio per essentiam competeret Soli: per consensum autem & participationem, siue per modum sequelæ ascriberetur aeri, nec alio pacto extinguī atque intercipi posset tota lux seu lumen, nisi lucis ipso compresso principio. Eodem igitur modo sensus animalis comprimi debebat, per vnus duntaxat principis partis compressionem. Hoc perbelle tetigit Aristoteles in libro de Somno cap. secundo, cum diceret hoc pacto; nam si eo quod omnes patiuntur aliquid sensus, fieret ipsum dormire, inconueniens esset, quibus neque necesse, neque possibile est aliquo modo agere simul, hos vacare simul, & immobiles existere: contrarium enim rationabilius accideret, eis non simul quiescere, volebat his verbis inferre, quod somnus non conuenit singulis sensoriis aut sensibus per propriam aliquam ipsorum dispositionem, sed per aliquid, quod est com-

commune omnibus, per illam scilicet communem facultatem, quæ æquabiliter cuncta fouet sensoria, & singulis prospicit in ea principe corporis parte assistens: nam sensus per id, quod proprium habent, neque possunt simul agere, ac multo minus quiescere & vacare simul, ac si necesse esset isto modo in somno simul quiescere, profecto necessarium esset etiam in vigilia simul agere, quod est absurdum; consequentia tamen est manifesta: nam ratio eadem est contrariorum, siue oppositorum omnium. Ac propterea subiunxit Aristoteles, rationabile est, vt somnus per primam partem fiat, à qua dependent aliæ secundum virtutem: dum enim talis pars aliquid patitur, necesse est etiam, alias per consensum pati, & si comprimatur hæc, alias intercipi, ac si modo aliquo impotens fiat, illas infirmas & inualidas reddi. Ac denique si somnus (vt antea probauimus) est affectio vnius sensus principis; consentaneum erat, eundem esse affectionem alicuius primæ partis corporis, quæ sedes esset eiusdem facultatis, rationes aliorum facillime diluentur; & propterea non oportet de illis curam habere. Veruntamen quæ sit ista pars princeps, in qua somni primo fiunt, & cuius existit passio quasi per essentiam, non omnes inter se consentiunt, atque inter cæteros Aristoteles & Galenus duo fulmina belli in hac re fuerunt dis-

N

sen-

sentientes : itaque cum aliter sentirent de principio sensus, necessarium etiam fuit, ut sequerentur conclusiones diuersæ; Aristoteles enim censebat, præcipuam sedem soporis esse corpus cordis, quoniam ipsum censebat esse primam sedem non solum sensus & motus, verum etiam totius animæ, ac reprehendebat Platonem quasi trifariam diuidentem animam, ac triplex constituentem principium, cerebrum scilicet, cor & iecur, utpote quod cerebrum esset sedes facultatis animalis & rationis participis, cor vitalis siue animosæ, iecur denique concupiscentiæ; quamobrem ille Princeps Peripateticorum existimabat, idem cor esse neruorum principium, quemadmodum ait secundo de historia animalium capite quinto, quippe qui videntur esse instrumenta sensus & motus, & processus, per quos currules vocati spiritus emittuntur, atque in eandem sententiam descendit Erasistratus, ac plerique aliorum, qui ex mente Aristotelis citato loco censebant, cor esse radicem neruorum potius quantum ad materiam, quam ratione formæ: cum enim in cerebro videntur assumere, ab ipso etenim corde dicebat Aristoteles procedit aorta vena valde neruea in parte illius caua, & ab eodem principio exortum ducunt arteriæ, quæ statim ubi ad cerebrum ascenderint, aut dilatantur explicanturq; , & in membranas degenerant

rant duplices illas meninges admodum nerveas, & sensu præditas acutissimo, aut multæ simul complicantur & coalescunt, ac generatur nervus teretem habens figuram, vel etiam, ut censet Erasistratus, ab ipsa membrana cum in teretem figuram dehiscit scissa per substantiam cerebri; quo etiam pacto efficitur ille admirabilis retiplexus cerebrialis, sensus & operationis non exigue, ac profecto videtur nervus arteriam referre in substantia & colore, nec poterat esse ex substantia cerebri, quoniam laxum est, & sensus expers, atque ita videbatur opus esse: cum enim nervi officium esset, spiritus deferre & ministrare ad motus, & sensus commoditatem ex realiqua cavum habente debebat generari; itaque ex multis arteriis, canis quidem, sed simul coalescentibus ortum ducit, & quemadmodum spiritus ex arteriali generatur sanguine, illoque sincerissimo, non immerito per easdem arterias magis unitas glomeratasque se iterum insinuat separatus à sanguine, & à cerebri attemperatus natura, quæ & sanguinem magis sincerum obtinet, & calorem satis convenientem; itaque videntur subinde nervi omnes ex ipso cerebro generari quantum ad formæ constitutionem, vel etiam ab ipsa spinali medulla, quæ processus cerebrialis esse videtur, atque si arteriæ & venæ sensum habent, videretur Aristoteles & Erasistratus optime sentire,

N 2

quod

quod tamen confessus est etiam Galenus sexta Aphorismorum commento quinto: cum enim distingueret renis inflammationes, utpote quod alia carnem ipsius afficit, quæ dolorem inuehit aggrauanti similem; aliis vero partibus, quæ sunt in rene patientibus, dolor sentitur acutus, appello, inquit, alias partes tunicam hunc obtegentem, & ventrem eius interiorem, & eas, quæ ad hunc terminantur, arterias & venas; ac præterea productiones vasorum vrinariorum. Hoc etiam confirmatur illo indicio, quod statim, ubi generari coeperit animal, animaduertitur in principio cor imperfectum quidem, sed sensum quadantenus habens, ut perinde videatur, ipsum esse principium sentiendi. Itaque ob illas rationes Aristotelis, tum etiam alias, quas ego, ne longior essem, dimisi, ait ex professo in libro de Sensu & Sensili iuxta finem, ac tertio de partibus Animalium cap. quarto, cor esse totius sensus & motionis principium, eaque ratione ob variam cordis dispositionem sensum esse difformem; ait enim, ea, quæ sensum habent hebetiorem & magis ineptum, cor ipsum habere magis durum & spissum: at contra quæ mollius & alacrius illud habeant, sensu & motus agilitate pollere; & secundo de Partibus cap. decimo ait hoc modo: Sed enim principium sensuum esse cordis locum definitum iam est, cum de sensu ageremus. Et ibidem

dem paulo inferius inquit sequentibus ver-
bis: cerebrum vero parte capitis priore con-
tinet omnia, quibus hoc datum est, quoniam
id, quo sentiunt, in parte priore corporis si-
tum est; sensus enim prouenit à corde, quod
parti priori commissum est, ac manifeste in
illo capite demonstrare conabatur, cerebrum
non esse principium sentiendi, quoniam est
exangue squalidum & insensatum, quemad-
modum sunt omnia excrementa. Cum igitur
tot tantisque locis explicasset, cordis molem
esse principium sensus, ac præcipuam sedem
animæ, consentaneum erat, illum statuere so-
mnium, qui vt quies est & vinculum sensus ac
motus, in corde fieri. Sed quoniam nonnulli
voluerunt extorquere & trahere mentem A-
ristotelis ad libitum proprium, dicentes, eum
putasse, cor esse principium sensus & radi-
cem; sed quoniam cerebrum pars est operum
manifestatiua, aut contemperans spiritus seu
pars, vnde procedunt formati nerui, ob id so-
mnium in cerebro fieri, etsi possit ascribi de-
inceps cordi per modum sequelæ, aut per
consensum, vtpote quod cerebrum pars est
illi consentientissima; propterea non erit in-
utile, asserre quædam ipsius testimonia, vt
certiores fiant, illam non esse opinionem A-
ristotelis, sed propriam ipsorum fictionem.
Ac primum videte in opusculo illo de Somno
& Vigilia, vbi dicebat, expresse somnum esse

affectionem primi sensitiui, ac tertio eiusdem operis capite, cum statuisset, cor esse principium sensus, mox ait (si vero est somnus & vigilia passio partis huius, &c.) & alias dicebat, somnum esse refrigerationem primi sensitiui. Cum autem explicaret, quomodo efficiatur illa refrigeratio in illo principio sensus, nimirum in corde, inquit, euaporationem corpulentam in cerebro refrigeratam, statim descendere ad inferiores sedes, ac refrigerare cordis calorem, ut perinde vis sensitiua & motiua, quæ ab illa parte procedit, comprehensa non possit in opus suum incumbere. Hoc etiam satis expresse confirmauit in primo libro de historia plantarum, quin etiam secundo de partibus animalium cap. septimo, ubi fatetur, cerebrum esse causam soporis, utpote quod refrigerandi vim habeat, eam vero passionem in corde fieri, in quo est principium totius sensus & motus: sic enim ad verbum ait: Somnus etiam à cerebro proficiscitur iis, quæ illam obtinent partem animalibus, quæ autem carent, iis proportionale suppetit: cum enim sanguinis alentis effluentia refrigeretur à cerebro, aut etiam ob alias causas similes caput aggrauatur, & quidem somno sopiti ea corporis parte solent tentari, atque efficitur, ut calor cum sanguine ad ima subterfugiat, collectaq; copia vaporis in loco inferiori somnum facit; itaque constat, arbitra-

tratum esse Aristotelem, sopores in corde fieri: Plato autem & Galenus posuerunt, illud principium sensus ac motus esse cerebrum aut proportionale, & in eo fieri somnum, si quidem manifeste ipsum est principium nervorum, nec opus esse, ut tangendi vim habeat, sed sensum illum habere, qui singulorum motiones animaduertat, ipsumque, si paulo magis siccescat, idoneum fieri ad hanc sensationem, quemadmodum est nervus, aut spinalis medullæ postremum, ubi sicciior est effecta, ac partem aliquam in illo adesse, quæ illo etiam pacto sentire valeat, utpote membranas per totam substantiam implicitas replexum & nervicam quandam substantiam in eius radice: locus autem ille Aphorismorum mendosus est, & forsitan temere adiectus, quoniam ipsemet Galenus secundo de locis cap. 2. & ibidem saepius, atq; in decimo sexto de usu partium ducentesimo decimo octavo inquit, venas & arterias esse sensus expertes, nec ullo pacto sentire, si incidantur aut vinculis excipiantur, vel forsitan si sensum aliquem habent exiguum, illum etiam ex cerebro trahunt propter consensum unum nervorum, & virtutis continuationem, in cerebro tamē primatū obtinentis; itaq; per experimenta videmus, si cerebrum comprimatur & male se habeat, interdum auferri sensum & motum cunctis partibus, ut prorsus stupidæ

& motus expertes mancant, qui quidem affectus manifeste in cerebro fiunt, cum ipsi admoucantur præsidia, & in eo repertæ sint causæ morborum, atque etiam videmus, quandoque ob solam compressionem cerebri ex osse depresso, aut aliquo instrumento per imperitiam Medici impotentiam ad vigilandum oriri, & partium ineptitudinem ad sensum & motum; ibi quoque generantur spiritus animales, & experimur, humiditas cerebri temperaturas efficere in somnum delationes, siccas contra esse ad vigiliam magis proclives, & illius solam aggrauationem aut humorum aut vaporum, dummodo acuti non sint & calidi nimis, efficere somnolentiam, & à contrariis causis eadem parte fieri vigilias, quin etiam refrigerato capite ex oppiatis, aut aliis rebus frigidis somnus quamprimum generatur, vel impotentia vigilandi: eadem vero si cordis regioni admoucantur, haud necessario allicitur, id etiam patet experimento: cum enim somnus instat, sentimus in capite quandam aggrauationem, & ipsum primo incipit succumbere, ac deniq; omnes somni morboſi in cerebro fiunt. Non minor igitur ratio est, vt alii quoque salutare in eadem parte fiant; propterea ab ipsa veritate coactus fatebor, sedem soporis esse cerebrum, aut aliud proportionale in iis, quæ cerebro carent: ipsum enim principium est totius

tius sensus & aliarum facultatum, quæ animales appellâtur. Sed quoniam sensus cordis est vnitus cum principio caloris, qui vitæ tuetur incolumitatem; propterea passiones eius subitas quasdam passiones mouent, vtpote hypothimias & syncopes, quandoque etiam celeres interitus.

C A P V T V I.

De somni generatione & causis, ac primum ponuntur aliorum opiniones, & confutantur.

DE generatione autem ipsius somni quemadmodum fiat, maior est controuersia, atque hinc tota pendet difficultas huius tractationis: omnes enim tam Medici quam Philosophi conuenerunt in hoc, quod somnus est quædam quies ac prope impotentia primi sensitiui, propter quam non potest in opus suum incumbere; quamobrem dicebatur ab eis primi sensus aut sensitiui compressio, & quasi vinculum, cuius compressione cætera neque sentire, neque motibus sufficere possunt, sed cum non esset ex voluntate, nec quies aliqua, vt quies brachii per se ipsum spontanea, ob id cœperunt explorare modum & causam istius compressionis & detentionis totius sensus & motus. Propterea Aristoteles existimauit, compressionem hanc

atque impotentiam primi sensitiui incumbendi in opus proprium, qualis in somno contingit experrectilis atq; solubilis, fieri ob quandam refrigerationem, siquidem illa intemperies frigida calorem exturbat & cohibet, facitque torporem & immobilitatem, vnde in libello de Somno inquit, somnum esse refrigerationem primi sensitiui, sed eam refrigerationem proprie fieri à corpulenta quadam euaporatione in cerebro refrigerata, quod insuper secuti sunt multi Peripatetici, quia viderunt hoc placuisse Aristoteli præceptori: is enim existimauit ab alimento, aut alia re proportionali, humida præsertim & frigida, efferri sursum ad caput vi caloris aspirationem vaporosam & corpulentam, quæ ab eius loci frigiditate densatur, vt nubes in media aeris regione, quæ instar Euripi post densationem & refrigerationem proprio impulsu descendit, & primi sensitiui calorem refrigerat, partim etiam vias intermedias obstruit, quas venas appellant carotidas, quasi soporarias; itaque tum per se calorem turbat & comprimit, partim etiam obstruendo, cohibet influxum; quapropter fit somnus: ob id, inquit, potissimum somnos fieri post alimentorum assumptionem, quoniam vapor eo tempore non mediocriter sursum aspirat ad cerebrum ex ipsa esculenta potulentaque materia, ob id etiam vaporosa omnia censebat

bat somnos allicere, vt vinum, lolium, allia, capas, & cognata ipsorum. Sed quoniam illa calida sunt, idcirco dubitauit, quomodo fieri potest, vt talis calida euaporatio somnum alliciat, quippe quæ refrigerare debeat primum sensitium, aut calorem eius, sanguinem & spiritum: respondet, satis esse, vt frigida videatur respectu maioris caloris, quemadmodum vrina, quæ in balneo apparet frigida, tametsi propria natura existat calida. Non secus labores colliquatiui, & febres nonnullæ, in quibus ob caloris vehementem impressionem in membris & partibus solidis secedit colliquatio, somnos habent familiares, siquidem colliquamentum, vt cibus indigestus est, & aspirationem ad cerebrum vaporosam emittit: iis autem vaporibus, inquit, digestis, & à calore statim euctis, solui sensum, & fieri somno contrariam vigiliam siue expergiscentiam. Ego tamen non possum relinquere sensum, & sensata experimenta, vt credam Aristoteli: is enim dicere solebat, amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica veritas, age obsecro videamus, si res ita se habeat, vt somnus à corpulenta solum aspiratione fiat & refrigeratione primi sensitiui; scilicet cordis aut alterius cuiusdam partis proportionalis: primū videmus, somnos accedere post labores: cum. n. ex diuturno peruigilio lassatæ sunt vires ac sensoria, & spiritus nonnihil debilitati

tati manus dant quieti, & facta hac somni dispositione intercipitur vigilia: lassitudo vero hæc cum euaporatione & refrigeratione nihil habet commune; neque vero fit in omni labore & lassitudine colliquamentum, ut singulis patet: insuper sola debilitatis ratione contingunt, dum morbi homines inuadunt cito prosterntes virtutem, eodem quoque modo post sudores, à quibus virtus lacescit debilitataque succumbit, & quietem appetit cum vigilare & laborare tum spiritus, tum sensoria cuncta diffidant, nonnullis etiam ex quadam consuetudine somni redeunt, ac temporibus certis repetunt, abeuntque determinatis horis: euaporationes autem ex arbitratu & consuetudine non fiunt, neque soluantur, sicut accedit & soluitur somnus: quin etiam singuli experimur, in nobis esse imperium & momentum quoddam, ut dormire valeamus in quacunque hora, nisi quidpiam obstet. Non est autem in potestate nostra, ut fiat ad cerebrum euaporatio, sæpe etiam cum decernimus contra abstinere, tamen si cupiditas aduenerit, somnum auertimus. Præterea sola compressione meningæ eius, inquam, membranæ, quæ cerebrum inuoluit, somnus generatur altissimus, aut sensus compressio. Non est igitur euaporatio propria causa dormiendi, quoniam non est de omni. Præterea sæpissime fit somnus, dum frigida

gida quædam capiti admoventur, nimirum succus mandragoræ solatri, lactuæ, papaue-
ris, & similia; igitur fiunt interdum somni
citra corpulentam euaporationem. Amplius
ex molesta lectione aut concione somni so-
lent euenire similiter ex sonis quibusdam,
vnde nutrices solent puerulis somnum alli-
cere quibusdam sonis, & cantu, multisque et-
iam aliis modis citra euaporationem obtin-
git, quemadmodum per singulos discurrenti
erit manifestum. Ac multo minus refrigera-
tio videri poterat ipsius cordis, cum prædicta
experimenta nullo pacto refrigerare valeant:
sepe etiam ipso refrigerato ex opio & simili-
bus, ex timore, ex morbo, ex vaporosa sub-
stantia frigida in palpitationibus cordis so-
mni non efficiuntur, qui tamen fieri debe-
rent, & magis insignes, vtpote principio illo
magis per essentiam refrigerato: atq; in non-
nullis prauis febribus & euaporationem mit-
tentibus ad caput, aut propter virtutis cele-
rem dissolutionem somni fiunt insignes, cor
autem calore æstuat, quoniam per se ipsam
febris est calor accensus in corde. Ob id aliqui
existimarunt, somnum esse quidem vincu-
lum & compressionem sensus, eam vero fieri
propter refrigerationem cerebri: illud enim
est sensus & motus principium; itaque illius
refrigeratio facit ineptitudinem sentiendi, &
impotentiam effundendi virtutem sensus &
motus,

motus, siquidem frigiditas immobilitat, calorem exturbat, & spiritus coerces, vnde talem efficit pigritiam, & prope impotentiam: comprobant hoc, quia manifeste viderunt allici somnum refrigerato hoc primo instrumento, ac principio è rebus valde frigidis, vt antea dicebam, quin etiam frigidas cerebri temperaturas esse magis somnolentas, calidas autem omnino vigiles, & soporibus ferme ineptas. Quidam autem opinantur, somnum esse vinculum & compressionem primi huius sensorii, adeo, vt virtus eius amplius effundi non possit per partes mobiles ac sentientes, id autem ab illius partis obstructione proficisci aut propter refrigerationem aut obstructam aliquam materiam: sic enim necessarium est, vt obstructis meatibus, per quos illa virtus effunditur, emissioni reddatur inepta, & pro vigilia somnus obtingat. Itaque refrigerato cerebro cum illo pacto fiat obstructio: frigiditas namque densat, & astringit, somnus efficitur, multitudo etiam vaporum in cerebro id ipsum facere consuevit; ac propterea somnum allicit, idem humores & fluores aquei: humidum enim impletium est, eos autem expertes esse debere qualitatum, quæ excitandi vim aliquam habeant, ita videlicet, vt non sint nimis calidi aut acres, & mordicationem præ se ferentes: sed quoniam nõ eodem pacto omnes obstructiones fiunt,
exi-

existimant eas, quæ leues sunt, & affectionem inducunt expergiscibilem, esse somni productricem, alias autem, quæ affectiones generant inexperrectiles, esse morbosas & malorum morborum productiones. Vtraque tamen sententia quantum repugnet sensui & rationi, superiora demonstrant, quoniam labores, lassitudines, consuetudo, lectio, soni, cantus, fastidium per auditum aut omnino agendi, nimis stabilis hærensque applicatio primi sensus, tenebræ, solitudines, mœstitiæque nullum ipsorum potens est refrigerare, neque obstruere cerebri substantiam & vias spirituum. Bernardinus Telesius vir magni ingenii existimat, somnum esse affectionem spirituum, quibus opinatur etiam conuenire vigiliam, utpote quod si per ipsas animalis partes effundantur, & actionibus operibusque incumbant, fiat vigilia: cum autem ad cerebrum redeunt, quasi reuocato motu efficiatur somnus, adeo ut ille nihil aliud præterea sit, quam retractio reuocatioque spirituum ad cerebrum, quorum deinceps solutio & celer emissio faciat expergiscentiam. Et quoniam spiritus isti dant motum & sensum singulis partibus, quæ talem habent promptitudinem, idcirco fit, ut per eorum reciprocum motum sensu destituantur & motione, ac fiat vtraque ineptitudo, ipsumque animal sopitum recumbat, ac sentire non valeat, ac propterea fieri ut omnia
alli-

alliciant somnum, quæcunque possunt spiritus ipsos fugare, & modo quodam intro impellere ad primum sensitivum & principium eorum; existimat etiam, huiusmodi spiritus habere ad corpus dominicum imperium, ac se ipsos promovere agitareque, & per se cognoscere, appetere, & in omnia pro arbitratu suo irrumpere, ita ut ipsi sapiant, sentiant; moueant, & cuncta denique faciant in animali, quasi verò essent ut porcelli intra faccum. Quæ quidem de somno sententia fuit antiqua Medicorum opinio: nam plerique dicebant, in eo fieri retractionem caloris & spiritus ad suum principium, & corpus totum ob id maiori indigere tegumento cum dormit. Hanc etiam opinionem vidimus subscriptam esse à Galeno in eo libro, cui titulus est, de historia Philosophica, siquidem ad verbum ait hoc modo in eo capite de Somno & Morte: Plato & Stoici dormire putant animal quiescente spiritu illo, qui sensibus vigilantibus ministrat, non quia velut in terram concidat: sed quia ad principem animi facultatem feratur, quæ intra supercilia sedem habet: occidere vero si spiritus ille prorsus omnem motum amittat. Quibus verbis palam est, eos arbitratos esse, somnum fieri ex retractione spiritus ad suum principium, & quiete illius in eadem parte, ita tamen ut non omnino quiescat, ex quo suffocationes ipsis videbatur

batur esse causam interitus, quoniam motum spiritus omnifariam submoueant prohibeantque: motus enim est prima caloris perfectio, qui sicut illum accendit, ita priuatio eundem extinguit, & de medio tollit, vt perinde calida omnia moueantur, frigida contra quiescant perpetuo, & immobilitate gaudeant. Quorum sententia mehercle videtur probabilis & consentanea veritati, si vero examinetur diligentius, manifeste apparebit, eos non esse assecutos adæquatam & propriam causam dormiendi, quod eorum pace sit dictum. Enimuero sæpe videmus, fieri hominibus & cunctis ferme animalibus magnas spirituum reuocationes & caloris, illa tamen somnus non inuadit, vehemens scilicet retractionis fit ipsis metuentibus, præsertim si timor ingens sit, & celeriter inuadat, indicium retractionis est partium extremarum frigiditas, vt quidam etiam obtremiscant: dormituris autem, aut dormientibus nunquam tantus eius ratione apparuit contractus horror, multis etiam cum timor eos vehementior derrepente aggreditur sensuum officia intercipit, vt omnino non videant, & non audiant, eos tamen dormire nullus censeret. Hoc etiam confirmatur: nam sæpe contingit, vt homines alta quadam cogitatione occupati & detenti, prope insensati fiant nihil videntes audientesque, quod ipse Bernardinus fa-

O

tere.

teretur effici propter retractionem spirituum ab his partibus extremis ad cerebrum, in quo alta sedet cogitatio & animæ princeps facultas: somnus autem propterea non fit; ergo non est sufficiens causa dormiendi spirituum conuersio retractioque in eam partem, quod etiam manifestius fit exemplo delirantium phreneticorum. Videtur præterea, huiusmodi retractionem spiritus non esse somno necessariam, neque sub illud tempus aliquo modo fieri, quando quidem singulæ partes manerent sensu & motu destitutæ, unde si dormienti pars aliqua incideretur vel pungeretur, quæ remota admodum esset ab ipso cerebro, nullo modo animaduerneret, quem admodum nō sentit pars paralytica, vel quomodolibet stupida: eas enim partes vis sensitua non fouet, per quam sentire valeant; id autem absurdum est. Nam videmus manifeste, dormientes non esse expertes sensus, imo non solum grauiora, & vehementius imprimētia cognoscunt, & sentiunt, verum etiam leuiora quædam: sunt etenim nonnulli dormientes, qui pulicum transitus animaduertunt, & leuiiores palearum contactus, quæ, si sensus retractus esset, minime sentirentur ab eis. Is forsitan responderet, in somno fieri retractionem spirituum, sed tamen non omnium, quoniam pars aliqua eorum remanet non retracta, per quam ista sopitum animal

potest cognoscere. Sed hæc solutio (si ita diceret) non est alicuius momenti, si quidem leuissima est illa retractio spirituum, cum qua sensus seruetur partium, quippe quæ non grauiora tantum, sed leuiora etiam, vt dixi, sentire interdum valeant, leues autem huiusmodi retractiones vigilia potest sustinere, in qua est sensus incolumis: somnus enim nequaquam est, quando sensus sparsus ac fusus est per totum, vt singulæ partes ad actionem hanc sufficere valeant: cum vero talis facultas & spiritus relinquatur, somnolenta tamen existat passio, aliud profecto erat ipsi dicendum, vt illius generationem proximius explicaret: neq; vero fit somnus ex difficili sensu tantum, vtpote quod sentire quidem valeant, sed tamen ægre & tactus solum, non autem alii sensus, qui leuius mouetur à suis sensibilibus: nã si torpor fiat vniuerso corpori, & motus hebetudo, fortasse animal vigilaret, & sensus parum sentiret. Præterea si retrahuntur hoc tempore spiritus ad cerebrum, aut sponte, aut vi, aut natura. Si sponte & electione, duo sequentur. Alterum est, quod statim vbi in mentem venerit cupiditas, dormiremus; nostra enim appetitio deliberatioque vel esset ab ipso spiritu, aut in eo ipso consistens, vel ipsi saltem communis, & ita vt statim si aduenit, cupido effunditur, & per totum spargitur, idem à toto in illud principium cōfestim

rediret. Alterū est, quod totus retraheretur : nam si secus fieret, certe vis sensitiva non esset vna, neque spiritus totus consentiens, sed appetitiones in illo contrariæ, vtpote quod vna pars velit retrahi ac retrahatur, alia autem velit manere ac maneat, & ideo sequeretur etiam, quod idem animal simul posset dormire & vigilare; porro vigilaret per eam partem, quæ non vult retrahi, dormire autem propter aliam, nec potest dicere, eam partem, quæ remanet, esse ineptam vigiliæ, quoniam satis est idonea sensationi, vt vidimus paulo superius: si vero per vim aliquam compellatur, aut ab extrinseco id fieret, aut ab intrinseco vim inferente; at certe ratio eadem est, vt compellantur omnes: idem namque ingratum, molestum aut corrumpens obnoxium est omnibus, nisi fortasse dicat, partem aliquam deponi in extrema parte tanquam custodem, sicut in exercitu arceque munita, in qua expiatores quidam assignantur noctu diuque ad custodiam arcis aut exercitus totius. At si naturaliter ille motus retractionis efficeretur, dubio procul omnes conuerterentur in eum principii locum secundum eandem naturam, postquam nihil obstat: cum enim in fornace conclusus est ignis, nisi aliquid prohibeat, totus secedit contendens ad superas sedes. Præterea cum homines dormiunt, tametsi somnus sit pro-

fun-

fundus, solent se ipsos adhuc dormientes in alterutrum latus vertere, brachia interdum mouere, & iactare crura: motus autem cum sit actio, maiori eget copia spirituum, quam sensus, qui in patiendo consistit. Cum itaque motus fiat, quomodo potest fieri tanta spirituum retractio, vt sensus proprio muneri sufficere non possit? Confirmatur deinde, nam multi de latione quadam in somnum occupati ab aliis vocati solent respondere, & confusa quædam dicere, aut statim expergisci, ac statim iterum dormire. Quomodo autem fieri posset, vt tam cito fierent illæ spontaneæ emissiones & motus reuersiui? Præterea, multi dormientes exercent quamplura opera vigilantium, siquidem ambulant, clamant, vocant, respondent, & audire videntur, ac maiora istorum faciunt, quæ quidem si reuocatus esset spiritus, fieri non possent, ac si spiritus non satis est sensationi, longe profecto minus satis esset actionibus, quippe quæ maius robur exigunt, sed vnum habent commune omnes, quibus talia contingunt, quod neque audire, videre aut facere quidpiam se animaduertunt. Præterea si sola dormiendi causa esset retractio spirituum animalium, sequeretur, quod ipsimet in cerebro congregati, vel quacunque in alia parte ad imaginationes cogitationesque essent idonei, aliasque proprias functiones: ad has enim mi-

nime requiritur actualis operatio externorum sensoriorum, experimur tamen, dormientes non cogitare, si vero cogitent aut imaginentur, id esse somnium, & non fieri in eo nisi intercisas quasdam & inordinatas imaginum compositiones, diuisionesque & exstimationes ineptas, cum tamen eius temporis cogitationes deberent esse meliores: nam si intensius cogitanti spiritus in locum cogitationis affatim conspirent, certe ob id cogitatio melius succedit: nam virtus vnita est longe paratior, ac magis ad agendum idonea. Ceterum si dixerit, in quolibet somno fieri cogitationes, earum vero nos esse immemores, diceret perperam, quoniam ipsemet omnem recordationem actionemque omnem animalem in eundem spiritum coniecit, ac saltem in somno leuiori essemus memores, quod tamen non fit. Si vero dicat cum Platone & Stoicis ab illis operationibus abstinere, quoniam quiescat ibi spiritus, cum alioqui actiones illae non nisi cum motu perficiantur, sed ipse sibi contradiceret, cum censeat, calorem per se perpetuo ciere motum, & nisi alio modo mouere possit saltem circulariter: motus enim est eius propria perfectio, quomodo igitur poterit quiescere? & nisi quiescat, quomodo abstinebit? Præterea efficitur sæpissime somnus, vt superius dicebam, ex sola meninge compressione; ergo fieri potest citra spiritus

tus retractionem. Nisi respondeat Bernardinus, illud fieri pariter propter retractionem, quia patiente hac cerebri membrana, in eundem locum confluunt spiritus audacter propter principis partis affectionem, opem nimium ferre cupientes. Hoc autem facillime confutatur, quoniam si spiritus vere sapiunt in nobis profecto Medici alicuius si comprimitur illi membrana nequaquam confluerent: dignoscerent enim, vanum esse laborem, utpote quod ferre opem non possint, ac fortassis afferant detrimentum: adhuc etiam sequeretur, quod in dolore capitis vehementi, in inflammatione cerebri, atque doloribus ex pungente materia illuc etiam conspirarent, & somnus efficeretur, nec certe vigilia fieret ob siccam aliquam materiam redundantem in capite, sed pro ratione affectus spiritus ipsi in eum locum à toto corpore profiscerentur, quin etiam ex cordis passionibus & compressionibus, quales fiunt in eius palpitatione, pariter somni evenirent frequentes, quoniam pars princeps est, & vitæ totius principium, imo si cerebrum inflammationem patiatur, aut eius membranæ, cum passio vehemens sit, spiritus tamen neque in principio, neque paulo post illuc aspirât, nec somnus vllomodo generatur. Præterea ex sola humorum irrigatione in ipso cerebro facta statim somnus obrepit, spiritum tamen ob id retrahi

non est necesse: nam pariter omnis humorum profusio in ea parte somnum alliceret, sed multe alluuiæ pro somno afferunt vigiliam. Præterea sola euaporatio somnum allicit, dummodo non mordicet, vellicetque aut erodat; quapropter assumpto cibo, & rebus præsertim vaporosis, mox somni adueniunt inuincibiles, spiritum autem ob id retrahi non est opus: præterea fiunt somni ex molesta lectione, ex iucundis pariter sonis, quamobrem Syrenas aiunt dulcissimo cantu soporem allicere nauigantibus, vt curam nauigii soporibus victi prope omnes deponerent: ac si molestia facit somnum, quia compellit truditque spiritum auditus intro, nequaquam istud fieret propter iucunditatem, contrariorum etenim effectus sunt contrarii.

C A P V T V I I.

Ponitur propria sententia de generatione somni.

VT autem valeamus ingenue veritatem huius quæstionis explicare, operæ pretium est nonnulla primum animaduvertere, vnum quidem est, quod sensus, vt ait Aristoteles in libro de Somno cap. secundo, est vnus & principium vnum, tametsi per applicationem ad diuersa sensoria prope dehiscat in multas facultates positione & officio diuersas; quapropter dicebat Themistius, cum dixi,

dixi, quinque sensus, volui dicere, quinque sensoria: melius enim est dicere, sensoria diuersa, quam sensus diuersos. Et eadem ratione Philosophus inquit, istis sensoriis quoddam esse illis proprium, nempe applicationem & naturam propriam, aliud commune, quod est facultas illa à principio primo dependens, & contendens etiam ad illud: cum vero cerebrum tale principium sit, efficitur, vt tota sentiendi mouendique facultas ab ipso dependeat. Insuper si principium est, fieri non posse, vt ista pars seu sensus eius non prospiciat singulis sensoriis, & partibus omnibus quasi pro tribunali sedens, imo si tanquam facultas animaduersiuæ suscipiens motus aliorum (vt ita dicam) sensuum, hæc illos non prospiciat neque animaduertat, reliqua sensoria esse per se ipsa stupida, ac si oculus videat animalis, ipsum tamen nequaquam animaduertere quod videat, neque si agat ipsum agere: sensus enim est vnus & principium hoc vnum singula animaduertens prospiciensque perfecte, atque hinc est, vt quidam influxus conspirationis ab illa parte principis in singulas emittatur pro sensu, & motu obeundo, cæteraque ab ipsa dependeant sensoria; & propterea dicebat Galenus primo de symptomatum causis capite octauo, cerebrum esse sensorium sensoriorum, & instrumentum instrumentorum,

hinc pendet illa lux sensiuā & motiuā, & quia cætera fouet sensoria, cæterasque itidem partes ad motum idoneas; propterea si eius influxus intercipiatur, ipsa desistunt à propriis muneribus, & si sentire ac vigilare pars ista non possit, consentaneum, imo necessarium est, ut consentiant aliæ, eaque insuper quiescente quiescant, & compressa modo quodam ipsæ simul comprimantur. Hæc omnia sunt manifesta experimento sensato, illud quoque manifestum est, quod virtus, quæ in aliis partibus reperitur, pendet ab ista in esse, & conseruari, quemadmodum lumen aeris sibi ab astris communicatum, quod perpetuo ab ipso astro pendet in esse, & conseruari: nam vidimus in sectione canis viui rem prorsus admirabilem ligari, scilicet nervos recurrentes, & statim vocem esse interceptam, eisdem denuo solutis à vinculo, vocem integre recuperatam fuisse, aut alterutro comprehenso dimidium vocis auferri, pariter etiam si propter obstructionem siue mollificationem nerui, aut aliam ipsius imbecillitatem paralysis obtingat, ut aut influxus, aut virtutis continuitas auferatur, aut instrumentum ipsum fiat inualidum, nempe ex obstructione absolutionem eius impediēte, aut mollificatione auferente vigorem: pars enim quæ relinquitur nisi sit principio continua, & consentiens, ab eoque non refoueat, omnino est

est inepta proprio muneri, neque vero spiritus, qui subiectis partibus permanebant, statim recurrunt sursum. Nam si tu ponis, fieri non posse, ut alii descendant, quomodo ascensus erit possibilis? Itaque ut per vigiliam huius partis & sensus primarii cætera vigilant sensoria, si recte se habeant, ita per eiusdem quietem & compressionem illius sensus cætera quiescunt, ex quo stupida illa videbuntur, nisi hæc ipsis incumbat, & prospiciat prope emittens quandam virtutis aspirationem. Cum itaque in vigilia talis pars sit expedita, adeo, ut intentionem quandam sustineat, quam proprius vigor facit, & virtus spiritus atque conatus, cum illius agitatione quadam & motu (ut ita dicam) conico, & illius sit prompta quædam idoneitas cunctis incumbendi, & animaduersio non impedita neque intercisa: ita talis partis quies ac prope compressio, in qua deponitur omnis omnino applicatio spiritus ferme omnino quiescunt, & vigor illius partis cedit, ut pars ipsa fere conuiueat & decumbat, illa dispositio affectioque somnus est, similis profecto oculorum cõnuiuentiæ & corporis totius remissioni, aut procidentia manus: cum enim cerebrum expeditum est, manet ut brachium tensum & conatum sustinens, qui ascribitur rectrici facultati, & nervos intendenti: cum vero in-expeditum est, sed remissum quiescit, & vigorē
atque

atque conatum illum deponit, somnus est, & non absimilis remissioni eiusdem brachii, atque ita principio sensuum quiescenti cetera consentiunt sensoria, vel etiam si quidpiam agant, se illud agere non agnoscunt, quia sopita est ipsa facultas animaduersiva, & cunctis prospiciens perfecte, idemque fieri, si quapiam materialis substantia aggrauationem pariat, ut vel ipsam faciat conuiuere, & remittere ipsius vigorem atque intentionem, aut aspirationem illam intercipiat cohibeatque. Hinc est, ut merito post laborē somni efficiantur, atque post animi quosdam defectus & spontaneas lassitudines, hinc etiam est, ut quicumque cerebrum habent minus firmum, sed laxum quidem illud atque obæsum, ad somni dispositionem sint ceteris paribus magis proclives. Somnus ergo est quies cōpressioque animalium facultatum per quietem & compressionem primæ partis, quæ primum appellatur sensitivum ac principium sentiendi, & si quis vellet substinere, nequaquam fieri sensationem per emissionem spiritus animalis non cogeretur utique, ut alias explicavi.

CAPUT VIII.

*Proponuntur nonnullæ dubitationes, ac
dissoluntur.*

QUÆRUNTUR modo nonnulla, quorum explicatio maior erit totius quæstionis dilu-

dilucidatio. Primum, quod quæritur, est, an dormiente animali impediatur influxus virtutis animalis ab ipso cerebro in subiectas partes: nam si non esset præpeditus, mirum, quin aliæ partes in somno sentiant, & motui proprio singulæ sufficiant: si vero est interceptus, sequeretur, manum dormientis aut pedem nullo pacto esse ad sentiendum idoneam, postquam sensus harum partium pendet in esse, & conseruari ab illa prima: sic enim videmus fieri, si pars aliqua sit paralytica, & apoplectica certe non sentit, & forsitan est expers motus, cum cerebrum virtutem illam non impertiatur. Secundo, an illa quies & vacatio primi sensitiui sit spontanea vel naturalis: nam si esset spontanea, possemus statim dormire, cum primum in mentem subiret dormiendi desiderium, quemadmodum motus brachii, quia spontaneus est, & quies illius similiter, cum primum nobis placuerit, mouemus ipsum, aut contra submittimus, vt indulgeat quieti: si vero est naturalis, vtique non possemus quandoque ex arbitrato capere somnos, quemadmodum sæpe facimus. Tercio, si somnus est quies sensiuæ ac motiuæ partis animalium, vacatioque potissimum primi sensitiui per essentiam; quamobrem non dicimus, apoplexiam, caros, syncopes, & similes affectus esse sopores: sunt enim similes quædam primi sensitiui vacationes. Quarto,

to, quomodo fit, ut dormientes nonnulli, quemadmodum diximus, opera quædam vigilantium obeant, ac postea illorum non sint memores, somniorum autem prope omnium possunt recordari. Quinto, quamobrem dormituris oculi primum cunctarum partium conuiere incipiant, & grauentur veluti onere pressi, ac si somnus in oculis esset; & quare frigida eis partibus illita, impetum & torporem somni nonnunquam restinguat, cum alioqui ipsa per se frigiditas potius somnum quam vigiliam alliciat, utpote quæ immobilitati & pigritiæ momentum conferat, ac torporem per se inducat. Pro solutione primæ difficultatis recolendum est illud Aristotelis dictum, quod sensus est vnus & sensorium primum vnum, quod vel est cerebrum aut spiritus ipse, ut Ioannes Grammaticus: spiritus enim est sensorium commune, & sensus, qui in eo continetur, dicitur communis, qui in particularibus quibusdam sensoriis applicatus fit varius, & in principe quadam parte tanquam primario instrumento est sensus princeps; ideo quamuis multa essent sensoria, satis esset ad comprimendum ea sola compressio illius primæ particulæ, tametsi nullo modo aspiratio esset præpedita: nam satis est, esse impeditam aut interceptam eius animaduersionem, & suspensam omnino promptitudinem illam ad omnes applicatio-

tiones, ac vigorem eius esse remissum: videtur etenim somnus proprie tanquam remissio & vacatio primi illius sensitiui, aut quies. Hinc ergo fit, vt totus homo siue animal totum dormiat aut vigilet, sentiatq;. Et quamuis vna sit pars quæ videt, animal tamen dicimus videre, animal mouere pedem, hominem mouere brachium: ipsum enim mouetur, mouet autem homo per appetitum & propriam formam, est autem illud principium sentiendi, quemadmodum si poneremus, telam aranearum totam esse sentientem & veluti animal vnum: araneam vero in medio adesse tanquam in centro & principio, profecto si medium illud sentire non posset, cæteræ quoque partes sentire non poterunt, quoniam singulæ consentiunt eidem principio: quomodo enim totus sensus expeditus erit, si principium ipsum inexpeditum maneat? quo animal totum vere sentiens est, atque cognoscens, & cæterarum partium, motiones alterationesque suscipiens, & recte diiudicans, & respondet huiusmodi consensus pro ratione affectus illius partis, quoniam si levis est copula & quies, vacatioque non nimis alta, certe leuissimus torpor efficitur aliis partibus: si vero maiori ex causa altius comprimatur, profecto torpidissima, & pene sensus expertia fiunt alia sensoria, possumus etiam fateri, nequaquam solutū esse & expeditū illum
præ-

præclarissimum influxum sensuæ lucis ex cerebro in subiectas partes, nunquam etenim fit, nisi illo vigorem obtinente & substinente vigilem intentionem, quemadmodum neque nervus particulæ dat motum nisi intendatur; non secus itaque ipso flaccescente cerebro motus aufertur ab aliis partibus, & sensus etiam illarum euadit ineptus. Ad secundam respondeo, somnos variis modis allici: sæpe enim violenta est quies istius, & præter naturam à causis nimirum præter naturam agentibus excitata, quemadmodum fiunt somni morbofi: interdum naturaliter obtinent post laborem vigiliæ, interdum etiam nostra cupiditas & deliberatio momentum ad somnum habet valde opportunum. Sed propterea non est quies omnino spontanea, qualis utique est quies brachii aut cruris: habet enim ad illam quietem absolute imperium appetitus; pars enim, quæ motum habet voluntarium, potest captare quietem, cum primum in mentem venerit, & cessare ab illo motu, possumus tamen nos indulgere quieti, conuiuere oculos, suspendere omnem actum applicationis, corpus ipsum remittere, atque intentionem corporis deponere. Hinc vero sequitur paulo post ipsius cerebri demissio vacatioque: ea enim non statim fit, quia spiritus eius conatum substat, suæque agitatione & motu cohæreo non vult dimittere

re

re actionem propriam: gaudet enim quadantenus motu, ac nonnulla solent esse impedimento, nimirum cogitatio alicuius quod auidemoueat, imaginatioque non iniucunda siue etiam necessaria, sollicitudo, & curæ spirituum agitatio indefessa, vigilandi consuetudo, & delectatio, & multa eiusmodi. Complura igitur nostro occurrunt appetitui, vt propterea non statim possumus captare somnos, cum accesserit cupiditas: nonnulli vero, qui cerebrum habent mollius & quasi flaccidum minus, scilicet firmum & laxius, siue etiam humore effectum languidum & tanquam onere pressum, ii quamprimum in somnum deferuntur citra vllam resistantiam, nisi voluptas vigilandi efficiat, vt cerebrum nō dimittat suam iucundam intentionem: nam vicissim vtraque iucunda est. Sed dices, quomodo potest cerebrum conuiuere, si perpetuo respirat, aut saltem mouetur constrictionis quodam motu atque dilatationis, propter motum arteriarum frequētium, exurgente nimirum subsidenteque spiritu? Respondeo, semper ipsum illo motu cieri, sed tamen in somno ipsi accidere sicut homini compresso, qui moueri posset obscurius, & minus absolute ac expedite. Ad tertiam dico, primum hoc sensitium multis modis affici posse, sensumque ipsum comprimi, ac facultatem animalem, primum per modum quiescen-

scientis, & quietem captantis post diuturnam vigiliam: omne namque nimium laborem parit: secundo potest comprimi ab aliqua causa cogente omnino præter naturam: tertio secundum modum quendam medium: quicunque innaturales sunt, & à causis præter naturam geniti varia & propria suscipiunt nomina. Cum etenim causæ sint diuersæ, affectus non consentiunt; itaque nec proprie somni debent existimari: neque enim omnino excitabiles sunt, sed impotentia quædam vigilandi: reliquæ dispositiones sunt somni, hi quidem altiores, illi vero minus profundi, respondet enim affectus affectui, & consensus principio. Sed dices, quamobrem visus minus agere possit in somno, ac per eum minus expergisci valeamus, quam per alios sensus: nam tametsi oculi essent aperti, obiecta tamen illis oblata non cognoscunt, attamen cognoscere deberent, quia facultas non est retracta, & instrumentum erit bene affectum, per alios tamen sensus expergisci possumus. Respondeo, quod istud fit ob varium modum, quo mouent obiecta, siquidem visibile mouet spiritualiter tantum, & leues sunt eius alterationes à proprio obiecto; itaque non stimulat sensituum, ac propterea maiori eget conuersione ad se ipsum, & attentione videntis: repugnat autem, sopitum animal esse conuersum intentumque circa rem visibi-

sibilem, & quamuis videretur se videre, nullo pacto ipsam animaduerneret, quia sopita est vis princeps, quæ est principium totius sensus ac facultas per se animaduersiva: cætera autem sensibilia mouent vehementius & stimulant; igitur possunt excitare. Nam somnus & vox alta impellit membranam, quæ est in concauo auris, & facit bombum in capite. Cauum etenim est, itaque facillime partem illam sopitam excitat. Ad quartam dico, eos homines, qui à visis altius afficiuntur, aut secundum naturam, aut ex vehementi occasione, vel potius consuetudine, quales potissimum sunt melancholici, & curis circumplexi, talia per somnum faciunt perperam somniando: nam vehemens aliqua imaginatio in somno, quæ somnium est, dum vehementer imprimi, tametsi rudis sit & intercisa, inexpeditaque, potest mouere corpus ex illa occasione, & apparens illa necessitas, vel impetus validæ imaginationis suadentis vires intendit ad motum & actionem imaginatam, quod sensum alioqui magis reprimi. Sed quia principium illud animi non erat expeditum, & per vim validæ imaginationis intercissæ magis ab omni alio extraneatum, & compressum vtraque ratione, scilicet somni & vehementis imaginationis; propterea se illa agere non animaduertunt, neque memores esse possunt eorum,

P 2

cum

cum fierent vigiles: nostis enim, nos esse illorum memores, quibus fuimus intenti, & animaduertimus cum obtingerent, tunc autem altissimus erat sopor, & mens tota in aliud quidpiam conuersa magis comprimitur, & minus est expedita; itaque cum nullo modo animaduertenterent, quæ agebant, non possunt recordari, quia si animaduertissent, destitissent vtique, ac si quandoque fiunt memores, dicunt se somniasse, non autem egisse: nam imaginationis possunt recordari, cui incumbebant, actionum vero non possunt, quia quod agerent nullo pacto animaduertunt: nam etiam in vigilia si alta inuadat cogitatio in itinere, cogitamus quidem & vna incedimus, recordamur eorum, quæ cogitabamus, sed incesse minime, quia non animaduertebamus illum motum aut alias huiusmodi actiones: somniorum vero nisi sint admodum leuia & celerius obtingentia, nec alta nimis compressio, vt plurimum recordamur, quoniam intrinsecis illis phantasinatibus, quæ sibi præsentia sunt, tametsi existat inexpedita, ob dispositionem indebitam instrumenti potest incumbere. Ad postremam dico, ipsos oculos esse cerebro consentientissimos: hoc enim sensorium tum vicinissimum est, tum etiam solum sensoriorum omnium mouetur assidue; quapropter instante somno & cerebri quadam remissione atque pigri-

pigritia, confestim pigerrimus fit oculus, & ad motum ineptus; itaque videtur sibi esse onus & palpebra, vult conniuere, ac videtur suomet onere grauari, instrumentis scilicet ad motum eneruatis ob consensum principii & vicinitatem: cum autem frigida illinitur, quoniam totus aqueus est, & contractu illo gaudet, sensum aperit, ac mouet.

C A P V T I X.

Explicatio in particulari, quomodo singula alliciant somnum, & qui magis ad somnum sint proclines.

HIs itaque absolutis, consequens est, vt quomodo singula magis in particulari somnum alliciant, explicemus. Primum igitur ex lassitudine, quæ ob diuturnum perui- gilium contrahitur, adesse oportebat istam somni tralationem & quietem, ac vicissim v- trumque: nam omne nimium est obnoxium. Cum igitur vis sensus vel sensitium ipsum est propter vigiliam labefactatum, quietem expetit alioqui necessariam, vis eius submit- titur ac flaccescit, & ipsum sibi ipsi videtur o- nustum, onus, inquam, molestum, & pigritia fit; itaque somnus obrepit, & corpus totum decumbit, primum autem ob id caput recli- nat. Eodem modo post labores somni con- tingunt; nam lassitudo facit debilitatem vir-

tutis & omnium instrumentorum, ac denique vigilandi, agendique amplius molestiam, ac forsitan quandam impotentiam. Primum itaque motus ac sensus instrumentum, quod est sensorium sensoriorum, & instrumentum instrumentorum, ad motum, inquam, pigerrimum fit, & quies ab ipso incipit primum: sensus enim ac mouendi agendique facultas vna & principium duntaxat vnum, non aliter ex balneo, quoniam dissoluit plurimum, & imbecillitatem parit, itidem ex quibusdam animi defectibus, qui celerem lassitudinem afferunt: quanto enim celerius fit, tanto etiam pigritia maior, & ferme vigilandi impotentia procedit, eadem ratione sudores quidam diaphoretici, quippe qui non modicam imbecillitatem & lassitudinem afferre possunt, & spirituum præsertim resolutionem. Consentaneum igitur est, vt vigor, qui potissimum è spiritibus dependet, flaccescat, ac primum ipsum principium, primumque instrumentum graue onus sibi met esse videatur, & impotens ad sustinendos vigiliæ conatus, tametsi alias essent sibi gratissimi. Somni quoque à vaporibus fiunt, ac præsertim ab assumpto cibo & potu: nam replent caput, & calorem spiritumque exturbant; itaque cerebri vigorem eneruant, & compressionem faciunt, ac vigilandi fastidium, partim etiam meatus ipsos obstruunt, vt fastidium hoc ma-

gis subcreſcat; itaque ſomnos non immerito
cient; id itaque in febribus fieri ſolet circa ac-
ceſſionum initia, cum vapor aſſatim pluri-
mus furſum reſpirat ad caput: pariter ex vini
potu, & rebus aliis vaporem emittentibus
copioſiorem: nam ſedem illam animi præ-
ſtantiſſimam comprimunt, & replent, pariuntque
faſtidium vigilandi, cum reddant illam inex-
peditam ad actiones obeundas, & vires eius
eneruent, ſolent etiam vapores ibi in humo-
rem conuerti, ac partem eandem irrigare vt
pluuia, aut ros: ſola enim multitudo præſer-
tim in humido loco facit denſationem, &
humoris generationem, ſicut in alembico &
operculo: humor autem facit aggrauatio-
nem & obſtructionem, & ideo parit pigri-
tiam, & vigilandi ineptitudinem; itaque in e-
brio, niſi ſoluantur crapulæ, ſomnus ſemper
perſeuerat. Pariter etiam humores tum com-
primendo, tum aggrauando, obſtruendo &
eneruando per mollificationem ſomnum al-
liciunt, quia videtur ob id cerebrum eſſe ſibi-
met oneri, & vigilare non poſſe, quia non eſt
expeditum, & robur eius reſractum: illi vero
ſi in partibus ſentientibus fuerint vt triſtis
ſenſationem aut diſtendendo, aut pungendo,
rodendoque faciant, vel quomodolibet alias
dolorem pariūt, ſi vero etiam in cerebri ſub-
ſtantiâ non exigui aut ibi ſolum, acres tamen,
mixtam generant affectionem ex ſomno

& vigilia: nam aggrauatio obstructioque, & eneruatio illius visceris soporem parit, siue in somnum delationem: erosio vero & punctio, aut mordax calor parit excitationem sensus, quia vellicat & stimulat perpetuo: in hunc modum sunt illæ lethargicæ phrenitides, & coma vigil, & variant affectus secundum magis & minus, prout alterutra causa magis obtinet. Ex compressione meningæ non est mirum, si somnus fiat, & ille quidem altissimus, seu potius impotentia vigilandi, quia cerebrum velut onere pressum, in expeditum est, & conatum illum alacrem refugit ad vigiliam necessariam, sed vires submittit, & prope eneruatum decumbit, quandoque etiam solum vestigium, & nota compressionis hoc idem facit, quoniam pro eodem est, ac si materiale aliquid actu semper comprimeret, quantum ad sensum, & hoc perseverat, quousque passionis hæc soboles non erit extincta. Frigida quoque omnia soporem alliciunt, quia sensus immobilitatem & pigritiam faciunt, atque omnino vigilandi ineptitudinem stuporem afferunt, aut torporem modicum, qui somnum facit in cerebro: nam maior torpor maiorem facit affectum. Ex molesta lectione somnus allicitur, quia facit in anima radiosam & molestam applicationem, unde fit molestia vigilandi & sentiendi; quamobrem pigritia sit sensui, & præsertim sensorio pri-

primo, cuius officium est singulis prospicere,
 & animaduertere. Amplius ex suauissimis so-
 nis & harmoniis, quales per fabulas produnt
 fuisse in mari concentus Syrenarum iucun-
 dissimos, quoniam blandissimi soni demul-
 cent aures suauiter, ac totum cerebri sensum:
 cauum enim est, & conterminum auditui;
 quapropter in illa blanda & suauis applicatio-
 ne quasi manus dans recumbit ac requiescit;
 itaque facit delationem ad somnum, quem-
 admodum apro accidit habenti crassum co-
 rium, & sensum eius minus alacrem & inso-
 lentem, gaudet adeo prurigine, vt totum se
 extendat & recumbat, & decumbente totius
 conatu somnus illum inuadit: somnus enim
 vt quies est, atqui per sensum auditus magis
 appropriate allicitur homini, quia suum ob-
 iectum blande mouet, proximum est cerebro
 illud sensorium, & minus distrahit, videtur-
 que cerebrum intus afficere, vt superius dice-
 bam, quietem amat, & fixionem blandam,
 quamuis etiam calores suaues somnos mo-
 uere eodem modo soleant. Vidimus præterea
 motionibus quibusdam & sonis minus blan-
 dis somnos cieri, quemadmodum nutrices
 suis infantulis sæpe illum accersunt: eos nam-
 que in cunis positos æquabiliter mouent, &
 canunt parum suauiter, aut sonis quibusdam
 ineptis obstrepunt, atque ita somnus illos in-
 uadit, quoniam motus ille facit videndi fasti-
 dium.

dium, sonus autem audiendi; quapropter sensitivum primum propter tædium & fastidium suspendit applicationem suam, & requiescens vires submittit; itaque somnus efficitur iure optimo. Tenebræ deinceps & silentium soporem afferunt ob sentiendi impotentiam: sic enim facta quiete movetur sensus illius partis in amorem & voluptatem quietis. In hac postrema parte videbatur consentaneum, ut exponeremus, qui magis aut minus ad dormiendum aut vigilandum sint idonei: dicebat Aristoteles, habentes venas latiores minus esse ad dormiendum proclives, & ratio est, quia magis liberam habent transpirationem, & effluxum; quapropter minus obstructionibus corripuntur, & in his maioris est caloris impetus, qui ad vigilandum haud parum prodesse potest, hi quoque minus obæsi fiunt, & ideo magis expeditum habent cerebrum: sunt autem somnolentiores, quibus cerebrum est humectius, quoniam humor facit aggrauationem, & cerebrum ipsum, quo minus firmum est, quale per humorem efficitur, magis prompte vires submittit, & manus dat quieti: cum autem ficcius est & durius, promptissimum est ad vigilandum: prope enim inflexibile est, & remitti non potest, & quidam ob siccam cerebri temperaturam prope omnino sunt vigiles, hoc modo contingit senibus propter ætatis

tis

tis temperaturam sicciorem : nescit enim sic-
cius cerebrum conuiuere, & vires submitte-
re : nonnulli quoque sunt propter frigidita-
tem somnolenti, atque alii propter calorem
vigiles, atque nonnullis humor quidam acu-
tus & calidus affluit, qui perpetuam fere vigi-
liam parit, quia vim habet excitandi non re-
missam. Ex his facile est plura cōgregare tum
de temperamentis naturalibus, tum æta-
tum, tum denique secundum va-
rios casus acciden-
tium.

DE

DE FAME ET SITI OPVSCVLVM QVINTVM.

CAPVT L

De exortu famis & sitis, atque earum distinctione, & quibus conueniant.

QVONIAM natura cuncto-
rum entium non esse modo,
verum etiam conseruationem
affectauit ; propterea
cum sublunarium præstan-
tissima constituta iam essent corpora, vitali
hac luce insignita, vt ipsa diutius possent per-
manere, & vitam degere, fomitem quendam
instituit, nempe alimentum vitæ necessari-
um, quod non solum vtile est ad augmen-
tum, cum imperfecta quodam modo exori-
antur, & periodum quandam perfectæ ma-
gnitudinis desiderent pro conuenientia for-
mæ, & operationis secundum speciem præ-
stantissime, verum etiam ad conseruationem,
& caloris salutem : nam calor tum proprius,
tum alienus, vt colligitur ex Aristotele de
longitudine & breuitate vitæ, atque Hippo-
crate in libro de Alimento, substantiam pro-
priam dissipat, quamobrem fit, vt animan-
tium

tium illa cumulati-
us, hæc autem minus ege-
ant pro ratione caloris. Sed quoniam viuēti-
um corporum, quibus est opus alimento, alia
ipsum habent prope aut coniunctum, quem-
admodum sunt plantarum genera, alia vero
remotius quæritant, eo quod separatum ha-
beant, ideo factum est, vt plantæ, quæ tan-
quam in matrice perpetuo nutriuntur su-
gendo alimentum è terra paratum, cui sunt
affixæ, nullo sollicitarentur desiderio nutri-
endi, neque esuriant, tametsi naturalem (vt
aiunt) habeant appetitum, qui profecto non
est aliud, præterquam naturalis quædam, &
insita promptitudo seu propensio, atque po-
tentia ad excipiendum alimentum sibi con-
ueniens, humorem, inquam, è sinibus terræ
susceptum, quemadmodum diceremus, ap-
petere ac trahere ad sese oleum papyrum ar-
dentem, aut quemuis alium succensum fomi-
tem; ideoque satis (vt arbitror) improprie, &
per quandam analogiam appetitus nuncupa-
tur: cæteris vero, quæ habebant alimentum
remotum ac separatum, opus erat sensu, at-
que desiderandi potentia, vt non oblita sem-
per, quandoque famis tentigine sollicitaren-
tur ad alimenti desiderium, ne fortasse opus
naturæ factum præclarissimum momento
temporis contabesceret, atque hunc appeti-
tum famem, quendam vero alium sitim nua-
cuparunt, idque proprium duntaxat est ani-
mali-

malibus, quippe quæ desiderandi habeant facultatem, videlicet sensum. Hinc præterea effectum est, vt mouendi quoque ipsis potentia ascriberetur, qua possent ad alimentum ferri, cum non habeant præsens, ac traditus est talis motus hisce quidem clarius, his vero obscurius: motum namque manifestum obtinuerunt ea, quæ ex vno in alium secedunt locum, immanifestum vero atque obscurum alia, quæ paulo minus, ac plantæ affixa viuunt, ob id sane plantamina nuncupata, sed hæc talem habent motum, vt possint sese dilatare, & contrahere, atque ita sibi solent parare alimenta necessaria, nequaquam tamen credendum est, motum etiam cæteris inesse propter alimentum, quasi vero plantæ vt animalia ad illud moueantur, adeo vt radices tanquam manus extendant & porrigant: hic enim non est proprie motus, sed naturale augmentum secundum viam generationis, quod nihilominus efficitur, vt per eas radices, veluti per os sugant, & corpus totum nutriatur, quemadmodum inquit Aristoteles in libro de Plantis, & Hippocrates in libro de natura pueri. Empedocles vero, cum nimium tribueret calori & frigiditati, censebat, omne alimenti desiderium, qualecunq; illud sit, omnemq; nutritionem calori referendam esse, cum seruare ipsum oporteat per alimentum subministrato fomite, atque ipsummet

cau-

causam esse suam, ac totius instaurationis ob-
perennem renutritionem: nam manifeste vi-
debat, quæcunque corpora calidam vim ob-
tinentia, si paulo sint crassiora, quam natura
ignis desideret, ex necessitate indigere fomite,
& humore aliquo, si diutius debeant per-
manere, quod plane in singulis erit manife-
stum intuenti, & eorum quæ magis calida
sunt, aut magis etiam imperfecta, minusq; so-
lida, frequentius egent hoc dicto fomite, reli-
quæ vero minus: calor enim natus est consu-
mere substantiâ propriam, nam sine ratione
agit, facitq; ipsam cõtabescere, nisi reparetur
humidû extrinsece, vt quasi pabulo refouea-
tur assidue: frigida vero videntur ceteris pari-
bus diuturniora, & nullo egere alimêto, quæ-
admodum sunt lapides, metalla & eorum co-
gnata, quæ vel omnino sunt frigida, & solida,
vel parum obtinent caloris in substantia so-
lidissîma, cuius pertinacia & resistendi poten-
tia vincit actionē modici caloris. Quæ plane
vera videri possent, si sumeretur alimentû la-
tius, nequaquam vero si in propria ac germa-
na acciperetur significatione: sic enim ad vi-
uentem, vt viuens est, refertur, quemadmo-
dum declarauimus in tractatu de nutritiua
potentia. Sitis vero minime sit cunctis viuen-
tibus; quapropter minus quam esuries patet,
neq; etiam communis est cûctis animalibus,
quoniam non est propter nutritionem essen-
tiali-

tialiter: potus enim aquæ non nutrit, nullamque accessionem ad substantiam facit, sed tamen ipsa quoque vtilitatem non modicam ad alimentum habet. Cum enim siccis vescamur cibis, & sicciores fiant in ventriculo, si parum tenues assumantur; idcirco videbatur necessarius aliquis fluor, vt alimento misceretur sicciori, hic autem est potulenta substantia, cuius indigentia facit sitim; itaque prima vtilitas eius est, quod per ipsam ministratur talis fluor, humidaque natura, cuius ratione melius vnaquæque procedit concoctio in ventriculo: sic enim in leuorem detrita & attenuata facilius concoquuntur esculenta, quemadmodum plane videmus in externis decoctionibus igne factis, & Chimistarum genus cum soluere aliquid tentant, humorem commiscunt solido, vt opus succedat ex voto; ac propterea nonnunquam in medio decoctionis alimenti efficitur potandi desiderium, & fortasse tunc potum dare aliquibus non esset inutile. Nam si plus æquo siccetur alimentum, tandem corrumpitur, & scædum concipit odorem, parit grauitatem, & febrilem calorem: cum vero præclarum hoc munus peractum erit, abutitur deinceps natura eadem potulenta materia ad alium vsu: nam pro vehiculo est ipsi alimento per angustissimas venas: id enim si relinquatur, solum obstruet meseraicas venas suo lentore

& crassitie, sed mixtum humidæ fluidæque naturæ per eas multo facilius sese insinuat. Tandem vero hoc alteratum, & sanguineæ substantiæ nonnihil obnoxium, in propriam quandam excernitur regionem: pars vero altera adhuc relinquitur minus fæculenta, mixta cum sanguine, ne concreascit in propriis vasis, & commode adhuc per vniuersam corporis molem distribuatur. Præterea multam affert vtilitatem ad eam omnem siccitatem, quæ fit in corpore propter motum & calorem, nec non etiam ad teporem excedentis caliditatis; quamobrem sitis appetitus quidam frigidi & humidi definitur, præsertim vero ob cordis calorem & siccitatem, earumque partium, quæ spirationi momentum habent, vt latius iam iam explicabo, eaque potissimum ratione, vt ait Philosophus tertio de partibus Animalium capite septimo. Hinc etenim fit, vt nonnullæ animantes nullo modo sitiant; aliæ vero per exiguo indigeant potu, vt præcedenti asserebat capite: quæ enim sunt exangues, ac potissimum insecta vel omnino non bibunt, aut potulentis ipsis vtuntur, non potus, sed cibi gratia, siquidem natura sanguinis facit feruorem, defectus contra remissionem caloris & imbecillitatem; itaque proprium illis satis est humidum cum aliqua esculentorum humiditate, quippe quæ sibi vtuntur nequaquam siccis, quan-

quandoque tamen vtuntur potu, vt apes, vespa & cognata eorum, praesertim in aestiuo caumate, quando & labor & extraneus calor propriam dissoluit humiditatem, & interra-
neus calor videtur accendi, plurima vero non sitiunt, & illa forsitan cibi potius, quam sitis gratia proficiscuntur ad aquas, aliorum illa, inquit Aristoteles, non sitiunt, quae ca-
rent pulmone, vnde neque vesicam obtinuerunt, veluti sunt pisces, qui propter humidam temperiem, & loci in quo degunt naturam, ac ciborum qualitatem & assumendi modum nequaquam egebant potu; quapropter nec sitiunt, neque vesicam habent: corticata etiam omnia tum vesica, tum potus, quia potus est, desiderio carent excepta testudine: in hac enim corticatorum omnium natura tantummodo aptauit vesicam, cuius rei causam attulit Philosophus, quod marinae, praesertim testudines, pulmonem habent carnosum sanguineum, & similem bubulo, terrestres autem proportionem maiorem. Aues praeterea ex toto genere parum sitiunt, quoniam pulmonem habent laxum, pene exanguem, spumaeque non absimilem, & quorundam illorum adeo exanguis est & laxus, vt omnino non litiant, nisi febricitent, aut praeter naturam caleant, quemadmodum sunt rapaces accipitres, aquilae, falcones & eorum affines, atqui satis rationi consentaneum erat, vt a-

ues parum vel nihil biberent propter commoditatem operationis, quoniam potus haud parum inutilis esset ad volatum; itaque cœpit ex necessitate hac oriri naturalis consuetudo. Vescuntur præterea secundum plurimum humidis alimentis, quoniam rapaces aves vescuntur carnibus crudis cum multo cruore, solidumque habent ventriculum, unde minus humor transpirat, & parum illius dimittit, cum semel conceperit, ac potus gratia eructat in ventrem quidam humor proportionem respondens bili aut fero, qui tum coctionem accelerat, atteritque statim alimenta, tum celeriter facit ipsa prolabi, cumque humor in vesicam non excernatur, potest ille met sufficere, ne subinde potum desiderent, cum autem pulmonem illorum aspicimus, naturam exanguem intuemur & laxam; unde possumus colligere, in humano genere eos, qui calidiores sunt & sicci, pulmonemque habent tum densum, tum magis sanguinolentum, si siccam præsertim ventriculi ac iecinoris substantiam obtineant, esse magis potatores, alios contra exiguo egere potu.

C A P V T II.

Quid sit utraque appetentia, fames inquam, & sitis.

CV M autem operæ pretiū sit ante alia determinare, quid est sitis & fames, suscipiēda

est vtriusque definitio, quam tradidit Aristoteles secundo de Anima tex. vigesimo octauo, cum palam diceret, famem esse appetitum calidi & sicci, sitim vero appetitum frigidi & humidi, vtraque certe definitio tum methodo est assignata, tum etiam ratione confirmata. Omnibus namque manifestum est, vtramque passionem esse desiderium quoddam. Sed quoniam hoc vel sensus, aut certe ipsius mentis est operatio affectioque: propterea citra ullam controuersiam vtraque concupiscentia reddenda est sensui, quippe quæ cunctis ascribatur animantibus: sensuum autem proprie conuenit tactui; is enim est sensus vitæ & nutrimenti, vt ait Philosophus secundo de Anima. Idcirco credendum erat, famem & sitim esse appetitum eorum, quæ tactiua cognoscit facultas, hæc autem est calidi, frigidi, humidi & sicci; idcirco fames & sitis est appetitus istorum, atque horum potissimum, quoniam ex his constat, & prout duplex efficitur indigentia, calidi scilicet & sicci, frigidi quoque & humidi, ita duplex appetitus oriri debebat, cum vero, qui calidi & sicci indigentiam sectatur, appellarunt famem, alterum deinde sitim nuncuparunt: satis enim id manifestum esse debet, eandem facultatem, quæ cognoscit, desiderare, & appetere: nam si secus fieret, idem esset, atque si ego cognoscerem bonum aliquod, tu vero ipsum desiderares,

res, siue Socrates haberet alicuius rei indigentiam, attamen illam appeteret Plato. Cum igitur sentiat tactus indigentiam humidi & frigidi, vel contrariam intemperiem, calidam & siccam, quam ægre ferat, appetit frigidam humidamque potionem, vt indigentia hæc, quæ tristis est, repleatur, & sentiens defectum calidi & sicci, esculenta desiderat, & famis prurigine sollicitatur. Id etiam optima ratione confirmatur: nam fames debet esse appetitus eorum, quæ corpora nutriunt; fames enim est propter instaurationem deperditi, vt conseruetur substantia, aut etiam augeatur, quantum fieri potest, ac decet pro forma, sed calido & sicco nutrimur; ideo fames calidi & sicci est appetitus. Hic tamen me pupugit quædam difficultas, quoniam inquit Aristoteles in libro de Iuuentute & Senectute, nos calido humidoque nutriri, quomodo igitur fames erit appetitus calidi & sicci? Quin etiam si considerentur alimenta, aut sermo erit de intrinseco alimento, aut de eo, quod extrinsecum appellatur, si sumamus extrinsecum, certe neque natura hominis omnino sicca desiderat, imo pueri lac appetunt, adulescentes iuscula quædam, contusa & liquida, quæ actu & potestate sunt humida, si intueamur alimentum intrinsecum, hoc plane humidum est & calidum, vt inquit Aristoteles tertio de partibus Animalium; quamobrem

potius dicendum erat, fames est appetitus calidi & humidi, quam calidi & sicci, aut simpliciter fames est desiderium cibi, qualiscunque is sit, dummodo videatur conueniens: sæpe enim sicca, interdum etiam humida desideramus esculenta; sitis autem dicitur potandi concupiscentia: sin autem in aliorum species aciem conuertamus, pleraque tantum abest, ut sicca desiderent, quod nisi humida actu habeant, omnino abstinent, & famem diutius ferunt: si vero accipiamus alimentum intrinsecum, illorum etiam humidum est; itaque fames non est appetitus calidi & sicci. Respondeo huic difficultati, quod humidum est duplex, alterum fluidum & roridum, alterum autem solidum, atqui fames appetitus est humidi solidi, id vero cum solidum sit comparatione humidi roridi, quod sitim mouet, dicitur siccum, ac fames calidi & sicci desiderium, appello nunc solidum quandam substantiam paulo crassior, & quantum ad modum pertinet, paulo consistentiorem, quippe futura sit nutrimento solidarum partium, totumque animal, & caloris naturam refouere debeat, ac reparare id, quod erat deperditum: sed quoniam hoc humidum solidum animal ipsum coniunctum non habet; propterea extrinseca cupit alimenta. Cum autem quæritur, utrum sit appetitus extrinseci alimenti; fateor equi-

equidem : nam manifeste id patet, atque illud est, quod appetentiam hanc sedat, dum ingeritur; attamen hoc alimentum, inquit Aristoteles secundo de Anima textu quadragesimo quinto in principio, est dissimile, & quodam modo contrarium : in fine vero vi caloris efficitur simile, ac propterea calidum humidumq; redditur, ea nimirum humiditate, quale est id, quod nutritur; sic enim inquit ad verbum : (At enim interest plane si nutrimentum sit id, quod ultimo tandem adiungitur, atque additur, an non hoc, sed id, quod primum ingreditur, quod si utrumque quidem est alimentum, alterum tamen est digestum, alterum indigestum, utroque profecto modo & contrario contrarium, & simile simili dicere licet nutriri : nam si ut indigestum sumatur, contrarium contrario alitur, si ut digestum, simile simili nimirum hoc pacto nutritur.) Ex his ergo satis patet, famem esse appetitum calidi & humidi, id tamen aut in principio tale, vel saltem in fine, cum passum aliquid atque alteratum fuerit. Sed iam reuertamur ad propositum nostrum, unde discessimus : nam probare nitebamur, famem esse huiusmodi calidi atque humidi solidioris desiderium. Etenim illius est appetitus, in quo vita ipsius animalis consistit, id enim nutriendum est, & vitam reparans, ea vero in calido & humido consistit; igitur

fames est talis humidi appetitus. Amplius eorum est fames, ut initio dicebamus, quibus etiam constamus, calido autem humidoque solido constamus, quod siccum aliquo modo est, cum termino proprio cōtineatur, aut tale saltem in respectu. Præterea fames est appetitus instaurandi deperditum: quale igitur est id, quod fuit deperditum, tale etiam debet esse illud, quod appetimus, id vero est calidum & humidū solidum; ergo fames est quædam illius concupiscentia. Amplius tale est nutrimentum, quale est id, quod ab initio generationis ministrat natura: hoc autem est calidum & quodam pacto humidum solidum, ut patet in iis, quæ ex verme, ex ovo, aut semine generantur, quibus omnibus talem subministrat substantiam, quæ futura sit nutrimentum eius quod generatur. Caterum quia dicit, etiam in definitione est appetitus calidi, sese offert occasio dubitandi, si sit calidi in actu, vel potestate tantum: multis plane videretur esse appetitus calidi in actu, atque ob id nos fercula desiderare actu calida: quod tamen absurdum est, ut paulo post profuse dicemus, ob id fateor ex mente Aristotelis loco nuper citato, famem esse appetitum calidi saltem in fine, atque adeo si quispiam diceret, fames est appetitus cibi siue alimenti, hoc ipsum fateretur diminute, siquidem Aristoteles assecutus est definitionem hanc perfectissimam.

fectissime: alimentum enim est pro materiali solum, sed ponendo calidum & humidum connotatur hoc, & alimenti ipsius natura, in quam conuerti debeat, & qua potissimum ratione alimentum dicatur; namque hoc modo natum est actu, & proxime nutrire. Et hæc proprie est formalis definitio, quoniam hæc est natura famis, & illa fitis: cæteræ autem, quas attulit Galenus, sunt causales, quippe quæ per causam facientem, coniunctam tamen, assignantur, cum diceret, fames est sensus suctionis, aut alias fames est sensus indigentiaæ alimentorum.

C A P V T III.

Qua parte corporis, item qua parte anima cognoscente fiat fames, atque omnino de partibus cibo accommodatis.

M I H I visum est, semper aliquos posse suspicari, vt fames sit passio quædam totius sensus, nullius autem determinate, ac singularum etiam totius corporis partium, conceptaculum tamen eorum, quæ comeduntur, esse duntaxat vnum. Etenim si fames indigentiam sequitur, & propter instaurationem fit eius, quod est deperditum, vt perinde seruetur animalis substantia, certe in singulis partibus nostri corporis fieri deberet, post-

Q 5

quam

quam singulæ inaniuntur, & reparationis egent: accedit etiam, quod æque omnes habeant sentiendi facultatem, vt gaudere valeant, & vicissim triftari, gaudere quidem propter conueniens & salutem, triftari vero propter defectum & contraria, neque videri potest, vt aliqua tantummodo pars corporis efuriat per disciplinam & consuetudinem, quoniam efuries est appetitus, quoad originem pertinet naturalis, & eque fit primis diebus atque in senio. Alii contra existimarent quidem, per vnā duntaxat partem efurire, quam ventriculum appellant, sed tamen eam proprium quendam sensum huic rei conscriptum obtinere, cuius expertes sunt aliæ partes: quemadmodum vna duntaxat parte videt animal, nimirum oculo, quippe qui solum instrumentum sit idoneum ad hanc actionem propter substantiam transpicuam. Cum enim sensus animalis sit vnus, idemque applicatione ad instrumenta fiat varius, vtpote applicatus tympano sit virtus auditiva, coniunctus pupillæ sit idoneus visioni, & sic de cæteris. Erit etiam, si coniungatur ventriculo, peculiaris quidam sensus alimenti, & eorum omnium, quæ comeduntur ac bibuntur, ipse etenim ventriculus est instrumentaria pars, & proportionem habet ad pupillam, ad membranam, ad carunculam, & consimilia instrumenta; quamobrem cunctarum par-
tium

tium vna duntaxat esuriret, ac sextus daretur
sensus, alias vero si sensum haberet eundem,
& ratione huius instrumenti nullo modo ef-
set diuersus, certe non minus alix partes fa-
mescerent, atque adeo sumpto cibo, qui satis
sit, fames adhuc instaret, non accedente iam
alimento in omnes partes, neque id videtur
asscribendum esse ventriculo propter sensus
alacritatem: nam multæ partes sunt, quæ vel
non deficiunt ab eo, vel fortasse etiam sen-
sum habent acutiores, & magis insolentem,
neque ratione suctionis: nam pariter fieret in
hepate, in quo venæ radicanatur secundum o-
pinionem Galeni, vel in ipso corde ex opi-
nione Aristotelis; quin etiam suction magis ad
mesereon pertingit, in quam partem lactes,
seu venæ meseraicæ producuntur, neq; etiam
ob disciplinam & consuetudinem; hoc enim
confutauimus paulo superius: reliquum est i-
gitur, vt si in vna parte fiat, nempe in ventri-
culo, cum proprium quædam habere sensum,
vt pote sextum in numero, qui propterea di-
catur sensus cibi & potus, siue alimenti. Mihi
tamen videtur vtrâq; opinionem decipi: quod
enim ad sensuum numerum accessionem face-
re non oporteat, manifestum est. Nam si ex ipsa
definitione fames & sitis sunt appetitus cali-
di & frigidi, humidi & sicci, quomodo fieri
potest, ne tactus sit sensus eorû? quamobrem
Arist. hoc ita determinauit secundo libro de

Anima tex. vigesimo octauo his verbis: Ali-
 menti præterea sensum habent: tactus enim
 sensus est illius; nam siccis & humidis, calidis
 atque frigidis aluntur viuientia cuncta, ho-
 rum autem, vt patet, sensus est tactus, cæteris
 vero per accidens nutriuntur. Vides hoc lo-
 co, quam clare id fateatur, & quomodo illius
 demonstrationem auspicetur ab obiecto,
 quoniam, inquit, fames est appetitus calidi &
 sicci, vel humidis solidi, tu vero scis, nequa-
 quam augendum esse numerum potentia-
 rum, nisi subcreseat numerus subiectorum.
 Attamen quod ad primam pertinet opinio-
 nem, appetitus alimenti diuisus est bifariam,
 in naturalem videlicet appetentiam, atque
 etiam in animalem. Peripatetici fatentur,
 partes omnes totius corporis naturaliter de-
 siderare, sed propriam indigentiam planta-
 rum more nec sentire, neque cognoscere:
 nam si trahant, suscipiantque alimentum, si
 inaniuntur omnia sunt vt habitus quidam &
 actiones naturales, vnde sicut plantæ natura-
 liter attrahunt, primum videlicet illud ali-
 mentum ex venis, venæ ex hepate, hepar au-
 tem ex ventriculo mediantibus venis mese-
 raicis, in quibus tanta partium orta est distin-
 ctio, & naturalis secretio propter commodi-
 tatem necessitatemque naturæ, & magnitu-
 dinem corporis, vna duntaxat pars relinqui-
 tur, quæ suo sensu, & illo quidem non obtu-
 so, su-

so, suctionem & indigentiam cognoscit alimentorum, & ægre fert, quapropter auct: sed hoc videtur Aristoteli repugnare, siquidem ait tertio Ethicorum cap. quinto, famem necessitate fieri, & nequaquam esse in nobis, attamen si appetitus esset animalis, contingens esset: hoc enim modo animalis appetitus à naturali differt. Satisfacit ibidem Aristot. quod animales appetitus, quorum principium non est in nobis, non sunt spontanei, fames autem & sitis sunt illo modo: nam causa mouet necessario, attamen non sine cognitione, alii vero, qui fiunt aliquo duntaxat obiectiue mouente, non sunt necessarii, sed spontanei appetitus. At credere dignum est omnem partem cibo accommodatam veluti conceptaculum eius, & instrumentum ad coctionem esurire, quippe quæ alimenti extrinseci sensum habeat, & cuius gaudet plenitudine, eius quoque inanitionem ægre ferat, quamobrem desiderium illud exoriat, necesse est. Et certe si fames est propter alimentum extraneum, hoc autem à determinata parte suscipitur pro toto animali, dicendum est, totum quoque animal famescere secundum partem eandem, ideoque fieri, vt statim suscepto cibo, qui quidem satis sit, continuo sedetur fames, tum vel magis quia sensus est vnus, & per vnā, vt diximus, partem suscipiens, quod videtur ab ipsa natura haud temere

mere factum: nam si cæteræ etiam partes esurirent eodem modo sicut ventriculus, profecto ipsum animal incidisset in dogma perpetuæ calamitatis, quoniam perpetua cogeretur fame vexari, cum non statim assumptum alimentum per singulas partes distribuatur: partes autem illæ, quæ cibo accommodantur, non omnibus sunt eædem, nec numero & specie pares: nam alia vnicum habent ventrem, alia vero plures; quod quidem factum est, aut propter naturam animalis, vel propter qualitatem alimentorum, magnitudinem corporis, & modum, quo ingeruntur: ea enim, quæ sunt vtrinque; dentata, vnicum duntaxat ventrem solent obtinere, quippe quæ has partes habeant molendo cibo, & quadantenus preparando satis idoneas, nonnulla vero ob corporis magnitudinem & cibi difficultatem, & nequaquam ad coctionem idonei, sed spinosi & lignei multiplicem habent ventrem, ut camelus, qui veluti non dentatis animalibus similes habet ventres, ita dentes etiam simili modo sortitur, utpote parum necessarios; quapropter more cornigerorum ruminare videtur: factum est autem, ut ruminantia & cornigera, ac quæcunque non sunt vtrinque; dentata, multos haberent ventres propter inopiam dentium, ut alius ab alio suscipiat, & in postremo demum perficiatur conceptaculo satis iam in aliis attritum alimentum,

tum, atque adeo hisce ruminantibus quatuor ventres distincti aliquo pacto reperiuntur, quorum nomina, vt placuit Aristoteli, sunt venter, araneum, siue reticulum, omasum, & abomasum, eademq; ratione aues vel saltem geminos habent, ipsumq; præsertim ventriculum solidissimum, quoniam præduris vescuntur alimentis, & nullo dentium ordine muniuntur; primam itaque partem apposite nuncuparunt ingluuiem, alteram autem ventriculum, & natura, vt dixi, in eius partis formatione robur adhibuit caloris & substantiam solidam, vt oris defectum ita rependeret & compensaret; ac propterea non est mirum, si columbarum genus parietum fragmenta & tectoria comedat, ac digerere possit, & struthiocamelus vescatur, vt aiunt, ferro, ipsumq; faciat fluxile: nam ventrem habet solidissimum, densum scilicet & crassum, multoque præditum calore, qui propter vehemens robur talia nonnunquam desiderat esculenta, tum frigidiora, tum valde solida, vt impetum actionis cohibeat, ac cætera non dissipentur alimenta, quæ paulatim actione diuturna in aliam inuertit naturam. Sed ego, vt ingenue fatear, non sum admodum facilis ad credendum: qui enim cito credit, levis est corde; ac propterea dubitavi, ne hoc temere crederetur: res enim ardua est, vt ferrum atteratur, & soluatur adeo in fluorem, vt speciem

mutet, ac fluidum, mutatumque in aliam naturam, omnino permaneat ab animalis scilicet calore, quod alioqui, si à calore ignis fundi & liquari debeat, id nisi diuturno tempore, & ab igne validissimo fieri posset, & forsitan non immutaretur; quamobrem vereor, ne paulo post non immutatum quidem excernatur, vel si forte id non est, ne humor aliquis generetur in eorum ventriculo, proportionē respondens cuidam menstruo Chimistarum, quod potest emollire, & attenuare ferri substantiam, quæ sic præparata facilius deinde possit transmutari ab illo calore valido, adhibita potissimum actione diuturna: atqui non est mirum, si talis humor in ea parte generatur: id enim si secundum artem fit, id ipsum certe multo forsitan facilius secundum naturam fieri potest. Cum vero plures sint animalium quorundam ventres, non inepte quispiam dubitaret, utrum fames æque in omnibus fiat, aut in vno tantum, videlicet primum suscipiente. Porro si fiat in omnibus, non esset consentaneum rationi, ut mox ingesto cibo sedetur fames, quoniam non potest eodem tempore in omnes ventres descendere. Cum itaque adhuc inanis permaneat aliquis venter, qui indigentiam natus sit cognoscere, profecto sequetur, ipsum adhuc esurire, & famis desiderium non esse penitus extinctum; sin autem fiat in primo tantum

ven-

ventre, fames nequaquam fieret in ventriculo, qui maius alioqui ad alimenta momentum habet. Respondeo huic difficultati, quod sensus alimenti est æque in omnibus ventribus, sed quia sensus est vnus, & natura vna; expletur appetitus plenitudine primæ partis, & propter hanc vnitatem naturæ & conspirationem communem efficitur, vt totum animal mox suscepto alimento refici videatur. Accedit etiam, quod alimenti pars semper aliqua transcolat, & prolabitur, illæque omnes sunt partes colligatæ, & ad vnum idemque munus consentientes, ac prope se habentes tanquam magni alicuius conceptaculi multæ cauitates, quarum omnium membrana subcingens est vna atque communis. Cum itaq; prima pars impletur cibo vel potu, consentaneè explebitur desiderium vniuersim; nequaquam igitur credendum est, in primo duntaxat ventre fieri famem. Nam ingluuies, vt manifeste patet, minus momentum habet ad alimenti confectionem. Patet etiam, quod fames non repetit, quousque cibibus non exiguis in alterutro permaneat ventre, reficitur etiam & roboratur calor, & visaliorum ob plenitudinem primi, atque ita sedatur illa tristis sensatio; quæ erat causa desiderii.

R

CAPVT

An paruula animantia, cum sunt in matrice, esuriant, & cibum quo pacto assumant.

MAGNA equidem sese obtulit difficultas, cum præcedenti capite constitutum esset, famem esse passionem ventriculi, & omnino conceptaculorum alimenti, quæ sunt in eadem affinitate, atque inter se tum officio, tum communi vinculo coniuncta, hinc sane videretur, ne immatura animalia, cum in matrice viuunt, nullo pacto famem sentiant, quippe quæ cibus non vtantur per os assumptis, neque potibus vllis, sed omnino vita matris viuant, aut potius, ne fames etiam in hepate efficeretur, postquam attrahunt alimentum per venas & arterias vmbilicales, quæ radicum more inseruntur in vtero, & inde adducunt alimentum sanguineum in iecoris substantiam, & nisi pars illa sensum haberet suctionis, profecto nunquam moueretur ad alimenti desiderium, & frustraretur opus naturæ. Hippocrates vero ob id ait in libro de Carnibus, puerum in vtero materno sugere alimentum labiis, vnde sequeretur, ipsum esurire per partem conuenientem, scilicet ventriculum, postquam in illo fieret prima susceptio cibi, imo etiam spiritum trahere eodem tempore confitetur, quod etiam dixerat

xerat in libro de Natura pueri, ait siquidem hoc modo: Caterum puer in vtero comprimens labra ex vtero matris fugit, & tum alimentum, tum spiritum cordi introtrahit, vbi sane matrix respirarit: hoc enim calidissimum est. Et ne videretur hoc temere dixisse, duabus potissimum confirmavit rationibus, quarum prima hæc est, quia pueri nascuntur sterco in intestinis habentes, & vbi nati fuerint, celerrime ventrem tum homines, tum pecora exonerant, attamen sterco non haberent, nisi in vtero suxissent labiis. Cum primum etiam nati fuerint, incipiunt mammas sugere, & videntur os ipsum extendere & iactare, quasi vero adhuc essent in matrice, nequaquam tamen id facerent, nisi didicissent prius. Accedit quoque & tertia ratio, quandoquidem videmus, animalia, quæ nascuntur ex ovo, cum alimentum proportionem quadam coniunctum habeant ipsum, scilicet vitellum, nam ex albumine animal generatur, cuncta profecto per os attrahunt, non secus atque si perfecta iam fracto putamine foris degerent, & alimento vescerentur extraneo: eodem quoque modo nutriuntur alia, quæ generantur ex verme, quibus natura partem quandam relinquit, velut alimentum coniunctum vitæ necessarium, quoad perficiatur, & maturum fiat animal, non secus igitur credendum est, ut alia, quæ in

utero degunt, suscipiant alimentum sibi à natura paratum.) Idem vero Hippocrates ait in libro de Alimento, puerum in utero matris suscipere alimentum per abdomen, ac proprie per ipsum umbilicum. Porro sic inquit ad verbum: (Principium alimenti & humidi & sicci, os, gula, venter, verum antiquius ac primordiale alimentum per abdomen umbilicus.) ubi clare fatetur, primordiale, hoc est, vetus illud alimentum, quo in primitiis ætatis nostræ utimur, in utero materno principium habere in abdomine, utpote quod per umbilicum trahatur, quemadmodum diximus supra: postea vero inquit, principium esculentorum omnium, & potulentorum siue recentioris alimenti, est os & gula: itaque manifeste videtur Hippocrates de eodem contraria dicere, qua in re si sequamur Galeni sententiam, qui credebat, librum de Alimento non esse germanum Hippo. hominis tamen nequaquam plebei & vulgaris, ac forsitan ipsius Thessali, vel, ut aliis placet, Herophili, tollitur quidem nota contradictionis in eo, sed relinquitur illa positio, quam auersati sunt omnes alii, præsertim Aristoteles & Galenus. Nam manifeste videtur absurdum, ut pueri per os sugant in utero compressis labiis, postquam sanguineo vescuntur alimento, confecto prius in iecore matris; frustra siquidem repeteretur hæc actio, frustra etiam
hæ-

fuerent illæ venæ, & arteriæ vmbilicales, nulum præterea vsum habentes, ac propterea credimus, immaturos fœtus, si in vtero existant, habere duntaxat appetitum quendam naturalem, similem plantis, animale autem appetentiam non habere, quippe quæ sequitur sensum suctionis in ventriculo, tunc autem fit suctio attractioque per venas ipsas vmbilicales ab vtero matris, non ex ventre; quamobrem matris vita videntur viuere, quasi partes ipsius adnatæ, & appendices vterorum; fieri tamen posse existimo, si modo aliquo obstruantur hæc vasa vmbilicalia, vt generetur fames: nam alio secundum naturam auerteretur suctio; fugerent enim ab ipso ventriculo, & pro trilli sensu suctionis efficeretur illa ventriculi fames, quæ est appetitus animalis, nisi fortassis adeo imperfecta sint, & sensus adeo obtusus, vt fere plantarum more viuant: cum vero adoleuerint, & vberius incipiunt egere alimento, ac fortasse etiam respiratione, tunc suctio fit etiam à ventriculo, & incipiunt esurire; quapropter statim videntur famescere, cum foras eruperint, & pro ventris appetitu, quem antea sentiebant, os adhibent paratum suctioni ob naturalem necessitatem citra disciplinam: hæc enim & ipsius cognata sine vlla disciplina fiunt. Reliqua itidem animantia, quæ intra ouum generantur, sine vlla controuersia per

os fugent alimentum; ac propterea dignum est credere, his fieri famem, si fortasse venter inanis fiat: nam suctio in illis fieret, & propterea propter indigentiam tristis sensatio; ideoque deficiente, vt aiunt, coniuncto alimento frangunt putamina, & foras secedunt. Rationes autem Hippocratis facillime diluuntur: quod enim ad primam pertinet, in eum statim reflecteretur, siquidem ipsi mirum videbatur vt puer, cum foras prodiisset, sciat sugere alimentum labiis, nisi id prius fecisset in vtero, & mihi videretur etiam difficilius, vt idem puer longe imperfectior inciperet sugere in vtero, nisi prius didicisset officium succionis, sed quomodo illud fieri possit sine disciplina & consuetudine, superius explicauimus. Secunda itidem ratio reflecti potest: nam si puer in vtero per os sugeret alimentum, toto profecto illo tempore efficerentur foeda excrementa primæ concoctionis; quamobrem puer in vtero egereret, ac fieret pro matrice cloaca, & quoniam huiusmodi excrementorum genus prauum est & putridum, diutius citra noxam contineri non potest, neque satis videri potest, quoniam sit substantia sanguinea. Nam si nos sanguine vescamur, efficitur etiam illud excrementum, ac certe si sanguis in ventriculi cauitatem descendat, mirum esset, nisi congelaretur vel densior fieret & concreceret, quem-

admo-

admodum videmus fieri, si venæ aliquæ sanguinem effundant in ventrem, aut aliam huiusmodi cavitatem: illud autem excrementum, quod paulo post exortum egerunt, est pars fœculenti sanguinis, quæ loco excrementi secernitur, & deponitur ab hepate in locum illum satis huic excremento accommodatum, quod proportionē respondet ei, quod sit ab alimento recentiori, eaq; ratione videtur esse quædam substantia subnigra, & nullum prauum referens odorem modicæ quantitatis, quoniam propter necessitatem nutriendi parum ex multo deicitur: in consistentia vero est crassiusculum propter diurnam actionē caloris, atq; hinc etiā patet, neq; illud tale excrementū esse factū ex parte eius aliqua, quod per os descēdit, tametsi maior pars alimenti per venas vmbilicales abeat, vt aliqui fortassis existimarent. Tertium postremo argumentū nullius est roboris; idcirco ad alia, quæ magis instāt, proficiscamur.

CAP V T V.

Qua parte fiat sitis.

SEd quo in loco fiat sitis, & in quam partem potus abeat, disserendum est, quoniā Aristoteles, Hippocrates & Galenus præbuerunt occasionem dubitandi, & controuersias scribendo fecerunt. Aristoteles tamen tertio de partib. animalū, capite tertio fatetur, po-

tum per gulam, quam œsophagum appellant, descendere in ventriculi cauitatem, & reprehendit eos, qui potum per arteriam prolabi existimabant, quod ascripserunt Democrito, profecto, inquit, irridendam esse istorum opinionem multiplici ratione. Primum quia meatus nullus de pulmone in ventrem obducitur, quemadmodum ex ore gulam tendere suspicimus, id vero necessarium esset, quoniam deiici, postquam fuerit assumptum, oportet, & cum alimento adduci, postquam necessarium valde ad hoc vnum potum esse dicebamus, vt alimenti coctionem iuuaret, ipsumque deinde efficeret idoneum penetrationi; itaque in ventrem oportet delabi, vt misceatur esculentis siccioribus, & elixatio illa ventriculi optime fiat humidi commixtione. Præterea inquit, per vomitum & nauseam vnde nam humor remeet, incertum non est, quasi vero dicere hoc velit, si vomitus educit ex ventre, tussis autem expectorat, humor non vomitu, sed tussi tantum excerneretur. Cum igitur per vomitum prodeat, ex ipso remeet ventriculo; in eum igitur etiam descendit omnis potulenta materia; itaque locus idem est conceptaculum potus & cibi, atque eadem hac ipsa parte fit fames & sitis. Præterea confirmat hoc experimento, quoniam sæpe apparuerunt excrementa tincta fece vini atrii, & in ventris vulnere, seu
quod

quod vsque ad intestina penetrabat, hoc idem patuit, cum foras ex vulneris orificio talis humida prodiret substantia, qualis antea fuerat assumpta. Accedit etiam, quod potiones medicamentosæ & laxatiuæ, quæ bibuntur, in pulmonem etiam allaberentur, atque adeo non euacuarent per secessum, neque etiam vomitu redderentur, quod sæpius accidit: tum etiam, quia plerumque experimur, si bibendo aut edendo pars aliqua per arteriam descendat, tussim fieri propemodum incompossibilem, strangulatus, & tormina. Quomodo igitur fieri potest, vt potus vniuersim descendat in hunc locum? Propterea namque videmus naturam, quæ coniunxerat gulam & arteriam, vt incommodum hoc vitareo alioqui non exiguum, molitiam esse minorem ligulam, vt arteriam operiret, eamque singula obtinere viuipera, quibus nec cortex, neque penna est operimento: corticatis enim pannatisque animalibus guttur vice ligulæ cooperientis ipsum contrahitur & ducitur, quemadmodum illis spiritui trahendo reddendoque aperitur, ciboque ingerendo clauditur, ne quid illabatur cum magno incommodo. Ego tamen innixus eiusdem Aristotelis auctoritati, Hippocratis atque Galeni, existimo, potum prope totum descendere in ventriculum, eius vero partem aliquam prolabi in pulmonem per asperam arteriam,

teriam, atque adeo sitim fieri pro qualibet
siccitate & calore istarum partium, potissi-
mum autem in ventriculo, quemadmodum
ipse est præcipuum conceptaculum potulen-
torum, eamque obrationem Medici prope
omnes ex gulæ etiam & palati siccitate existi-
mant fieri sitim, eam tamen esse mendosam,
siquidem non fiat neque in proprio viscere,
neque defectum humidi roridi in toto aut in
ea ipsa parte sectetur, quod alioqui ad veram
germanamque sitim necessarium illis esse vi-
detur. Quod enim per arteriam nonnihil de-
scendat, manifeste declaravit Hippocrates in
libro de Corde: inquit etenim, homo multo
maximam partem in ventrem bibit, gula
enim siue stomachus velut infundibulum
potus copiam, & quæcunque volumus, exci-
pit: bibit autem & in guttur ac arteriam,
minus vero & quantum latere possit per ri-
mam illapsum; operculum enim exutum epi-
glossis, ligula, seu minor lingua appellata, ne
permiserit quidem aliquid amplioris potus
penetrare. Hoc etiam confirmavit experi-
mento, signum, inquit, illius rei hoc esse,
quod si quis admodum sitienti animali a-
quam rubrico intinctam colore bibendam
dederit, præsertim suibus, (hoc enim pecus
non est curiosum, neque munditie deditum)
paulo autem post ipsius guttur resecet, inue-
niet ipsum eodem intinctum colore, quasi
verò

vero per eam partem humor allapsus esset, id quod etiam satis manifeste declarauit altera historia in libro de aere, aquis & locis, & Galenus subscripsit eidem opinioni, oues, inquit, plurimas interiisse simul, vnde custodes id quomodo euenisset ignari, secuerunt nonnulla corpora, & inuenerunt thoracis cavitatem, ipsosque pulmones fluctuantes in humore subuiridi: erat autem is ex aqua palustris, quam biberant eadem die. Et hoc etiam tacendo videntur asseuerare Medici, cum in affectibus thoracis vtuntur quibusdam pastillis, ac lambitiuis, & omnino potibus cum cochleari, iubentes vt sensim hæc descendere finant ægrotantes, in quibus profecto deluderentur omnes Medici & ægroti, nisi fieri posset, vt ex eis pars aliqua in locum illum descenderet. Sed etiam Hippocrates causam subscripsit, quamobrem pars aliqua potus per arteriam descendat, de corde sic dicens: (Habet sane cor ipsum humiditatem tantam, quanta satis est æstuanti in medelam, cæterum hunc humorem cor emingit bibendo ipsum assumens, & consumens, pulmonis nimirum potum lambēs. Quibus (vt videtis) asserit, cor potum frigidum humidumque ad sese ex pulmonis potu attrahere, vt feruor caloris moderetur, vtque sufficere valeat ad necessarium motum: nam si contrahat siccitatem ipsam, aut pulmo, certe ad motum illum

illum redduntur inepti; sed enim commode potest hic humor sese insinuare per has partes, quoniam membrana, quæ illas subcingit, est vna & communis etiam cum palato, & faucibus; ac per rimulas extremæ partis arteriæ res, quæ humida est & fluxilis, potest ingredi, & sensim illabendo descendere, atque ita fatetur, si potus aceruatim descendat ciere tussim, strangulatus, & tormina, quoniam contra respirationem opponitur: si vero sensim & quasi per parietem descendat, nec aeris elationi instare, neque ob id tussim promouere.) Aristoteles præterea tertio de partibus Animalium cap. sexto, omnem prope causam sitiendi, ac non habendi sitim, retulit in pulmonem; Quapropter dicebat, viuipera, quæ pulmonem habent densiorem & magis sanguineum, ac propterea magis calidum, aliorum comparatione nimium sitire, ac plurimo egere potu, sed ouipara cum pulmonem habeant fungosum, ac prope similem spumæ, minus sitiunt, & bibunt; quædam etiam omnino abstinent propter illorum excessum, tum etiam quia coniungitur ineptitudo & inconcinnitas rostri, multaque necessitas volandi celeriter; quapropter (vt antea dicebam) cibus vescuntur humidioribus, nempe crudis carnibus cum multo cruore. Id etiam confirmauit iterum octauo capite eiusdem libri, vbi vesicam, inquit, nequaquam traditam

tam esse cunctis animalibus, quoniam aliqua pulmonem non habent, alia vero exanguem & fungosum; cætera vero propter caloris excessum, qui in ea ipsa parte continetur, & congenitam siccitatem soliditatemque maiorem, frequentius vberiusque egent potu, ut refrigerentur atque humectentur. Quapropter si pulmonis ratione tota pene oritur occasio sitis, quomodo fieri potest, ne ex potulenta materia aliquid in eum locum illabatur? secus enim quæ semel exorta est sitis, nunquam deficeret, nulla re prorsus accedente, quæ possit illos excessus caloris & siccitatis, quantum in medelam satis est, moderari. Nisi quispiam dicat, assumpto frigido ac humido potu in ventris cavitate mox totam naturam recreari, ac totius caloris feruorem obtundi, quemadmodum sola accidit refrigerata manu, siue auricula, quoniam calor est vnus, natura vna, consensus vnus, & conspiratio vna; ut ait Hippocrates in libro de Alimento. Et quanquam illarum partium natura nonnunquam est occasio vel causa fitiendi, ipsam nihilominus sitim nunquam nisi consentiente ventriculo fieri. Sed hæc responsio non esset satis in proposito, quoniam manifeste videmus, humore plenius fluctuante in ventriculo, sitim nihilominus fieri, si caloris incendium, & siccitatis excessus in ipso fiant thorace, nonnunquam etiam quod

quod vidi præteritis diebus in quodam ægro-
tante, cui ex longo itinere in æstate media a-
ruerant pulmones & partes omnes spiritales,
qui nunquam poterat ullis expleri potibus,
tametsi perpetuo biberet, & cum venter ob
potum tumeret, sitis tamen erat inextincta.
Hinc possum colligere, nec totam sitim in
ventriculo generari, ac necessarium esse, vt
nonnihil per rimas tanquam per parietes de-
scendendo elabatur in pulmonem, vt feruor
eius partis ac cordis compensetur, & siccitas,
quantum ad motus necessitatem satis sit, ob-
tundatur, vel totius corporis contactu, vel
consensu & vapore, qui per carnes sibi viam
parat. Indicium quoq; illius est, quod fistulæ,
quæ in thoracis cavitate sedem habent, plu-
rimam eructant saniem, ac prope dixerim a-
quam: & mirum profecto est, vt è capite de-
scendens pituita in thoracem descendat, eo-
rum vero quæ bibuntur, nihil prorsus illaba-
tur, quin etiam Aristoteles vigesima septima
Problematum quæstione secunda & tertia,
metuentes, inquit, plurimum sitire, quoniam
calor eorum ad intima cordis recurat, & spi-
ratio iis adeo retrahatur, vt loqui non pos-
sint, vnde fit ibi calor immensus, & siccitas, ac
propterea sitis inexhausta.

C A P V T VI.

Quomodo fiat fames & sitis.

Q V O-

QUONIAM singulæ partes tempore necessitatis auide trahunt alimentum aliæ ab aliis, quousque tandem tota vis tractionis & suctionis perueniat ad ventriculum, quippe qui constitutus erat, vt pro cunctis totius partibus alimenta suscipiat atq; ministret, accidit fortasse, vt quandoq; alimenta non habeat, quamobrem tristis efficitur sensatio ob illam deficientiam, & desiderium exoritur, vt conuenientibus repleatur cibus, atq; potibus: namque si solidi tantummodo existat, atque omnino alimenti famem hanc concupiscentiam appellare consueuerunt, sin autem roridi alicuius floris, non cibi, sed potus gratia tantum, hanc proprio nomine sitim nuncuparunt; attamen videtur hoc valde difficile, vt ventriculus, vel alia quæuis pars illi proportionem respondens suctionem illam sentire valeat, quoniam suctio est quidam motus, hic autem vnum est ex sensibilibus communibus, quemadmodum patet, sed commune sensibile non cognoscitur, nisi determinetur à sensibili proprio, vt censet Aristoteles secundo de Anima; hoc itaque sensibile proprium nisi adest, nequaquam fiet, vt ventriculus cognoscat nudâ suctionem. Hieronymus Pontanus, præceptor meus, quæ honoris causa nomino, peregre satisfecit huic difficultati, vtpote quod suctio cū motus sit, calorem quædam efficit: motus enim, vt inquit

Ari.

Aristoteles secundo cœli quadragesimosecundo, & primo Meteororum capite quarto, natus est generare calorem; atque hoc pacto fortassis generatur ille calor ventris, quem tempore famis animaduertimus cum molestia; quapropter suctio, etsi motus sit, sentiri tamen potest ab ipso ventriculo: neque vero absurdum esset, si nullo prorsus aggeneratio calore, suctionem tamen hæc pars cognoscat, quando quidem suctio violenta videtur attrahere partes ipsas ventriculi, & conuelleré, non secus ac si digitum ore comprehendas, seu partem quamuis aliam & valide sugas, sentiret profecto digitus illâ suctionem. Attrahunt etiam cæteræ partes, & in primis hepatis, ab eodem ventre proprias humiditates tempore defectus, illæ autem sibi familiares erant, ac si quis eas reuellat, & sugat violentè, nisi pars stupida ipsa fuerit, tum cognoscit, tum etiam tristatur: sic enim mammarum papillæ lactis suctionem sentiunt, ipsum videlicet sugente puero: nihil autem mirum est, tametsi suctio sit motus; nam si fiat in parte ipsa sentiente sic ut ipsa violentum motum patiatur; facillime cognoscit, sentitur etiam, ubi inhæreat alicui rei familiari, quæ magnis conatibus attrahatur, quemadmodum dicebamus, per ipsam suctionem attrahi proprios humores ventriculi à valida scilicet iecoris attractrice, & propterea ventriculus egre fert istam

istam suctionem: nam sibi videtur etiam con-
uelli & extenuari; itaque pro tristi sensatione
atq; molesta tum corrugatur, & ad se ipsum,
quoad fieri potest, reducitur, tum etiam ex-
trinseca desiderat alimenta, vt cibis replea-
tur, ac satisfaciât cunctis particulis attrahen-
tibus, eamque ob rem dicitur fames sensus
suctionis, vel sensus indigentia: sunt enim
causales dictæ definitiones, vtpote quod fa-
mes suctionis ac defectus ratione fiat; ipsa e-
nim esuries per se vel sitis desiderium est su-
ctionis, defectusque ratione profectum, ipsa
quoque per se ipsam alimenti deficientia est
iniucunda & molesta ventriculo; quoniam
tum alimenti gaudet contactu, vt matrix se-
mine, tum etiam ipso nutritur, & calor pro-
prius, qui quidem vehemens est, nisi alimen-
tum habeat pro pabulo, atque concoquendo
perficiat, propriam ipsius dissipat substan-
tiam, & sequitur ob id tristitia atque molestia
cum imbecillitate caloris. Necessarium est i-
gitur, vt pars illa vehementer appetat impleri
cibis & potibus: neque vero mirum est, vt
sensem huius rei habeat; nam auditus non
solum cognoscit sonum, sed silentium, visus
cognoscit lucem & tenebras; eodem itaque
modo sensus ventriculi plenitudinem natus
est cognoscere alimentorum, & eorum pari-
ter defectum, assimilarem equidem hosce de-
fectus & repletiones nummorum defectui &

plenitudini. Vt enim plenitudo appetitum explet eorum, & voluptatem affert insignem, ita indigentia est causa desiderii, & tristitiam adducit. Sed quoniam in huiusmodi defectu fit aliqua fortassis intemperies sicca; propterea non erit solum cognitio priuatiua, multoque etiam magis si suctionem coniungamus, cuius tanta vis est atque potestas, ut quandoque inappetentia fiat, si lactes ita obstruantur, ut iecur attrahere ad sese alimenta non possit, aut si vel hoc vel illo etiam, quod communis adsit obstructio siue partium imbecillitas, fiat atrophia, quam nostri nutriendi defectum appellarunt; necessaria tamen tantopere est sensus conuersio applicatioque, ut sæpe, quamuis naturalis fames efficiatur ac sitis, & causæ omnes vrgeant propter vehementem indigentiam, fames nihilominus & sitis dicta animalis nequaquam generatur, sicut accidit delirantibus quibusdam, quibus adeo conuersus est totus sensus, ac totius animi vis in vanas quasdam imagines & deliramenta, ut nulli præterea rei se admoueat; quapropter non animaduertunt neque suctionem, neque indigentiam; itaque cum multa alioqui sit necessitas potus & cibi, nunquam neque potum neque cibum postulant: desiderium enim sectatur cognitionem & constantem animi applicationem, non secus etiam sit, aut paulo minus, si negotiis ali-

qui

qui vehementer incumbant: solent namque cibationis horam obliuisci, quasi vero non egeant, ob id vero etiam fit, vt post consuetudinem aliquam eadem semper hora, nisi aliquid prohibeat, fames ipsa repetat; tunc enim adhibita memoria mouetur sensus illius partis, & cum indigere se sentiat, ægre fert, sæpe etiam sola ipsa consuetudo satis est: nam etiam dormientes certis quibusdam horis expergiscuntur; cum sensus alias consueuerit eadem hora vigilare, & è somno surgere, etenim consuetudo est sensui pro lege.

C A P V T VII.

De his, quæ comeduntur & bibuntur, siue de extrinseco alimento.

CONSVEVIMVS extrinsecum alimentum appellare omnem cibum atque potum, qui cibi gratia assumatur, attamen alimentum ipsum magis quam ille patet, quoniam ad viuens, vt viuens est, refertur; itaque conuenit etiam plantis, cibis autem ad animal dicitur, nisi forsitan per quandam translationem plantarum quoque extrinsecum alimentum lubeat appellare cibum ipsarum, id multi, qui de ipso sunt locuti, in multiplicem speciem diuiserunt, non omnes tamen eodẽ modo, neq; ab eodẽ sumpto principio. Quidam enim aggressi sunt diuisionẽ ex vario genere præparationis, loquentes potius (vt mihi

videtur) de humano, quam communia animalium victu: alii vero diuisionem fecere à primis qualitatibus: alii ex vario modo substantiæ, atque alii aliis modis, prout videbatur conueniens. Mihi vero vnum illud videtur necessarium, vt explicetur; quapropter ortus est hic varius vsus in cibo & potu; etenim homo familiarissime vescitur pane, equi hordeo & auena, quædam etiam vescuntur herbis, alia carnibus, alia multiplici fruticum genere. Ac præterea cur nonnullis de genere cibi tum humidi tum sicci sine fastidio vti valeamus, vtpote cibo, quem triticea ex farina conficimus, vino insuper & aqua, aliis vero quamuis suauioribus toties sine fastidio nequaquam vti valeamus; manifestum plane est, quod omnia illud appetunt, quod est propriæ naturæ familiarius, & magis accommodatum, ac quemadmodum necessitate nutriendi opus fuit alimento, ita secundum necessitatem, commoditatemque cœperunt animalia cibum captare, & vbi potuerunt, magis utique gratum ac conuenientem elegerunt, sæpe vero necessitas legem ponit, & parit quasi naturalem consuetudinem, & communem habitum congenitum: pisces enim necessitate coacti, ac potissimum quia voraces sunt, cum cibis cito defluat, cognatis vescuntur animalibus, quod etiam accidit auibus, qui cibum ex rapina venantur: nam multa cupiditas

tas necessitatem imponit. Atque eiusmodi mihi videtur esse singulorum victus secundum naturam, quem venter ipsorum familiariter amplexatur, calor conficit, & quibus optime nutriuntur, quive fastidio nullo afficiat tempore, nisi propter exuperantiam. Nobis porro familiarissimus est cibus ex triticea farina confectus, quem panem appellamus, unde quærebat Aristoteles vigesima prima sectione Problematum quæstione secunda, quamobrem cibus hic nostris corporibus sit competentior & vefcentior, quam hordeaceus? Respondet, hunc victum medicrem habere lentorem, quem cibus habeat oportet, quippe qui adhærere conglutinarique corpori debeat, quæ res non nisi lentore fieri potest; hordeum vero rigidius est, sed vim etiam consuetudinis hic potes intueri: heque enim omnes homines totius vniuersi vescuntur pane triticeo: quidam etiam sunt carniuori, & caro est illis pro cibo conuenienti, ac nonnulli humana vescuntur carne, quidam carent tritico, & vescuntur cibo ex farina aliorum fruticum confecto, nonnulli vtuntur maizzo appellato semine, alii hordeo, alii auena, aut horum cognatis, quidam etiam in Regno Neapolitano volebat conficere panes ex ari radicis polline atque farina, & pollicebatur hoc fore magnæ utilitati citra noxam salutis, res plane absurdissima, cum

eius farina substantia & viribus adeo distet à triticea farina, nobis alioqui familiarissima, & medicamento potius illa radix vim habet, quam cibi, illumque lentorem conuenientem, qualem nobis Aristoteles familiarissimum esse, ac prope dixerim necessarium, assererat, non habet. Relinquo præterea si tanquam radix conueniat humanæ naturæ, aliis potissimum antea consueta: hoc enim excedere videretur limites nostræ tractationis, tametsi propter necessitatem Cæsaris exercitus aliorumque Romanorum pane vterentur ex radicum farina confecto: cum vero panis triticeus lentorem hunc dulcem ac mediocrem habeat, qui quidem est velut anima tritici, teporemque vtilem concoctioni; propterea tum nobis placet, tum cæteris commixtus conducit: nam cuncta bene commiscet, & in vnum coit, lentumque efficit alimentum, satis præterea ad nutriendum conueniēs. Sed quoniam panis ipse ob id densari facillime potest; propterea non vt signum modo prauæ alicuius dispositionis panis repletio est pessima, sed quoniam densatur admodum, & in prauam abit corruptionem; hinc etiam fit, vt non statim ex ventre profluat, ac si vino misceatur, tū nutriat vberius, tum etiā diutius permaneat, quoniam vinum per se alit plurimum, & siccat suo calore, quoniam tenues partes in vaporē digerit; quapropter

pter offa panis vino diluta diutius seruare potest citra desiderium noui alimēti. Habet præterea panis dulcedinem quandam, neque admodum plenam, neq; nimis insipidam, prope similem lactis dulcedini, quod nobis familiarissimum est initio generationis, vt cibus naturalis; postea vero cum calor solidiora vult alimenta robustior factus, ac partibus ipsis effectis solidioribus, incipiūt alia esse iucundiora, reliqua vero esculenta, quæ neque secundum naturam, neq; ex consuetudine aliqua sunt nobis eodem modo familiaria, pro tempore cupiuntur sine fastidio, præsertim si cito famem sedent, vt dulcia & pingua, aut exundent in stomacho, siue reliquias ingratas deponant: ea enim appetentiam obtundere consueuerunt, aut si ventriculum ipsum hebetent, laxent, ac tale aliquid faciant, siue in ipsa decoctione quomodolibet molestiam afferant. Cum autem plurimæ quæstiones oriuntur, spectantes cibo & potui, diuidemus eas trifariâ; etenim nonnulla contingunt ante cibationem, aliqua dum cibi & potus assumuntur, alia denique post ipsam assumptionem, primo nimirum ordini tres quæstiones præcipuæ accommodantur. Prima earum est, quamobrem famis tempore calor quidam, & ille nō exiguus sentiatur in vetriculo. Secūda, cur oscitamus frequēter. Tertia, cur si nimia intercipiatur mora, ita vt tempus cibationis

prætereat, plerunque fames sedetur, ab aliis
quæstionibus abstinerebo, nempe cur fiat abo-
lita appetentia diminuta aut deprauata, quo-
niam alterius fortassis egent tractationis. Ad
eas igitur me conuerto, & quantum ad pri-
mam pertinet, aio, cauitatem ventriculi, si in-
anis existat, plenam esse aere densiore, qui
quidem calidior fit in loco tepido, si diutius
permaneant, & non permutetur; itaque calo-
ris sensum mouet in illa parte, eoque potissi-
mum tempore propter suctionem, quæ per se
ipsam calorem efficere potest. Ad secundam
respondeo, quod propter ingens desiderium
& cibi auiditatem ventriculus & œsophagus,
ac muscoli omnes, qui in extrema illius parte
inhærent, hiant; itaque propter consensum
hiat etiam os, & oscitatio generatur: ob sitim
vero non fit, quia siccitas partes potius con-
trahit, ac dolorem parit, ac prope illarum
partium immobilitatem; itaque anhelitus il-
le sequitur ingentem auiditatem & molestiam:
vel etiam fit ob quâdam sensus & caloris mo-
lestiâ, tunc enim labores patitur, & imbecil-
liorem fieri sibi videtur alimenti defectione,
non itidem potus; ac propterea partes illæ,
quæ cibo accommodantur, dilatant se, &
pandiculantur, vt molestiam prope depo-
nant, & interdum etiam ratione cuiusdam
caloris, qui molestus est, & remissionem re-
frigerationemque desiderat, eoque magis
cum

cum sursum sub id tempus calidus ascendat vapor, qui partes illas teneras, quæ in extremo sunt gutturis & œsophagi, replet, afficitque molesto sensu, adeo ut exonerare se dum cupiunt, prope assurgant, ac se dilatent. Solet etiam oscitatio hæc esse præludium somni, vel quod eo tempore plurimus vapor respirationem ad partes superas, vel quia dum somnus instat, laxitas quædam oboritur, sensusque molestia, & pigritia etiam motus; itaque molesta & fastidiosa videtur respiratio, cum sensum adhibemus, & partes illæ, quæ sunt in perpetuo labore, sibi ipsis videntur esse oneri; quapropter dilatant se, ut onere ab illo leventur, ac molestiam illam deponant, vel si caloris salutem esse fateamur, cum multa simul fiat intus susceptio frigidioris aeris, ac vicissim calidæ fuliginis emissio, mirum non erit, si fiat instante somno & fame: nam somni calorem concludunt, partim etiam imbecillitatem quandam afferunt, celeres autem defectiones per se ipsas hoc faciunt: ob famem vero vult corpus impleri, & quoniam partes illæ extremitatis arteriæ, œsophagi, ac musculorum etiam, qui ibi desinunt mouentium mandibulas quadam lassitudine calefactoria perpetuo laborant, & calidi spiritus plenitudine homini potissimum propter rectitudinem figuræ, & maiores corporis, animæque suspensiones; propterea modica oc-

casione adhibita oscitamus, nempe si alterum hiantem suspiciamus, exigua nimirum adhibita consideratione mox sensus illarum partium mouetur, & laxatis habenis se ipsas dilatant, & pandiculantur: cum enim laboramus quiescente aliquo, ad eam quoq; alii alliciuntur, & quadantenus trahuntur ad quietē, & fit ille consensus, quē sympathiā appellant. Tertia difficultas facilem plane habet solutionē: nam tempore illo, quo fames instat propter alimenti indigentiam, & validam suctionem, ventriculus humores pro cibo à cunctis partibus reuellit: itaq; fit tenuiū humiditatū plenitudo eneruans vires ipsius, ac propterea famis tentigo emarcescit, quæ deinceps humido dissipato vehementius repetit. Dehinc vero tres alię quæstiones emergunt penes ipsam cibationem. Prima quidem est, si dulcia sunt adeo amica naturæ, mirumq; in modum placent, quamobrem cito famem explent, quāuis modice assumuntur, vt qui vescatur cibus dulcibus, confestim satietatem ac plenitudinem sentiat, ac famis omnino desiderium obtundatur. Huc etiam pertinet, quare pingues cibi cito famem expleant, & satietatem quandam submolestam atque iniucundam afferant. Secunda quæstio est, cur vinum post dulcium esum ebibitum displiceat, aqua vero voluptatem afferat? Tertia demum est, quare acerbæ & austera ciborum auiditatem au-
geant.

geant? Primam quæstionem tetigit Aristoteles vigesima secunda Problematum quæstione tertia, & inquit: (Cum acria non valde nutrire queant, sed parum alimenti, multum vero habeant excrementi, merito amplius hæc appetimus, parumque eorum cupiditatem explemus, at dulcia tota ipsa cibus idoneus sunt.) Patet igitur, censere Aristotelem, ob id dulcia famem cito sedare, quoniam tota nutriunt. Huic solutioni propter Aristotelis reuerentiam nolo contradicere, quamuis facile possem: nam partes eo tempore non cœperunt sentire nutriendi beneficium: attamen satietas fit, ac forsitan nonnulla, quæ magis nutrire possunt, quam saccarum, minime hæc afferrent satietatem. Ego ob id censeo, contactum ciborum dulcium in ventriculo esse tam blandum & suauem, ut ventriculus ipse laxetur, quemadmodum laxatur & dilatatur vermis attactu caloris iucundo, ac totus dilatatur aper præ grata prurigne in densa cute, ita vero satietas fit accedente etiam vaporosa per totum ventrem plenitudine non ingrata, ut prope totus cibus sibi videatur, ventriculus autem si debeat appetere, vehementer debet arrugari, & familiariter amplecti alimentum, ac robur seruare suarum partium, quod etiam fit ex aliis quibuscunq; rebus plenioris saporis, & optime aromatatum generibus conditis, tum etiam quia exunda-

undationem quandam in ventriculo faciunt, & calori vberius celeriusque satisfaciunt, & spiritus quamprimum atque vberissime reficiunt, vt nimium illis habere, quamuis modicum sit, videatur. Cæterum de pingui victu aiunt fere omnes, ipsum explere appetitum celeriter, quoniam supernatat in ventriculo, cum partibus constet igneis & acreis; quapropter minus concoqui potest: quæ enim supra feruntur, propterea quod minus tangi possunt ab actiuo, & à loco magis distant calidiore, ægre concoquuntur, & ventriculus ipsa auersatur, tanquam inepta ad coctionem. Ego existimo, pingua cuncta tenacem quandam habere substantiam, ac prope inuincibilem & incorruptibilem ob suæ naturæ modum; itaque virtuti ipsi alteranti & concoquenti onus molestum esse videntur: semper enim supra manet aliquid in ventriculo, essetque ipsum iniucundum, & nisi potus multus existat, certe nequaquam supernatarent pingua; attamen satietatem facerent: vel potius illud est, quia pingue tristem ac molestam facit sensationem ventriculo & partibus ferme omnibus, per quas transit alimentum, quoniam lentum est & lubricum; quamobrem adhæret tenaciter, & poris sese insinuat, videturque insipidum quidem, hoc autem molestum est ventriculo, & cuilibet parti, quæ vult esse expedita, ita etiam

iam videmus, si seuum, vel tale aliud pingue
illinatur palato & faucibus, præsertim vero
equis, satietas fit, & famis extinguatur deside-
rium, ipsa vero pingua, si frigida fumantur,
magis displicent: nam frigiditas facit hæc ap-
parere magis insipida propter frigiditatem e-
marcescente sapore. Ad secundam autem dif-
ficultatem respondeo, quod vinum post dul-
cem cibum epotum facit apparere quendam
saporem medicamentosum, siue dulcem a-
crem: vinum enim, si valde dulcibus, quale est
saccarum aut mel, misceatur, ad vomitum
ferme ciendum est idoneum, vel quoniam ex
tota substantia prauam atque inconcinnam
efficiunt mixtionem, saltem ex quadam a-
ctione in sensum, cum vnum velit contrahe-
re, alterum autem laxare instrumentum gu-
stus, quamobrem fit molesta applicatio sen-
satioq; iniucunda, id quod etiam in aliorum
sensuum obiectis obseruamus: nam quidam
inter se colores non bene coeunt, neque soni
aut odores. Aliis fortasse videretur, cum v-
trumque gratum sit seorsum, vinum nonni-
hil displicet post dulce, quia proprius vtriuf-
que sapor obtunditur, atqui ingratum est
sensui, non posse gustare iucundum alicuius
saporem, sicut est in se ipso, aqua vero nul-
lum corrumpit saporem, & tanquam frigida
post dulcium esum per se ipsam placere po-
test. Tertia difficultas paruo videtur egere
nego-

negotio, quoniam manifestum est, vt resolutio laxatioq; ventriculi inappetentiam ciet, parte nimirum ipsa eneruata, atque illius robore dissoluto, sic econtra illius corrugatio facit appetentiam, quoniam virtutem in vinum colligit, & neruosam substantiam intendit, additque illi robur; ob id itaque non sine ratione credimus, austera & acerba per se appetitum augere, quippe quæ ventriculum contrahere & corrugare valeant. Adhuc autem tres aliæ difficultates emergunt, postquam assumptus est cibus. Prima quidem est, quapropter post cibationem extrema refrigerentur, & horror nonnunquam fiat? Altera, cur cibo assumpto, nisi modum superet, corpus minus ponderet, cum alioqui maius pondus habere deberet propter plenitudinem? Tertia deinceps, cur ficus, tametsi nouissime assumantur, per vomitum postremo respondeant, quod Æsopus recenset in fabellis? Primæ difficultati Medici prope omnes respondent hoc pacto, quod assumpto extrinseco alimento, calor, qui actione hac & fomite per cibum ministrato delectatur, affatim corrui in ventris locum, quamobrem extrema refrigerantur. Aristoteles vero trigesima quinta sectione Problematum questione nona inquit, quod cibus frigidiusculus admissus vincit principio magis naturalē calorem, q̃ vincatur; cum itaq; ventriculus refrige-

frigerationis sensu afficiatur, pars alioqui factis neruea, consentaneum est, ut quandoque inhorrescamus, & extrema refrigerentur. Secunda etiam difficultas facile diluitur; accidit enim, ut corpus in defectu cibi sit debile, & caloris vis minus ipsū possit sustinere: huic enim motus ascribitur conicus actioq; perpetua, cum sustinere atque efferre debeat totius corporis molem; idcirco per inædiam corpus nimis grauitat debilitato calore, cum vero cibus assumptus est, calor reficitur pabulo, & vires acquirit, quapropter fit, ut corpus minus ponderet: quantum enim magis ponderat corpus mortuum præ viuo, tantum prope cibo inanitum ac debile effectum magis ponderat pleno. Tertiam difficultatem soluit Aristoteles vigesima secunda sectione Problematum quæstione prima, & ait, hoc fieri propter grauitatem: ob id enim descendunt in imum ventris, & cæteris subsident esculentis, quod multis visum est ex mente Aristotelis, eodem loco esse proprium cunctorum fructuum, cum dicat, cæteris esculentis pomorum genus grauius esse, ipse tamen hoc nequaquam censet, sed quærit his verbis, quam ob causam poma non ita prius, ut postea ingesta in repletionis mole respondeant, sensus quæstionis est, quapropter fit, ut poma, si prius assumantur, postremo euomantur, ~~et~~ vero si sumantur postremo, primo respondeant.

deant, causa, inquit, illa est, quod genus pomorum est graue, itaque in imum descendit, partemque superius relinquit inanem, vt secundo aduenientem cibum admittat: ea igitur prius euomuntur, quam poma; sed si hæc postremo assumantur, superiorem partem occupant, cum expedite non possint descendere propter alia: tunc igitur primo respondeant, necesse est. Responsio hæc (vt arbitror) non est Aristotelis, sed alterius, qui forte addidit illud Problema: si enim velimus eam accommodare propositæ quæstioni de ficu, non est ad propositum, & perperam ille hoc addit exemplum in corroborationem, siquidem ait, ficus etiam nouissime esitatas postremo respondere, poma autem, quamuis grauiasunt, nouissime esitata statim producunt. Propterea sciendum est, multiplicem esse causam; cur aliqua per vomitum sero reddantur. Prima est ratione partis ipsius sentientis, ea namque res sibi magis familiares seu minus ingratas serius euomit. Altera ex parte eorum, quæ assumuntur, nempe si lubrica sint & grauias: nam vtriusque ratione in imum descenderent, & subterfugerent conatum euomentis particulæ. Tertia si viscosam quandam habeant consistentiam; ob id enim phlegmatis quoddam genus viscosum & viscidum vix magnis conatibus potest excerni; ficus itaque cum actione caloris viscosam quan-

quandam naturam assumant, quæ tenaciter adhæret tunicis ventriculi; propterea post cætera respondent in repletionis mole: argumentum namque huius est, quod ita apparet, cum reddantur, tum etiam quia, dum comeduntur, succus ille lacteus, qui manibus adhæret, modica actione caloris eiusdem partis viscosus efficitur, adeo ut digitis quoddam gluten illitum esse videatur, id etiam interna declarat substantia: tenax enim est & viscosa, cum aruerint.

C A P V T VIII

Quamobrem sitis multo difficilius feratur, quam fames, & quomodo fieri potest, ut eadem parte, nimirum ventriculo, nos simul calida & frigida desideremus, potum scilicet frigidum, cibos autem calidos, & eorum, quæ comeduntur ac bibuntur, quamobrem nonnulla calida, aliqua vero frigida desiderantur.

EXCITAVIT Aristoteles eam quæstionem, quapropter animantes magis ægre ferant sitim, quam famem, vigesima octava Problematum quæstione quinta, & fatetur, hoc eam ob causam euenire, quoniam sitis res est magis anxia, cum aduersetur rei suauiori; aut quoniam calor nativus humidum

T

magis

magis quam siccum desiderat; aut quoniam sitis est libido duarum rerum, potionis, inquam, & cibi, fames vero vnus tantum scilicet cibi, id quod etiam sequenti quæstione confirmauit. Quoniam vero perspicue videmus, hoc non esse omnibus animalibus commune, vt sitim ægrius quam famem tolerant, quædam enim potum desiderant exiguum & raro, cibum contra vehementius auent; propterea rem non inutilem facturum existimaui, si causam prius huiusce diuersitatis explicem, tum vel magis, quoniam huius Problematis explicatio non parum momenti habet ad explicationem alterius: vidimus enim in præcedentibus, esse quædam animalia, quæ vel potum non desiderant ob frigiditatem naturæ & modum alimentorum, quibus vescuntur, quemadmodum sunt exanguia, ac potissimum insectorum genus, eaque omnia, quæ pulmonem non habent, quemadmodum sunt pisces, aut illum fungosum admodum & exanguem, cuncta hæc parum, vel nihil sitiunt, ciborum tamen sunt auidiora, & cum bibere videntur, cibi potius, quam potus gratia bibunt. Aliis contra euenire debet, vt potum vehementius appetant, si pulmonem habeant contrario modo affectum, quemadmodum est homo, & aliorum plurima: vidi namq; semel sitientem mulam ex alto se præcipitem dedisse lictore, dummodo potan-

potandi desiderium expleret, & febricitantes homines maiora his faciunt: nonnulli etiam cum nimium abstinere coguntur, celerem mortem oppetunt, quemadmodum obierunt plurimi cōmilitones Caroli Quinti Imperatoris, cū ad Africæ littora commigrasset; quapropter ego existimaui, sitim esse molestissimam huic animantiū generi, quoniam siccat̃ur interea pulmones, & calor cordis, earūq; partiū pene auctus suffocatur, hoc autē molestiam affert & dolorem, cum periculo etiam non vacet: itaque nihil mirum, si potus tantopere desideratur, talemque illius defectus afferat anxietatem, cum humidi frigidique indigentia sit magno incommodo huic necessaria actioni respirationis, atque caloris faciat molestam passionem, nec alia ratione arbitror, hunc esse causam interitus, postquam manifeste patet, potum, si sit aquæ, non nutrire, sic vt deperditam substantiam reficere possit: hoc enim præstari per cibi assumptionem consentaneū omnibus videtur, atque his postremo accedit, quod sitis est desiderium multarum partium, plures fines attingens. Quantum vero ad cibi desiderium attinet, inquit Aristoteles quarto de partibus animalium cap. quinto, omne insectorū genus minime contentum esse alimēto, quippe quæ sibi ipsa sufficere valent nō tam corporis exiguitate, quam caloris remissione, tametsi

nonnulla eorum, ut muscæ nunquam videantur expleri cibis, quoniam parum assument pro vice, & multum absument ob vegetem motum: illud enim, quod calidum est, cibum desiderat, & cito concoquit, contra quod frigidum cibo carere facile potest; nam proprius calor minus absument, ac propterea fatetur, cicadarum genus maxime omnium ieiunum esse, quoniam ipsis pro alimento satis est humor proprius, alia vero, quæ calorem habent validiorem, vberius comedunt, quoniam calor vehementius agit, ac prope substantiam dissipat. Tertio itidem de partibus animalium cap. ultimo recenset alia animantium genera, quæ paucio tempore possunt ferre abstinentiam cibi, ea potissimum ratione, quoniam cibus breui tempore manet in ventriculo, ac citius, quam concoquatur, deiecitur; itaque brevis est usus fruendi, quemadmodum, inquit, est omne genus piscium; hoc enim lubricum est, quia modicus eorum calor solida, quibus utuntur, ac frigida alimenta immutare non potest, minusque propter ambientem aquam transpirant, & coniungitur ventris atque intestinorum lubricitas propter innatam humiditatem. Quibusdam etiam sola intestinorum natura id facit, utpote si recta sint & laxa, siquidem illorum laxitas auiditatem auget cibi, rectitudo autem accelerat, quapropter animalia, quæ
con-

continentiora esse oportebat ad cibi desiderium, hæc in sua aluo anfractus orbisque plures continent. Atque hoc modo patet, quomodo in genere animalium nonnulla magis sitim, alia potius famem ferant, & omnino ciborum quæ sint avidiora. Nunc explicandum est, quapropter potus desideratur frigidus, quæ vero comeduntur calida, & quomodo pars eadem contraria simul desideret? Omnes videntur in hac re consentire, quod sitis est appetitus frigidi & humidi, fames autem calidi & sicci, (vt ait Aristoteles) ac propterea nihil mirum esse, si esculenta optentur calida, potus autem frigidus, atque in eadem parte posse fieri eodem tempore desiderium contrariorum propter duplicem indigentiam, ac respectu, vt aiunt, diuersorum. Porro ob defectum humidi roridi, quod frigidum esse debet, ob refrigerium & salutem caloris, appetitur potus frigidus; ob indigentiam autem humidi solidi, quod sua natura calidum est, desiderantur calida esculenta. Mihi tamen videretur, huic rei diligentius incumbendum esse, etenim neque omnia esculenta desiderantur calida, nec omnia potulenta optantur frigida, siquidem panem non cupimus actu calidum, nisi exhibeatur in iusculo, fructus omnes desiderantur actu & potestate frigidi, bellaria, caseus & aliorum plurima, potius frigida, quam calida comedun-

duntur, cucumeres, etiam pepones, & citreoli, quibus salatutium conficimus, quemadmodum sunt potentia & actu frigidi, sic etiam cupiuntur, eoque eduntur modo, quomodolibet assumpti. Si vero etiam consideres cætera animalia, quæ opus hoc comedendi & bibendi nobiscum habent commune, videbis, ea non vti calidis cibis, sed optare calida seu frigida, qualia illa sint, citra delectum, & fortasse potius frigida auent comedere: quamobrem mihi videtur, hunc varium vsum alimentorum esse propter consuetudinem, & quandam peritiam: cœpimus namque assuescere, in vtero vesci alimento sanguineo calido, deinde calido etiam lacte, atque sub id tempus cœperunt nobis parari iuscula calida propter utilitatem caloris & coctionis, scilicet ut tum alimenta ab igne alterata facilius concoqui possent, tum etiam pars ipsa concoquens ab extrinseco adiuta calore multo facilius concoqueret: nam calor extraneus innatum fouet & adiuuat, & quoniam aliqua desiderantur alimenti tantum gratia, alia vero etiam ut refrigerent, quæ sunt in primo ordine, consueuerunt optari calida, cætera autem frigida ut fructus, alia itidem calida optantur, quoniam sic magis sapiunt, alia vero frigida: sic enim videntur gustui suauiora, prout calor proprios immutat sapes, aut saltem in actione ad sensum præualet,

nalet, vt proprium rei, quæ comeditur, obtundat saporem, & rem faciat alio modo apparere. Sic itaque facilimum erit satisfacere huic propositæ difficultati, animaduertendo tamen desiderium calidi & frigidi, & in ventriculo non esse passiones contrarias: oportet enim esse respectu eiusdem, attamen hoc desideratur calidam, aliud vero frigidum.

C A P V T IX.

Quodnam sit magis proprium, atque conueniens obiectum sitis, aqua, vel vinum.

AQUAM vero proprium ac naturale obiectum esse ipsius sitis, mihi videtur lypis ac tonsoribus esse manifestum, quoniam Philosophus demonstrationem huius conclusionis auspicatur à definitione. Etenim sitis est appetitus frigidi & humidi, aqua vero per se frigida est & humida, vinum autem calidum secundum formam, tametsi frigidum sit secundum materiam, participatione videlicet aque, vt ait Aristoteles quarto Meteororum. Patet igitur, aquam primum esse obiectum sitis. Quod etiam eo modo confirmatur: nam longe melius aqua potest explere omnem defectum & indigentiam, vnde efficitur sitis, quam vinum; igitur ipsa est magis conueniens & accommodatum obiectum. Probatur antecedens, quoniam siccitati

per se ipsam optime satisfacit: nam humidissima est, & cuiusdam lentoris particeps, vt partim harere, partim etiam diutius seruari possit, vinum autem potius exsiccat in fine, tametsi initio humectandi vim habeat, caloris etiam feruorem multo quam vinum praestantius sedat: nam sua ipsius natura frigida est, vinum autem calidum, & propterea ad intrinsecum calorem accessionem facit; aer autem, tametsi humidus, & forsitan ipsamet aqua humidior, frigidusque euaserit, qualis in hybernis horroribus est, nequaquam tamen idoneus est ad sedandam sitim, quoniam oportet humorem esse paulo crassiorum, & lentum: aer enim ob id non humectat, vt declarauit Aristoteles in Problematibus, neque etiam sicca potest congregare alimenta, & fluida facere. Et quemadmodum hic nequit satisfacere desiderio potus, ita neque famem sedat, neque etiam odor, quamuis aliqui perperam existiment, Chameleontem aere nutriri, & nos odoribus refici: illud enim falsum est. Gaudet quidem aere, cum sit tanquam cauitas plena spiritus, ac perpetuo ob id videtur hiare, sed vbi necessitas vrget, vescitur cibis sibi conuenientibus. Alterum quoque absurdum est: nam odor recreat & consolatur calorem, & forsitan vaporoso permixtus corpori, fumidaque (vt aiunt) exhalationi posset instaurare spiritus, solidiores
autem

autem partes haud posset nutrire, earum quippe nutrimentum multo crassius esse deberet, interdum autem, quod ad sitim attinet, videmus eam sedari, si iuxta fluuios & fontes maneamus, aut venti spirent ab austro: namque iis in locis & australi constitutione vel pluuiatum frigidior est, tum densior multo vapore; is autem est aquæ disgregatio, vt ait Aristoteles primo Meteororum; quapropter sitim potest conciliare humectando, & caloris obtundendo feruorem. Cum enim spiratione attrahitur, totum humectat corpus, primum autem partes ipsas spirituales, quæ nimium calent, & refrigerationis egent, ac propter perennem motum nimiam humectationem desiderant; secus enim instrumenta ipsa redduntur inepta motioni. Amplius aqua est potus magis naturalis, cunctis videlicet ab ipsa natura ministratus, vinum vero secundum naturam non est, sed potius secundum peritiam, siquidem in illa prima societate vini vsus nondum venerat, postea vero cœperunt homines variis oblectari potibus, vt simul sitim sedarent, & coctioni, quoad fieri poterat, opem ferrent fouendo ventris calorem; itaq; aliis placuit vsus vini, aliis cereuiis, vt plurimis Galliæ populis, aliis pomorum succi varii, sicut Antiochenis & aliorum nonnullis. Hoc etiam confirmatur: nam potus aquæ est communis cunctis animantibus,

quoniam sitis non homini tantum fit, sed etiam aliis animalibus, vinum autem paucissimis eorum placet: non est igitur obiectum sitis naturale & accommodatum. Manifesta quidem est minor propositio: nam etiam multę hominum nationes vini potum legum edicto & naturali consuetudine auersantur, quemadmodum faciunt barbarę nationes, & plurimi eorum, qui recens inuentas regiones accolunt, ceterorum autem paucissima inveniuntur, quibus vinum placeat. Atque inter hæc potissimum narrat Aristoteles viperas, utpote quę vino inebriatę capiantur dolo, & simias præsertim caudatas, quę adeo fiunt ebrię, ut ebriorum prope more insanire videantur. Videmus præterea, quod in ingenti siti, qualis fit in æstiuis squaloribus, & febrili caumate, vinum, quantumvis accipiat, vel non placet, vel sitim non sedat, quemadmodum facit aquę potus. Quibusdam tamen visum est, potius vinum primo loco esse accommodatum ad desiderium potus, utpote quod longe melius appetentiam illam possit explere, quoniam Aristoteles vigesima octaua Problematum quæstione quinta inquit, sitim esse duarum rerum desiderium, cibi videlicet ac potus. Illud ergo est maxime conueniens obiectum sitis, quod potest esse pro cibo simul & potu: vinum vero est huiusmodi, cum plurimum nutriat; igitur

tur vinum præstat aquæ in extinguenda siti. Confirmatur præterea : nam potus ad instaurandum intrinsecum humorem substituitur, sed aqua illum instaurare non potest, vt vinum, cum nullo pacto nutriat; igitur vinum est magis consentaneum siti. Præterea vinum frigidum est in actu & humidum, sicut aqua, fouet etiam calorem, coctionem adiuuat, ventriculum roborat, cunctarum partium vires, & substantiam reficit, continuo humorem reparat, & spiritus ipsos consolatur; igitur vinum est per se ipsum magis conueniens, ac primarium obiectum sitis. Videmus præterea, ex moderato vini potu homines fieri alacriores, fortiores, magis viriles, & ad omnes viriles actiones magis idoneos, aqua autem contra ventriculum laxat, calorem hebetat, coctiones impedit, & pigerrimos facit homines, ac cæteris paribus magis effœminatos; quapropter vel siti saltem humanæ magis conueniens & accommodatum esse videtur. Quibus accedit, quod si vini vsus modum non excedat, diuturniorem non nihil efficit vitam, quoniam homines senes, cum imbecilles sint & frigidi, prope extincto calore vitali, & emarcescente humore natiuo, huiusmodi potum desiderant, & cum illo bene habent; quapropter Plato in libris de lege, vinum plurimis vetat, senibus autem nunquam. Ego arbitror, facillime
feda-

sedari posse hanc controuersiam: nam aqua
est conuenientior potus potionis tantum
gratia, vinum autem vtriusque simul ratione,
tibi nimirum & potus, est magis accommo-
datum, quam obrem aqua est magis conue-
niens siti per se, siue vt sitis est tantum, vinum
autem ex accidenti. Et hoc modo singulae di-
luuntur rationes, quas non oportet sigillatim
recensere. Vini autem incommoda quot &
qualia sint, historiam & causas in alium
locum dimitto, cui magis id
proprium esse videa-
tur.

F I N I S.

DIALOGVS
PVLCHERRI-
MVS ET VTILIS-
SIMVS

ANTONII LAV-
RENTII POLITIANI,

DE RISV, EIVSQUE
CAVSIS ET EFFECTIS,
dilucide ac philosophice tracta-
tus, inque libros duos
diuisus.

NUNC PRIMVM IN LVCEM
editus, & peculiari Indice
donatus:

DIALOGVS

PALCHERRI

MVS ET VITIS

SI MVS

ANTONII LAV-

RENTII POLITIANI

DE RISV. EIVSVE

CAVSIS ET EFFECTIS

ab ipso ac philosopho tracta-

tos, in quibus duos

diuisus.

PRIMUM IN LUCEM

editus, et per hunc locum

transiit.

ANTONII LAV-
RENTII POLITIANI
DE RISV LIBER
PRIMVS.

Philander, Politianus, Cosmus.

CUM ipsum opportune no-
bis obuium, o Cosme exoptate
salue. Co s. Deus vos amet a-
mici, quid vos tam mœstos, tri-
stesque, primo aspectu conspi-
ritus sum? ac, vt inquit ille, obstipito capite, &
figentes lumine terram? equidem haud arbi-
tror, vos meditari ægroti veteris somnia. PH.
Recte quidem ex vultu coniecturam facis:
nam est quidpiam, quod nimium turbat, nec
quidem somnium, sed res, cuius scientia vtili-
tatis haud parum afferre valet, vt ipse, si o-
cium sit, fateberis. Co s. Vbi addiscendi ali-
quid sit mentio, nunquam occupatus sum: vi-
deor enim mihi, summa cum voluptate æta-
tem degere, dum, vt Solon ille Atheniensis,
semper aliquid addiscens senesco, ergo elo-
quimini obsecro quamprimum, quid hoc sit.

PH.

PH. Arbitror, te haud latere, nos ab ineunte ætate Philosophiæ operam vsque nauasse, sic hominis sapientiam modeste Pythagoras primus appellauit. Co s. Non tam modeste, quam vere tantus vir eloquutus fuit. Sapientia enim, vt Aristoteles ex Poeta Simonide accepit, vnius Dei honor est, eamque omnino complecti in hac vita, quamuis eam petat suapte natura, homo nequit; sed attendo quo euadas. PH. Ad eam vtut adipiscendam illa ingressi sumus via, qua ex oraculo fabulosi Apollinis Pythii nosmetipsos nosceremus, quod præceptum, vt Ausonius Poeta tradit, in Columna Delphica inscriptum, potius ascribendum est ex illis septem Græciæ priscis sapientibus, Atheniensi Soloni, aut Chiloni Lacedemonio. Co s. Id ipsum ex Socrate ac Platone etiam atque etiam vobis commendando, Phœnicum item sapientes suimet scientiam sapientiam esse literis cupientes Hieroglyphycis mandare serpentem suammet caudam admordentem pro templi foribus sculpsisse dicuntur. Numa item apud Romanos idem præcepisse videtur, cum Ianum, qui foribus ac liminibus præesset, bis bifrontem seu quadrifrontem finxit, mediis faciebus in semetipsas respicientibus, aliarum altera intra domum, altera extra spectante, quasi sapiens, se primo, mox sua, postremoque aliena respiciat. Sed quid opus his testimoniis, si id diuina clo-

eloquia aperte demonstrant: Homo enim, inquit Psalmographus, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est brutis ac iumentis insipientibus, & similis factus est illis, hoc est, Homo se non cognoscens, stultus est, se vero cognoscens, sapiens; proin tu quid hac via insistens assequutus sis enarra. PHIL. Primum quidem negotium haud difficile nobis visum est, siquidem ad memet noscendum me ipsum quærere opus mihi fore non putabam, cum mecum esse nunquam non mihi ipse viderer: at vero cum vires experiri cœpi meas, res omnium difficilima apparuit. Cos. Haud mirum, cum in plerisque, quod Aristoteles ait, Natura humana serua sit, atque homines præ externis, ac iis quidem multis negotiis plerunque apud se non sint, neque, vti par est, secum ipsi habitent, vt minus recte Plautinus ille simia philosophari videatur: nedum enim in foro, vt ait, vix decimus quisque est, qui ipse sese nouerit, verum maxime rara hæc est auis, atque omni in re, quod Tullius inquit, optimum quicque rarissimum est. PHIL. Verumtamen permulta nobis didicisse videmur: ab hominis enim corpore orsi omnes eius partes sigillatim cognouimus, vsque ad prima vocata elementa, sectionem distributionemve, ac dissolutionem moliti; inde ad animam cognoscendam perreximus. Quamuis enim Plato, sapientiæ ini-

tium ex Anima, atque ex eius præstantissima parte, quæ in intelligentia versatur, ducendum esse existimat, attamen de cognitione distincta perfectaque loquitur, quæ per regressum demonstrativum, quem vocant, habetur. Itaque, ut ingressi fuimus, progressi usque eo gradatim, nostrum extulimus intellectum, summos labores ac vigilias impatibiles exantlantes, ut tanquam Hercules in abyssum, inque totum orbem terrarum, & in cælos ipsos penetraremus acumine intellectus, ac Deum Optimum Maximum quoquo modo, quantum homini natura est datum, apprehendentes cognosceremus, atque arbitrareremur, Philosophiam omnem nos adeptos, complexosque; cum ceu ex insidiis insignis rei spectatissimæque ignorantia sese nobis obiecit; cum etenim eius Comædiæ, quæ nudius tertius acta est, nos etiam magno risu spectatores fuissetus, ea acta Philothimus, amicus noster, de causis per se, tum proximis, tum etiam remotis huius passionis, siue (quod libentius dixerim) accidentis per se, quod Græci *Γέλωρ*, Latini Risum appellant, quære-re cœpit; ac primo quidem obmutescere omnes rei novitate perculsi, postquam autem aliquantum cogitatum fuit, propositæ sunt causæ quædam variis ex auctoribus, quales extant Isaach Israelita, Iracastorius, Valeriolæ, Valesius, & Iosius; Iubertus item dicitur
hac

hac de re Gallico sermone egisse, cuiusmodi scripta cum diligentia magna requireremus, inuenire non potuimus, ex prædictis autem nihil perceptum nobis est, in quo intellectus plane acquiesceret; desperationem forte nobis iniecit Cicero, quem, quid sit Risus, (vt eius verbis utar) quo pacto concitetur, vbi sit, quo modo existat, atque ita repente erumpat, vt eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, nescire non pudet, quoniam, inquit, ne ipsi quidem illi sciunt, qui pollicentur. Conquerebamus omnes, cum plura abstrusaque de sensu intellectuque scire videamur, hanc hominis proprietatem, quæ quotidie ob oculos versatur, nos turpiter ignorare, abiuimus singuli tristes domum quisque suam, vbi præ cæteris ego cogitando sum defessus, & quo magis prædictorum auctorum scripta perlegebam, eo amplius in ignorantia tenebris me penetraui. Cos. An ignorabatis, nunquam ad id, quod satis sit, in Philosophia peruenire quenquam posse? quoties autem commonefeci vos, ne his nostris recentibus scriptoribus nimium confideretis, vtpote qui ab ea antiquorum excellentia plurimum descernerint, vt pene illud Flacci usurpare queamus:

Damnosa quid non imminuit dies.

Ætas parentum peior aui tulit

Nos nequiores mox daturus (nisi Deus avertat)

Progeniem vitiosioremi.

POL. Quonam pacto id fieri potuit, cum rerum scientia, ut ipse de Philosophia asseris, sit quodammodo infinita, facileque, ut aiunt, sit inuentis addere? nisi forte cum celebri quodam Comico hanc de vino coniecturam facias, quod vetus multo, quam nouum melius est, quanquam apud nos nimium vetus fugere, vappaque fieri soleat. COS. An forte me senem, quod aiunt, laudatorem temporis acti derides? ratione moueor contra recentiores, alibi fufius tractanda, nunc scias, Cœlorum influxui id posse referri acceptum. Etsi enim Sol, Mercuriusque ingenia excellentia semper alicubi ferre possit, & fortasse producat: Iouis tamen sydus ea impedit, aut corrumpit, non quidem suapte natura, sed maleficis astris infectum, ac deprauatum; quamuis hæc humana pectora non cogant. Accedit, quod hi recentiores suoapte ingenio feroculi spernunt Methodum, præsertim demonstratiuam, qua sine nil veri certo haberi potest, in tanto præcipue antiquorum Philosophantium hac de re silentio, ut nemo (quod sciam) de ea meminerit, præter vnum Aristotelem, qui, ut sui moris est, ardua reconditaque in re pauca, eaque obscurius de Rifu pronunciat.

POL.

POL. Quid ita obsecro? sic enim scribere,
 non scribere est. **COS.** His ferme verbis ipse
 ad Alexandrum quærentem, quod arcana
 Philosophiæ diuulgasset, respondisse fertur;
 vulgus enim prophanum arcere voluit, quod
 illa parui pendit, rebus ab homine extraneis
 omnino deditum; at vero Philosophis, qui
 plurimum propter Philosophiam labora-
 runt, eius doctrinam assequi, tenereque da-
 tur. **POL.** Multum quidem laboris hac in re
 impendimus, sed in cassum, atque, ut abs te
 doceremur, data opera ex vrbe huc nos con-
 tulimus. **COS.** Docendusne vos doceam?
 haud par est, at si mecum addiscere non nihil
 vobis libet ex mutis, quod aiunt, Doctori-
 bus, quorum Princeps est rerum ipsarum na-
 tura, utique, si Deus annuerit, poteritis, &
 vestrum quidem gratia iam redibo domum,
 ut ibi nostro in viridario totam hanc rem ex-
 quiramus. **PHIL.** Gratissimum nobis fece-
 ris, at non paruo spatio à domo tua distamus,
 ex quo bonum erit facere, si consilium place-
 bit, aliquid inter eundem de Risu dicere in-
 grediamur: ut enim parasitus ille prouerbio
 apud Plautum inquit: Mane quod tu occepe-
 ris negotium agere, id totum procedit diem.
COS. Fortasse quoniam, ut Flaccus ait, dimi-
 dium facti, qui cœpit, habet, & proinde o-
 mni studio diligentiaque in principium cu-
 iuscunque rei agenda incumbendum est, id

quod mane, vt Marfilius vester accurate oftendit, præ cæteris diei partibus, maxime fieri potest, vnde quando tu non faturio, fed efurio, vt ille inquit, huc aduenifti, haud equidem refragabor; fed primum omnium in hoc proximo templo Deo, beatiffimæq; eius genitrici femper virgini Mariæ, ac martyri virginique Catharinæ facro, diuinum nomen inuocemus. PHILANDER. Id in principio cuiusque actionis, vel Platone teftè conuenientiffimum eft, & nunc mihi in mentem venit, diuam hanc Catharinam, vt pote quæ à teneris annis fapientix ftudiis quam maxime flagrauit, in eifque fuma cum laude floruit, non raro Deum exorare, vt hominibus fibi deuotis, fapientixque cupidis eius copia fiat. COSMVS. Nunc autem, vt ad id, quod cupimus, peruenire poffimus, operæ pretium eft, quæ fenfui noftro, dum aliquis ridet, apparent, in medium proferatis. PHILANDER. Facillimum videtur, fed me quædam vrget confufio. COSMVS. Huiufcemodi ordinem fequere, primum rifum ipfum diuide, deinde cum duo fenfibilia fint genera, primo fenfibilia communia refer, mox propria, quæ per quinque externos fenfus funt diftributa; vtraque autem fenfibilia genera in quolibet rifu tibi conandum eft nobis proponere. POLITIANVS. At vero dubium

bium hic me offendit: cum etenim Socrates, alique Philosophi, sensum nunquam non decipi assenerarint, frustra à sensibilibus ordo seu methodus videtur. COSMVS. Arbitratur itidem Socrates, nullam à nobis in hac vita scientiam haberi posse; hanc sententiam ipse præter cæteros sua ætate professus ea opinabatur, ut à Platone refertur, se omnium hominum sapientissimum ab Apolline Pythio appellatum fuisse. Aristoteles vero asseruit, sensum in sensibilibus propriis non decipi; adde neque in his, quæ communia sunt, si congrua in distantia, atque uti par est ad sensibile sese habeat. Controuersia hæc inter nobilissimos Philosophos peculiarem exigit tractatum, qui nobis ponentibus, aliquampiam scientiam in hominibus inesse, fierique ex cognitione sensus, nunc superuacaneus esset. POLITIANVS. Intellico, nam ex suppositione nobiscum agis, imitatus Platonem & Aristotelem, ac Mathematicos ipsos. COSMVS. Sic decet, iam ergo tu Philander nobis Risum diuide. PHIL. Hoc opus hic labor est; num ignoras, Platone id asserente, quam difficile sit probe diuidere? aliquam methodum mihi ostendas velim, etenim in hoc munere exercitatus minime sum. COS. Nempe tu in doctrina recentiorum educatus, qui tempus omne conterunt in disputationibus,

tractationibusque plerumque inanibus, leuibusque, methodum autem demonstratiuam, atque compositiuam (ac & diuisiuam Aristoteles complexus est) simul cum earum usu nihili pendunt; at vos ne arbitremini, diuinum hoc munus (sic à Platone diuisiua methodus appellatur) omnino me nunc traditurum: longiorem enim postulat sermonem. PHIL. Quæ tu vis, eadem nos quoque volumus. COS. Accipe igitur, quod ad præsens opus spectat; nollin Risum duo habere, & nomen, & rem, per illud significatam. PHIL. Noui. COS. Primo itaque in medium proponere nitaris, quæ nomine Risus significantur; secundo autem res ipsas Risus nomine significatas distribuas, & primum quidem tibi in varia scriptorum lectione versato haud difficile erit. PHIL. Dicam ea, quæ in mentem veniunt, præter hunc Risum, quem quotidie frequenter videmus, & cuius causam præcipue quærimus, datur & aliud Risus genus, quod Sardonium appellant, eum ita denominatum ferunt ex Insula Sardinia maris mediterranei, in qua copiosius, quam alibi, herba quædam nascitur, saporis, ut aiunt, dulcis, cuius meminit Dioscorides, dicens, eam esse de genere Batrachii, quod Latini Ranunculum dicunt, addit mentem ipsam vescentibus adimere, & quadam neruorum distentione labia in rictum contrahere, ut Risus speciem præ-

præbeat, & ab hac affectione de Sardonio risu
in vulgus infausto omine adagium manasse;
& insuper huic veneno asserit, curam om-
nem, quæ conuulsioni neruorum adhibe-
tur, exequi oportere. Pausanias de eadem
herba loquens ait, eam reperiri venenatam
duntaxat in Sardinia, & iuxta fontes proue-
nire, quamuis aquas non inficiat, eamque
qui ederit ridentem emori, esseque similem
Selino, Apioni. Dicitur præterea hæc herba
scelerata in eo de Plantis Commentario,
quod Apuleio asseribunt; refert Cælius Rho-
diginus, suis temporibus hanc Risus herbam
appellitari, ex quo patet, quid Sardonii risus
nomine proprie significetur, quanquam non
me præterit, aliam à quibusdam asserri ratio-
nem, vti refertur apud Paræmiarum quen-
dam scriptorem. Zenodotus enim ex Æschy-
lo memorat, in Sardone, quæ erat Carthagi-
nensium regio, morem fuisse, senes septua-
genarios Saturno sacrificare, qui ridentes,
dum immolarentur, ac mutuo sese ample-
xantes, æquo animo mortem patiebantur; i-
pse Zenodotus aliter hanc rem enarrat, di-
cens, filios in Sardoniis parentes grandæuos
fustibus cædentes, in foueam, vbi sepeliendi
erant, præcipites dare solitos, quam mortem,
illi ridentes, ac sceleratam arbitantes, itidem
æquo animo perferrent: alii dicunt, id tan-
tum fieri solitum de Captiueis septuagena-
riis,

riis, ex Cleanto patet Carthagine in magnis votis solitum sacrificari puerum Saturni Manibus, qui dum sacrificaretur, ignis vapore contractus ac tortus, ridentis speciem præbebat. Ex eodem Zenodoto breuiter dicam de fabuloso illo Ialo Æneo, ac vnicam venam habente, qui ad Sardiniam accedens, plurimos mortales inibi interemit, vt ridentes viderentur, & postea in ignem defiliens Saturno sacrificandos pectori suo admotos cum imagine quadam risus neci dabat: euenit enim, vt incendio qui pereunt ringentes moriantur. Et hæc quidem de ratione, qua Risus Sardonijs ita appellatus fuit, quam ex Paulo Ægineta omnes risus præter naturam, seu à causa tantum externa Sardonijs dicuntur. COSMVS. Accurate loqueris. PHIL. At vero neque illud reticuerim, quod quidam asserunt, si quis in lebece aquæ feruentis immittatur, inibi cum risu decedere; meminit Plinius cuiusdam herbæ, quam Magi Gelotophyllidam vocitent, & quæ in Bactris, & circa Boristhenem nascatur, hæc si bibatur cum Myrrha & vino, varias, inquit, obuersari species, ridendique finem non fieri, ni potis nucleis pineæ nucleis in vino Palmeo. Asserunt quidam, Crocum, si ad tres drachmas sumatur, præ nimio risu interficere, Dioscorides quidem hoc tantum, inquit, ex aliorum sententia,

cum

eum esse exitiosum tribus drachmis ex aqua potis. Apud Strabonem inuenio in Cambyfena, quæ flumen Alactonium accolit, Araneorum genus quoddam nasci, quod mordens alios ridendo cogat emori, alios vero flendo. Scriptor ille Paræmiarum ex quibusdam addit, cum Risu interitum sequi etiam morsum Iarcotellæ, quod animal nunquam me legisse recordor, quodnam sit, neque adeo, quid hoc nomen significet, forsitan est Phalangii genus, quod Arabes Rute-lam, nostrates vero Laſarantola dicunt, ex Iarento Iapygiæ vrbe, vbi viget, quamuis & in Apulia, & alibi frequens sit, à quo morſi alii vomunt, alii sudant, alii dormiunt, tremiſcunt alii, aut vsque saltant, aut flent, aut rident, aliisque symptomatis pro varia, vt puto, in primis herbarum, in quibus ii innascuntur, natura afficiuntur, quæ musicæ instrumentorum sonis, iis quidem variis, pro affectionum, quas hoc venenum affert, varietate (non enim quilibet sonus ad quamlibet accommodatus est) tolluntur; vsque enim saltare, quemadmodum ad prabeum, viridemque colorem accurrere coguntur, vt multo sudore manent, venenumque illud conficiant; nihil deinde vetat, alia horum similia, & proportionalia reperiri posse venena, quin etiam sponte ex putredine cuiuspiam humoris, huiusmodi
ali-

aliquid potest in ipfomet homine produci
proportionale, nedum huic veneno, sed & a-
lii, si quod est acius immitiusque. Co s. Ita e-
go quoque arbitror. PHIL. Meminit Ari-
stoteles illius, cui in prælio traiecta præcor-
dia mortem cum risu attulerunt, quod & in
gladiatorum spectaculis obtigisse memorat
Plinius. Et hæc sunt, quæ de risu proprie Sar-
donio mihi succurrunt: nam & quadam simi-
litudine, vt nosti, risus quidam secundum na-
turam Sardonius appellatur. Co s. Teneo,
sed alia ab homine dicuntur ridere? PHIL.
Apud Poetas metaphora quadam id vsu ve-
nit, sic apud Poetam, nescio quem, memini
me legisse, Rosam aliosque flores ridentes: ri-
dentem item Achantum Vergilius dicit. Ho-
rati, ridet argento domus (inquit) & Lu-
cretius, Rident æquora Ponti, aliaque apud
alios huiusmodi sunt, quæ nunc enarrare
longum esset. Co s m. Satis quidem variam,
quam dicunt, præ te fers lectionem, neque
hæc adnotasse pigebit. PHIL. Solliciti maxi-
me sumus de risu hominis secundum natu-
ram. Co s. Cum igitur partiamini, vt, quæ in
ipso sensu patent, facilius enumeretis. PHIL.
Equidem hanc prouinciam Politiano dan-
dam censeo, vt risum, qui secundum natu-
ram est nostris in oculis animisque, exponat,
dum ego de Sardonio deque aliis cogito.
POL. Quamuis verbis depingere non o-
mnium

innium sit, enitar tamen mandata exequi: verum quæ distributio huius risus sit, non video, quo pacto explicari possit, si adhuc, quidnam ipse sit, à quibusve causis fiat, ignoramus. **Co s.** Rectam instas viam: sic enim cum recentioribus non laboris. Cæterum etiam atque etiam vide, aliquane huius risus sit diuisio, quæ in propatulo sit, neque difficilis inuentu. **Pol.** Nisi forte considerare me velis risum secundum communia, prout est accidens quoddam, qua in re tria dicam. Primo, risum esse aut magnum, aut paruum, hoc est, submisse, aut summe editum. Secundo, aut rarum, aut crebrum, densumque, qui parua quaque ex re excutiat. Tertio, aut serum tardumque, aut citum, velocemque, scilicet aut cito excitari, citoque subsidere, quæ distributio est per ea, quæ de huiusmodi aliis accidentibus inuicem relatis dici possunt. **Co s.** Eam ipsam exoptabam, sed vide, an aliam deprehendere possis? **Pol.** Forsitan alia est per differentiam, vt dicunt, numericam, hoc est, per subiecta, seu varios homines. **Co s.** Dilucide eam explices. **Pol.** Sic arbitror dicendum: Risum esse in viro, aut in muliere, præterea aut in puero, aut in iuvene, aut in sene; insuper aut in Italo, aut in Gallo, aut in alio; item aut æstate, aut hyeme, aut in alio tempore, tum etiam aut in temperato, aut in calido, aut in frigido, aut in alterius tem-

temperamenti, & alia id genus per multa.
Cos. Satis hæc sunt, nunc autem, vt, quæ sensu in Risu noscuntur, omnia afferre possis, hanc methodum accipe; pingendus tibi est summus ac maximus risus: summum enim, vt Philosophi experiuntur, mensura est & regula essentia aliorum, eiusque defectu cetera metiri perpendique constat. Po l. Ita est.
Cos. Summum itaque risum spectes eo in homine, in quo sit, vt in iuvene, seu in alio.
Po l. Percipio, namque, vt Plato in Alcibiade primo poni malis ipsum idem, quam ipsum quod est. Cos. Tenes. Po l. Et quod spectat ad sensibilia communia, cum ex Aristotele ea quinque esse acceperim, nempe Motus, Quies, Numerus, Magnitudo & Figura; primo quidem in risu motus insignis apparet. Cos. Hic motus cuiusnam sit, & qualis, te explicare oportet. Po l. Pro tenui infirmaq; parte connitar contendamq;, atq; à capite incipiens, quæ inter quinque corporis summas partes ab Aristotele enarratas prima quodammodo est, primoq; nobis in conspectum prodit, illud certum est in risu eo summo, de quo est hic sermo, totum caput moveri, atq; eius illas partes, quæ faciei sunt, verum non omnes, vt auriculæ, quæ vni homini semper immotæ manent, quanquam in aliquibus, cum loquuntur aut rident, trepidare motariq; videntur; at hic motus per se auricula-

cularum non est, sed quia aliquantum ipsæ
adhærent, conjunctæq; sunt maxillæ seu mā-
dibulæ inferiori, quæ præcipue in risu moue-
tur, superiori semper immota, præterq̃ Cro-
codilo, cui ea tantū mouetur; excipitur etiam
à Meletio Phœnix avis, ac excipi potest Psit-
tacus, quē nostrates dicunt il Pappagallo; hæ-
etenim aues ambas maxillas mouent, seu po-
tius maxillis respondentia. Cos. Recte loque-
ris. POL. Mouentur itē in risu malæ seu genæ,
q̃ ex antiquioribus Latinis idē significant, ea-
rumq; motus is ipse est, qui & musculorū ma-
xillā mouentiū; mouentur etiā quoquo mo-
do Genæ, q̃ circa oculū, in quibus Palpebræ
sunt, q̃ & ipsæ mouentur in risu, atq; etiā ex-
tremū superioris Genę, q̃ Cilium antiqui, re-
centiores vero, vt Plinius testatur, Superciliū
appellarunt; mouentur itē in risu nares nasi,
inquā, cartilagines, os ipsum, oculi, ac etiam
frontis cutis aliquantū moueri videt̃, atq; in
summa quæcūq; faciei pars, quæ moueri pos-
sit. Et hæc quidē de capitis motu in risu. Col-
lum autē, quæ est inter caput, & pectus secun-
da pars principalis, & ipsum cū capite in risu
quidē maximo simul moueri videt̃, p̃cipueq;
pars eius anterior, q̃ guttur appellatur: thorax
vero, q̃ tertia est pars principalis, & ipse eiusve
partes in risu mouētur; thoracē propriē ex A-
ristotele accipio, quæ pars à collo, vt inquit,
ad pudenda vsque peruenit, atq; in duas dia-
phra-

phragmate membrana partiri potest, & superior quidem Thoracis nomine Medicis appellatur, Pectus vulgo dicitur: inferior vero Abdomen Medicis dicitur, Aristoteli autem *μηρ*, quod Latine vertunt Venter, atque utraque quidem pars in risu mouetur. Cos. Recte explanasti. POL. Aliæ insuper partes summæ, brachium duplex, & crus duplex in risu mouentur, magis autem brachia; his addendum cenſeo, totum corpus secundum se totum in risu, illo quidem summo, moueri. Cos. Ita habet, sed cogita, nequicquam actum esse, nisi etiam, qualesnam hi motus sint, sigillatim explices. POL. At quonam pacto? Cos. Accepistine ex Aristotele, motum denominari definiri que à termino ad quem. POL. Id quidem teneo. Cos. Hac igitur methodo prædictos motus sub oculis nobis ponas. POL. Dura imperas, attamen, vt ut potero, explicabo. Et quod spectat ad motum totius corporis in risu, is certo termino carere mihi videtur, est autem, vt quoquo modo eum describam, ac si quis totus quatiatur, seu concutiat, vt cum homines gestiunt, tremiscunt, stare loco nesciunt, saltant, subsultant, exiliunt, vt toti diffluere, sibi que non constare videantur. Cos. Recte quidem dictum. POL. Id ipsum dico de toto capite: mouetur enim & ipsum in risu inordinato quodam motu; at vero si faciei partes considerare-

mus,

mus, præsertim Malas, seu Genas, harum quidem in risu insignis, & manifestus est motus, qualis autem sit ambigo, quonam pacto explicare possim. Cos. Connitamur ambo aliquid perscrutati, anne putas malarum, totiusque faciei musculos (eadem enim, quod spectat ad hoc, omnium est ratio) simul omnes in risu moueri nec ne? POL. Nequeo ego sane adeo ad viuū hæc refecare. Cos. Animum aduerte, an possis hoc mecum indagare, quam coniectura musculum quempiam moueri, aut motum esse cognoscis? POL. Cum contractus, ac breuior, & durior apparet præsertim si subiectum os habeat, cumq; sibi destinatum mouet mobile, quemadmodum Anatomicorum Princeps Hieronymus Fabritius de aqua pendente explanat. Cos. Anne omnes faciei musculi in risu simul tensi, duriq; videntur, siquidē hi subiectum os habent? POL. Præter illos forsitan frontis mihi omnes simul contrahi in risu videntur, totamque faciem pro eius substantiæ constitutione tunc rigere, ac obdurescere. Cos. Quid ergo dubitas asserere omnes faciei musculos in risu simul moueri? POL. Profecto ita se res habet. Cos. Ex altera parte considera, num eodem tempore eadem res contrariis motibus moueri possit. POL. Nequaquam. Cos. Anne mus-

Omnes faciei musculos in risu simul moueri.

X
culi

culi prædicti, ut malarum contrarios motus habent? POL. Habent, nam alii maxillam inferiorem deorsum, alii sursum trahendo os aut claudant, aut aperiunt, alii vero modo extrorsus, modo introrsus, eam mouentes circumagunt. COS. Simul igitur maxillam inferiorem omnes mouere non valent, quamobrem simul omnes non mouentur. POL. In confusionem ac tenebras me coniecisti. COS. Videamus, an ex his tenebris quoquo modo nosmet ipsos liberare, eruereque possimus, ac mihi respondeas, cum duo aliquid mouentes in contrarium illud trahunt, hinc scilicet vnus, illinc altrinsecus, ei aduersus alter, quidnam eueniet? POL. Profecto ut Aristoteles ait, fieri non potest in eodem mobili simul motus ad contraria quare, sicut ex hoc ipso, ut memorat Aristoteles, quidam opinati sunt terram immotam in mundi centro manere, sic etiam hi mouentes, de quibus loqueris si æqualis sint virtutis aut nihil agent, aut si fieri potest mobile distrahetur. COS. At vero si inæqualis virtutis, ac roboris sint? POL. Inferior motui valentioris cedit, ut exempli gratia aperiatur porta, si aperiens magis valeat. COS. Sed num valentior mouens hac in pugna, contentioneue, idem assequeretur, ac si non contendat, nulloue repugnante mo-

te moueat? POL. Si quemadmodum omnib.
pro certo est agens materialis in agendo re-
patitur, & quodam pacto de suæ virtutis gra-
dū deiicitur, quanto magis id eueniet cum
aduersarium, etsi imbecilliorē, attamen a-
perte contranitentem habet? quare dicendū
arbitror, tunc non tantum mouere, quan-
tum aduersario nō impeditus moueret. COS.
Tunc igitur valentior mouēs minus seu im-
perfecte mouebit aduersario, vti asseris vsq;
contranitente. POL. Sine dubio. COS. Nunc
vero perpende quinam musculi faciei sint
valētiores. POL. Quanam ratione id assequar?
COS. Anne plures simul mouentes, data in
eunctis equalitate, validiores sunt, quam pau-
ciores? POL. Videtur modo ne superfluant,
tunc n. præ multitudine mutuo sibi impedi-
mento, & confusione essent, id quod nunquā
prouida natura admittit. COS. Anne etiam
inter hos musculos magni, crassiq; validiores
sunt exilib. paruisq;? POL. Sunt quidem. COS.
Expendas igitur quinam musculi ex prædi-
ctis sint plures, aut pauciores, crassiores aut
exiliores. POL. In primis quidē existimo mus-
culos maxillam inferiorem sursum vt os clau-
dant, trahētes plures, crassioresq; ac proinde
valētiores esse quam eandē deorsum, vt idem
aperiant, ducētes, id q̄ cū ex anatomic. patet,
tum liquido ostendunt, qui grauiora onera ē

terra mordicus extollentes ore gestant; tum
 etiam qui Phrenesi, insaniaue perciti tanta
 vi ac peruicia os claudunt, vt ne vix quidem,
 vel organis quibusdam ferreis referari possit,
 quamuis hoc in claudendo ore, restringen-
 disque dentibus robur minus haud imme-
 rito homini (vt etiam musculi temporales
 in ipso exiliores declarant) quā brutis mor-
 dacibusq; animalib. sit, non esse autem tan-
 tam in ore aperiendo vim, cum tamen ma-
 xilla proprio pondere deorsum tendens in
 homine, præsertim apertionem adiunget, ex
 eo constat quod non tanta difficultate com-
 pelletur quis, quamuis pertinax, ac obstina-
 tus ad os apertum claudendum. Multo igitur
 imbecilliores musculi os aperiētes, seu
 maxillam inferiorem deorsum trahētes pu-
 tandi sunt. Cos. Cum itaq; in risu musculi os
 aperiētes & claudentes simul moucantur,
 quid aliud eueniet, quam, vt magis os clau-
 datur? verum non exacte ob eum aperiē-
 tium musculorum, vt ita loquar, contrari-
 um, sed aliquantum etiam aperiētur, quod
 Latini proprie hiscere dicunt, vt cum trepi-
 dè ac hæsitante loquimur. POL. Ex dictis se-
 quitur, & res ita habet, namque experior, ne
 que nimium hiant, neque nimium clauso
 ore hominem ridere posse, præsertim risu
 illo summo, de quo semper est hic sermo.

Cos.

*Vt os in ri-
 su mouea-
 tur.*

Cos. In alio vero risu non summo, hæc minora erunt, & nunquam nimis claudetur aut aperietur os, nisi forte musculis addatur quidam voluntarius motus, vt infra dicemus.

POL. Ex hoc video etiam illud sequi; quod nimirum his, qui valde nimium riserint, dolent deinde maxillæ, & maxillæ, vt quidam eas luxatas putarint; ob eam enim motuū contrarietatem, & violentiam accidit quodammodo, vt ligamenta, nerui, fibræ distrahantur, ex quo recte vernaculo sermone dicimus smacellare dellerisā, ò ridere squarciatamente.

Cos. Sic est loquendum, verum obseruastine in risu, an appareat motus illius musculi *ααδνιπ* Græcis, Latinis vero moliator dicitur? siue is vnus sit, siue multiplex, & qui maxillam inferiorem, modo introrsus, modo extrorsus mouet, vt inter mandendum patet? POL. Nunc in memoriam mecum redi, non tantum me vidisse in risu os mediocriter clausum, & mediocriter apertū, sed etiam inferiorem maxillā mediocriter introrsus vergentem propter eorum motuum, qui eodem tempore in risu fiunt contrarietatem, & quoniam validiores forte sunt Musculi introrsus eam agentes. Cos. Probe quidem memoras, sed anne hæc in aliquibus deficient? POL. Fieri quidem potest, vt hæc non adeo ad amissim in singulis se habeant pro varia

Cur inferior maxilla mediocriter in risu introrsus vergat.

hominum natura, seu earum partium compositione, commensioneque. Cos. Id parum nostra refert, verum vbinam prædicti musculi locantur, vteorum contractionem in risu experiri possimus? POL. In malis præcipue, quæ idcirco (vt hoc de propriis sensibilibus præuertam) contracte, & duriscule tum apparent; adsunt & in temporibus musculi temporales vocati, quorum contractio cum in homine tenues sint, parum obseruatur, sicut & illorum, qui gemini ab osse pectoris, seu à clauicula vocata ortum ducunt, ac terminantur ad inferiorem maxillam, sed hi in parte colli anteriori existunt. Cos. Satis hæc sunt de huius maxillæ ac malarum motu in risu; nunc eadem methodo de labrorum motibus dicas. POL. In his quidem non video contrarietatem, nam in duobus mobilibus, labris (inquam) versantur, quare eorum musculis in risu simul contractis contrahuntur, & ipsa superius nimirum sursum, deorsum vero inferius, ex quo reteguntur dentes hoc ipso Gelasini Græcis appellati; quod vero labrum superius, magis videmus contrahi quam inferius, id ex validioribus, quos obtinet musculis habet, quod etiam labra in risu, neq; introrsus, neque extrorsus moueantur (quos motus, & contrarios quidem eorum vnumquodq; habet, ob quasdam

*Vt labra
in risu mo-
ueantur.*

*Cur inri-
su retegantur
dentes
Gelasini.*

labras.

fibras ad suos musculos pertinentes) accidit, quoniam cum hæ imbecilliores sint, ipsi musculis labrum superius sursum, & inferius deorsum mouentibus, iure eorum motui cedunt, neq; introrsus, neq; extrorsus tunc labra mouere valent, præsertim cum ex malarum, quibus vtrinque ea annectuntur, contractione vtrinque valide trahantur, extendanturque; verum propterea quod hanc tensionem, seu contractionem inter ridendum experiamur carpere, haud decet Martialem Poëtam, cum inquit:

*Et quicquid lepida procacitate
Laxat perspicuo labella risu.*

Laxat enim quasi aperit, dixit. sed neque illud prætermittam: eam partem in qua labrorum contractio apparet forsitan à Latinis buccas appellari, quæ, ut puto, nomine *γέγελος* Aristoteli significatur ac præcipue in ira inflatur, ut Horatius indicat, in sua sorte non contentos dicens:

*Quid causæ est, merito quin illis Iupiter ambas
Iratas buccas inflet?*

Etenim buccæ inquit Plinius sunt infra malas hilaritatem, ac risum indicantes. C o s. Recte quidem loqueris. P o l. Musculi autem nasi, qui nares diducunt aperiuntque; vix in risu ut nares moueantur. rib. valde pollêt, neq; in motu sibi mutuo aduersi sunt, & proinde in risu valide contrahuntur.

vt nares, præsertim in derisu corrugentur,

Nasus cri proprieque nasus crispari, seu crispans dici-
spas adun tur Persio in derisores, cum inquit:

cus in ri- *Ingemināt tremulos naso crispante cathinnos.*
su. Attollunt etiam hi, & contrahunt adeo

nares, vt nasus curuus, & aduncus videatur,
 vnde Flaccus ad Meccenatem:

Nec quod auus tibi maternus fuit atque pa-
ternus,

Olim qui magnis legionibus imperitarint.

Vt pleriq; solent naso suspendis adunco.

Ignotos, vt me libertino patre natum.

Et apud Persium Monitor sic ait:

Rides, & nimis vncis naribus indulges.

Fiunt etiam eo pacto nares acutæ, vnde

Flaccus, *acutis*

— *Naribus horum hominum rideri possit.*

Ex quo etiam Martialis de derisoribus

Romæ loquens, inquit:

Maiores nusquam Ronchi iuuenes, senesq;

Et pueri nasum rhinocerotis habent.

Palpebra- *Cos.* Ad vnguem loqueris. *POL.* Accipe
rū motus nunc quid obseruari de palpebris seu ocu-
in risu. lorum integumentis, quæ in genis sunt; quæ-
 que vtrinque duæ sunt, superior scilicet, &
 inferior. Cum arbitratus sit Galenus supe-
 riorem dumtaxat in homine moueri sursum,
 deorsumq; variorum muscutorum munere

mo-

motus contrarios habentium, qui cum in risu simul fiant, vt per methodum abs te propositam exerior, (omnes enim faciei musculi in risu simul contrahuntur) asserendum esset, tunc palpebras non moueri, si prædicti palpebræ superioris musculi æqualis roboris essent, sed cum, vt ex effectu patet, musculus deorsum eam trahens validior sit, cui etiam palpebræ ipsius pondus opitulatur, euenit, vt parum quidem deorsum palpebra, tum moueatur & claudatur aliquantum oculus, & quamuis Arist. etiam inferiorem in homine moueri vere asseuerarit, hic tamen motus exiguus est, & quin sit, parum abest, quare (vt illud eiusdem Arist. quoquo pacto usurpem) tanquam nihil quin sit abesse existimandum est. Quicquid autem hac de re sit, id nobis sat est, palpebram superiorem duos contrarios motus obtinere, & proinde neque nimium oculum claudere, neq; nimium aperire in risu posse, quamquam magis claudit, velut de ore supra dicebamus. animaduerti insuper ex hac motuum palpebræ superioris contrarietate fieri in risu ob contranixum quandam circa oculi angulum præcipue externum corrugationem: cumque, vti dicebam, magis cludatur, quam aperiatur oculus, euenit, vt ambo cilia, siue supercilia deorsum paululum in risu trahan-

tur, & aliquantum, leuiter tamen inclinent. dico autem ambo supercilia simul in risu illo præsertim summo sic necessario moueri, cum aliàs ad arbitrium vno in homine separatim moueri possint, vt in nictatione patet. COS. Ita se res habet, sed quid sis dicturus de motu oculorum & frontis expecto. POL. Mihi quidem videntur oculi in risu retrahi intraq; orbitam non nihil recondi. COS. Putasne ex musculis hunc motum fieri? POL. Quanquam ex pactis non teneor nisi de causis sensui apparentibus loqui, attamen quid sentiam hac in re aperiam. Arbitror igitur & nervos opticos Græcis sic appellatos retrahi posse, sicut & alios nervos, argumento esse potest, quod circa singulum eorum brutis animalibus peculiariter insignis & cōspicius est musculus, quib; animalib; fere semper pronos habentib; oculos periculum immineret, ne ex capite deciderent, non sufficientib; eorum ponderi hisce nervis, vtpote mollib; nisi hic adesset musculus, quem fibris, quas obtinet rectis intra orbitam oculum etiam retrahere verisimile est, ad eius nimirum tutelam. COS. Bene sentis, sed in risu cæteri oculorum masculi contrahuntur ne? POL. Quidni? verum hac in re nil certi audeo pronunciare, quoniam sepsui illi non patent, at si contrahuntur, assererem,
omnes

*Oculorū
motus in
visu.*

omnes eos simul contrahi, in risu inquam, ut alii faciei muscoli, & proinde ob eam motuū, quos habent contrarietatem, & roboris forsitan æqualitatem, oculos potius quiescere, quam moueri, experiri in semetipso quilibet potest, deprehendetq; inter ridendum oculos ad circumspiciendum visione distincta, quæ ad perpendicularem radium sit difficulter se mouere posse, nisi id motu totius capitis molliatur inordinato illo quidē, quæ in risu caput, corpusq; totū ne vix quidem obtinebit. Cos. Quasi dicas oculorū motus ad circumspiciendū distincte omnino in risu deficere. Pol. Ita quidē experior, sed de his musculis an tunc moueantur, quæso ne me diuinare iubeas. Cos. Ac quiescam sane. at deniq; de motu frontis hoc nomine cutim eius intelligo, aliquid proferas. Pol. Quid sentiā indicabo. experior frontem moueri, nedum sursum, cum attollitur atque ad capillorum radicem corrugatur, ut cum quidpiam cuius causam, rationemve ignoret, admiratur quis aut cum grauib; angitur curis, verum etiam (quod miror à quibusdam non obseruari) deorsum cum tenditur à capillorum regione, atq; ad nasi initium, quod sub fronte est corrugatur, superciliorum quædam cum deorsum contractione, ut cum aliquis reminisci homines studet, aut cum ali-

*Frontis quæ
les motus
habeat.*

cui

cui indignati minitantur, aut cum vt Plauti-
nè loquar, caperat frons seueritudine; qua-
lem etiam fermè statum frons habet, quibus
natura est ad has passiones propensa, seu pro-
portionalis, hi frontis sunt motus, musculis
accepti, siue fibris referendi, vt credere par
est æquiualentibus, ex quo cum in risu haud
dissimili ratione, ac alii faciei musculi, simul
moueantur, fit, vt tum frons potius immota

Frons in explicataque maneat, nisi forsitan deorsum
risu vt se ad explicationem aliquantum moueatur ob
habeat. fibras validiusculas. Cos. Videtur, verunta-

men, quidquid hoc sit, nimia diligentia
excusatione digna magis quam negligentia
est. Pol. Sed hoc etiam quod pene eram
oblitus paucis proloquar, hosce motus o-
mnes magis in dextris, quam in sinistris ad-
esse. Cos. Nihil profecto te præterit. Pol.

Hæc igitur de motu capitis in risu, de motu
autem colli, nihil ferme habeo dicere. guttur

Collum certe non nihil trepidare videtur, totum ve-
& guttur ro collum paululum inter ridendum contra-
in risu vt hi breuius crassiusque fieri, hunc equidem
moueatur. potius dixerim motum capitis deorsum eius

musculis contractis, verum qualis qualis sit,
vt ingenuè fatear, parum apparet, neque est
tanta obseruatione dignus, videturque mo-
tum illum totius capitis inordinatum comi-
tari. Cos. Ita se habet, age, alios expedi mo-

tus.

tus. POL. Demotu thoracis in risu difficile est iudicium. namq; Isaac Israelita musculorum thoracis sic apud Medicos appellati moveri tremitu quodā in risu existimat, non illo quidem proprie, qui pugna est naturam inter & morbum, vt prave interpretatur Valerola, sed quodam, hoc est improprie dicto tremore, quæ sententia obscuritatis multum habet, & confusionis. neque, quid hac in re potissimum decernam, assequor, adeo observatu motus hic est difficilis. COS. Mutuam ergo operam hac in re disquirenda tradamus. POL. Semper equidem præsto sum. *Motus thoracis*
COS. Audisti ne vnquam thoracem hunc, *racis quæ* seu malis dicere, pectus dilatari, restringique *lis sit.*
ope variorum musculorum? POL. Iam hoc teneo. COS. Præterea an etiam accepisti propter hanc thoracis dilatationem restrictionemque pulmones instar follium alternatim attolli deprimique, seu turgere, ac deturgere? ex quo aëris ab iisdem pulmonibus attractio, expulsioque fiat, seu inspiratio, & expiratio, vtque vno verbo dicam respiratio ipsa? POL. Id ex Galeni sententia accepi, & ea quidem vera, quanquam Averrohes dissentit, existimans, ex pulmonum motu motum thoracis euenire. COS. Vt ut est, ex hoc apparet methodus, quam sequamur in motu musculorum thoracis, dum
quis

*Respiratio
in risu
quæ.*

*In risu
cur nec de-
glutire,
nec man-
dere, nec
bibere pos-
simus.*

quis ridet dispiciendo. etenim, an observa-
li aliquando quomodo respiratio tunc sese
habeat? POL. Certe visa est admodum magna
nec non crebra, ac velox, sicut etiam & pro-
pter oris illum quem diximus statum, ut ne-
q; deglutire, & ne mandere quidem, neq; bi-
bere tunc quis possit. COS. At vero si ita est v-
ti asseris, nonne pulmones necesse est in risu
valde crebro, velociter ac multum attolli, de-
primiq;? POL. Vtiq;. COS. At si res ita habet,
an thoracem oportebit itidem valde crebro,
velociter, ac multum dilatari, restringiq;? POL.
Maxime. COS. Anne hoc fiet ope musculorū
thoracis? POL. Prorsus, & video iam iā aper-
te quid sis dicturus. in risu sc. thoracis mus-
culos, valde cum multum, tum cito, crebro-
que moveri. COS. Atq; hinc est, quod tremi-
tu quodam tunc moveri videntur, cum
hanc re vera motum, quem dixisti, habeant,
ex quo etiam evenit, ut guttur, vti dicebas,
trepidare videatur, etenim in eius interna
regione adest arteria, quam asperam vocant,
qua per gutturem, quæ λάρυγξ est Græcis, re-
spiratio illa velox, crebra, magnaque fit.
POL. Intelligo, atque hinc video cur in ve-
hementi risu, (quod nonnulli dicunt) co-
stas in dorsi regione ad spinalem medullam
pene luxatas fuisse ob eam nimirum, quam
diximus motuum magnitudinem, frequen-
tiam

tiam ac velocitatem. Cos. Ita ego quoque existimo, sed ne omnino hosce musculos sicco pede, ut dicunt, pertranseamus cum eos distinctè nosse in præsentia nostrum non sit, ni piget, summam eos nobis indica.

POL. Asseuerant respirationis ergo, quam dicunt naturalem, seu qua nemo absque vitæ suæ dispendio carere potest constitutum esse Diaphragma, qui dum ad sui, siue medium, siue centrum, quod est ad spinam dorsali contrahitur, dilatat costas & thoracem ipsum, dū vero relaxatur restringit, seu (quod verius affirmarim) proprio pondere, ac natura ipsæmet costæ ad locum suum, quasi redeunt, atque ita coarctantur. Ad respirationem vero magnam destinatos fuisse dicunt musculos quos vocant intercostales, de quibus haud parua est inter Anatomicos dissensio, nunc minime necessaria. consultatis autem philosophum medicūq; summum Hieron. Fabrit. anatomicorum quot sunt, quotque fuere coryphæum, ad maximam vero respirationem musculos, præsertim abdominis, seu ventris. Cos. Anne omnes musculi prædicti mouentur in risu sum-

*De risu do-
lere inte-
stina ac ri-
pi homi-
nes, ac de
fatigari
præ*

mode quo loquimur? POL. Prorsus. siquidē animaduerrere tunc est maximā, velocissimā ac creberrimā respir. ut ne dum uti dicebā, pe-

ne loco moti fuerint aliquādo costæ sed etiā

Apuleius.

*Brachiorū
motus in
risu qua-
lis.*

*Crurum
motus in
risu
qualis.*

præ risu homines disrumpi sibi videantur
& forte quidam ridendo, vt Plautine lo-
quar, suos ruperint ramices; vnde nostrat-
es diæterium habent, crepare delle ri-
fa, ex quo etiam aurei Luccioli, dominus risu
ipse quoque latissimo, vt ille inquit, ad vsque
intestinatorum dolorem redactus fuit; adeoq;
insuper magna est tunc respiratio, vt haud
parua quidem defatigatio, lassitudoue subse-
quatur. Cos. Satis de thoracis motu, reli-
quum est, vt de brachiis, cruribusque dicas.
POL. Hæc quidem ex maximo risu mouen-
tur inordinato quodam motu, sicut & to-
tum corpus, vt brachia in primis gestire, ge-
sticularique tum videantur, illisque vt Tullii
verbis vtat, in risu, quis frontem feriat; crura
autem parū omnino nimio vt vere dicam nil
moueri, sed præ imbecillitate contremiscere
videntur. & hæc habui quidem de motu in
summo risu dicere, namque in minimo abe-
rit apparens hic crurium & brachiorum mo-
tus, sicut & ille totius corporis, & capitisto-
tius. Aberit etiam adeo excellens respiratio,
veruntamen necessario insignis, & magna
apparebit, tum etiam & faciei motus, sed
multo remissiores aderunt, in mediocri ve-
ro intentiores, ac respiratio maior, & aliqua-
piam totius corporis, & capitis, brachiorum,
& crurium motatio, gestitioque. Cos. Re-
cæ

Et sane, nam risus seu motus, qui in eo cer-
 nuntur, cum singulorum graduum, quos ha-
 bent indicibili, inenarrabiliue latitudine
 considerandi sunt. POL. Ex prædictis de *Quanam*
 quiete conicere possumus. ea quidem dum *fit quies*
 quis maximè ridet nulla in toto reperitur *in risu.*
 corpore, neque in toto capite, neque in
 brachiis, cruribusue, neque adeo in ipso tho-
 race, etiam si vel parum quis rideat, at vero,
 quod est observatione dignissimum, par-
 tium faciei ille motus quamvis maximus o-
 cyssimè, ac fermè momento fit desinitque,
 hoc est ridentis eam figuram homo statim
 nanciscitur in eaque dum ridet continenter
 quiescit, quæque sicut aduenit itidem ex-
 templo cum quis à risu, quamvis summo
 cessat, euanescit, ut necesse non sit sensim
 eam deficere. & hæc quidem fere dixerim
 quod spectat ad motum simpliciter, nam
 quod ordinatos ad motus actionesque, has
 omnes ferme prorsus præpediri corrumpiq;
 in summo præsertim risu constat, ut homo,
 ne singulas eius persequar actiones, sui im-
 pos, tum euadere videatur. COS. intelligo,
 sed in figuram ridentis irreplisti. POL. Me-
 rito, nam hæc motum, qui in risu fit, conse-
 quitur; est itaque in risu os clausum, magis
 quam apertum, hoc est hiscens, haud de-
 hiscens, maxilla inferior introrsus quodam-
 modo-

*Figurari-
 detur qua.*

modo vergit, labra distenta, atq; ita contracta sunt, vt dentes ex eo Gelasini appellati denudentur, malæ item contractæ quoquo modo corrugantur, circaque os concautum quoddam efficiunt, aut quandam, ceu valliculam, vt describatur, præcipue ad nates, atque ad menti regionem linea quasi circularis, Peripheriam Græci dicunt, quæ sui quasi concauo ambiat partem vtriusque maxillæ anteriorem, quæ Aristoteli γειλόν, Latinis buccæ, nobis il cestro, vernaculo sermone dicitur, sui autem conuexo; vt terminet, seu attingat partem vtriusque maxillæ posteriorem, quæ Aristoteli γέρον, Latinis proprie forsitan mala dicitur, quæq; vtrinque præcipue in risu tanquam collis quidam sese effert. Hanc oris & malarum figurâ simul cum iis ridentis in facie rugis γελᾶδινος, vocant, de qua Martialis:

*Gelasinus
quid.*

Nec cibus ipse iuuat morsu fraudatus aceti,

Nec grata (inquit) est facies cui Gelasin^{us} abest.

Quanquam in aliquibus deformitatem afferre videtur, vt significat forte Catullus, sic puellam acmen demonstrans:

Quæ sit (inquit) queritis illa quam videtis

Turpe incedere myrmicè, & molestè

Ridentem catuli ore Gallitani.

Eadem figura, eodemq; oris habitu, cum ferme nunquam non esset Democritus Gelasini

lasiñi cognomen inuenit, at vero haud ex hoc quidem nomen sortitus est Gelasimus Parasitus apud Plautum, sed propterea quod ridiculus foret, seu quod ridiculis suis suum frequenter obtineret regem, dicitur insuper huiusmodi figura seu oris, dentiumque habitus, rictus, ut ridentem ringere dicant e-
 quorum instar canumue cum ad pugnam se accingunt, cumque diducto ore exertisque dentibus inimico interminantur, vel cum Domino blandiuntur, quod & Catullus loco proxime à nobis allato indicauit. idem ferme fieri non raro ab asellis videmus, qui os coelum versus attollentes, quasi ipsum ins-
 spectaturi ringunt, quod existimarim oscitationem, pandiculationemve quādam esse. adest huiusmodi quādam alia pene figura in risu, cum aliquem homines derident, oreque distorto ab occipitio fit, labris contractis, ac interiorum dentium ostentatione, ut interpretatur Hieronymus. Sannam ex Persio & subsannare dicunt. Cæterum ad veram genuinamque in risu figuram redeo, hæc admodum varia est, pro varia hominum in faciei partibus substantiæ constitutione, ut inenarrabilis ferme sit, quibusdam enim in mento, inq; malis tunc fieri videas, concava quādam instar eorum, quæ in vasculis quibusdam sunt, ac in manibus, ali-

Rictus & ringere.

Aselli cur ringant.

Sanna & subsannare quid.

isq̃ue membris rebusq̃ue, Corylidonas Græci dicunt, Latini acetabula, siue acceptabula, quoniam ad accipiendum apta sint vertere valent, fiunt autem hæc in facie ridentis, quoniam nonnullis faciei partes forte ob inæqualem texturam, constitutionemve æqualiter non contrahuntur, neque turgescunt, sciendum est enim (quod spectat ad magnitudinem, ridentis faciem non nihil intumescere, nam & oculi turgiduli in risu apparent, atque itidem genæ in quibus palpebræ sunt quæque proportionem respondent substantiæ illi rubæ, quæ gallis gallinæcis circa oculos est, tument, atq; extuberant, venæ item frontis, oculorum, temporum, atque colli, quod & ipsum turgescit, manifestæ turgidæque fiunt, sicut etiam arteriæ quæque Aristoteli venæ Aortæ rami, quæ etiam insigniter, quod fueram pene dicere oblitus, præter modum tunc mouentur, insuetusque pulsus tangenti apparet. At de faciei figura in risu insuper dicamus. nares patentiores, curvæ, aduncæ, corrugatæ, crispantesq; sunt, palpebræ oculum, qui aliquantum intra orbitam reconditus est, mediocriter claudunt, quadam cum circa eius angulum externum corrugatione, frons denique exporrecta explicataque videtur, atque hæc singula magis in dextris, ut os, ipsaque facies depræ-

*Ridentis
faciem in
tumesce-
re.*

*Ridentis
insuetus
pulsus.*

*Facies in
risu cur-
distorta.*

pra-

prauata distortaq; sit dentesque præsertim in derisu falcati Plautinè dicantur. De figura vero, seu potius de statu, habituque totius corporis, & capitis ac brachiorum, cruriumque in risu latissimo nil propemodum dicam quando omnia incompressa, inordinataq; sunt, totumque corpus præter ipsam videlicet faciem remissum (cum Aristo. loquar) relaxatumq; est, suisq; compagib. quasi dissolutū dissutūq; ut diffluere videatur, cogaturq; etiam homines, tum animi sui, uti dicebam, impotes corruere, passimque, & vbicunque strati iacere. COS. Optimè hæc quidem tanquam digito demonstrasti. POL. Quoniam vero de magnitudine in collo, atque in facie ridens acuta modo dicebam, nec aliquid hac de re ulterius in reliquo corpore obseruare valeo, de numero denique audias. *Quæ res in facie ridens exoriantur.* dicam autem quæ res, seu substantiæ in ridente exoriri soleant. In primis frequenter animaduerti inter ridendum lacrymas, & eas quidem calidiores, quam in fletu, ut hoc præuertar, effundi; solet etiam ex facie tunc manare sudor, præcipue vero ex fronte copiosiusque risum consequi. COS. Numquid aliud apparet? POL. An expectas dum enarrem quosdam in summo risu meisse, unde diæterium fluxit apud nostrates, scompiscarse delle risa, aliosque tetra visu, audituq;

Dentes falcati.

Figura totius corporis in risu.

Quæ res in facie ridens exoriantur.

Sudor in risu.

fecisse? C o s. Haud ita delicatæ sunt philosophorum aures, ut de hisce sermonem stomachentur, in omnibus enim (quod ex Heraclito Aristoteles ait) naturæ numen honestum pulchrumque inest ingenium.

P o l. Recte consulis, iamque de communibus in risu sensibilibus, de numero scilicet de magnitudine, de figura, de quiete, ac de motu satis videor loquutus, ad sensibilia denique propria deuenio. C o s. Tanquam pictor, ut cum Aristotele loquar, ubi primum lineamentis ridentem effinxisti,

mox vario illinis colore, ac perficis, ipsam naturam in generatione animalis imitatus. P o l. Tuo istuc munere euenit,

*Sensibilia
propria.*

cumque nouerim te à me non petere, ut explicem, quot hæc sensibilia sint, & quomodo aliter à sensu communi atque à sensibus externis cognoscantur, operam compendii faciam. Primum autem, si quis ex me quæreret, quemnam odorem, aut quemnam sâporem, dum aliquis ridet percipiam,

risu quidem prosequenda foret interrogatio. C o s. Prorsus. P o l. A colore itaque incipiens in risu præsertim summo de quo est hic sermo, conspicio ruborem quendam magis aut minus æqualiter, aut inæqualiter, in totam faciem pro varia hominum natura, cutisque constitutione diffusum,

*Robur in
facie ri-
dentis.*

sum, proin quod in Æthiopibus ita non sit, per accidens euenit. Præsertim vero genæ, quæ circa oculum sunt, quemadmodum aliquibus, ut ceritis (Plautine loquar) laruatisque menstruumque habentibus, virent, liuidiue ac fœdi coloris sunt, sic ineffusissimo eo risu rubore quodam insigni suffunduntur.

Apparent etiam faciei venæ de quibus supra dicebam, suo quoque subcæruleo colore visendæ. Præterea oculi peculiariter tunc visuntur splendiduli, roscidulique, seu scintillantes, ut mira cum venustate, ac lepore, tum colore quodam rutilo fulgurare, & suauiter ardere videantur, quin etiam in ipsamet viuידam faciem redundat quadam cum dignitate, festiuitateque ac dulcedine claritas, nitor, lumenque incredibile: percipio porro in risu, vel mediocri, sonitum quendam, ut videtur, ex respiratione, qualem exaudimus, cum cito, crebroque, ac valde follium opera utimur. Cos. Attigisti causam, verum hæc præludia sunt. POL. Et insuper (quod etiam notauit Aristoteles) animaduerto, qui vel mediocriter ridet, quamuis difficulter loquatur, attamen, si id contingat, vocem quodam veluti cum murmure grauiorem edere, atque in festu eueniat. Ad hæc vero in RISU latiss.

*Oculorū
splendor
in risu.*

Qualis sonitus in risu.

Cachinnus quid.

tissimo, quando ne vix quidem ridens loqui valet, quædam tamen vox mittitur, quæ difficile verbis demonstrari potest. est autem repetita sæpe ac itidem ingeminata tremulaque vox, cachinnus, & cachinnare dicitur, de qua Persius inquit:

Ingeminant tremulos naso crispante cachinnos.

Et Lucretius de rerum principiis contra Anaxagoram loquens, ait:

Fiet uti risu tremulo concussa cachinnent.

Assimilis aliquando ea vox mihi videbatur, quarundam coturnicum vocis, quas nostrates appellant, le quaglie, earumque vocem Græci, κακκασίνζειν dicunt, quo & Nasoni Poëtæ, caciare, & quidem id sonare videtur καρχαζειν. sic Græcis cachinnare, cæterum doctius Catullus cachinnos (plures autem in risu ferme semper sunt, ex quo in plurium numero nobis vernaculo sermone, le risa, dicuntur) ostendit, cum de maris Vndis loquens ait:

*Qua tarde primum clementi flamine pulsa
Procedunt, leuiterq; sonant clangore cachinni.*

Is nimirum sonus, qui ex vndarum re-percussione, refractioneue ad littus excitatur, istiusmodi etiam fit inter ebulliendum, cum feruens liquor bullas, ampullasq; emit-
tit,

tit, cachinnum item Plautus indicat, cum inquit:

Matronæ tacite spectent, tacite rideant.

Canoræ hic voce sua tinnire temperent.

Hoc est ne cachinnent, neue altius confabulentur. Cos. Libenter te audio. Pol. *Facies ridentis captes, eæ, nedum ex contractione, uti superius dicebam, duriusculæ rigidulæque apparent, sed etiam blanditiæ, suauitateque quadam calidiores, pro varia eorum natura atque, præterea quod animanduertit Aristoteles, expiratus aër opponenti manum calidior, ac in flentibus visus est, atque adeo in facie inque expirato aëre insignem percipiunt calorem, ut putarim, ex hoc risum Græcis nomen reperisse. γέλως enim dicitur, ut meminit Cælius Rhodiginus ab ἔλῃ quæ vox caliditatem indicat, quare Hom. γέλωτα ἄσβεστον dixit, hoc est inextinguibilem, epitheton ignis, totum vero corpus præter faciem, sicut non durum, sed relaxatum, ita minus calidum observant, præcipue inferioribus in membris. & hæc quidem sunt, quæ in risu illo summo animaduertere potui, nam in mediocri perparuoque, aut aliqua deerunt, ut cachinnus, aut multò erunt remissiora, ut color ille rubeus flammeusq; & calor prædictus. Cos. Satisfecisti, teq; arbitror perparua*

Aër expiratus in risu calidus. Risus Etymon.

fugisse adeo recta methodo omnia sigillatim
 venatus es, nunc vero priusquam domum
 ingrediamur vicissim Philandro operam de-
 mus. P. H. Omnia equidem optime percepi,
 quæ examulsum de risu secundum naturam
 à Polit. enarrata sunt, neq; enim, quin ani-
 mum aduerterem de risu Sardonio confide-
 ratio impedimento fuit, quoniam de eo lo-
 quuturus in hanc deueni sententiam, nullam
 pene eius historiam me scribere posse, quan-
 doquidem huiusmodi risum nunquam vidi,
 neq; adeo videre cupio, verum si in ratione,
 cum sensus experientiaq; deest, acquiescen-
 dū est, assererem risum hūc propter naturam
 ab eo, qui secundum naturā in omnib. discre-
 pare, præterquam in contractione partium
 faciei q̃ ex oppositorū contrariorūq; ratio-
 ne constat, hæc etenim sunt, quæ sub eodem
 genere maxime inter sese distant. Itaq; in sar-
 donio risu nullus motus partium corporis
 præter contractionem, quæ maxime est in fa-
 cie, cui nullus rubor, oculi v. ro tristes, & ex-
 angues, tenebricosiq; , quamvis faciei oculo-
 rumq; quidā rubor, ac tumor fortasse præce-
 dat, nullus insuper sonitus, neq; vox, neq; a-
 deo respiratio, nullusq; ferme calor aderit, ac
 deniq; omnia deerunt præter quandā in fa-
 cie figurā haud omnino assimilem eius, quæ
 in risu secundum naturam inspicitur. Cos.
 Ita rationi cōsonum est, quam tu Dialecticā;
 demon-

*Historia
 risus pro-
 prie Sardo-
 ny.*

demonstratiua infra afferenda est, at tu quidem nimium brevis fuisti, neq; tamen labore effugies, namq; tibi dicendum est, si libet, de risu secundum naturam. quem prouerbio sardoniu vocant, quando hæc pars videtur à Pol. prætermissa. PH. At vero hic risus in eo, de quo Pol. loquutus est, continetur, verum quoddam est discrimen, neq; n. quæ ipse enarrauit exquisitè ad vnguemve in hoc apparer, adesse quidem potest motus ferme idè partium corporis tum illa pene figura, & rubor faciei, tum etiã cachinnus, aliaq; huiusmodi; nūquã vero in oculis rutilus ille color, utq; vno verbo dicam, hilaritas inest, sicut in eo risu de quo Pol. sermonē habuit, quin etiam semper fere tristitia quẽdã in eius utpote cordis fenestris tunc visitur id q̃ significauit Hom. Ili O. dicens de sardonio Iunonis risu, ut Parœmiarũ scriptor melius interpretatur.

ἡ δ', ἐγέλασσε,

καί τις αὖ, ὃ δ' ἐμέτοπαι, ἐπ' ὀφρύσι ἠνανέησι.

Id est, ut idem scriptor vertit:

Illam quidem labris ridebat, nubi porro

Frons minime renitebat. Frontem pro oculis & aspectu, vultuq; accipit, eamq; nubiam, minime scilicet hilarem affirmat, dicuntur etiam qui sardonice rident, Flacco (ut putato) malis alienis ridere, h. e. haud ex animo, sed amarulento quodam risu, cum præ se

Malis alienis ridere.

volu-

voluptatem, lætitiāque ferre quis studet, intus autem, aut ira, aut molestia, aut invidia premitur, ac rumpitur; quam ob rem adagium, quod mali ominis est, ut inquit Dioscorid. in vulgus fluxit, quod Dæmenetus senex apud Plaut. indicat, Argyripo n. filio cupienti ei significare, se non ægre ferre, quod viderit eum, quam ipse deperibat amicam amplexari, dicentique, hem aspecta rideo. Respondit, utinam male qui mihi volunt sic rideant; quasi ex eius vultu apertè dignosceret, non verum, sed adulterinum quēdam risum illum esse, siquidem quod Poëta Tibullus ait :

*Risus Sardoni-
us dis-
facilis est.*

Difficile est tristi fingere mente iocum.

Nec bene mendaci risus componitur ore.

Verum adhuc magis Sardonijs risus est, cum nedum haud serena frons est, sed etiam cum restrictis dentibus labia solum diducuntur; vnde Plautinus ille parasitus conquerens, quod nemini risum excutere potuisset, etiam si dixisset, dictum de melioribus dictis, quibus solebat menstruales cœnas adipiscier, inquit;

Ne canem quidem irritatam voluit quinquam imitauer.

Saltem si non arriderent, dentes, ut restringerent.

Et hæc quidem de risu Sardonio satis mihi sunt.

hi sunt. causas vero de te audiemus. Cos. In his, ut vobis satisfaciam, meam operam omnem ponam, & conferam, sed iam domum introeamus, ut in viridario sub vite illa quidem vinifera, fecundaque molliter confedentes dum extruitur, apponiturque mensa de risu præter naturam, seu Sardonio proprie appellato pactis legibus differamus, scilicet, ut clam vulgus hunc diem, aliosque, si usu veniet, ut cum Plauti Menæchmo loquar, simul comburamus. Ph. Res iam in eum rediit locum, ut sit necesse, nos tibi omnino obsequi. Cos. Iam ergo dicere ingrediamur, ac primum omnium statuamus contractionem partium faciei in risu hoc præter naturam *σπασμὸν* Græcis, Latinis vero convulsionem nuncupari posse, quæ quatenus deprauata cuiuspiam membri est figura, morbus, qui *ρόςος* Græcis, quatenus vero prauus & musculorum motus accidens, quod Græcis symptoma, aut quod potius dixerim, affectio, quæ & *πάθημα* sit. Ph. Ita est, perge. Cos. Nobis deinde ex Hippocrate occurrit, convulsionem fieri, aut ex repletione aut ex evacuatione. Ph. Antequam ad alia pergās, bonum erit factu, hanc Hippocratis sententiam, ut explices. Cos. Res hæc optime exemplis illustratur, etenim anne vnquam vidisti funes tempore pluuiæ,
locis-

Causas risus proprie Sardonyri-matur.

Convulsionis causa ex Hippocrate.

locisve humidis breuiores fieri. PH. Comper-
tum id quidem mihi est. COS. Hoc profecto
nullam aliam ob causam euenit, nisi, quod
contracti cōuulsiq; sunt; nemo.n.eos absci-
dit. PH. Ita est. COS. Tunc eam cōuulsionem
dicimus ex repletionem fieri. PH. Quonam
modo? COS. Repletur quidem funis aëre in
humorem conuerso, ex quo crassescit, vt sit
necesse, quantum de crassitudine, profundi-
tateq; acquirit, tantundem longitudinis de-
perdat ac breuior euadat. PH. Percepi, & fate-
or. COS. Eundem funem alias ponas tempore
æstiuo, æstuosoq; loco, itidem contractum,
cōuulsumq; cernere erit. POL. Ita est, & hoc
ipsum accidit fidiū chordis, seu neruis, hi n.
à peritis cum sonare desistunt, nisi relaxētur,
remittanturq; tempore, aut pluuiio, aut æstuo-
so ita contrahuntur, ac intenduntur, vt abrū-
pantur, lori etiam, seu coria, membranęq; pi-
liq; corneaq; aliaq; permulta ignis calore cō-
torquentur, proprieq; contrahi dicuntur, i-
demq; etiam pati humore imbuta verisimile
est. COS. Euge pellepide Politiane ab exēplo
ad inductionē. POL. De te quidem hoc iam
didici. COS. Propter calorem contr. ctio ex
euacuatione cōtingit. PH. Amabo planius di-
cas. COS. Euacuationis, seu exinanit. nomi-
ne intelligit Hipp. exiccationē, humoris præ-
cipue, vt aiunt, radicalis, hæc n. proprie rerū
dici-

dicitur exiccatio, quæ, q̃ hui⁹ est loci, elemē-
 tarii humoris, & aërei præsertim, in quo radi-
 cale, vt alias dicemus, necessario residet, exic-
 cationē supponit, vbi n. elemētarius humor,
 adeo calore absimitur, vt natura humoris
 radicalis exiccationem persentiscat, tunc i-
 psū simul cū re cui⁹ est retrahit, cōtrahitq̃;
 quod ἀντιπεριστάσις Gr. vocant, latine q̃dam *Antiperi-*
 vertunt contrarésistentiam, alii circūobstā- *stasis.*
 tiam, dici etiam potest contrarii coactio, est
 n. retractio seu fuga vnius contrarii infir-
 mioris, propter alterius validioris præsentia.
 PH. Intellego equidem, nam plura in gymna-
 siis de antiperistasi nuper accepi. Co. . Quod
 de calore dicebam, dicendum est de quacun-
 que qualitate, vtcunque humido cuiusque
 rei aduersa, infestaq̃; PH. Id quidē patet Cos.
 Restat, vt dispiciamus, vtrum ex euacuatione
 an repletionē fiat sardoniam illa, cum in facie,
 tum forsitan & reliquo in corpore contra-
 ctio. arbitror ego eam fieri ex musculorum
 faciei eorumq̃; principii euacuatione, quam
 ea venena à neruis musculisve percepta effi-
 ciant. PH. Sed num ex repletionē hæc contra-
 ctio fieri potest? Co. s. Id minus verisimile est,
 tenuis n. veneni particula, vt in morsu aranei
 illius sufficere nō videtur ad faciei musculos
 replēdos, eorūq̃; principia, præsertim cum ex
 distantiori corporis parte ad faciem vsq̃; sese
 infi-

insinuare debeat, nisi forte quis dicat, rapi, cieri que eo veneno ad faciei musculos, humores, quib illi oppleti contrahantur, contrahantque cum tumore ruborem illum, cu-

Robur & tumor in Sardonio risu ex Paulo Ægineta. ius ex Paulo Ægineta memineras. PH. Satis aperte videris explicasse, quo pacto ea in facie contractio ex herba Sardonîa fiat, an vero ita sese habeat Sardonius risus ex herba illa Pliniana, ac ex croci tribus drachmis, tum etiam in his, qui in lebetes aquæ feruentis, in igneue ponuntur, perspicere attendo. COS. Illud aduertas, haud omnino mihi

Risus ex morsu Phalangii & combustorum ex euacuatione vel potius ex repletione inceptum esse. compertum esse risum ex eorum animalium morsu fieri ex euacuatione, atq; prorsus præter naturam, neq; etiam de eorum risu, qui in igne, aquave feruenti intereunt, id ipsum pro certo affirmarim. is enim ex euacuatione seu exiccatione musculorum faciei fieri posse videtur, tum ex repletione, vt infra dicam, agens de risu secundum naturam, risus vero ille ex croci potione, vt arbitror, Sardonius non est, crocus enim tantum abest, vt

Risus ex croci potione. vim maleficam habeat, vt potius mirum in modum, vel annulo suppositus, digitoue anulari perfricatus cordi ipsum hilarans conducat, at vero de huiuscemodi rebus iudicare difficile admodum est, cum eas plane experiri sit nefas; de Gelotophyllida vero herba, de qua meminit Plinius, viderint alii, for-

fortasse enim magicum est mendacium, quafi de herbis, quæ nusquam sunt, ut de Hæppalopside quapiam me dicturum existimes, nostin Plautini coqui nugas? PH. Noui, sed planius velim explices, quomodo his qui in aqua feruenti intereunt faciei musculi tacentur, & contrahantur. COS. Æstus, siue nimius ille calor aduersus infestusque naturæ, seu dicere mauis, humido radicali, seu spiritui cum refugere cogit, ad penitiorē, ac tutiorem, principemque locum sedemue, à quo item spiritu, firmiter membris affixo, agreque ab his discedente contrahuntur musculi faciei, cum per se, tum ob aliorum membrorum consensum, sympathiam Græci dicunt, quæ de, deque spiritu, aliquando plura dicemus. PH. Aliquantum equidem hanc demonstrationem percepi: at quid dices de risu illius, cui traiecta fuere præcordia? COS. Potius existimo sardonium esse, præcordia enim seu septum transversum, quod Diaphragma Græci dicunt, quod de, dudum dicebat Politianus, est pars ob consensum, quem habet cum corde ac cerebro, aliisque principibus membris insignis cum primis ac nobilis, ut ex nervis, venis atque arteriis ad ipsam pertinentibus constat, unde & περὶ ἀντικειμένων antiquis Philosophis, Hippocrati (inquam) Platoni & Aristoteli appellata est, hoc est,

Z

mens

mens; quasi eam mens teneat, cum eius inflammatione homines delirantes (phreneticos dicunt) cito concinnet, hæc igitur pars eo vulnere accepto, non mirum est, si semet contrahens, contrahi, siue ad se retrahi ex sympathia cogat, simul cum aliis faciei musculos, ut risus præ se speciem ferant. P. H. Mihi quidem satisfacis. C. O. S. At vide, si rei ipsi satisfecerimus. P. H. Quonam pacto? C. O. S. Vide inquam, an risus sardonius aliqua causa fieri possit, quæ corporaliter, ac, ut dicunt, subiectiue, ut quæ dicebamus, in corpus non se insinuet, sed immaterialiter ac obiectiue, ut dicunt, in sensus peruadat. P. H. Hoc statim videre nequeo. C. O. S. Spiritus, siue humidum radicale quo cognoscimus, repente percipiēs obiectum aliquod spectrumque triste, malumq; , anne subito eius aspectum reformidabit, atq; refugiet? ac in intimam sui arcem totus ferme se recipiet? P. H. Maxime. C. O. S. Contrahet igitur membra, & præsertim faciei musculos, ac partes, quibus visum spectrumue illud maxime in animos, spiritusq; nostros irrumpit. P. H. Profecto. C. O. S. Hinc etiam rationem perspicere forsitan poteris, cur ille de Aristomede testudo, factus apud Apuleium senserit, quosdam effectus naturaliter, ut ait, in contrarium prouenire, nam, ut lacrymæ sapi-

cule

*Ex repen-
tino timo-
re risus.*

cule de gaudio prodeunt, ita & ipse in illo nimio pauore risum nequit continere. P. H. Memini sane, & rationem accipio. C. O. S. Id ipsum fere euenisse putarim procis apud Homerum, qui in Od. γ. inquit :

Μνηστῆροισι δὲ πάλλας Ἀθήνη
 Ἀσθεσὺν γέλον ὥρσε παρέπλεγεν ἄλλοῖσιν
 Αἰμοβόροι τὰ δὲ γὰ κρέα ἠόδιον, ὅσσε δ' ἄρ' ἔφρων
 Δακρυόφιν πίμπλαντο, γέρον δ' ὠϊέλο θυμός.

Latine, si bene memini, sic vertit scriptor
 Parcemiæ celebris:

— Diua procis validum Tritonia risum,
 Haud compeſcendum, ac animum stupefecit,
 at illi

Iam malis sine mente quidem risere alienis.
 Carnis frustra, & cruda, & sanguinolenta vorantes.
 Interea lachrimis implentur lumina, fletum
 Sensit & ipse animus.

Sequitæ sunt autem lachrymæ, quoniam refugit, abſceſſitque aliquantum ab oculis spiritus, & humidum radicale, quo humores ac elementa in vnum coeunt, cogunturque corpus, quod ne diffuat, & dissoluatur, ab eo coercetur, contineturque, vt alias fortasse dicam. P. H. Auide vsque expectabo, nam hæc mihi somnia haud eburnea porta emissa videntur. C. O. S. Nunc vero ad mensam propter gelidū illum, muscosumq; fontē accūbamur, vbi nosmet ipsos reficiam

eius strepitu, crepituque, auiumque cantu,
dulcibus alloquiis, ac in primis optimo cibo,
laticumq; honore. POL. Recte consulis,
etenim narratur & prisci Catonis

Sape mero caluisse virtus.

Bacchus enim addocet artes, illumq; do-
centem in remotis rupibus, se vidisse dicit
ipse Flaccus:

*Nymphasq; discentes ex aureis
Capripedum Satyrorum acutas.*

*Libri primi de risu, autore Lauren-
tino Politiano, finis.*

A N-

ANTONII LAV-
RENTINI POLITIANI,
de risu liber alter.

COSMVS, POLITIANVS, PHI-
LANDER.

VITEMVS amici somnum Error re-
meridianum, Deus nostris a- cētiorum
spiret cāptis, operam date. qui multi
POL. Animum aduertimus, plicem ri-
Cos. Omnium primum er- sum consti

ror quorundam recentiorum se nobis of-
fert, qui valde impedimento esset, quo mi-
nus veritatis compotes esse possemus. Tri-
pertitam diuisionem risus qui secundum na-
turam est, moliūtur, vt quidam proprie, alius
improprie, ali^o vero quadam similitudine sit,
vt qui sit ex titillatu, POL. Ita quidē ipsi. Cos.
At vero erratum est per se conspicuum, aper-
tumque, vt enim probe enarrasti, risum, qui
secundum naturam semper eadem condi-
tiones, seu proprietates comitantur, eun-
demque semper sensu percipimus, quamob-
rem vnus duntaxat est, frustra que, falso que
eam diuisionem faciunt. POL. Ni fallor,

eam faciunt ob varias eius causas. Co s. Hal-
lucinantur, si enim vnus idemque semper
est affectus, vnā eandemque causam ha-
beat, est necesse. Po L. Patet. Co s. Post hæc
dicendum, contractionem, quæ in risu se-
cundum naturam est, fieri, aut ex repletionē,
aut ex euacuatione, scilicet, aut vtrāq; de cau-
sa, alio tamen, atque alio tempore, aut ex al-
tera tantum. P. H. Quo pacto hanc supposi-
tionem iacis? Co s. Hippocratem sequor, nā
conuulsio de qua agit, contractio quædam
est, si enim motum attendas, idem specie est
in contractione præter, ac secundum natu-
ram, nam eosdem terminos habent, præser-
tim in facie, vnde vtrāq; risus appellatur. o-
mitto, quod generatim malum, & quod præ-
ter naturam simile necessario est ei, quod
secundum naturam, & bonum oppositū est,
imo idem genere sunt, vt Arist. docuit. Qua-
propter, quod Hipp. de conuulsione dicebat,
non erit præter rem videre, an in contractio-
ne secundum naturam verum sit, præsertim,
cum ipsius nullam aliā causam inuenire quis
possit, at vero eo magis nos decet Hipp. dictū
vsurpare, quod contractio faciei in risu de
quo loquimur, accedit ad conuulsionem, at-
que prorsus secundum naturam non est, vt
infra dicemus. Po L. Verum principiū posu-
isti, perge porro. Co s. Arbitror equidem cō-
tra-

tractionem musculorum faciei in hoc risu
 haud ex euacuatione fieri, cum etenim, quod
 ex Hippo. patet, duo nostro in corpore sint
 contenta, siue humores, atq; impetum faci-
 entia, siue spiritus Græcis *πνεῦμα* dictus, qui
 nobis modo non indicat anhelitum, aërem,
 nec flatum, ventumque, neq; substantias in-
 corporeas, sed quoddam horū simile, in quo
 vires, naturaque consistit, hoc in risu secun-
 dum naturam exinaniri musculos faciei *In risu fa-*
 verisimile non est, cum nil aduersum, infe- *ciem non*
 stumq; in huiusmodi risu spiritibus obicia- *exinaniri.*
 tur, quo, vt in metu accidit, refugere illi co-
 gantur. P H. Ita est. Co s. Eoq; minus humo-
 res in hoc risu exhauriuntur, nam id non a-
 deo repente fieri potest, vt in risu contra-
 ctio, quæ extemplo aduenit, absceditq; Po L.
 Profecto, ac iam liquet, eam contractionem
 ex euacuatione non fieri. Co s. Est igitur ex
 repletionem. Po L. Sine dubio sed illud quero,
 utrū musculi ipsi faciei, an eorum principia
 impleantur. Co s. Nil vetat eorū principium,
 vel remotū impleri. At de partib. faciei mus-
 culisq; compertum est, nam, vt obseruasti, &
 ipsi eorūq; venæ in risu turgescunt, sed hoc
 ex dicendis fiet vsq; apertius. Po L. Satis nunc
 quidē manifestū est. Co s. Videamus modo
 quo, & quomodo impleantur, cumq; nulla re
 extranea, aduentitiaque eas partes in risu

secundum naturam repleti clarius sit, quam, quod demonstrari debeat, sequitur eas, aut humores, aut spiritus imbibere, at non humores, quoniam hi tumores afferunt præter naturam, atque ipsam insignitè lædunt, violentque, ut vel minus, vel deprauate, agat, quod in risu non adeo videre licet. accedit, quod crassiores sunt, quam quod subito imbibere, exinaniriue, ut in risu opus est, possint.

POL. Id quidem patet. COS. Restat igitur ut spiritibus imbuantur, repleanturque consimili ratione, ac pars quædam faciei directo opposita spiritibus item impletur, ac intumescit, ut dure scat, & extendatur, erigaturq;.

POL. Intellego pulchram quidem analogiam, sed quid prohibet nomine suo membrum illud appellare? nil enim obscœnum, nil turpe dictu, vel apud Stoicos est. PH. At vero nulla in eo contractio, immo extensio magna, & quidem secundum omnem dimensionem. COS. Id ex eius valde spongiosa, laxaque carne fit, qualis in facie adeo non est: accedit, quod admodum liber est, cum muscoli faciei utrinque, & ubique firmissime ossi, cutique adhæreant, ut cum extendi secundum omnem dimensionem haudquaquam possint, contrahantur. PH. Recte quidem rem hanc explanasti, sed cum membrum illud flatu impleri possit, num & in

Faciei partes in risu spiritibus implentur.

in facie id vnquam eueniet? **Cos.** Propter faciem non sunt humores, ex quibus vapores flatusque efferri possint, sicut iuxta membrum illud, quod ad inferiorem abdominis partem pertinet, vbi corporis est cloaca, & excrementorum colluies, atque vbi existit quod *Arist.* ἐπιτόμιον dicitur, Persio vero aqualiculus. **PH.** Satisfecisti. **Co s.** Repletio igitur spirituum in facie ridentis causa est eius in facie ridentis figuræ, & contractionis, de qua supra dictum est. At planius dicendum est, quo *Quo spiri-* spiritu, tunc repleatur facies, vtrum scilicet *tu in risu* spiritu vitali à corde per arterias, an anima- *impleatur* li è cerebro per neruos, vel potius naturali à *facies.* iecore per venas fluente, vtrum nimirum vnotantum, vel duobus, vel omnibus. **Pol.** Quid? nonne quondam de te audiui-
mus, non tres spiritus, sed vnum tantum esse? **Cos.** Ita est, sed cum de spiritu agere hic non sit locus, præstat sententias aliorum ponere, accipereque. **Pol.** Probe quidem. **Cos.** Arbitror omnes spiritus ad ridentis faciem confluere, præsertim vero vitales, quippe plures, quam animales, & subtiliores, fluidioresque naturalibus, quemadmodum euenit ei membro, quod diximus tumentum; concurrunt etiam, & alii, ob consensum, sympathiamque mutuam, qua & vnum putari possunt. **Pol.** Et hoc item recte. **Cos.** Ve-

rum spiritus, vt implere, & contrahere musculos faciei possit, multus, nimiusque primo esse debet. POL. Id per se ipsum constat: COS. Secundo debet esse subtilis, tenuisque, vt se in musculos eos penetrare possit, quam & faciei natura, constitutione mollis, laxa, raraque mirum in modum consonat. POL. Hoc etiam per se patet. COS. Tertio demum valde fluidus, fluxusque sit oportet, vt confertim confestimque ad faciem moveri possit replendam, etenim nisi eo pacto ad faciem proflueret cum eius sit naturæ, vt continenter, aut refluat, aut effluat, inque auras per cutis, carnisque foraminula euolet, nunquam illam imple-ret, contraheretue. Quemadmodum Tyberis, vt solet, vsque fluente, Anno nostræ salutis M. D. X C I X. pridie Dominicæ Natiuitatis sanctissimum festum, horrida ea diluuius Romæ non obtigisset, nisi inquam aquarum ea tanta vis lapsu, cursuque viginti quatuor horarum spatio profluxisset, Nilus etiam alluuiæ sua fertilem, fecundamque haud efficeret Ægyptum, nisi copiose cursimque aque de altissimis Æthiopix montibus delaberentur, niuibz scilicet sole solutis, ac diffugientibus. Accepisti itaque quas condiciones postulet spiritus, vt risum efficiat. POL. Teneo. COS. Vide an hoc solus

*Tiberii inundatio
Romæ an.
1599.*

solus homo ad risum sit aptus. P O L. Haud
 mihi id liquet, amabo planius, ac apertius
 demonstres. C O S. Magnum onus mihi im-
 ponis, nam tractationem naturæ spiritus po-
 stulare videtur, quæ tamen, utpote altior, ac
 difficilior non est nunc mihi assumenda.
 quam obrem, nisi plane vobis satisfecero,
 quæso, ut mihi veniam detis. P O L. Quin po-
 tius, uti libet agis. C O S. Attendite igitur quo-
 modo demonstrem spiritus homini plures,
 subtiliores, fluxioresque, quam cæteris anima-
 libus esse. P O L. Id ipsum agimus. C O S.
 Anne spiritus sunt quib. animalium vires,
 actionesque referuntur acceptæ? P O L. Vti-
 que. C O S. Animal igitur quodcunque plu-
 res, ac validiores, operationes sortitus, iisque
 citius, agiliusque fuerit, ei spiritus illiusmodi
 erunt. P O L. Id quidem constat. C O S. Quid
 tibi ego dicam actiones homini plures,
 quam cæteris esse? Id quidem in potentiis,
 quibus cognoscimus est manifestum, nam
 intellectum præter cætera habet, qui quan-
 quam per se spiritu eo non utitur, illum
 tamen multumque postulat propter sen-
 suum interiorum sibi famulantium excel-
 lentiam, in motuum vero varietate, quan-
 tum Animalia cætera superet, quem
 admodum, & numero muscutorum, ner-
 uorum, atque fibrarum, eos obseruanti
 per-

perspicuum erit. POL. Vtrumque verissimum esse arbitror, scilicet illud de intellectu nostro, nam ei cogitativa opus est, & hoc de motibus, nanque homo, & motus ferme omnes aliorum sibi vindicare posse videtur; cum ipse quosdam habeat, quos habere animalia nequeunt, ut ea est in primis actio, qua natura

Pronaque cum spectent animalia cætera terram

*Os homini sublime dedit, cælumq; tueri
Iussit, & erectos ad sidera tollere vultus.*

COS. Homo insuper viribus, ac robore cæteris antestat, si sedulo animaduertas. POL. Nequeo sane. nam, quod spectat ad sensum aquilæ, cum Plinio loquor, clarius cernunt, vultures sagacius odorantur, liquidius audiunt, talpæ obrutæ terra tam denso, atque surdo naturæ elemento. Audent porro quidam gustu simiam homini præferre, araneos tactu. Hi enim (ut Plinius ait) cum captura in telam incidit, quam vigilantes, & parati ad cursum sunt, ea vero quanta voluptate inter manducandum affici videtur? At denique quis est, quin cernat, plura animalia esse, quæ homini robore ac viribus mouentibus excellant? COS. Aliquot animalia, vel proportionem ad eius corpus, suis immotibus homine valentiora, ac firmiora esse, haud

haud ex spiritu, qui illis multus sit, accidit, verum ex sanguinis crassitudine (vt ait Aristoteles) qua velut calor in ferro, & lux crasso in corpore refrangatur, & colligatur spiritus, coactusque magis vigeat, quamuis paucus, magisque conseruetur, quod si homo cum ea multitudine spiritus, quam nactus est, sanguinem crassiores haberet, multo robustior ceteris videretur. Atque item si adeo firmiter, vt illa suis membris compactus constans, durusque foret, signo autem multi spiritus, & ingentis roboris est, quod cum adeo mollis sit carne tamen erectus stare (id quod ego difficilimum duco) valet: extremis vero sensibus (nam intimis constat hominem ceteris omnibus prestare) quod extremis (inquam) aliquibus quoquomodo superetur, id haud copiae spiritus in illis tribuendum est, sed vt Aristoteles tradit, angustiae porum, meatuumve, quibus spiritus, aut spectra in animal influunt. angustia enim cogitur tanquam lumen, spectrum spiritusue, magisque vident, atque apparent. praetereo, quod multi in homine spiritus signo est, quod pluribus simul in actionibus, quam cetera versatur, vt in gladiatoribus, Pantomimis, gesticatoribus, ac circulatoribus praesertim videre est, nullum etiam animalium magis in vigilia, actuque vel plurimum simul

simul facultatum manet ipso homine, ut patet in philosophis, cæterisq; amatoribus, cum tamen homo spiritum subtiliorem, fluxioremque habeat, qui continenter multum deficiat, exhaleturque. POL. Ut rem hanc aperte, breuiterque complexus es. COS. Prætereo hominem merito magis quam alia spiritu abundare, quod calidissimi cordis, & amplioris cerebri sit, & carnis mollioris, illo plurimus spiritus gignitur. His genitus magis conseruatur. omitto & illud spiritum copiosorem propagari in homine ex eius purissimo, ac defæcato sanguine, qui ex optimis cibariis, quibus vescitur, gignitur, tum etiam ex sole, Ioueque præclaris spirituum largitoribus hominique (ut asserunt Astrologi) maxime influentibus. Hominem autem spiritum subtilissimum sortitum fuisse, ac (ut ita dicam) minime materialem, constat ex intellectus præstantia, sensuumque, ei inservientium, qui plurimas sensibilibus differentias, sibi cognitæ illi repræsentant. hoc ipsum comprobatur hominis in suis motibus efficitas, agilitas, ac velocitas, suauitasque mira, præsertim, si ut cætera animalia affecutus sit, etenim, & natare valet, & forsitan volare, ut memoratur Dædalus, cum tamen natura ad hæc ineptus sit.

Quid

Quid referam actiones, & gesticulationes, circulationesque, Histrionum ac Mimarum, & puerorum saltationes, ludos gladiatorios & parvæ pilæ, cursus, luctationes, & funambulationes prorsus admirandas?

Hic etiam prætereo maximum in homine solis, Iouisque influxum, copiamque subtilissimi sanguinis plurimumque cordis calorem, quæ subtilitatis spiritus in causa sunt. **P O L.** Præclare loqueris. **C O S.** Denique & spiritum fluxiorem habere, proprie ostenditur ex celeritate executionis, atque ex hominis pro affectuum varietate repentina, adeoque cita mutatione, specta modo, ut repente pallet, ut subito erubescit sine mora huc, atque illuc maximo cursu, fluente spiritu, & hîc relinquo huiusmodi sanguinem, hominisque naturam, cum parum Saturniam, tum valde Mercurialem.

Ex quibus omnibus patet solum hominem, siquidem spiritus plures, subtiliores, fluidioresque habet, ad ridendum aptum esse, quod infra apertius erit.

P O L. Satisfacis sane.

C O S. Anne regulam Aristotelis topicam tenetis, sicut simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis, ac maxime ad maxime?

me? POL. Teneo quidem. COS. Peream
ex dictis statuere poteris, quis hominum a-

Quis apti ptissimus sit ad maximum risum, citoque
or ad ri- crebroq; edendum; is etenim erit, qui spiri-
sum sit. tuum copia, tum subtilitate, tum etiam flu-

xibilitate aliis præstet, isque est, qui pluri-
rimas actiones, muneraque diutius, validius,
ac simul obit, in eisq; efficacitatem agilita-
temque miram, & excellentiam habet, qui-
que mobilissimus omnium sit, summeque
inconstans. sed planius dicam, eos magis spi-
ritu abundare, atque ad risum maximum, &
frequentem, citumque procliuiores esse, qui
calidissimi cordis cum sint, attamen cere-
brum proportionem homini congrua, atque
excellentem carnis mollitiem habuerint,
quibusue magna purissimi, dulcisque san-
guinis copia sit, ii vero sunt, qui à liene, ieco-
reque & ventriculo, ac huiusmodi membris
plurimum recteque valent, præsertim vero à

Lien ride- liene. Hoc enim viscus si sanguinem crassio-
re cur fa- rem, ac fæculentum valde attrahat, defæca-
ciat. tus sanguis ille, qui spirituum pabulum, ef-

caue est, restat, quare haud iniuria quidem,
(quod aiunt) lien ridere facit, unde Persius
in Satyra, sum (inquit) petulanti splene ca-
chinno, hoc est, ob lienis robur, ac petulan-
tiam valde rideo, scilicet minimum humo-
ris melancholici, crassique, ad motumq; in-
epti

epti habeo, sed humores habeo optimos, subtilissimos. summeq; fluidos Dempto autem aut inualido liene humor melancholicus superfluus haud excernitur, sed per venas in omne corpus peruadit, corrumpitq; spirit^{us}, co-
 q; crassos & ineptos ad motū reddit, cū motū humorum à quib. vix ægreq; seiungi possunt, ipsi sequantur, & chamæleon quidem liene carens animal frigidū est, paucissimiq; spiritus, sicut etiam testudo, cui minimum adest. At vero aues eo ipso fere carentes calidiores sunt, & sanguinem subtiliorem habent, quod retrimenta humoris melancholici, vt ait Aristoteles, in pennas transeant, eo igitur hominibus risus adimitur, fiuntque agelasti, qualis (vt puto) hoc fuit Crassus auus Crassi, qui in Parthis occubuit, quem nunquam risisse memorat Plinius, Cicero autem, semel in vita tantum. quidam addunt, cum vidisset asinum carduos comedentem, dixissetque, similes habent labra lactucas. hoc etiam arbitror ἀγέλαστος fuisse Philippi Imperatoris filium: Biliosus autem sanguis cum tenuis sit, & paucus, & quoddam velut incitamentum stimulusque naturæ non adeo spiritui obest, sicut neq; pituitosus. quoniam si dulcis sit purissimum in sanguinem concoctione vertitur. Hic non me præterit eos, qui sanguinem crassorem, succumue me-

lanconicum multum habent, quamvis tarde raroque rident, attamen si id contingat, nullus ridendi illis modus, risuque pene corruunt: spiritus enim densis, crassisque in rebus viget magis, magisque apparet, valdeque suo motu agitur, cieturque, sicut de brutis quibusdam animalibus supra dicebam.

POL. Breuiter dicis, & aperte tamen. COS. Sed quis ignorat optimam congruamque victus rationem in causa esse optimi, subtilissimique, ac fluidioris sanguinis? POL. Nemo profecto. COS. In his quæ probum sanguinem efficiunt, aut in ipsum spiritum vertuntur, præcipue numerari debet

*Cibaria
risum ex-
citantia.*

Crocus, Melissa, Buglossum, & nobile illud Nepenthes, quod Galenus radicem Oenopiam dicit: Helenæ, ut Plinius refert, ab Ægypti Regina donatum, sed maxime id ipsum præstat optimi vini temperatus usus, quo, uti Zeno Platoque dicunt, succus Melancholicus mollitur eluiturque, ut igne ferrum, aquaue lupini, eoque nomine Poëtis laudatur, ac celebratur Flacco præsertim, ut nostis. POL. Nouimus, atque si calida temperetur, salubrius putat vir optimus Antonius Persius Musarum omnium Alumnus, recta quidem ratione, neque ea sane antiquis ignota, nam quod mihi in mentem venit, & Cornelius Tacitus in Britan-

Britannici morte, & Martialis in Sextilianum, de hac ipsa portione meminere. COS. Insuper spiritibus amplius abundat, qui, ut cum Marone loquar, aura vescitur *Ætherea, Aëris stalla* illa quidem hominis naturæ congrua, odoribus florum, herbarumque bene olentium, *tus ad riribus florum, herbarumque bene olentium, sum incli-* gemmarum cœlorumq; beneficiis, qualitatibus perfusa, affectaq; , quæ singula commemorare longum esset. Hæc verò breuiter dicere possumus, homines veris & hyemis tempore propter sanguinis boni ac spirituum copiam ad risum edendum aptiores esse, die insuper, quam nocte, quia tenebræ spiritui noxiæ, atque summa est spiritus abundare hominesq; ad risum esse procliuiores illiusmodi ætate, anno, die, & hora, quæ vigeat, & dominetur Iupiter, & Sol, aliæque benigna astra, minime verò Saturnus. POL. Accepi. COS. Præterea à prandio, cœnave moderata, quemadmodum à somno, & corporis exercitatione, Venereque, spiritus redundant, atque ad risum homines aptiores reddunt. Iuuenes item, ac pueri præsertim, qui viuidiore ingenio, ad ridendum aptiores sunt, quia, ut ait Hippocrates plurimum habent calidi innati, & spiritus, viri insuper, hoc nomine, magis, quam mulieres, quia spiritus plures ac subtiliores, utpote calidiores, habent. præterea qui in regionibus

temperatis degunt, ab his, qui in frigidis, item indocti, & ἀμύστοι, doctis enim spiritus subtiliores evanescent, ipsique fiunt melancholici. Qui etiam magno corpore sunt, si in membris symmetria sit spiritus plurimos, ut ait Aristoteles habent, atque ad risum edendum faciliores, cætera huiusmodi ex his perpendatis, quæ diffusius, planiusque alias explanata expectetis. Nunc autem videndum

Spiritus à quo, undeue spiritus in risu moueantur, quo unde- quade re crassa Minerua modo dicam, ani- ve in risu males à cerebro moueri, vitales à corde & mouean- naturales à iecinore, qui spiritus, uti dice- tur. bam, ex mutuo consensu, ac vasorum, quam Græci dicunt, anastomosi omnes ad faciem in risu vna mouentur, si vero verius esset dicendum, & examussim loquendum, assererem quidem spiritum in nobis vnum duntaxat esse, cui omnia hominis munera, actionesque tribuantur, quique à corde, ut à sui medio principio in omne moueretur corpus. Sed vereor, ne vestris quæstionibus respondendo forsitan præter rem digrediar. PH. Id quidem haud committemus, sed potius positonem hanc, utut est, concedemus. Esto igitur moueantur in risu spiritus à corde, at quid istuc? CO. Dicendum profecto est, anne vobis videtur motus spirituum, immo cuiuscunque rei ex eius appetitu

titu quoquam fieri? P O L. Plane. C O S.
Appetitus autem homini, ni fallor, duplex
est, alter quidem simpliciter naturalis (vt di-
cunt) rebus inanimatis communis instin-
ctum appellant, qui nulla de cognitione
excitatur, alter vero qui ex cognitione
quapiam, isque duplex est, vnus sensitivus
dicitur ex sensuum cognitione præcipue, ac
simplici forsitan singularium de compre-
hensione intellectus suscitatus, alter ex ratio-
ne, vti memorant, elicitus. P O L. Ita qui-
dem nuper accepi, vt tres numerentur ap-
petitus. C O S. Libet ab appetitu sensitivo
ordiri, nam ex eo maxime risus fieri solet. Il-
lud in primis constituamus, motum hoc ap-
petitu contingere vno eo modo, quem Ari-
stoteles tradit. Huiusmodi quædam fit ratio-
cinatio; cognoscitur primo à sensu quidpi-
am bonum, malumue esse, ac dein pro con-
clusionem, complexioneque simul cum appe-
titu innascitur motus, siue operatio ad illud
assequendum, fugiendumue, qui discursus
vim demonstrationis habet, quod omne
bonum sequendum, fugiendum malum,
principium videlicet, haud sensu cognitum;
verum ab intelligentia quadam superiori,
communique. P O L. Tibi assentior. C O S.
Itaque oportet eum, qui ridet, quod ridet,
cognoscere, & cum eius, quod non est, sicut

Quod videtur verum oportere esse.

nulla est scientia, ut ait Aristoteles, ita nulla sit cognitio, oportet, quod ridetur verum esse, nemo enim, ut arbitror, ea cupiet, quæ neque esse, neque fieri posse, retur, quam enim homo, quamvis Adynaton, nil non appetit, attamen dum appetit, tacite saltem illud fieri posse ponit. P O L. Ita est.

Conditio- nes cognitionis in risu.

C O S. Cognitio insuper magna, perfecta- que summe, videlicet perspicua requiritur, ut appetitum vehementem, magnumque motum, sicut ad risum opus est, efficiat, ne scilicet spiritus pauci, ac dubitanter moueantur. P O L. Probe sane sentis. C O S. Huiusmodi præterea cognitio, quæ appetitum, motumque in spiritibus, qualis ad risum opus est, suscitet, esse debet maxime velox, & cita, ut tempore non perspecto fiat, ac se cognoscere tunc nemo sentiat videlicet, ut spiritus confestim, confestimque moueantur. P O L. Et hoc quidem recte dictum.

Cur homo solus aptus sit ad risum alia ratio.

C O S. Vide modo, an hoc etiam solus homo ad risum aptus sit. P O L. Plinius id explices, velim. C O S. Namque homo certissime omnium, ac velocissime cognoscit, comprehenditque, & quod spectat ad intellectum, id quidem constat, nec non de sensu, ut etiam superius dicebam, quippe famulatur is adco intellectui, ut nil ille cognoscat, nisi quatenus prius sibi cognitum per-

perspectumque fuerit, ex quo præstantissimum organum, spiritusque subtilissimos homo natura habet, quippe minime materiales sunt, atque ad cito agendum, recipiendumque aptissimi, ac extranea quaque re defæcati, & proinde euidentius, liquidiusque repræsentantes, ac peruidentes. POL. Docte loqueris, & quoquo modo accipi. COS. Quod si hac quadam argumentatione ab Aristotele non aliena utaris, emerget, quod nonnulli nescientes, quid dicant, asserunt, hominem scilicet esse risibilem, quia rationalis, ea huiusmodi est. Quod homo est rationis particeps ideo exquisiti sensus est, & hoc mollis, tenuisque carnis, perfecti, amussitæque organi, subtilissimique spiritus, his vero homo solus ad risum præpessus est, ergo quod homo rationis est compos, hoc ipse duntaxat ridet. POL. Vt probe ratiocinaris. COS. Sed vultisne hic recensere, quænam sensuum cognitio certior, ac velocior sit, risumque magis excitet? POL. Percupimus. COS. Ea est imprimis intellectus cognitio, hæc enim, quod spectat ad potentiam, facultatemque prorsus ferme immaterialem, & quod ad species intelligibiles, plurimum certa, & velox est, ut ipsa ratiocinatio, seu medii cognitio solertibus præcipue extemplo fiat: Ab ea est sensus interioris,

Quod homo sit risibilis quia rationalis.

nempe phantasiæ cognitio, hæc enim vtpote altioris potentia spirituum subtilitate, ac specierum puritate, integritateque externis sensibus, ac sensui communi, qui idem re, quod externi ipsi est, præstat; externorum vero sensuum, visus celerrimus est, vt constat, tum etiam & certissimus, vnde diutius memoria visorum manet, ac, vt est apud Comicum:

Pluris est oculatus testis vnus, quam auriti decem.

Namque vt ait Flaccus:

*Segnius irritant animos demissa per aurem,
Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus.*

Ab hoc est auditus, tertio olfactus, quarto gustus, quinto tactus, qui, quamuis aliis velocitate, ac certitudine cedat, attamen in homine excellere aliquando potest, risumq; in primis mouere, vt infra dicam. P O L. Quid sis dicturus præsentio. C O S. Ex his patet, cur pueris ante quadragesimum diem sui ortus, vt Aristoteles tradit, risus non adueniat, tum enim parum, nedum ab intellectu, sed etiam à sensu ob spiritus ex excrementorum redundantia hebetiores valent, vt neque magna ex parte cum scalpuntur, sentiât: vnum excipio Zoroastrem qui, vt ait Pli. eodem die quo genitus, risit, atq; eidẽ ita cerebrum palpitasse fertur, vt impositam repelle-

pelleret manum, futuræ p̄sagio scientiæ, scilicet ob ingenii excellentiam ex spirituum subtilitate, atque ex mollitie, ne dum carnis, sed & ossium, ut in eo motu patebat, generatim etiam dicere possumus, quibus magnum diuinumq; ingenium, ac eximia solertia est, eos hoc nomine ad ridendum promptiores esse, qui vero tales sint, non est huius loci discernere, atque ex doctissimo nostro Antonio Persio haurire quiuis queat. eius vero, quod dicimus argumento esse potest, quod nunquam audietis bardos, stupidosque homines risu emortuos esse. nam, ut procos præteream apud Homerum, quorum præter naturam, & sardonius fuit risus, ac ut omitteram fabulosum illum, maximeque vafrum callidumq; Marguttem à Pulcio Hætrusco Poëta carmine vernaculo decantatum, Philemon Syracusis comœdiarum scriptor, cum asellum optimis ficis vescentem casu spectasset, illisque ab eo lepide absumptis, cum puero fero, ut eum abigeret, superuenienti iussisset, ut asino merum misceret, risu dicti urbanitatem consequuto interiit, id quod nonnulli Chrysippo Philosopho euenisse dicunt. Risu etiam decessisse ferunt Zeulum illum celeberrimum pictorem, dum anum graphice à se depictam intueretur. Memorem ne vobis, quamuis simile horum

non est, alterum Therpsitem magni ingenii Petrum illum Aretinum, temporibus suis principum, ut ipse gloriabatur, non leue flagellum, cuius ut Plautine loquar, impuritas iraloqui nemo potest, infandas obscenitates de meretricibus. ut aiunt sororibus suis cum audiret ex risu sellam, in qua sedebat euertisse, occiputque vehementer grauitersque ad terram afflixisse, atque allisuisse, ut exemplo ne nequissime interiret. Democritus etiam tanto in omnium rerum scientia, ingenio prae-ditus risum, cachinnosque illos crebros continere non poterat. Hic rursus de melancholicis, qui haud prorsus refrixerint, dicam eos ad cognoscendum, ridendumque seros esse, at si id illis contingat, risu pene dirumpi; species enim difficulter, ut calor in ferrum, eorum in animos imprimitur, at cum semel eos affecerit, valida, claraque adeo est, ut magnam intensamque cognitionem, ac vehementem appetitum, motumque excitet, perinde ac rhinoceroti accidit, animali melancholico, ut ex eius squamoso, & testaceo indumento constat, de quo sic Martialis.

Sollicitant pauidi, dum rhinocerot a magistri,

Seque diu magna colligit ira fere

Desperabantur promissi praelia Marti,

Sed tamen is rediit cognitus ante furor.

Namq; grauem gemino cornu sic extulit usum,

lactat ut impositas taurus in astra pilas.

Restat, ut afferamus eos homines, qui aliis visu præstant aptiores ad risum esse, qui ex rebus visibilibus excitatur, quod de auditu, deque aliis sensibus dicendum est. Argumento est, quod pueris, ac iuuenib. qui sensu tactus plurimum valeant, in genubus præcipue & lateribus costisue ob cutis nimirum tenuitatem risus maxime mouetur extitillatione, minime vero duris rusticisque. Sed planius, & apertius dicamus, varia ex cognitione, varios affectus, seu affectiones fieri, quæ Græci animi παθήματα dicunt, quæque ad appetitivam facultatem pertinent. Hæ autem affectiones (ut opinio nostra fert) nam dilucidæ, brevisq; orationis ergo aliorum sententias omittam, sicut duo sunt, quæ eas omnes (ut Aristoteles ait) comitantur, scilicet gaudium, & dolor, & sicut duplex est cognitio, quæ eas fert, boni, nempe, ac mali: ita ipsæ duæ sunt, una boni, altera mali, hanc iram, illam concupiscentiam & amorem dixerim. POL. In hanc sententiam ire mihi lubet. COS. Verum autem ex affectione boni fit risus, an ex mali? POL. Ex affectione boni, ut arbitror, quam comitetur gaudium. COS. Recte sentis. Bonum autem in honestum, utile ac iucundum, velut in tres rationes distribuunt,
si ve-

fi vero diligenter, & singillatim animaduertas, inuenies bonum, vt iucundum est, affectionem appetitumque semper ferre. POL. Ita sane opinor, vnde, vt Flaccus ait:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

— *Pueris olim dant crustula blandi, Doctores, elementa velint vt discere prima.*

Quanam sint iucunda risum excitantia. COS. Iucunda igitur, si excellentia sint, ac vehementer citoque potentias cognoscentes pulsant, feriant, titillent, vt multos spiritus cito cieant, risum ipsum efficient.

POL. Id quidem iam certum est. COS. Censetis ne iucunda ab Aristotele enumerata nobis percurrenda esse? POL. Id vt facias magnopere te equidem rogo. COS. Eorum alia per se, alia per accidens esse arbitror. POL. Distributio hæc analytica, & necessaria videtur. COS. Per se autem iucunda in primis sunt quæ secundum naturam, vel consuetudinem. hæc enim, si sensu, intellectuue percipiuntur, appetitum, amorisque affectionem commouent. Hæc singula omnino enumerare longum esset, sunt etenim omnes passionēs, ac passibiles qualitates, actionesq; & opera, quotquot natura aut cōsuetudine homo, vel quatenus homo, vel quatenus simpliciter animal, plantave cōtrahit, sortiturque. Sunt autem hæc plurimum

num varia, pro vario syderum cœlorumq;
afflatu aspectuq;, vnde Propertius inquit.

Natura sequitur semina quicq; sua.

Et Maro:

—— *Trahit suaqueng; voluptas.*

Ac apud illum in comœdia, quod Flaccus
& Persius in Satyra vsurparunt:

Quot capita, tot sententia, suus cuiq; mos.

Artium item actiones, operaque artifici
iucunda, ac secundum naturam quoquomo-
do sunt, vt non adeo mirum sit Zeusim il-
lum ex anu à se depicta risu corruisse inter-
iisseque, in his autem iucundis numeranda
sunt mala præterita, quæ quis superarit, de-
puleritque, ex quo Æneas ad socios:

—— *Forsan & hac olim meminisse iuuabit.*

Horum autem omnium ratio, vt vno ver-
bo dicam ad insitum, innatumque cuique
suimet amorem, Philautiam Græci dicunt,
referenda est. P O L. Percipio. C o s. Ean-
dem etiam ob causam hominis cuiusquam
similia, cum eoque quoquo pacto conue-
nientia ei iucunda existimantur. Hinc ab
Aristotele prouerbia memorantur, Æqualis
æqualem delectat, similis à simili amatur,
Belua beluam cognoscit, Merula semper ad
merulam, & alia huiusmodi: Vt vero summa
eorum capita memorem, cum homo operi-
bus animi, quæ ei ex sententia succedant,
pla-

plurimum lætetur, quippe ut Plato ad Alcibiadem inquit, ipse, aut prorsus, aut saltem præcipue animus est, (hinc enim Philosophi, verique homines sapientiam summum bonum putant, & si quando eorum mens, (ut Auicerina ait) supra res lata abditum, abstrusumque quippiam ex inopinato peruiderit, haud quidem in sinu gaudent, sed lætitia sese efferunt, tripudiant, exultant, gesticunt, exiliunt, subsultant Hoc Archimedes ille Syracusanus, cum ex aquæ inter lauandum supra labrum effluxione coronæ dimensionem ex improviso excogitasset, haud iniuria quidem tanta lætitia pluries, sæpeque, *εὐφρα* vociferans prosiluit, ac nudus, ut erat ad regem pergere properauit, hoc item Pythagoras propositione, quæ quadragesima septima est primi elementorum Euclidis, excogitata adeo gauisus est. ut centum boues, vel, ut alii dicunt, vnum album Mulis immolarit, cum autem his, quæ corporis sunt utpote suis secundo homines lætentur, tertio vero extraneis, ut auro & argento (quavis plerique hominum, quasi non homines præ diuitiis corpus mentemque ipsam susque deque habeant, nam, ut Flaccus, præsertim ex Staberii sententia ait, omnis res

Virtus, fama, decus, diuina, humanaque pulchritudo

Diui-

*Diuitijs parent, quas qui construxerit ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam & rex)*

Sic itaq; nisi quidpiam inuidiæ intercedat, in primis dulcis, suavisque est similis intellectu affectibus, moribusque, ab hoc qui corpore, ætate nimirum, complexione, forma, arte, ordine, patria, amicis, ac sanguine, quemadmodum omnes amati, erga amantes sunt, tertio, qui potentia, ac diuitiis. Quemlibet autem sui similis opera, actionesque secundum naturam ridere contingit, sic pater iocos, ludosque paruuli filii, scitulos illos quidem ridet. Vidi ego quosdam, qui ex animalium quorundam, vt canum, vel aspectu lætitia, risuque perfunderentur eorum corporis partibus, animique moribus, vt de Aristotele in Physiognomicis didici, assimiles esse. his etiam adnumeratur admirabilis illa, variaque geniorum similitudo, qua cæco quodam naturæ impulsu beneuolentia magis quempiam, quam alterum prosequimur, de qua in conuiuio Plato cum geminatos primum homines mox vero sectos memorat; vnde Flaccus ad Mecænatem inquit:

Vtrumq; nostrum incredibili modo

Consentit astrum.

Et Persius ad Coruinum:

Nam

*Non equidem hoc dubites amborum fœdere
certo,*

Consentire dies, & ab vno sydere duci.

Et paulo infra,

*Nescio quod certe est, quod me tibi temperat
astrum.*

Et Martialis ad Sabidium:

Non amo te Sabidi, nec possum dicere quare.

Hoc tantum possum dicere, non amo te.

P O L. Vtrum vero scurras, mimosque
nec non fatuos, amentesque homines, ut no-
Cur suorum strum similes ridemus? cum potius eorum
stultitias dolere vicem humani esset? P H. Quin et-
& errata iam consanguinei, Phrenesi, ac deliriis inge-
quis ride miscentes vidi inter mœrorem, ac luctum
at. aliquando risum continere nequiuisse. Cos.
Id pro certo omnino haud affirmarim, scilicet
omnes homines, quod vulgo ferunt,
quoquo pacto quosdam magis, & quosdam
minus stultos, siue, ut benigne interpretor,
stultorum similes esse. P H. Forsitan quod
(ut Flaccus ait) vitiis nemo sine nascitur, ac,
ut apud eundem asserit Damasippus, excep-
pto sapiente omnes desipiunt. Cos. Ne-
dum hoc, verum etiam quod homo suis in
actionibus, utpote plurimum aliis præstans,
maximopere laborat, ac defatigatur, dum e-
nim setotum vel in altos mentis recessus
refert, conditque, vel cum totus in umbris,
rebus-

rebusque inanibus, futilibusque est, ac versatur interius, ac exterius fiunt spirituum contrarii motus, subtilesque illi spiritus, quibus intimo opus est sensui marcescunt, conficiunturque, ut valde defatigetur, ac omissa interius residente ratione ad extremos sensus, ut bruta insipientia omnis recurat. Hinc natura, rationeque duce sapientes homines remittendum animum, ne amittatur iubent, & miscendam (ut Flaccus ait) stultitiam consiliis breuem, ut enim ille inquit:

Si nunquam cesses tendere lentus eris.

Hoc item nomine ocium commendatur Flacco, cum ait:

& amara lato

Temperet risu nihil est ab omni

parte beatum.

Nec non Valerio Maximo cum exemplo Scipionis Lælii; littoribus Caietæ, ac Laurenti conchulas, & calculos lectitantium, atque exemplo etiam Scæuolæ iurisperitissimi, in pilæ, alæque, & calculorum scurribilibus lusibus, ut ille ait, hominem agentis, ac Socratis cum paruulis filioliis interposita arundine cruribus suis ludere, vel coram Alcibiade non erubescens, cum, inquam, his comprobatur, virtutem ocio recreari, hominesque tempestiua laboris intermissione ad laborandum fieri vegetiores. Quid? quod

Cato ille Vticensis stoico supercilio insignis, cum interdiu omni mentis conatu Reip. inuigilaret tota ferme nocte madidus erat, Democrito a. qui adeo sapientiæ fuit studiosus, vt ne animus à cōtemplatione abduceretur, quod Tullius refert, oculis se priuarit, crebrius illi cachinni ebulliebant. Idem Tul. de intempestiuis iocis ab Ant. carptus, homines, inquit, quamuis in turbidis reb. sint, tamen si modo homines sunt interdum animis relaxantur. Hoc Saturnalia, Lupercalia, ac Bacchanalia constituta, soluendus n. nonnunquam est nimium bonus, tum corporis habitus, vt monet Hipp. tum etiam & mentis, ne sponte in deterius recidat. Hoc item neque tantum, vt spectaculo quodam turpi iuuenes ab ebrietate absterrerentur, seruos ebrios Lacedæmone circumferri mos erat, hoc etiam, vt arbitror Apuleius fabulatur Hypatæ, quæ Thessaliæ erat ciuitas, quotannis sanctissimum, vt ait, Deum risum hylaro, atq; gaudioali ritu propitiari solitum. hinc etiam constitutæ apud Lacedæmonios, ac Romanos commessationes publicæ, & amicorum conuiuia, vbi omne malum vino, cantuq; leuatur, vt ait Flaccus, deformis ægrimoniz dulcib. alloquiis, ibidemq; cautum erat, ne quis conuiuarum temere dicta, aut facta foras eliminaret, & per ora hominum prouerbium
ibat,

ibat, odi memorem cōpotozem, in ædiumq;
 primo vestibulo inscriptum erat: Hac non e-
 greditur sermo, rosaq; mensis præfigi solita
 erat. & sub eâ dicta volebant perpetuo silētio
 inuoluenda. Harpocrati hæc à Venere dono
 data, vt sua furta celaret, fabulis fertur. Caue-
 te vero hanc animi relaxationem, in Dei con- *Animi re-*
 templatione, in qua probi duntaxat Christi- *laxatio in*
 colæ vere versantur, existimetis esse necessa- *Christia-*
 riam, tantum n. id abest, vt ea, & assidua qui- *norum mo-*
 dem ipsi perfectiores, ac vegetiores fiant, ex *ditatione*
 ea enim oritur charitas, quam diuinæ comi- *non est ne-*
 tantur gratiæ, omnia huiusmodi naturalia vi- *cessaria.*
 tia eluentes, vt homines, quasi non homi-
 nes, sed cœlestes diuinosq; reddant. atq; hinc
 est, quod dicitur, hominem solitarium, aut
 Deum esse, aut bestiam, aut n. iugi sapientiæ
 conuiuio fruitur, aut adeo hebetis sensus, bar-
 dusq;, stolidusq; est, rationisq; expers, vt pe-
 ne semper intellectus muneribus vacet, otio-
 sus, vacuusq; sit, vt animi relaxationis ergo
 hominum consuetudine, ludicris, ridiculisq;
 non egeat. eo ista pertinent, vt dicamus na-
 tura homines non raro stultis insanisq; sal-
 tem similes esse, nam animum remittere, vti
 Gellius ex Musonio ait, quasi amittere est,
 quod si insuper eos rideant, quod facile ob
 similitudinem cōtingit, magis similes fiunt,
 ex quo Tul. ad Celiū de quodam iactatore in

ædilitatis petitione repulso respondeas , nimio gaudio se pene desipuisse, inquit, & subdens, quid quæris? ait, dum illum rideo pene sum factus ille: Quod vero de consanguineis, amicisque delirantibus risum homines pene continere nequeant, ex intellectus ac sensus omnium ac singularum cuiusque rei rationum distincta cognitione, atque à malo abstractione, quam dicunt, & similis illius iucundi repentina maximeque cita perceptione evenit, quam vel solus, vel maxime homo fortitus est, hoc enim etiam spiritus subtilissimos habet. Quid, quod eandem ob causam, & cognitionis distinctæ, di-

Cur proprias ineptias quis rideat.

lucidæque præstantiam proprias ineptias, quis ridere pene cogitur? ut semetipsum multiplicem, apprehendat. Quærebat quis per omnes angulos domus rem quam habebat, quod cum sensisset, effuse risit, nempe inveniens semetipsum quærentem, tanquam alterum. P O L. Ut probe omnia mihi videaris eloquutus, C O S. Sed altius vos ducam ad vnam simplicem absolutamque omnium iucundorum rationem, hinc exordio capto. Omnibus rebus naturaliter in primis, quod & Aristoteles asserit, insitum, innatumque est, ut sempiternum diuinum, omnium qui est princeps, autor, ultimus finis, bonumque ipsum appetant, eiusque, ut suus cuique est
captus

captus quam maxime particeps, ac similes
 esse summo quodam obsequio studeant at-
 que hoc est, quod esse, qui sempiternæ illius
 causæ proprius effectus, expressaque est simi-
 litudo, tantopere expetant, diligentissime-
 que custodiant. hinc enim est, quod homi-
 nes his, quæ secundum naturam, ac simili-
 bus, vti dicebam, adeo exultent, his etenim
 & diutius incolumes seruantur, atque etiam
 in hac vita immortalitatē quoquo pacto sibi
 vendicare posse videntur. Cum autem sum-
 mum illud bonum omni in re eminentissi-
 mum, omniumque princeps, Dominusque
 vnus sit omnibus, & illud insitum innatum-
 que est, vt principatum quaque in re arden-
 tissime cupiant, enixeque petant, teneantq;;
 hinc verum vt Græci loquuntur Antipathie,
 & sympathiæ, dum contraria extinguere co-
 nantur; ac ne ab iis extinguantur cauent, at-
 que dum similia, amicaque, amice ample-
 ctuntur, scilicet, vt eam, in qua omne bonum
 consistit, vnitatem consequantur. Hæc au-
 tem dominatus gloriæque cupiditas, nisi se-
 cundum diuinam legem, voluntatemque sit,
 atque si ab ea digritum transuersum, aut vn-
 guem latum, vt dicitur, sciens ac prudens
 quis declinet, maximum vitium est, omni-
 umque malorum homini origo, vt sacra de-
 monstrant eloquia, philosophi, atque expe-

*Cur prin-
 cipatum
 adeo exo-
 ptemus.*

*Homo cur
ad super-
biam &
vitia pro-
pensus.*

scientia testantur. Hac è cœlo Draco, quem sanctus Ioannes in Apocalypsi memorat, cum tertia stellarum parte delapsus est, eiusque hortatu eodem ferme peccato lapsus est homo, atque dein materia hac alligatus, qua, dum huius lucis vsura fruimur, semper ad vitia propensi sumus, cumque magnanimi cum humilitate, humilesque cum magnanimitate esse debeamus, nullaque invidia angi, immo alterius mala nos mœrere æquum esset, tantum id à nobis abest, vt modo ob naturalem ferme propensionem, ac consuetudinem imprudentes, inscientisque, modo vel prudentes principatum quaque in re dignitatem, atque honorem adeo optamus, vt si à quoquam, præsertim vero à laudatis viris nobis id deferatur, gaudio exiliamus, risumque tenere haud possimus, quod etiam contingit, cum aliis bene facimus, cumque munera, præmiaque nobis præbentur, & cum quacunque in re excellimus, atque admirationi sumus, præsertim vero in sapientia, hæc enim suapte natura homini summum est bonum, atque hinc ex abditi cuiusquam inuentione Philosophis lætitia, risusque, eo etiam amari adeo iucundum est, vt risum excitare valeat, aliquod enim præstans sibi esse bonum amati tunc existimant, ex quo Flacco, gra-
tus

rus puellæ risus ab angulo, & Gallus de quapiam inquit:

Et nunc subridens latebras fugitiua querebat.

Non tamen effugiens tota latere valens

Latior hoc multo, quod male tectâ foret.

Hinc etiam est quod assentatoribus, ut ille ait in Eunuchis, quæstus sit multo vberrius, cum etenim homini palpum obtrudatur, nisi recalcitret, ut ille ait, undique tutus, risus facile excutitur, exprimiturque. Hoc etiam effusum edunt risum cum iniuriæ propulsatione, aut ultione se in dignitatem vendicarint, quæ si item consanguineis, amicisque eueniant itidem ferme lætitiæ, risumque afferunt. sexcenta sunt, quæ memorem, sed viribus parcam. At vero eandem ob causam homines, si quem diuitem, aut virtute præstantem alium viderint, plerumque inuidia differuntur, intabescuntque, atque cum alios victos demissos, delictos, fatuosque, ineptosque cernunt ac pedentes, & saltanti personæ togam inducentes, ac huiusmodi alia facientes sentiunt, desipiunt gaudio, soluuntur in risum, omnibusque incedunt lætitiis, neque modo si hæc in æmulis, ac inimicis perceperint, animaduenterintque, sed etiam si in amicis, sui que similibus, euenit n. ob naturalem illam ex materia, atque ex peccato primi hominis ad mala, vitiaque

propensionem, ac ob consuetudinem, ut homines vel imprudentes, inscientesque frequenter labantur necessariis suis invidentes, eorumque errata, offensiones, casusque ridentes. Hinc derisiones, sannæ, detractiões, susurrations, omnibus ferme gratissimæ, quæ omnia iucunda per accidens appellamus, suasmet insuper ineptias, quasi alterius ob rationum obstractionem, ut dicebam, homines rident. Quod si aliquando mortes, infortunia, sævasque ægritudines alterius quis non rideat, sed doleat, id potius naturæ quadam sympathia, & consensu euenit, quam aliqua beneuolentia. nam ea præter modum mala sunt, ut ea humanus animus, vel in alio horreat. Accedit, quod miseris præstare nihili facimus, & citius id nobis derisioni aut vituperio, quam laudi fore cæco quodam naturæ instiuctu reputamus. POL.

*Conditio-
nes iucun-
dorum, ut
risum mo-
ueant.*

Haud displicet hic sermo. COS. Exposui omnium iucundorum rationem, quæ si aut sensui interno aut externo, aut intellectui offerantur, risum mouere valent, quod quidem accidet, si, ut arbitror magna, noua, aperta, seu dilucida fuerint, & magna quidem, ut magnum appetitum, motumque multi spiritus faciant, ut ad risum opus est. POL. Id quidem palam est, nullus enim exempli gratia, nisi ei corruptus deprauatusque sensus sit,

fit, oboli munere, inuentioneque lætabitur, gestietque. **Cos.** Verum hic ratio apparet, cur quædam admirabilia adeo iucunda sint, vt risum moueant. Quædam inquam, *Cur quædam admirabilia iucunda.* nam cum omnia admirabilia ob inexhaustâ hominis naturalem sciendi auiditatem grata sint, attamen nonnulla delectant quidem, sed quod tristitia per se sunt, lacrymas potius excutiant; quædam igitur admirabilia, quæ nimirum per se iucunditatem, & eam quidem magnam habent, idcirco risum excitant. **Pol.** Percepi, sed quidnam de admiratione dices? num ea ad risum necessaria est, *Admiratio num ad risum necessaria sit.* vt quidam ex recentioribus dicunt? **Cos.** Res ipsa id falsum esse docere potest. Experior etenim, & quilibet ita esse comperiet, dum quidpiam admirantur homines ridere non posse, & ratio quidem id ipsum comprobabit, nam dum quis admiranda stupet, immotus ferme constat, obtutuque, vt Maro ait, hæret defixus in vno, cum qui ridet, totus quatiatur. Neque etiam admiratio necessario risum antecedit, vt in risu ex titillatione, ac ex amicorum aspectu patet. **Pol.** Certum id est, perge porro. **Cos.** Noua item ea esse debent, hoc est, si fieri potest, nunquam antea audita, aut visa, ne excogitata quidem, aut saltem varia, quoniam hoc modo valde certiusque cognoscuntur, & ma-

gnam valent excitare lætitiā, à qua, vt supra indicabam, risus fit. POL. Sed quænam huius est ratio? COS. Ea huiusmodi est, nam species, spectraue rerum, rebus ex ipsis manantia, ipsa inquam, aut sola, aut quadam cum substantia tenui illa quidem ex rebus effluente, vt Democrito, ac Platoni, vt arbitror, placuit, corpus, organumque immutant, nedum alteratione perfectiua, vt dicunt, sed & corruptiua. Hinc enim prægnantes, si cum quidpiam cuius illis potestas non sit, ardentem concupiscant, tunc membrum aliquod casu sibi met tangant, notam eius rei foetus eiusmodi membro imprimunt, latis nimirum ex eo repentino contactu ad membrum illud spiritibus, ea specie intensa affectis, ac sibi similem in membro infantis, ad quod nimirum feruntur, efficientibus. id ipsum constat in speculo recenti mulieris menstrualis conspectu infecto, vt macula vix, ac ne vix quidem deleri possit, vt memorat Aristoteles. POL. Teneo. COS. Hinc est, vt dicitur, quod ab assuetis non fit passio, hoc est, ea tum non percipiuntur, neque attenduntur, intus enim existens, vt Aristoteles testatur, & experientia ostendit, prohibet sentiri extraneum, vnde, vt Comicus ait:

Tum denique omnes nostra intelligimus bona

Quum

Cur ab assuetis non fit passio.

Quā quæ in potestate habuimus, ea amisimus.

Quin etiam quæ non raro, sed frequenter animo versamus, quamuis iucundissima, nauseam faciunt ac odio habentur, quasi sensus, naturamque corrumpant, vnde ait ille in Epigrammatis:

Illud quod medium est atque inter vtrumque probamus,

Nec volo quod cruciat, nec volo quod satiat.

Et alibi:

Putidus est, toties si mihi ponis aprum.

Alio etiam nomine rara delectant, quod ea habentes vel audientes, & alio quouis modo sentientes, videamus (id quod iucundissimum est) aliis præstare, atq; hinc rara, & primitiæ Deo, ac principibus, patronis amicisque offerimus, hinc etiam ille ait:

Rara iuuant, primis sic maior gratia pomis,

Hybernæ pretium sic meruere rosæ.

Noua igitur, modo vti dicemus, simplicia aperta que sint, animum, magis, quam vetera

feriunt, delectantq; POL. Profecto. Cos *Facetia*
 Hoc etiam fit, vt facetiæ, ioci, salesque, & *& ioci vt*
 iucunda omnia, vt risum moucant, præter *proponi*
 expectationem homini esse debent. Quin *debeant.*
 immo Mimi, ac Histriones (quanquam non
 tristi, sed hilaro, iocosoque vultu eos esse de-
 cet, scilicet, vt ad iucunditatem quadam
 cum spe animum auditoris agant, dispo-
 nantque,

nantq; nam, vt in Arte Poëtica Flaccus ait:
Ridentibus arrident humani vultus)

Mimi inquam, ac Histriones, cum ridiculum quoddam enarrant, ac rictum diducere, vt cum Flacco loquar, student ipsi nimium ridere non debent, sed potius a suspitione ridiculi ad grauius quidpiam auditoris traducere animum, vt repente in eum incidens facetia, ipsum prorsus occupet, titillet, atque ad risum impellat, non autem adeo, vt nimium distrahatur, abducaturque, ne deinde ridiculum non aduertat: Accedit, quod si prius homo suspicetur, & persentiscat, sensim quoquo pacto fiet ridiculi cognitio, quæ vel nulla, vel parua valde crit, vt appetitum non excitet, sensim enim, ac ceu per minima facta mutatio non sentitur, minimū etenim sensibile, vtpote in organo materiali illo quidem antea existens sensum prætenuitate ei non respondente fugit, atq; à maiori etiam sensibili semper obscuratur obcaturque, præterea ob naturalem illam principatus cupiditatem olfaciens, ac præsentiens, Histrionis, exempli gratia, propositum, nollet ad eius arbitrium duci, sed fiet obfirmatus, ac obstinatio, vt iucundum illud, tanquam quoquo pacto iniucundum apprehendat, eandem ob causam, iussi à risu abstinere, tunc ridentes facile concinnamur, vt enim ille ait:

Nisi-

Nitimur in vetitum, cupimusq₃ negata.

Hinc Aristoteli *reditus ad naturam iucundus* dicitur: sicut enim in magno lumine paruum videri nequit, & sicut in tenebris paruum lumen vel longissime conspicimus, ac interdiu fumum, ita bonum dulce, iucundum magis percipimus: malum triste, amarumque experti. *P o l.* Sic etiam vulgo fertur. *C o s.* Id quolibet in sensu manifestum est, atque hinc, vti significabam Histriones, Mimique pendent, sed præclare in sensu tactus patet, hoc enim maximam in Venereo coitu, voluptatem, qua & aliqui decesserint, inesse comprobant *Physici*, cum enim acer acutusque humor, & semen (sperma Græcis dicitur) efferuescens in molliculam, tenellulamque pudendi carnem, nervosque ex improviso sese effuderit, eam valde pungit, vellicatque, vt nisi citissime, omnique naturæ conatu eiiceretur, ac eiacularetur, eam insuper præ multitudine distendendo, distrahendoque maximo afficeret dolore, verum ex ea eiaculatione extemplo (nam sensim facta mutatio parum percipitur) rediens pudendum ad suæ naturæ unitatem ob consensum cum principibus membris eam affert iucunditatem, qua homines quidam vita excefferint; aliis autem, velut ex morbo comitiali euenit, con-

Reditus ad naturam cur adeo iucundus.

Vnde voluptas in coitu.

uel.

uellantur oculi, & quoquo pacto vitientur, ac peruertantur, accurrentibus nimirum ex illis, atque ex tota facie spiritibus ad cor, ad easq; partes, vbi voluptas ea, quasi festum celebratur, qua velut stupore quodam impediti, corruptiq; ad faciem statim redire, ad eam voluptatem exterius significandam obliui-

Cur à coitu statim non sequitur risus. scuntur, vnde à coitu statim risus non sequitur, at vero post aliquantum temporis, ad harmoniam, hoc est, ad consueta munera illis remeantibus, ac, vt ita dicam, sibi redditis, & præteritam voluptatem, tanquam præsentem memorantibus risus excitatur præterquam adolescentibus à primo coitu, & auaris à meretricio concubitu, quibus mox tristitia, vel ingens aduenit, illis quidem, quod feminis ille motus insuetus, ac nimis magna mutatio fuit naturæ semper aduersa, qua, atque etiam dignitatis cuiusdam, & principatus ex eo coitu amissione, adeo mœret animus, vt eius, qua cum primo coierint quod refert Aristoteles, aspectui sese subtrahant, eamq; auersentur, tanquam mœroris malique illius fontem. Illis autem quoniam deperditæ pecuniæ præsens dolor præteritæ, ac momentaneæ voluptatis memoriã

Vnde titillationes sub alis. prorsus obliterat. Nunc autem dicendum est de titillatione, quæ sub alis fit, musculis, nervis, mēbranisq; , quæ inibi sunt sæpius manu com-

compressis, dimissisque alternatim, valde, citoque, ex ea enim compressione afficiuntur dolore, qui quidem exquisitè non sentitur, quia cito fit, subitoq; cum assequitur perfecta voluptas, quæ sensum ac memoriam omnem præteriti doloris delet, quæ tamè tanta, ut in coitu, quemadmodum neq; dolor, nō est, ut ea spiritus ferme corrupti adeo torpeant, ac stupefiant, quin ad faciem moueantur, ac risum edant, quāuis eam cōpressionem dimissionemq; diutius perpeti non possit, qui carnis, cutisve tenuioris delicatiorisq; sit. Quod vero ea titillatio præcipue subalis contingat eo fit, quoniam inibi, ut indicauit Arist. & cutis & caro tenuior est, sc. musculorum intercostalium, quos vocant; adsunt etiam, nerui, & membranæ, propter quas cor existit, quod est organum princeps sensus tactus. Illa vero organum, siue medium, per quod dilucidius, magisque sentimus, eadem ferme titillatio, ex qua risus itidem aliquando sequatur, fit, quod etiam memorauit Aristoteles in Labris, utpote cute tenuissima, exquisitoque sensu præditis, & magnum consensum, sympathiamque, sicut & tota facies cum corde habentibus, ut multæ venæ, arteriolæque, ad ipsa pertingentes, ostendunt. Titillamur etiam in genubus compressis celeriter, dimissisque

*Titillatio
in labris.*

*Titillatio
in genub.
mus-*

*Titillatio
in pedib.*

musculorum quibusdam capitibus, ex quo magno dolori magna voluptas comes consequatur. accedit, quod genua sympathiam cum corde insignem habent, ut facile eorum affectus ei, utpote principi tactus organo, impertiantur. argumento est, quod ea dignioribus, diuinisque rebus flectimus quasi cor ipsum demittentes, atque insuper, quod, ut ex Plinio, ac experientia comprobatum est, in ipsa genu utriusque commissura dextra, læuaque à priore parte gemina quædam buccarum inanitas inest, qua perfossa, ceu iugulo, spiritus fugit, fit etiam insignis titillatio in pedum plantis leuiter, quemadmodum, & labra, fricatis, in his enim nervi plures existunt, qui dolore gaudioque valde affici possunt, suosque affectus cum toto corpore communicare valent. experientia compertum est, inunctionibus quibusdam ad pedum palmas, puellis fluxiones, seu catarrhos sisti posse, eisque frigidis cerebrum corpusque totum male afficitur, ut pedibus, vel nudis, quod ait Aristoteles nullus concubere possit. accedit, quod bona pedum constitutio, magnitudoque, totius corporis, cordis, ac cerebri robur præ se indicat. Vnde Polemon Physiognomicus, pedes, inquit, nervosi, & bene articulati generosis moribus hominem & fortem, qualis Hercules fuerat, deno-

denotant, & pedes plus satis longi multa mo-
 lientem hominem, & Aristoteles inquit,
 quibuscunque pedes bene formati, & ma-
 gni, atque articulati neruosi que sunt, fortes,
 quantum ad ea, quæ sunt in anima, reducun-
 tur ad masculinum genus, certe apud Plau-
 tum Pseudolus ille tanti consilii homo à mi-
 litis seruo depictus fuit admodum magnis
 pedib. quo percepto Simo senex perdidisti,
 inquit, postquam dixisti pedes: at nimis mul-
 ta de pedibus, titillatio etiam his, qui tenuis
 cutis, carnisque sunt, & in aliis membris fie-
 ri potest, vt puerulis præsertim viuidioribus,
 sed illud in mentem venit, hominem etiam
 si non titilletur, instantem titillationem ani-
 mo percipere, ac præuenire, vt eo rideat, a-
 deo cito dilucideque cognoscit. POL. Ita
 est. COS. Vide, num is cui traiecta fuere
 præcordia titillatus fuerit, vt ex teli extra *Præcordia*
 Etione cita illa quidem redeunte ad vnita- *traiectus*
 tem Diaphragmate ad ridendum compul- *an titilla-*
 sus sit. POL. Nemini ea titillatio placuif- *tionerise-*
 set. COS. Interdum iocor. POL. Ast ego *rit.*
 illud serio de te quæro, quidnam nosmet *Cur nos-*
 ipsos titillare non valeamus. COS. Quo- *met titil-*
 nam, vt arbitror, tantus dolor non sentitur *lare non*
 in compressione à semetipso, ac sponte facta, *valemus.*
 ex quo neque tanta voluptas in dimissione.
 POL. Quid causæ est? COS. Nonne scis,

cum quis cor obdurauit malum præsentiens
antequam adueniat, minus dolere? POL. No-
ui quidem, sed rationem ignoro. COS. Ea, vt
arbitror est, quoniam, quæ non sunt noua
non adeo cognoscuntur, minusq; , vt supra
dicebam ab his anima patitur, quare Demi-
pho senex apud Terentium inquit: Quam-
obrem omnes, cum secundæ res sunt maxi-
me, tum maxime

Meditari secum oportet, quo pacto ad-
uorsam ærumnam ferant.

Pericla, damna, exilia, peregre rediens
semper cogitet.

Aut filii peccatum, aut vxoris mortem, aut
morbum filie communia esse hæc: fieri posse,
vt ne quid animo sit nocuum. Quidquid præ-
ter spem eueniat omne id deputare esse in
lucro, quod & eius seruus Geta asserit. POL.
Recte loqueris. COS. Cum ergo compressio
ea lacertorum sponte à semet ipso facta tan-
tum absit, vt noua animæ sit, vt omnino ab
eius præcognitione fiat, minor percipitur,
ac ferme nullus dolor, ex quo neq; voluptas
eo ablato sequitur, quantum vero ea præ-
cognitio, præscientiaue rei malæ dolorem
minuat, patet in his, qui sibimet ipsis ma-
nus afferunt mortemque consciscunt, vti à
Catone Uticensi, filiaque eius Portia Bruti
vxore. POL. Tibi omnino assentior. COS. Cō-
stat

stat igitur iucunda, ut risum excitent, esse debere magna, nouaq; POL. ita est. COS. Tertia sint oportet, dilucida atq; aperta, facilia sc. captu, nempe, ut cito percipiantur, citumque spirituum motum qui ad risum requiritur efficiant. POL. Profecto. COS. Quæ igitur oculis sentiuntur, sint simplicia & distincta POL. Sine dubio. COS. Quæ auribus, vero hauriuntur breuia apertaq; & lepore quodam tincta, unde, ut in Problematis ait Aristoteles, historiæ de vna re magis, quam quæ de pluribus, delectant. & hæc quidem de iucundorum claritate, ut extra animum sunt. At vero aliud est memoratu dignum de eorundem luciditate, ut in animo insunt per species, spectraue. POL. Magnum huius sciendi me tenet desiderium. COS. Quid? ut perspectiuam picturamq; calles? POL. Haud satis. COS. Anne tenes quo pacto, distantia, ac propinqua fingant? POL. Quæ distare videri volunt, minora, ac tenebris in quibusdam faciunt, quæ vero volunt videri propinqua, maiora, & quadam in luce ponunt. COS. Ita quidem illi faciunt, sed non ne phantasia, ad quam memoria pertinet, est, velut quædam tabula depingenda variis rerum idolis? POL. Certe. COS. Non ne etiam certum est maius, & lucidius spectrum esse rei præsentis ad quam tamē radius animæ directe perueniat,

quæ scilicet aduertatur? POL. Ita est. COS. Ablatis vero extrinsecis obiectis manent in memoria eorum spectra, quorum, quæ maiora & lucidiora sunt, proximiora ac præsentia videntur, nisi animus multum vigilet, quæ vero minora sunt, atque obscuriora, ea distantiora, ac vel futura, vel præterita videntur. POL. Sic se res habet, & memini me hæc legisse apud somniorum quosdam interpretes.

*Iucundi
magna
spes ac me
moratio,
cur risum
moueat.*

COS. At vero in magna vehemē-
tique spe futuri boni, ac præteriti recorda-
tione eius phantasma validum apparens lu-
cidumque est, quo fit, vt præsens videatur, &
proinde gaudium, lætitiā, risumque exci-
tare possit. POL. Fateor. COS. Hac de
causa summæ cupiditates, vt ait Aristoteles,
iucundæ sunt, & gaudium lætitiāque affe-
runt, eo amantes cum de amica absente co-
gitant, scribunt, aut loquuntur, eam tanquam
præsentem intuentur, & quodcunque, siue
faxum, siue fontem, siue pratum, siue fagum,
siue albam nubem viderint, vt doctè Franci-
scus Petrarcha in iis, quæ Hætrusca lingua
edidit carminibus dixit, eam esse rentur, co-
que lætantur, ac rident. Hoc etiam in ira ex-
ingenti, ardentique vindictæ appetitu gau-
dium lætitiāque, risusque quidam Sardoni-
us esse potest, dum ultione, tanquam præsentē
delectatur, vt iam exultet, seque iactet, quod
Anni-

*Risus sar-
donii in
Hannibale
causa.*

Annibali forsitan contigit, cum prope iam rebus Carthaginiensium perditis, ut fertur, ipse risit, ob alicuius ficti iucundi, ut Victoriæ, seu quidquid illud fuerit vehementem spem, aut memorationem (neque hic illud Plutarchi me præterit, reuera stultitiam civium, sero ut dicitur, sapientium, ac frustra acta re deflentium, vnum Annibalem potissimum ridendo illulisse) Id enim semper tenendum, hominem ob intelligentiæ subtilitatem, atque attentionem abstrahere posse à præsentī malo, totumque versari in imaginato quodam bono, perinde ac ei præsens foret, eoque frueretur, ut rideat cachinno quodam nedum illo Catoniano Catullo decantato, sed hilaritudine quadam oculorum. Nam is risus omnino Sardonijs non est, ne me putes Philandro refragari, is item risus parum durat, diffugitque statim falsum illud ficti boni gaudium, lætitiæque. PH. Probe quidem rem ipsam loqueris. COS. Eandem illam ob causam forsitan fit, ut ridentibus adrideamus nescientes, *Cur ridentibus arri-* quid rideant, tunc n. generatim, & vniuersim *deamus.* adeo ardenti quodam desiderio, ac spe illud distincte percipiendi præsciscimus, ut perinde ac illud, dilucide clareque cognoscamus, exultemus, rideamusque simili ratione, qua oscitantibus, oscitando respondemus,

atque dum alios mingentes videmus ipsi mingimus, ex ea etenim perceptione excitatur rei illius iam notæ memoria, ex qua si dispositi simus, appetitus cum exactione oritur. Accedit & alia ratio, quod ipsa ridentis species per se iucunda est, eoq; ad risum, aut derisum excitare valens, quin etiam si ea graphice ab excellenti artifice depicta ante oculos ponatur, risum vix tenere quis poterit. POL. Id aliquando expertus sum. COS. Ceterum illud non omittam, multum accessionis, momentiq; ad iucundorum perceptionem afferre corporis humorumq; temperamentum, hoc etenim rerum spectra, quæ in animo insunt valde permutantur, etenim præterquam q̃ in sensus organa humores incurrere, suaq; specie ea afficere possunt, ut in somno præsertim patet, in quo, utpote quiescentibus omnibus aptius, & melius, quam in vigilia apparent, ut non nihil pituitæ dulcis inter dormiendum in linguæ nervos illapso visus est sibi quidam mel labere, ut ait Arist. & si quis sibilus, parvusq; sonus in aure fiat, tonare, & fulgurare, & paruo calore in quibusdā partibus affectus se vri, perq; prunas ambulare somniauit: Præterea vero calidus, & feruidus humor ebulliens, omnesq; species commouens, atq; exagitans, idēq; si nigri fœdiue coloris fuerit rerum iucundarum spectra promiscua, distorta, monstruosa, turpia,

pia horribiliaq; reddere valet, si a frigidi sunt
 hum. uel nigri licciue, vt natura melancholicis
 vel aquei, tum spectra in nigro, dense hu-
 more oblitterata, ac in nimis aqueo refracta,
 & ad nihilum recidentia non apparebunt, at
 vero humores sanguinei temperatiq;, clari, ac
 dulces iniucunda spectra leniunt, mulcent, mi-
 tigant, iucunda vero placida, quietaq; & mi-
 tia concinnant, vt venusta lepidaq; appareant,
 quiescentib, nimirum illis, vt quemadmodum
 cum Alcedonia sunt, omnia sint pacata tran-
 quillaq;, muta, ac dilucidius, sonantiusq; per-
 cipiantur. Hinc omnis pendet Hip. dum ex
 insomniis bonam, malamve valetudinem depre-
 hendere docet. Hinc cibaria, potionesq; que
 dam insomnia hilara, tristiaue accersunt. Hinc
 etiam infantes, vel ante 40. diem sui ortus in
 insomniis interdum, vt memorat Arist. rident
 propter humorum temperiem & tranquillita-
 tem spectris quibusdam magis apparentib, ma-
 gisq; perspectis, cum in vigilia & ob plurimum
 infantium calorem spectrorum adsit agitatio, ac
 spirituum, quadam cum horum crassitie, quam
 in utero contraxerunt. Cumq; humores in he-
 pate gignantur, ibiq; vigeant, atq; idem hepar
 cum & cognoscere obiecta valeat, hoc Pla. in
 eo concupiscentiam & amorem, eius, illusiones
 residere gigni-; voluit, vt verum sit, cogit ama-
 re iecur, qd insuper speculi instar lene lucidumq;

*Hepar cur
 concupi-
 scentia se-
 des Plato-
 ni.*

*Iecur cur
 instar spe-
 culi luci-
 dum.*

quoquo pacto conflatum fuit, ut imagines, uti par est, reddat. POL. Ut hæc audire me iuvet. COS. Verum & hoc etiam addam, ridentis faciem, sermonesque ridiculos, atque huiusmodi alia, ut iucunda animo appareant risumque excitent, feriant, pulsentque eum oportet, cum rei seriæ cogitatione solutus, atque omni maiori cura vacuus est, nam cum quidpiam graue animo quis versat, completiturque aut aduersam fortunam, & suas calamitates mœret, luget, ac deplorat, si qui ad sunt dicteria passim iactent, sales, iocosque aspergant, ad omnia renideant, bilem citius in nasum conciunt. Natura enim insitum homini est ob eam principatus affectationem, ut se imitari, sibi que obsequi, assentarique ceteros velit, hoc alios in miseriis suis vicem suam dolere, secumque conqueri, aut sapientiam suam, cum serio loquitur, attendere, atque admirari par esse ducit, cum qui tum rident occasionis articulos ignorantes miserum atque grauem, sapientemque virum nihil pendere, & vel irridere videntur, ut igitur sacra memorant cloquia, qui cantat, ut tristem lætificet, magis turbat illum. Hinc docte Catullus inquit:

Risus occasio qua.

Risu ineptiores ineptior nulla est.

Hinc Martialis Musam suam illam quidem

dem prurientem, risumque excutientem ad
Plinium Iuniorem mittens sic alloquitur:

Sed ne tempore non tuo disertam

Pulses ebria ianuam videto.

Totos dat tetrica dies Minervæ,

Dum centum studet auribus virorum

Hoc, quod secula posteriq; possint

Arpinis quoq; comparare cartis

Seras tutior ibis ad lucernas.

Hæc hora est tua, dum furit Læus,

Dum regnat rosa, dum madet capilli,

Tum me vel rigidi legant Catones.

Satis nunc mihi videor locutus de iucundis, & qua de causa spiritus à corde in risu moueantur: Plura forsitan his addet accuratior quis, non enim omnia possumus omnes; sed quid causæ est, cur ad faciem potius moueantur? POL. Id te dicere par est. COS. Equidem vereor, ut vobis satisfaciam. Animum aduertite, an existimatis animo, spiritui inquam maxime in optatis esse, iucundo potiri, atque illud amplecti? POL. Sine dubio. COS. Quanam ratione id fieri posse putatis? Vtrum materiali quadam corporum mutua penetratione, ut de Metamorphosi in Hermaphroditum fabulantur, an potius optatæ rei idoli, spectriue susceptione? POL. Ea fieri non potest, hæc autem maxime, nam hæc sensuum perceptio fieri constat. COS.

Hęc cum in toto fiat quoquo pacto corpore, tum maxime in facie fit, nam totum corpus facie, hanc præcipue oculis, hos pupillis natura fenestruit, per has igitur, sicut & per aures, nares, linguam, labia animus pervius videt, audit, olfacit, gustat, tangit, osculatur. In facie igitur, ac præsertim in oculis animus, spiritusque inhabitat. POL. Ita sane est. COS. Per eas partes, quasi per valvas rerum spectra intus ad animum se penetrant, ipsumque pulsant, feriuntque, quod si idola hæc rerum parum iucundarum, ac debilia obscuraque sint, Animus, spiritusque quiescet, aut parum ad ea amplectenda movebitur, si autem excellentis, atque præstantis iucundi spectrum ad animum perquadat, tum omnis vel plurimus spiritus obviam ei ad illas partes, quasi ad valvas fenestrasque sese feret. Hoc infantes naturæ quodam cæco instinctu, vel quos nunquam viderint parentibus extemplo conspectis forsitan ridet, unde illud Maronis :

*Cur pueri
parentib.
inspectis
videant.*

Incipe parve puer visu cognoscere matrem.

POL. Modo id experientia comprobet. PH. Esto. Quid? nonne ad iucundum suscipiendum satis sunt spiritus duntaxat, qui ad facta sensuum externorum munera à natura allegati fuere? quin etiam id naturam admittere haud par esset, cum spiritus multus ad
faciem

faciem accurrens damno sit aliis membris.
 COS. Id animus curat scilicet, cum iucundi
 amore accensus, incitatusque, semet non co-
 gnoscens, neque curans, suiq; oblitus (verus
 etenim amor, vt ille ait, nescit habere mo-
 dum) totus commouetur. Quemadmodum
 enim in amici aduentu, tota familia omnis-
 que aliquando ciuitas obuiam ei procedit, ad
 eam voluptatem magis perfruendam, sic spi-
 ritus in perceptione præstantis iucundi eius
 amore ad faciem ferme totus rapitur, & ri-
 sum efficit, vt nimirum propius rem ipsam
 iucundam sit, ex qua, tanquam ex fonte,
 stirpeque manat, & propagatur idolum,
 spectrumue, quod propius, validius, & re-
 centius est, magisque apparet, qua ratione o-
 mnis spiritus eius fieri compos studet, Catul-
 docte quidem id significauit, cum Fabullum
 suum ad cœnam vocans inquit:

Nam vnguentum dabo, quod mea puella

Donarunt Veneres, cupidinesq;

Quod tu cum olfacies, Deos rogabis,

Totum, vt te faciant Fabulle nasum.

POL. Equidem rem ipsam eloqueris, sed quæ-
 dam sunt iucunda, vt est quid magnum ad-
 discere, vt etiam est reditus ad naturam in-
 titillatione, quæ per faciem percipi non pos-
 se videntur. COS. Attamen animus assuetus per
 faciem iucunda exquisitissime cōprehendere
 in re-

in reditu ad naturam, ad quem forsitan, ut Plato assereret, pertinet addiscere, seu recordari, quasi hæc per oculos, aliosque sensus percepturus ad faciem accurrit. P O L. Satisfacis. C O S. Alia item de causa spiritus in cuiuscunque iucundi perceptione ad faciem copiose mouentur, ad significandam nimirum exterius ingentem illam animi voluptatem ob insitam illam principatus ambitionem, qua ne dum cæteris quacunque in re præstantiores esse, sed etiam videri volumus, idque adeo nobis innatum est, ut frequenter nobis omnino insciis, ne præsentibus quidem contingat, eo arbitramur, nostrum scire, ut ille ait in Satyra, nihil esse, nisi nos scire, sciat alter. Hinc quæ soli teneamus, tacere, ac quin omnibus deblateremus nosmet ipsos continere ne vix quidem possumus, sicut neque in tacito, quod dicitur, sinu gaudere, unde Martialis ad Gallam inquit:

Nec sunt grata tibi gaudia, si qua latent.

Huiusce rei exemplo fuit Lydorum Rex Cædaulis, ut Iustinus ex Trogo refert, qui (id quod ei causa exitii fuit) sibi non temperauit, quin uxorem, quam pulchritudine cæteris antecire gloriosius prædicabat Gygi sodali nudam demonstraret, eo igitur ad faciem in risu spiritus moueri arbitror, ex quo fortasse

ut Platonis Cratylo etiam suffragemur, risus
 Græcis γέλωι, quasi ἄγελος dictus est, sc. ludi,
 ac festiuitatis nuncius, quemadmodum &
 risus (nam ut Dionysi. Halycarnasseus com-
 probat, latinæ multæ voces ex Græcis sunt)
 δῶπο τέρευν, hoc est, fluere forsitan dictus est,
 quod in eo spiritus ad faciem fluant, sed vide
 an homo item solus ad ridendum aptus sit,
 quod ei vni, ut asserit Aristoteles, facies est
 quæ Græcis πρόσωπον dicitur, hæc enim quo-
 niam sublimis & erecta, atque ante prospi-
 ciens, aptior est ad rerum imagines suscipi-
 endas atque ad gaudia expromenda, & ad
 hilaritatem animi præseferendam, indicandā
 que, ea item ad spiritus accipiendos accom-
 modatissima est; multas enim arterias venas-
 que habet, & laxæ raræque substantiæ est.
 POL. Ita sane se habet. COS. Hoc igitur,
 ut ad ea, quæ enarrasti, deueniam sit,
 ut tota facies impleatur, & contrahatur præ
 multitudine nimirum spirituum eo accur-
 rentium. hinc ea faciei figura, quæ manet,
 dum iucundi perceptio eius in causa viget,
 eadem extemplo aduenit, cum ex subtilita-
 te spiritus, tum etiam ex repentina iucundi
 cognitione, qua subito deficiente, ea itidem
 illico discedit, euanetque POL. Id con-
 stat. COS. Eo etiam facies tumet, & venæ
 præsertim ac genæ, quæ circa oculum, ocu-
 liq;

Motus in lique ipsi, hæc enim maxime accipere spiri-
rifu vnde. tum valent. Hoc ille motus capitis inordina-
 tus, quod nimirum inordinate ad illud, atq; in
 illo spiritus mouentur, quod item de brachi-
 is dici potest, ad illa enim etiam forsitan spi-
 ritus tunc mouentur non sufficiente facie ad
 eorum multitudinem excipiendam. Mo-
 uentur, & crura, totumque corpus commo-
 tis vbiq; ac vndiq; excitis spiritibus, qui
 tum partim ægre à membris discedant, ea
 saltem mouent inordinate, incompomite,
 inconcinneq; vt impellantur hæc, exultent,
 profiliant subsultentque. Quod vero partes
 dextræ tunc magis quam sinistræ moueantur,
 id etiam semper verum est, nam vt placet
 Aristoteli, ab ortus nostri primordiis dextra
 pars ferme semper calidior, & validior læua
 est, nisi ad eam consuetudine, exercitatione-
 que multa, multum caloris spiritusque quis
 traducat, vt ambidexter fiat, quanquam Pla-
 to omnes natura ambidexteros esse sentit, ho-
 minumq; insectia, inertiaq; fieri, vt dexteri
 tantum, aut læui fiant, nulla tamen inter eos
 est dissensio. P O L. Teneo C o s. Quod vero
 totum ferme corpus tunc remissum, relaxa-
 tumq; est, in in causa est motus ille spirituum,
 etenim prætetquam quod spiritus, in quib.
 vires resident, inferiora membra tunc dese-
 rentes, ea imbecillia debiliaq; reddūt, vt fra-
 giles

*Platonis
 opinio de
 ambide-
 xtris.*

giles quidam vix lotium, aliaque huiusmodi
 contineant, tum etiam ex ea adeo cita crebra
 que eorum cōmotione ac fluctuatione (neq;
 n. maior in risu inspiratio & flatus illa per in-
 terualla retētio, vt alias perennis spītītus col-
 ligendo robur addit) vires non consistunt, &
 volentem quidpiam moliri deserunt, idemq;
 oculis aliisq; sensib; parum minus mente tū
 prospicit, vt nihil aliud, quam id quod ridet,
 idq; vix cognoscere, ac appetere rite possit,
 animus enim spiritusue fluctuans, atq; agi-
 tatus, iactatusq; instar aquæ in vase, spectra,
 quod Aristoteles, cum de somniis agit, arbi-
 tratur, distorquet, distrahit, dissipatq; vt vel
 deprauata, vel nulla appareant, & crassos, a-
 trosq; humores in ima corporis parte confi-
 dentes instar sepia atramenti, cōmouet, tol-
 lit, miscet, & spargit, quo spectra obscuritate,
 tenebrisq; inuoluūtur, vel ea ipsa, quæ ride-
 mus vt cognitio certa præsertim, quanquam
 præcedit, nulla in risu sit. *COL.* Nugæ hæc quidē
 non sunt. *COS.* Nunc de motu illo thoracis,
 deq; aliis dicam, cum in risu spiritus omnes
 superiora, atq; faciem præsertim petere cupi-
 ant, liquidē ipsi principem sedem, cor inquā,
 prorsus deficient, emoriatur homo est neces-
 se, q̃ forsitan causa potuit esse, cur aliquādo
 in risu decesserint, sed hoc ipsi, nisi omnino
 summo gaudio afficiātur nunquam facient,
 proprię nepe cōseruationi, quæ absq; corde

*Cur risus
 interfici-
 at.*

nulla esset consulescentes, & inuiti, ne vix quidem omnes prorsus à corde excientur, nisi paulatim fortasse diuturno, maximoque in risu, id quod exitium homini afferat. POL.

Ita conuenit. COS. At vero cum in iucundi perceptione adeo ardentem ad faciem properare concupiscant, quiescantne, an cor deserant? equidem neutrum arbitror, sed cor ipsum sursum quantum possunt mouebunt. POL. Recte mihi sentire videris.

COS. Quibusdam iccirco maximo in risu pectus condoluit, quod nimirum corde valde repenteque sursum moto distensa, distractaque ferme fuerint membranae, & praesertim Pericardium appellata, quae cor ipsum complectitur, per eas enim tum ad pectoris os, tum etiam ad Diaphragma annectitur.

Diaphragma in risu sursum mouetur. POL. Illud quidem contingere potest. COS. Anne etiam Diaphragma sursum mouebitur, vel quod hoc modo cordi coniungitur, vel quod à spiritibus sursum ad faciem accurrere cupientibus, trahitur, vel quod ab

hepate concupiscentiae sede, & ipso eadem ratione, qua & cor sursum moto impellitur?

POL. Id iam teneo. COS. Sursum vero moto contractoque Diaphragmate dilatantur costae, inspiratur & aer. POL. Hoc ex

Anatomicis accepi. COS. Maxima itaque continenter ferme inter ridendum est inspi-

inspiratio, quæ, quod suspensioni similis est,
 idcirco quidam falsi sunt, opinantes in risu
 esse admirationem quandam. POL. Te-
 cum sentio. COS. At vero quis ignorat
 continentem inspirationem, nisi congrua
 exspiratio alternatim intercedat hominis ca-
 lorem in corde ob aëris attracti multitudi-
 nem, & frigiditatem suffocare, extingueretq;
 quod cur aliqui risu emortui sint, causæ fue-
 rit? POL. Patet. COS. At nonne huius-
 modi inspiratio, seu spiritus, flatusue reten-
 tio aluum comprimit, ut intestina aliquando
 crepitent, ac excrementa continere, si fragi-
 liores sint, nequeant? Atque ut quidam maxi-
 mo scilicet in risu, suos possint rumpere ra-
 mices? POL. Certa est ratio. COS. Cæ-
 terum certamen naturæ cum semetipsa con-
 sidera, ea primo dum spiritus ad faciem iu-
 cundi satius percipiendi causa mittit, illam
 vehementem facit inspirationem, dum vero
 conseruationis salutisque suæ ergo sibi ab il-
 la cauet, expirationem molitur, cumque ma-
 ximum ei sit, tum iucundi desiderium, &
 paruum salutis studium, inspiratio multo
 maior, quam exspiratio erit, cumque motus
 ille diaphragmatis repente, subitoque fiat, si-
 cut & motus spirituum, ita magna, & velox
 erit inspiratio, sed interrupta, crebraque, ob
 crebram causa salutis expirationem illam
 D. d. qui-

quidem velocem, sed non adeo magnam ut quidam in thorace, quin etiam, & in abdomine tremulus motus appareat. Po L. Recte loqueris. Cos. Anne hæc pugna contentiove violenta est, & dolorem, laboremq; afferre potest, ut aliquando costæ peneluxatæ fuerint? Po L. Quidni? Cos. Ex hæc magna, violentaq; inspiratione alternaq; expiratione ipsæ aër ad Laryngem fractus, dispersus, collisusq; ac percussus efficit sonum, quem cachinnum dicunt, ex quo adeo crebro frequentiq; nullus ferme sermoni locutioniq; est locus si tamen loqui enitamur, ut sermo erumpat grauior erit vox. prima etenim Laryngis, quæ eius muscoli ob motum spirituum ad faciem remissi sint, quodq; multus aër violenter per eam attrahatur, valde laxa est, aspera; arteria, quod cor pulmonesq; sursum, uti dicebam, moueantur, breuior, quib. præsertim, cum interruptum patur, sit segnis, iners, ignaua; aëris multi motio collisioq; causa ex Arist. cur vox grauis edatur Po. Ita est, atq; hinc video his, qui valde rident, periculum imminere, ne inter manducandum, deglutitendumue in Laryngem ob eius rimam nimium apertam quidpiam cibi iucurrat, & suffocationem faciat, sic forsitan Anacreon Teius acino vix perisse periiit, ac Fabius senator, idemq; prator, ut Plinius refert, in lactis haustu vno pileo strangula-

*CUR VOX
GRAUIOR.*

eus est. Co s. Recte sentis, atque de risu, ut ex appetitu sensuum oritur, hæc fere dixerim, si quod pene dicere oblitus eram eloquar, pulsum præsertim in facie perinde, ac respiratio, magnum, crebrum, velocemque tunc esse, atq; Diafolem, seu dilatationem maiorem systole apertioneue, cum in risu, gaudioq; magno cor expandatur, cum ad ipsum, tum ex ipso ad faciem accurrentib; spiritibus, cordis a. motum vena aorta, seu ateria ab eo ortum ducens obseruat. Po L. Percipio, perge eloqui. Co s. Nunc de appetitu pure naturali vobis dicam, ex eo etiam fieri risum, verum hic appetitus in homine, quamuis idem, qui & sensitivus sit, tamen naturalis dicatur, quod absque alia prævia cognitione innasci possit. Po L. Quo evadas nescio. Co s. At iam scies, iucundi, ut arbitror, perceptio maxime fit in corde, ubi ex Aristotele adest, ac residet sensus communis, ad quem, velut ad centrum ex vno quoque sensuum spectra confluant. Po L. Esto, quanquam vrgent difficultates Co s. Aliàs eas tollam. At vero nonne verisimile est in ea iucundi perceptione spiritum, qui vnus per omne corpus diffusus ubiq; est, vndiq; ad cor ruere, sc. ad eam voluptatē magis capiendam. Po L. Forsitan. Co s. Imo vero argumēto est, quod in magno gaudio totum corpus immutatur, quoniam scil.

spiritus omnis ad cor properare velit, vt ea hilaritudine totus magis perfruatur, atque, vt illinc commodius ad faciem se ferat. POL. Hoc vno verbo satisfacisti, vt ex anatomicis recolo, vt n. aliorum membrorum spiritus ad faciem expedite, facileque ruant ex ramis arteriæ magnæ, seu venæ aortæ, velut ex angiportis quibusdam ad eorum stipitem truncumque, qui est ad cor ipsum prius se recipere debent. COS. Quoquo pacto id accepisti: verum ne te hic prætereat hoc fieri in summo gaudio, at risus, ne dum non concite tur, sed vt potius mortem homines obeant, scilicet spiritu, qui cum humoribus quoquo modo ad cor procedit, præ suimet multitudine, tanquam à fulmine erepto, suffocatoque, vt duabus mulieribus Romæ euenisse memorat Valerius, nunciata enim inquit clade quæ ad lacum Trasimenum inciderat, altera mater sospiti filio ad ipsam portam facta obuiam complexu eius expirauit. Altera cum falso mortis filii nuncio mœsta domi sederet ad primum conspectum redeuntis exanimata est, genus casus inusitatum, quas dolor non extinxerat, lætitia consumpsit, atque hinc arbitror, in magno etiam gaudio lacrymas effundi, risum non edi, vt præ gaudio Demea ille aquod Terentium lacrymarit, primo etenim spiritus etiam à facie ad cor properat, ad

*Mulieres
gaudio ex
tinctæ.*

uolantque, ibi enim, velut in foro quodam dilucidius gaudii compotes fiunt, quo fit, vt tenues præsertim, serosique humores à caligantibus oculis, & flaccescente facie, quæ admodum, neque in dolore, ac tristitia, cohiberi non possint, quin per notos sibi lacrymarum poros foras profluant. POL. Intellego satis. COS. Nimio item de spiritu, qui calor, ignisque Philosophis dicitur, quippe calido cum humore sibi respondente, quo gaudet, procedit plus satis cor incalescit, quo fit vt duplici nomine spiritus in magno gaudio ad faciem aduolet, & risum efficiat, tum ad suffocationem, extinctionemque præcauendam, tum etiam ad cordis calorem remittendum, ventilandumque. POL. Sed cur ad faciem potissimum? COS. Præter illa, quæ de facie supra dicebam, nulla alia pars ad cor refrigerandum tunc aptior est, nam pulmonum ea magna inspiratio suffocationem auget, & quoquo pacto calorem dum expulsionem debitam excrementorum ex efflatione prohibet. Neque aliæ corporis partes, è quibus tunc spiritus ad cor se ferunt, illud præstare valent, sola facies tanta carnis mollitie, laxitateque, vt præcipue ea sudore manare soleat, exanthemata, tubercula, papulae ve ferre prædita, aëri externo frigidoue exposita cum primis, & arte-

Cur spiritus in risu à corde ad faciem pergant.

riis, referta, ac irrigua potest cum multos suscipere spiritus, tum iis vsque, ac continenter, quemadmodum huius gratia in animi defectu frigida aspergitur, refrigeratis cordis temperare æstum, qua etiam de ratione cor ad faciem quasi foras exciturus, tunc effertur POL. Placet hæc sententia. COS. Ideo risisse eum, cui traiecta fuere præcordia, minus crediderim, sicut neque à Phalangio demorfos hoc ridere haud putarim, nisi his nimirum cor caleat, hoc autem forsitan rident, qui in aquæ feruentis lebetes, aut in igne decedunt. At vero croci potionem, & quarundam herbarum, vt Gelotophyllidæ Magorum existimo quidem idcirco risum inextinguibilem excitare, quod nimium cor concalfaciant, adde, quod spectra, quæ in animo sunt, concinne, lepide, faceteq; composita, atque ornata, quibus magnum gaudium, & risus moueatur, cōmouent, atq; obuersari faciūt. POL. Id verisimile est COS. Mirum autem non est, si ridentis facies ob spiritus, quibus impletur, calore quodam insigni afficiatur illo quidem perblando, suauiq; pro eius ætate, temperieque, verum quæ de causa ridens ærem calidum expiret, constat, etenim is incalescit propter pulmonum, & cordis calorem, quippe hæc tunc spiritu redundant. At hæc per loca multo spiritu calida,

lida, feruidaque, nempe per os transit: Accedit quod ore potius hianti fit risus, ex quo siue dicas multum efflari aërem ex Aristotele in problematis, siue paucum ex eodem philosopho in Meteorologicis, calidus is semper erit. Multus enim calorem diutius retinet, ut ab extero non refrigeretur, sicut ille qui ore angusto paucus exufflatur, siue paucus sit, quod potius dicendum videtur, aëre externum valde non mouebit, quo quædam fiat ventilatio, sed non longe à principio, seu ore sentietur, ubi quemadmodum, & exhalatio, in ortus sui principio, calidus est, contra qui exufflatur multus est, & aërem valde mouet concitatque; frigidusque videtur. P O L. Ita sentio. C O S. Lacrymæ a. in risu profluunt, oculique roscidi fiunt ob illum spiritus calorem qui poros meatusque dilatat, ac humores serenos sanguine commixtos, qui lacrymarum, ac sudoris substantia sunt, soluit, eliquatque. Ad hæc aliquapiam horum humorum expressio fieri potest ob eam adeo magnam spirituum repletionem. P O L. Satisfacis plane. C O S. Ex vero lacrymæ calidiores quam flentibus apparent, utpote à spiritibus magis excoactæ. P O L. Certa res est. C O S. At vero apertius dicam, faciem in risu sudore manare, ob spirituum magnum illum calorem, quo, & humores illi liquefcunt, & cutis eius rarefit,

*Copiosior
sudor cur
à labore.*

cum insuper ea per se valde laxa sit, eademque multo humore imbuta, præsertim in fronte, quippe, quæ, vt etiam Aristoteles ait, cerebro subest, accedit, quod in risu, & serofus hic humor simul cum aliis humoribus, ac spiritibus quoquo pacto fertur. Isigitur in vaporem solutus, ac aërem externum frigidum offendens, statim in humorem, sudoremue ad cutim redit, & copiosius quidem à risu, sicut & à labore, vel quod in labore, & forsitan in risu venæ spiritu, humoreque turgidæ poros coarctent, vt vapores, qui continenter fiunt contineant cohibeantq;, velut clepsydra aquam, ac velut vesica nimum lotio oppleta alstringi, occludiq; solet, vt ne vix quidem, deinde illud excernere possit, à labore vero, & risu venæ deturgidæ laxæque vapores iam genitos copiosius exundant: vel quod inter laborandum, ridendumque magno eo de calore, æstuque cæci vapores in auras euolant, atque evanescent. At vero secundum laborem, ac risum, calor ille remissus, quemadmodum in hyeme, & cum sole ad occasum vergente calor terræ inuectus paucus est, nequit vapores altius excitare, efferreque, vt noctis frigore in ipsam terræ superficiem, aut in rorem, aut in pruinam concrecant, coganturque, sic ille, inquam, remissus calor ad cutim vsque ferme

me vapores attollit, quo in sudorem illi vertuntur. POL. Veraloqueris. COS. Insuper illud aduertas, spiritus haud per se existere, sed humoribus, ac partibus commixtos esse. POL. Teneo quid dicas, nempe in arteriis spiritus sanguine commistos contineritaliter, ac Heraclitratu opinatus sit. COS. Accepi, & sanguis igitur in risu ad faciem fertur. POL. At vero supra negabas faciem in risu humoribus impleri. COS. De humoribus crassis, in venis proprie contentis id asseueraram, scilicet, quod per se, ac primo non mouerentur, neque excirentur. At vero in risu facies impletur sanguine subtilissimo, qui à spiritibus concitetur: Merito itaque facies eo quem memorabas rubore in risu suffunditur. POL. Optima ratio. COS. Splendore autem, nitoreque illo facies præfertimque oculi in risu illustrantur, quod *Spiritus ignei & eorum effectus.* lucem quandam spiritus habeant, igneiq; sint, id quod, & si ob eorum tenuitatem sensus præteruolat, præfertim interdiu, cum maiori, atque euidentiori lumine sensus præuenitur, tamen & in oculis inesse signo est, quod oculi angulo interno compresso fricatoq; ignea quædam apparet rota, quodque, vt Aphrodisiensis memorat, facie icta quandam cernere sibi videntur flammam: Noctu item aliquando spiritus nostri hu-

iussimodi videntur, præcipue si crasso in corpore eorum lux refracta, collectaque manifestior sensui fiat. Hinc arbitror forsitan Tiberio Cæsari, ut Plinius refert, fuisse naturam, ut expergefactus noctu paulisper haud alio modo, quam luce clara contueretur, omnia paulatim tenebris sese obducentibus. At vero, si spiritus plurimi, subtilissimique cuiuspiam sint euidentius apparent, atque cum os, in primisque oculos iucundos reddunt, tum si composite, apteque, ac leniter placideque quadam cum tranquillitate in iis moucantur, venerandos, multaque maiestate verendos, ut ad eorum aspectum homines caligent, oculosque deicere, demittereque cogantur, futuri principatus, ut inquit Aristoteles, argumentum, qua oris specie CHRISTVM IESVM fuisse nonnulli memorant, si vero multi spiritus, subtilissimique faciem contineant, iidemque fluctuent, tumultuentur atque ineptiant, ut in nimio gaudio, risuque facies quidem lucida, illustris fulgidaque erit, at minime excelsa, venerandaque. POL. Deus te nobis seruet. COS. Videor ferme risus causas omnes exposuisse. Nunc vero, quæ restant breui eloquar, nam ut videtis:

*Facies veneranda
qua.*

Et iam

*Et iam summa procul villarū culmina fumāt,
Maioresq; cadunt de montibus umbræ.*

Quid igitur causæ sit, cur risum pene unquam continere nequeamus accipite. Nemo vestrum, ut opinio mea fert, inficias ibit, hominis & cuiusque rei in primis dignitatibus numerari libertatem eam, qua quis sui compos, suorumque actuum ac operationum liber Dominus est, ut antequam incipiat, non agere, & postquam occeperit, desistere ad suum possit arbitrium nulla coactus necessitudine, nullaque lege cohibitus, impulsusque, contra turpe cum primis, indignum esse, ac malum, ita imperio, potestatique cuiuspiam subiici, ut veluti mancipia, instrumentaque nostri potestas neutiquam penes nos sit, sed alterius ad libidinem, nutumque, quocumq; impellamur, trudamurque, & quiduis facere, & pati cogamur. haud vero velim me id asserere, dicere, opinariue, villo pacto existimetis, de obsequio, obedientiaque quam Deo religione præstamus, etenim ad hanc nequaquam cogimur, sed sponte, libentissimo, æquissimoque animo eam amplectimur, iugumque illud suaue, suauiterque omnia disponentis Domini, ipsi nobis imponimus. P. H. Nihil est, quod hac de re dubitemus. C. S. Cum autem eam necessitatem, ac libertatem mente verso, huius adeo

*Necessitas
& libertas
vnde.*

adeo communis effectus causam, materiam esse reor, ea enim, vt omnes qui eam asseruerunt, Philosophi dicunt, omnium malorum, ac imperfectionum nobis causa est, vnde turpe, & foemina dicitur, quæque ab ea magis distant magis libera sunt, sic Deus Optimus Maximus, quo prorsus ea caret omnino liber existit. PH. Atqui nonne Aristoteles materiam causam contingentiae asseruit? COS. Et recte quidem, verum de patiendi contingentia loquitur, non autem de agendi libertate, quæ materia tollitur, vel corrumpitur. POL. Do manus. COS. Vobiscum ipsi recolatis duplicem appetitum, rationalem, nempe, ac sensitium, quo & naturalem complectimur. Diuinus Plato Metaphoræ inuolucris eos in Phædro describit, hominem, vt currum se habere pronunciat, Auriga intellectus, ratione est, equorum, qui à dextris rationalis appetitus, qui à læua sensituius, peruiçax hic atque durus, nisi de hordeo multum ei dematur, atque si valentissimus sit, effrenatus, indomitus, præcipiti furore impotens.

*Altius ingreditur, & mollia crura reponit
Primus & ire viam, & fluuios tentare minaces,*

*Audet, & ignoto sese committere ponto,
Nec varios horret strepitus illi ardua ceruix*

Argu-

*Argutumque caput, brevis aluus obesq; terga,
Luxuriatq; toris animosum pectus ———*

*— tum si quæsonum procul arma dedere
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit ar-
tus*

*Collectumque premens voluit sub naribus i-
gnem*

*Densa tuba, & dextro iactata recumbit in
armo*

*At duplex agitur per lumbos spina, cauatq;
Tellurè, & solido grauius sonat vngula cornu.*

*At vero amoris in furias, ignemque,
quantus ruat, palam est. etenim*

*Nonne vides, vt tota tremor pertent et equo-
rum*

*Corpora si tantum notas odor attulit auras
Ac neq; eos iam frena virum, nec verbera saua,
Non scopuli, rupeque caua, atque obiecta re-
tardant*

Flumina correptos vnda torquentia montes.

*Verum ——— Ante omnes furor est insignis
equearum.*

Talis hic est equus, quippe, vt ait, niger,
materiæque luto imbutus, animus hic anti-
quis Latinis dicitur, caro autem & anima A-
postolo Paulo, sacrisq; Doctorib. Alter vero
quod albus, & materiæ sordibus, quam ma-
xime defæcatus, mansuetus est, mitis, placid⁹,
vt qui ex Asturia aduehuntur, atque aurigæ
ad

ad verba, nutumq; obediens, ac ob præstantiam ipse homo nuncupatur. PH. Præclare loquutus, perge. Co s. Risum ab equo nigro, læuoq; fieri, s. ab appetitu sensitivo, imo à naturali nobis iam demonstratū est, ab appetitu vero rationali vere non edi mihi suadeo, cum n. ad risum velox plurimū, citaq; ac certa cognitio requiratur, vix credibile est rationem vnquam intercedere posse, quippe eam non adeo cito conficimus, quin etiā si ea intercedat, risumq; improbet, attamen præpotens niger ille equus ad risum nos vel inuitos trahit hinc enim fit, quod inquit Nasco:

Meliora video, probaq; deteriora sequor.

PH. Fateor quidem, sed tamen, quidnam appetitu rationali non fiat, planius tibi dicendū

Risus sardonius vnde.

est. Co s. Omnino haud negarim risum ab appetitu rationali fieri posse, hic n. si valuerit, spiritus ad faciem, & ipse vel in stomacho, vt dicitur, allegare potest, risumq; illum mendacem, ac sardonium de quo Phi loquebaris edere, s. cum iram atq; inuidiam alto premere corde, risumque mendaci ore fingere sibi conducibile quis arbitratur. PH. Teneo. Co. At vero cum ad veritatem cœpi reuocare rationem, risum tanquam animæ corporisque Malum culpandum censeo. animæ mala vitia sunt, cum quidpiam præter rationem fit, huiusmodi autem est sardonius risus, siue

Plcu

Pseudogelos, simulare enim magnanimi, ac philosophi non est, atq; vt apud Plautum dicitur: Ego verum amo, verum volo mihi dici, mendacium odi, risus item, qui de iucundo per accidens s. de alterius malo excitatur, inuidiæ, superbiæq; iunctus est, & ab optimo quoq; plurimū abesse oportet, citiusq; cū Heracrito aliorū lapsus, errataq; dolendū, quam cum Democ. ridendum, eo vero omnis vere risus vituperabilis est, q̃ magno de gaudio Appetituq; fit, illud n. vt in comedia scribit arbitror, ad prime in vita esse vtile, vt ne quid nimis. ac vt hic Stoicos omittā qui, vt Lact. Firm. prodit, lætitiā aliosq; affectus radicitus extirpari posse ac debere cēsent, certe magnanimum, quemadmodū ob corporis quēdā mala, neq; tristitia demissum, sic neq; ob iucunda materialia quib. risus fit, elatum esse par est. P. H. Esto, ita sese res habeat in huiuscemodi bonis iurundisq; at vero in spiritualib. hæc sunt duntaxat mentis, vt Dei in primis, ac substantiarū separatarū est cognitio, summū gaudium, & amor laudatur, atq; expetitur, prout mala errataq; ipsius mentis quo magis mœremus, ac ingemiscimus, eo magis Deo cōmendamur. Cos. Et merito quidē, debetur n. summo bono gaudiū summū ardētissimusq; amor, sicut maximo malo inamor odiūq; extremum. Verū summū illud gau.

*Ecstasis
causa.*

*Beata Agnes virgo
Politiana
Laurenti
ni genti-
lis.*

gaudium risum non excitat, est enim solius mentis, quæ in eo iugi speculationis, ac fruitionis conuiuio tota est, sensus autem spiritusque ingentem eam voluptatem capere non valens, tamen ob sympathiam, consensumque; adeo illam admiratur, ut stupeat, torpeat, immobilisque præ attentione reddatur, ac risum facere nequeat, hæc ea est, quam ecstasis Græci dicunt, qua nullus antiquorum Philosophorum prorsus, perfecteque vnquam affectus fuit, sed potius lætitia inproque, & iactabundo risu ex quadam propria, atque particulari, quam animo conceperint, præstantia, atque excellentia obres inuentas, quæ, utpote singularis ad sensus pertinet, eique solum, vel præcipue cognoscitur. Nostri vero absolute ea sæpe affecti sunt virtute diuinitus, & gratuito sibi impertita, qua quicquid hac de re Physiologi quidam deblaterent, ipsos, vel genu flexos altius è terra sublato fuisse constat. POL. Compertum est sæpius id obtigisse Beatæ Agneti, Virgini Politianæ à cuius gente, familiaque maternum ducit genus Laurentinus noster, ut vel vnanimis popularium vox aliquot ab hinc seculis in posteros vsque fluxa, haud vnquam falsa testatur. COS. Ne dum autem lætitia, hoc est, magnum gaudium de materiali quouis bono culpandum, verum etiam de eo

de eo ipso tristitia quædam laudabilis est, hac enim animus collectus nil non præsentit mali, præcauetque, illa vero animus dispersus, spiritusque iactati, palantesque, cum ad cognoscendum pro eo, ac debent, inepti sunt, tam etiam facile re non satis, ut par est, perspecta cognitaque, ab appetitu sensitivo impulsæ, falli, decipi; possunt. Hinc omnes *Palpantiū artes.* pendunt palpatores, qui sensum cuiusquam principis pulchre callentes occasionis quibusdam articulis, cum hilarus genio indulget suo, quiduis impetrant, exorant, atque extorquent, eo etiam diuina Christi seruatoris nostri lex, qui lugent, quique huius vitæ miseriis, & calamitatibus, libenter, patienterque, vrgentur, beatos prædicat. Ad hæc, qui in secunda magis, quam aduersa in fortuna fortiter se gerunt, hoc laude digniores, unde Flaccus ad Delium:

Æquam memento rebus in omnibus,

Seruare mentem, non secus in bonis

Ab insolenti temperatam lætitia

Moriture Deli.

Hoc idem Philippus magni Alexandri Pater ingenti victoria potitus, puero mandarat, ut singulis diebus maneret ei proclamaret, dicens, Philippe homo es. A risu ergo quod à lætitia, hoc est, à magno & gestiente gaudio, scilicet in vultu apparente, fiat, absti-

*Ira risu
melior.*

nendum. Quin etiam, ut præteream, quod ex Dione refert Stobæus, in sacris eloquiis dicitur, iram risu meliorem esse, quoniam per vultus tristitiam corrigitur animus, & alibi, Cor sapientium ubi tristitia, stultorum ubi lætitia. Stoici insuper gaudium quidem, ut scribit Cicero in sapientem cadere posse, lætitiam, & proinde risum non posse existimant, & merito quidem, nam, ut supra dicebam, spiritus in lætitia fluctuans, atque exagitatus, humores conturbat, commiscetque, ut spectra recte peruideri nequeant, vel illa, quæ ridemus, uti supra dicebam. Hinc etiam diuina eloquia risum præsertim effusum stultis nunquam non tribuunt; sapientem vix tacite ridere affirmant, risum errorem putant, in Academia item ridere vetitum fuisse memorat AELianus. Hinc Maro matris Mineræ gaudium explicans, inquit, Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus. Vere enim ille sapit, qui tacito scit in sinu gaudere, & quod pene oblitus eram ex sacra scriptura Abram centenarius accepto à Deo nuncio de filio Isaac, id est risus ex eo, ut linguarum rerumque doctissimus Riccardus Vuilobeus nobilis Anglus nuper me admonuit, appellato, &c. risit, sed in corde suo, Sara vero vxor nonagenaria aperte risit, & quasi non satis verbo

*Historia
de Abra
& Sara.*

bo Domini credens, eoque increpita fuit. alio insuper nomine risus culpandus est, quod semper incontinentiam, nonnunquam intemperantiam adiunctam habet, quoniam risum, & si ratio dehortetur, tenere, aut compescere, eique moderari vix possumus: habet & aliud risus, nempe nimiam, atque optimo cuique vituperatam principatus ambitionem. His rationibus adducor, ut credam quod Lentuli quadam epistola scribitur, servatorem nostrum vere Deum, eundemque perfectum hominem ridere qui *Christum* dem potuisse, risisse vero nunquam, cum quod *nunquam* esset sapientissimus omnium, ac prudentissimus, *risisse de-* mus, maximeque liber, tum quod hominum *monstra-* misérias semper dolebat, ac vehementi cogitatione in eius animo, oculisque continenter mors versabatur, quam pro nobis acerrimam purus ipse, & insons subiturus erat. PH. Ita me *Dubita-* Deus amet, sapienter loquutus videris, attamen hic mihi scrupulus iniicitur. etenim, cum anima & corpus inuicem sibi correspondeant, eorumque mala, & bona, quoquo pacto mutua sint, ut eo existimarit Plato mentem sine corpore & corpus sine mente mouendum non esse, videtur mihi risus tanquam corporis bonum, neque præter rationem, neque vitium esse, atque ipsemet supra dicebas menti, & corpori, quã salutare esset,

Artis Gymnasticæ scriptor de risu.

esset, animum grauissimorum hominum exemplo remittere, relaxareque nugis, leuibusque iocis, ludisque risuque melancholicis maxime salubris risus videtur, quod spiritu, quasi Phœbo, Bacchove animi tetrae caligines, circa cor è nigris clatae humoribus discutiantur, dispergantur, dissipenturque. Est etiam artis Gymnasticæ recentior scriptor, qui in exercitationib. vocis risum numeret, atque pronunciet prodesse frigidiori cerebri, pulmonum atque pectoris intemperie affectis, tum melancholicis, atque attonitis, aliisq; huiusmodi ægrotis. P O L. Is ipse scriptor est, qui risum, quem *διαχύσις* nomine à Cælio Aureliano significari putat, cum eodem videtur à cibo commendare, cumq; risum ex Platone, ut ait, intempestiuum culpet, quod spiritus effusionem faciat, ipse tamen eundem laudat, is enim, qui vocis sit exercitatio, & qui ex titillatione fiat, quam ægrotis illis hic iniungit, effusus est ac magnus effusionemque spiritus insignem facit, ut mihi quidem is ridens scripsisse videatur. C O S. Sententia profecto homini haud salutaris. Risus etenim, ut supra dicebam, ac apud Xenophontem scribitur, & menti, & corpori obest, atque, ut omittam maximum risum, varia incommoda, mortemque ipsam consequi, ea quæ omnis ferme risus

risus quoquo pacto sunt, commemorabo,
 in primis autem videtur risus haud secun-
 dum naturam esse, ut enim nobis demon-
 stratum fuit, omnes hominis ordinatæ actio-
 nes interridendum, aut corrumpuntur, aut
 deprauantur, atque ipse risus ecquid aliud
 est, quam repentina quædam, & insignis
 cordis totiusque corporis mutatio? sine du-
 bio, ut ex Aristotele constat, semper naturæ
 aduersa, infestaque? planius hoc explicabo.
 Percepto iucundo spiritus multi ad cor con-
 fertim, confestimque accurrunt, eo ipsum
 plus satis subito incalescit, ac simul cæterum
 corpus languidum, remissumque fit, deinde
 spiritus itidem ad faciem profluunt, eoque
 cor magis, quam par sit, illico frigescit, unde
 verum est, quod diuinus sermo prodit. Deri-
 su dolet cor. Calor insuper innatus, spiritus
 scilicet, an ea exagitatione perturbatione-
 que diffugiet? atque homo, uti vino cum val-
 de nimis commouetur, accidit, vappa fiet?
 quotus autem per laxa faciei foraminula in
 auras euolabit? sunt Physici, qui merito asse-
 rant membrum virile diutius intentum de-
 trimentum spiritibus, viribusque afferre,
 quod hi, tum exhalentur, quanto magis id
 eueniet facie spiritibus repleta, atque riden-
 te, quam natura vlla Cartilagine non cir-
 cumsepsit, uti membrum illud. Coitus in-

*Risus nul-
lam esse
exercita-
tionem.*

insuper ad prolem accommodatus nonnunquam salubris, & coeunti creditur, quod simul cum semine, ac spiritu, redundans noxi-
usq; humor eiciatur. At vero in risu cum multi spiritus diffugiant, nihil excernitur. Quid ergo risus exercitatio proficiet? aut quemnam scopum attinget? num inspirationis crebris illis salebris, violentisq; ac necessariis cachinnationib. pectus, pulmonesq; exercentur? Vide quantum detrimenti ex copia aëris exteri, frigidiq; inspirati capiant. At vero frigidum cerebrum, pectusque ex-
calfacit, sed quonam calore? repentino illo ac subito, quod leuiter afficiat, illicoque deficiat discedentibus ad sua loca spiritibus, eo accidit, primo, quod in capite à cibo præsertim motu illo spirituum commouentur humores eoque de calore imbecillo, actutum scilicet, abeunte vapores attolluntur, quibus caput grauatur, & molestia afficitur, vapores item tunc efferuntur ex ventriculo, qui quoquo modo cum inferioribus aliis membris præsertim tunc à spiritibus genitalibus sursum elatis scilicet ad faciem destitutus friget, vt concoquere, vti par esset, nequeat, vnde excrementa gignet, quibus aliorum membrorum valetudo depræuetur, corrumpaturque cerebrum. præterea fiet imbecillum, tum quod eo paruo de calore,

lore, nimirum transcunte rarefcit, ac ex-
halatis spiritib. minus viribus valebit. omit-
to, quod frigus illud cerebri repentino eo de
calore, se retrahet colligetq; Antiperistafi ac
validius fiet, quæ thoraci, ac pulmonib. frigi- *Quantum*
diorib. in risu euenire dicendum est, quamuis *melancho*
a melancholicis ad tempus tristitiam, curas- *licis risus*
que risus discutiat, attamen euolatis spiri- *obfit.*
tibus in auras, subtilioribusque humori-
bus confectis, præsertim cum maximos ri-
sus edant, nesciantque modum habere, de-
inceps multo tristiores euadunt, vt verum
sit, quod dicitur, voluptatem Mœror
comes subsequitur, & illud sacræ scripturæ
Gaudii extrema luctus occupabit, & si au-
tem mentis relaxatio, vt dicebam homi-
ni necessaria sit, id tamen de risu negamus,
& quod plurimos homines materiæ neces-
sitate actos compulsosque facere dicebam,
id faciendum haud quaquam affirmo, sed
animum exemplo hominum clarissimorum
iudicò remittendum, vt non amittatur
tamen.

Hanc animi relaxationem à Cælio Au-
reliano *δὲ ἄχουσι* appellari arbitror, quam i-
pse merito à cibo commendat, est autem, vt
quoquo pacto describatur, cum simpliciter
à rerum difficilium, ac seriarum cogitatione
abstinemus, cauemusque, ne spiritus & calor

à ventriculo ad sensus interni sedem, hoc est, vel ad cor, vel ad cerebrum proficiscantur, ac se referant, hoc præstant cantus, præstant in primis, & dulcia alloquia leuesque ludi, quibus tamen si fieri potest, neque subrideamus, eradenda enim extirpandaque minima sunt, ne succrescant, quapropter Stoicis forsitan paria omnia esse peccata placuit. P. H. At verone tu quidem mihi suaseris, ut amico ridiculum narranti non arrideam, inurbanus enim essem, & communi sensu plane carerem. accedit, quod ex risu bene me habere, mihi videtur. Memoravit mihi dudum optimus atque doctissimus Riccardus Vuilobeus risum in Phrenesi laudari. Narravit insuper, ut est vir humanitatis refertus, scitam quidem historiam, eam, si placet, vobis referam. Diues quidam, & potens ex pectoris, & Diaphragmatis Phlegmone quoque animam agebat, familiares, (hi sunt aulicorum mores) preciosiora primum, mox quæcunque occurfabant, harpagare, rapere, trahere, vel coram miserrimo principe non erubescabant. Aderat forte propter moribundi lectulum summa, singula attente observans, atque, ut est hominum imitatrix, & ipsa pileum rubrum sibi callida nimis abstulit, eumque suo capiti pessima aptavit, quadrauitque, dextere adeo graphice, & studiose, ut oppressi homin-

munculi spiritus admirabile id perceperint, voluptate exilierint, risum expresferint, præcordia adeo, pectusque vibrantes, iactantesque, vt Phlegmon forte fortuna, vt aiunt, suppuratus eo conatu, obnixuque dirumperetur, expurgatoque pure conualesceret homo. At hæc mihi temperare quin rideam, non video satis, vt possim. COS. An tibi praua hæc vulgi consuetudo sequenda sit, nec ne ipse videris, ego verbum non amplius addam, nam, quod videris tibi in risu te belle habere, id quod sensim perdis, non sentis, ab improba sirene, voluptate inquam deceptus, hæc sensus permulcet, eisque falsa quadam dulcedine blanditur, ne venena, quæ miscet, percipiant. sic Venus & vinum, immoderata affligunt humo diuinę particulam auræ, & mortem homini maturant. Risum vero in Phrenesi commendari ex Galeno noui duntaxat, vt signum morbi haud acrioris, copiam enim sanguinis dulcis puriorisq; indicat, bilioso qui iras baccasque conciat, minus noxii atque molesti? Quod autem risus hominem illum sanare potuerit, equidem haud inficias irem, verum id rarissimum admirandumq; nimium, ac per accidens obtigisset, quemadmodum quod de Pheræo Iafone memoratur, hostili hasta in bello apostemate, quod medicos omnes fatigarat, cu-

Risus ut te teneri, compesciue queat, equidē haud diffi-
neri & mo cile dicere possum, an vero facile id pręstare
derari queat. quis possit, vereor. Homo itaque si sapiens
 sit, & ratione vsque gubernetur, astris & si-
 bimet ipsi dominari posse satis constat, Re-
 gum id cum primis est. Accepimus enim ex
 Liviō, Philippum Macedonem, qui cum Ro-
 manis bellageffit, dicaciorem fuisse natura,
 quam regem decet, & ne inter seria quidem
 risu satis temperantem. Numam vero tetrica
 Sabinorum disciplina educatum. conducet
 itaque equum læuum castigare, hoc est, spi-
 ritus minuere, & parum fluxiles reddere, sed
 in primis sibi omnis, quoad possit à principio
 causaq; risus caueat, ea n. posita perceptaq;
 ferme necessario sequitur effectus, qui igitur
 à risu abstinere studet, ridicula effugiat, ra-
 tione vtatur, semet ipsum colligat, & paret,
 ne improuiso improuideq; ridiculum acci-
 piat, seq; illud in animū penetret apud Plaut.
 Pseudolus hanc rationem indicat. Callidoro
 n. domino consulens, vt animum vinceret, &
 cor obduraret. in re quod sit, inquit, preuor-
 taris, quam re aduersa animo auscultes, h. e. si
 dolere non vis, iucundum quidpiam toto
 animo complectaris, si autem risum tenere
 cupis, triste aliquod cogites, in eoq; totus sis.

PH Difficile negotium tu mihi narras. Cos. *vt à risu*
 Conluetudine à teneris vnguiculis facta, ac *abstinere*
 patientia mollius leuiusq; id fit ob materiæ *facile pos-*
 naturam, qua naturalia hæc, affectusque ipsi *simus.*
 mutari, ac homines mundo, h.e. vulgo mori
 possunt, ex quo ad Deum magis accedentes
 immutabiles quoquo pacto fiunt. Datum
 id cum primis nostris est. Datum & aliis fuit
 magno ingenio præditis, hoc Cæsarem quam
 uis aliter Franciscus Petrarcha dicere vi- *Qui à risu*
 deatur, putarim Magni capite conspecto la- *abstinue-*
 chrymas effudisse, segregauerat enim cogi- *rint.*
 tatione victoriam atque inimicitiam, &
 prorsus in animo, oculisque sibi posuerat
 præteritam amicitiam, generique personam.
 Phocion Atheniensis tantæ virtutis, & in-
 tegræ vir, vt narrat Plutarchus, nun-
 quam risisse visus est, Anaxagoras ille Cla-
 zomenius, cui rerum patuere recessus, vt
 ille ait. atque arcana Poli, vt prodit Ælianus,
 hoc & ipse præstitit, vt nunquam ridere vi-
 sus fuerit, Aristoxenum valde à risu abhor-
 ruisse idem refert, Heraclitumque omnia in
 communi vita deplorasse. PH. Libenter
 hæc amplector. Cos. At vero vesper il-
 lud iucundum, dulceque veneris sydus hor-
 tari videtur, vt dicamus, an risus quid-
 piam ad pulchritudinem afferat, & qui-
 dem moderatus (Maximus enim faciem
 distor-

Maximus distorquet, deturpat, vitiatque, perinde acti-
risus facie biarum sonatio, modulatione, à qua hoc ab-
deturpat. stinuisse Athenis primus Alcibiades dicitur)
 moderatus inquam oculos blandiores, faci-
 emque totam suavi quodam, rutiloque, co-
 lore, speciosam, venustamque, efficit, sed in
 formosis, è quibus præsertim per oculos,
 cum semper pulchritudinis liquor, quem
 Plato memorat scilicet spiritus spectrumque
 extra manet; maxime in risu, facie nimi-
 rum, oculisque liquore eo turgidulis, emit-
 titur, atque eiaculatur in aduersos hominum
 spectantium oculos, quo amor accenditur,
 ut alias si Deus annuerit dicam, hinc Lyricus
 dicit:

Dulce ridentem Lalagen amabo
Dulce loquentem.

Quo etiam magis vituperabilis est risus,
 quod amorem gignit, quo morbo quid acri-
 us immitiusque? quanquam deformibus de-
 formitatem, ac turpitudinem addat, hoc est,
 eam coloris fœditatem, & oris ametriam, at-
 que obscenitatem magis manifestando, id
 quod Epigramma hoc, seu Martialis, seu
 Ouidii comprobatur ad Maximinam:

Ride si sapias ô puella ride,

Peli-

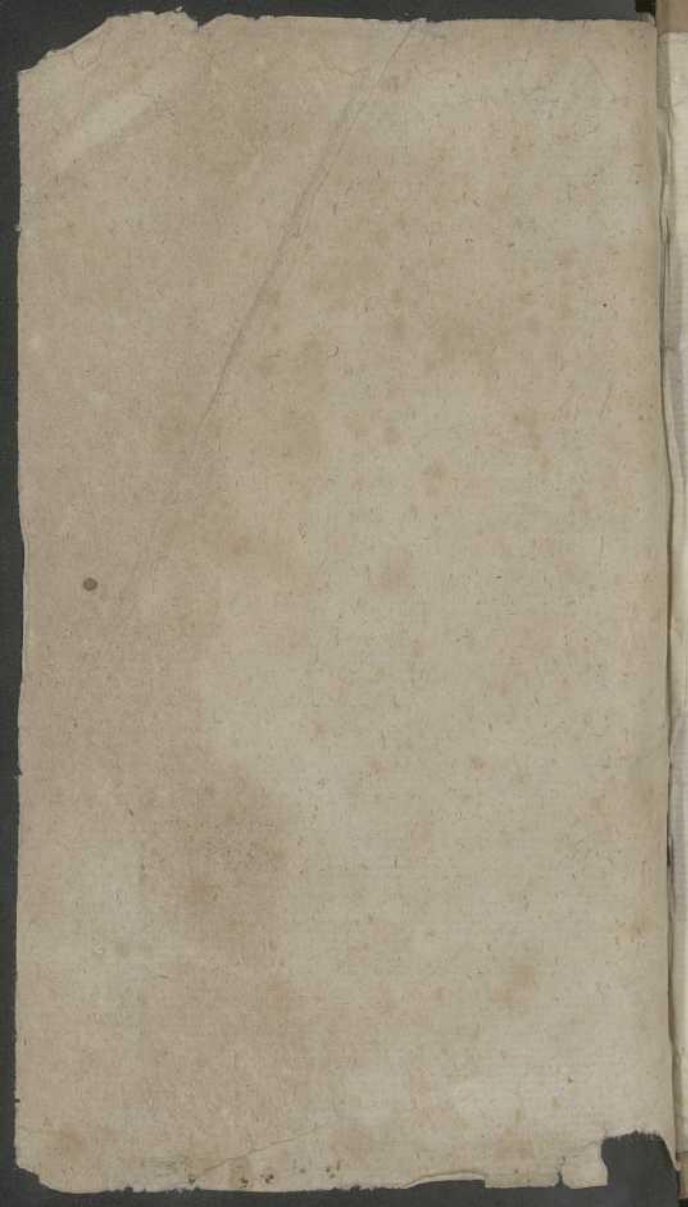
Pelignus puto dixerat Poeta.
 Sed non dixerat omnibus puellis,
 Quamuis dixerit omnibus puellis,
 Non dixit tibi, tu puella non es,
 Nam tres sunt tibi Maximina dentes
 Sed plane piceiq₃, buxeiq₃,
 Quare si speculo, mihi que credis,
 Debes non aliter timere risum,
 Quam ventum, Spanius, manumq₃ Priscus,
 Quam cretata timet fabula Nimbium,
 Cerussata timet Sabella solem
 Vultus indue tu magis seueros
 Quam coniux Priami, nuruq₃ maior
 Mimos ridiculi Philistionis,
 Et conuiuia nequiora vita,
 Et quicquid lepida procacitate
 Laxat perspicuo labella risu
 Te mæste debet assidere matri
 Lugentiue virum, piūq₃ fratrem,
 Et tantum tragicis vacare Musis.
 At tu iudicium sequuta nostrum
 Plora si sapi, o puella plora.

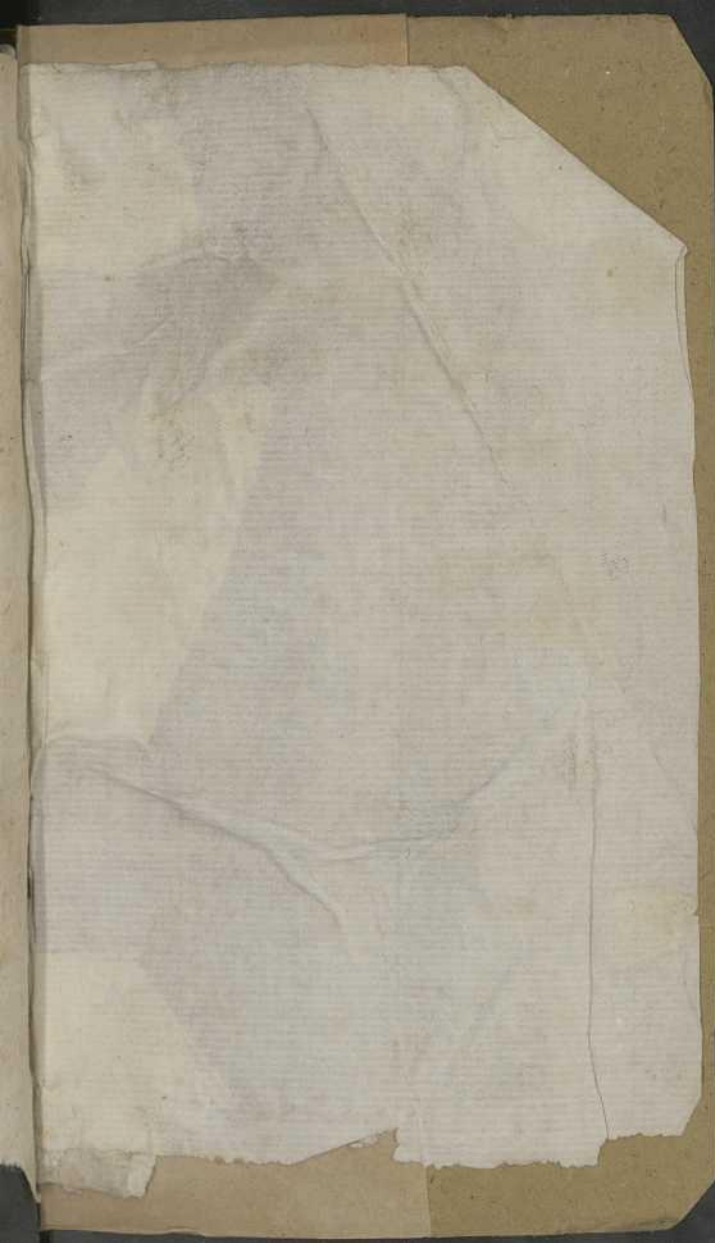
PH. Vt probe ac breuiter enarrasti. Cos.
 Diem ad extremum perduximus, satis hæce-
 runt. nam quod attinet ad prati, florum, ipsi-
 usq; mundi risum, alias ostendemus, hunc et- De mun-
 iam fieri ex spiritu aliqua in re mundi; par- risu.
 reco -

446 AN. LAV. DE RISV LIB. II.
te copiosius ad superficiem, vt conspiciatur,
profluente. Age itaq; surgamus quoad
valemus debitas gratias Deo
agentes.

*Alcerius de risu libri, Antonio Laurentino
Politiano autore finis.*

45
170

5.336